

Leksykon współczesnej dyplomacji

Opracowanie haseł:

Walenty Baluk, Mateusz Błaszczak, Justyna Bokajło,
Ewelina Cała-Wacinkiewicz, Agnieszka Demczuk,
Michał Dworski, Magdalena El Ghamari, Aleksandra Gasztold,
Wojciech Gizicki, Dorota Heidrich, Grzegorz Janusz,
Jerzy Jaskiernia, Karina Jędrzejowska, Dorota Jurkiewicz-Eckert,
Marcin Kosienkowski, Aleksandra Kuczyńska-Zonik,
Łukasz Lewkowicz, Michał Łuszczuk, Piotr Majchrzak,
Sylvia Katarzyna Mazur, Ewa Michałkiewicz-Kądziela,
Joanna Modrzyńska, Anna Moraczewska, Kornela Oblińska,
Beata Ociepka, Karolina Wanda Olszowska, Tomasz Orłowski,
Agnieszka Orzelska-Stączek, Konrad Pawłowski, Paulina Pietrzak,
Beata Piskorska, Anna Przyborowska-Klimczak, Beata Przybylska-Maszner,
Marta Ryniejska-Kiełdanowicz, Paweł Rytel-Andrianik,
Katarzyna Skiert-Andrzejuk, Karolina Słotwińska, Urszula Soler,
Wojciech Szczepan Staszewski, Tomasz Stępniewski, Beata Surmacz,
Damian Szacawa, Anna Szachon-Pszenny, Monika Szkarłat,
Anna Szwed-Walczak, Paweł Turczyński, Anna Umińska-Woroniecka,
Michał Wallner, Michał Wójcik, Helena Wyligąła, Vadym Zheltovskyy,
Agata Ziętek, Alicja Zyguła.

Leksykon współczesnej dyplomacji

redakcja

Beata Piskorska • Michał Dworski

Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
Warszawa 2025

Recenzje

dr hab. Hanna Suchocka, prof. UAM

dr hab. Maria Witkowska, prof. UW

Projekt okładki: Katarzyna Juras

Redakcja i korekta: Magdalena Mendys

Publikacja została zrealizowana w ramach zadania zleconego pod nazwą
„Centrum Badań nad Dyplomacją KUL”,
finansowanego ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ISBN 978-83-68091-58-8

doi 10.7366/9788368091588

Wydawnictwo Naukowe Scholar Spółka z o.o.

ul. Oboźna 1, 00-340 Warszawa

tel. 22 692 41 18; 22 826 59 21; 22 828 93 91

dział handlowy: jak wyżej, w. 108

e-mail: info@scholar.com.pl

www.scholar.com.pl

Wydanie pierwsze

Skład i łamanie: Cyprian Pietrykowski

Wydrukowano w Polsce

Wykaz haseł

<i>Acquis communautaire</i>	15
Agencja konsularna	15
<i>Agrément</i>	16
Akredytacja	17
Akty jednostronne państw	18
Ambasada	19
Ambasador	20
Apatryda	21
Arbitraż międzynarodowy	21
Archiwa dyplomatyczne i konsularne	22
<i>Attachat</i>	23
Audiencja	24
Azyl dyplomatyczny	25
Azyl morski	27
Azyl polityczny	27
Bankiet	29
Bilety w dyplomacji	29
Branding narodowy	30
Ceremoniał dyplomatyczny	31
Ceremoniał państwowy	31
<i>Chargé d'affaires</i>	32
<i>Claris</i>	33
<i>Contre-lettre</i>	33
Cudzoziemiec/cudzoziemcy	34
Dekolonizacja	36
Delegat apostolski	36
<i>Démarche</i>	37
Dementi	37
Depozytariusz	38
Dezinformacja	39
Dyplomacja cyfrowa	40
Dyplomacja diaspor	41

Dyplomacja ekonomiczna	42
Dyplomacja historyczna	43
Dyplomacja klimatyczna	44
Dyplomacja kulturalna	45
Dyplomacja naukowa	45
Dyplomacja parlamentarna	46
Dyplomacja publiczna	47
Dyplomacja sportowa	48
Dyplomacja Stolicy Apostolskiej	49
Dyplomacja Unii Europejskiej	49
Dyplomacja wielostronna	51
Dyplomacja wojskowa	52
 Ekspulsja	 54
Eksterytorialność	55
Ekstradycja	55
Etykieta dyplomatyczna	56
Euroazjatycka Unia Gospodarcza	57
Europejska Służba Działań Zewnętrznych	58
<i>Exequatur</i>	59
 <i>Fait accompli</i>	 60
 G7	 61
G20	62
Granica państwa	63
Grupa Wyszehradzka	64
 Immunitet państwa	 66
Inicjatywa Środkowoeuropejska	67
Inicjatywa Trójmorza	67
Internuncjusz apostolski	68
Interpol	69
Interwencja humanitarna	70
 Jeniec wojenny	 72
 Komisja Europejska	 74
Komunikowanie w dyplomacji	74
Konferencja międzynarodowa	75
Konkordat	76
Konsul honorowy	77
Konsulat	78
Konwencje genewskie	79
Konwencje wiedeńskie o stosunkach dyplomatycznych i konsularnych	80
Korespondencja dyplomatyczna	81
Korpus dyplomatyczny	82

Korpus konsularny	83
Kurier dyplomatyczny	83
<i>Laissez-passer</i>	85
Legitymacje dyplomatyczne.	85
Liga Państw Arabskich.	86
Listy komisyjne.	87
Listy uwierzytelniające.	88
Listy wprowadzające.	89
MENA	90
Międzynarodowa ochrona dóbr kultury	90
Międzynarodowa ochrona mniejszości narodowych	91
Międzynarodowe prawo humanitarne	92
Międzynarodowe prawo karne	93
Międzynarodowe prawo lotnicze.	94
Międzynarodowe prawo morza	96
Międzynarodowe <i>public relations</i>	96
Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca	97
Minister spraw zagranicznych	98
Misja dyplomatyczna	99
Misje specjalne	100
Mundur dyplomatyczny.	101
NATO	103
Neutralność	103
Noty dyplomatyczne	104
Notyfikacja	105
Nowoczesne technologie w dyplomacji	105
Nuncjatura apostolska	106
Nuncjusz apostolski	107
OBWE	109
Odpowiedzialność międzynarodowa	109
Okręg konsularny.	110
Okupacja	111
OPEC	111
Organizacja Narodów Zjednoczonych	112
Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym	113
Organizacje międzynarodowe	114
Organy państwa w dyplomacji.	115
Państwo	117
Państwo Związkowe Białorusi i Rosji	118
Paradyplomacja	119
Parlament Europejski.	120
Paszporty dyplomatyczne i służbowe	120

<i>Persona non grata</i>	121
Pisma dyplomatyczne (<i>memoranda, aide-mémoire, pro memoria</i>)	121
Pocztą dyplomatyczną	122
Podmiotowość prawnomiędzynarodowa	123
Pokojowe rozwiązywanie sporów międzynarodowych.	124
Pomoc humanitarna.	125
Posel nadzwyczajny i minister pełnomocny	126
Prawa człowieka	127
Prawo do samostanowienia	128
Prawo dyplomatyczne	128
Prawo konsularne.	129
Prawo kosmiczne	131
Prawo legacji.	132
Prawo międzynarodowe prywatne	133
Prawo międzynarodowe publiczne	133
Prawo nieszkodliwego przepływu	134
Prawo traktatów	135
Precedencja dyplomatyczna.	137
Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej.	137
Procedura milczącej zgody	139
Proces Berliński	140
Pronuncjusz	140
Protokół dyplomatyczny	141
Przyjęcia i uroczystości	142
Przywileje i immunitety dyplomatyczne.	142
Przywileje i immunitety konsularne	143
 Rada Arktyczna	 145
Rada Europejska.	145
Rada Europy.	147
Rada Państw Morza Bałtyckiego	148
Rada Unii Europejskiej	149
Radca	150
Regulamin wiedeński.	151
Reparacje wojenne	152
Restytucja	152
Rezolucja	153
Rezydencja	154
Rozbrojenie i ograniczenie zbrojeń	154
RSVP	155
Rzeki międzynarodowe	156
 Sankcje	 157
Sądownictwo międzynarodowe.	157
Służba zagraniczna.	159
Spółeczność międzynarodowa.	159
Status obszarów morskich	160

Status prawny obszarów polarnych	161
Stopnie dyplomatyczne	161
Stopnie konsularne.	162
Stosunki dyplomatyczne	164
Stosunki konsularne.	164
Strój kobiecy w dyplomacji	165
Strój męski w dyplomacji.	166
Sukcesja państw	166
Suwerenność.	167
System ochrony praw człowieka	168
Terroryzm	171
Terytorium	172
Traktaty wobec państw trzecich.	173
Tranzyt dyplomatyczny	174
Trójkąt Weimarski	174
Uchwały organizacji międzynarodowych	176
Umowa międzynarodowa	176
Unia Europejska	178
Uznanie międzynarodowe	179
Wiza	181
Wspólnota Narodów	181
Wspólnota Niepodległych Państw.	183
Współpraca transgraniczna.	183
Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa . .	184
Zasada alternacji.	186
Zbrodnie międzynarodowe	186
Zwyczaj międzynarodowy	187
Źródła prawa międzynarodowego.	189

Wykaz skrótów

AI	– sztuczna inteligencja (ang. <i>artificial intelligence</i>)
ChRL	– Chińska Republika Ludowa
ESDZ	– Europejska Służba Działań Zewnętrznych
ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
EUG	– Euroazjatycka Unia Gospodarcza
EWG	– Europejska Wspólnota Gospodarcza
ICCROM	– Międzynarodowe Centrum ds. Konserwacji i Restauracji Dziedzictwa Kulturowego (ang. International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)
ICOMOS	– Międzynarodowa Rada Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ang. International Council on Monuments and Sites)
ICOM	– Międzynarodowa Rada Muzeów (ang. International Council of Museums)
ICT	– technologie informacyjno-komunikacyjne (ang. <i>information and communications technology</i>)
IoT	– internet rzeczy (ang. <i>internet of things</i>)
ISE	– Inicjatywa Środkowoeuropejska
KGB	– Komitet Bezpieczeństwa Państwowego przy Radzie Ministrów ZSRR
KMS	– Konwencja o misjach specjalnych
KNZ	– Karta Narodów Zjednoczonych
KPK	– Kodeks Prawa Kanonicznego
KPM	– Komisja Prawa Międzynarodowego
KPP	– Karta Praw Podstawowych
KWPT	– Konwencja wiedeńska o prawie traktatów
KWRP	– Konwencja wiedeńska dotycząca reprezentacji państw w ich stosunkach z organizacjami międzynarodowymi o charakterze uniwersalnym
KWSD	– Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych
KWSK	– Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych
KWSPAD	– Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do mienia, archiwów i długów państwowych z 1983 r.

LPA	– Liga Państw Arabskich
MFW	– Międzynarodowy Fundusz Walutowy
MKCK	– Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża
MON	– Ministerstwo Obrony Narodowej
MPH	– międzynarodowe prawo humanitarne
MPK	– międzynarodowe prawo karne
MRCKiCP	– Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksię- życa
MSZ	– Ministerstwo Spraw Zagranicznych
MTK	– Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
NGO	– organizacja pozarządowa (ang. <i>non-governmental organization</i>)
NRD	– Niemiecka Republika Demokratyczna
OBWE	– Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie
OICOM	– Międzynarodowa Rada Muzeów
OPEC	– Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową (ang. <i>Organiza- tion of the Petroleum Exporting Countries</i>)
OUBZ	– Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym
PDPC	– Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
PISM	– Polski Instytut Spraw Międzynarodowych
PKB	– produkt krajowy brutto
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PZBiR	– Państwo Związkowe Białorusi i Rosji
R2P, RtoP	– <i>Responsibility to Protect</i>
RFN	– Republika Federalna Niemiec
RPMB	– Rada Państw Morza Bałtyckiego
RWPG	– Rada Wzajemnej Współpracy Gospodarczej
STSM	– Stały Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej
TFUE	– Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej
ToPK	– Traktat o przestrzeni kosmicznej
TSUE	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
TUE	– Traktat o Unii Europejskiej
UE	– Unia Europejska
UNCLOS	– Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza
UNESCO	– Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Edukacji, Nauki i Kultury
WNP	– Wspólnota Niepodległych Państw
WPZiB	– Wspólna Polityka Zagraniczna i Bezpieczeństwa
WTO	– Międzynarodowa Organizacja Handlu (ang. <i>World Trade Organiza- tion</i>)
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich

Wprowadzenie

W obliczu intensywnych i wielowymiarowych przemian zachodzących w globalnym systemie politycznym oraz rosnącej roli różnorodnych aktorów ponadnarodowych współczesna dyplomacja i jej definicja podlegają ciągłej ewolucji, co przejawia się zarówno w praktyce polityki zagranicznej państw, jak i w rozwijającej się refleksji interdyscyplinarnej na polu naukowym. Dyplomacja rozumiana powszechnie jako instrument służący realizacji interesów narodowych, mediacji konfliktów oraz budowaniu współpracy międzypaństwowej funkcjonuje obecnie w znacznie bardziej złożonym środowisku, w którym tradycyjne modele działania ulegają modyfikacjom pod wpływem globalizacji, nowych technologii, presji społecznej oraz zmian normatywnych.

W tym kontekście systematyzacja wiedzy oraz klarowne i precyzyjne definiowanie pojęć i terminów odnoszących się do współczesnej praktyki dyplomatycznej, norm prawnych, instytucjonalnych mechanizmów funkcjonowania służby zagranicznej oraz *savoir-vivre'u* stają się nie tylko zadaniem akademickim, lecz także koniecznością praktyczną.

W odpowiedzi na potrzebę uporządkowania tej wiedzy Centrum Badań nad Dyplomacją Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II podjęło inicjatywę opracowania *Leksykonu współczesnej dyplomacji*. Niniejsza publikacja nie tylko definiuje i obszernie wyjaśnia podstawowe oraz specjalistyczne pojęcia z szerokiego zakresu dyplomacji, lecz także ukazuje ich wzajemne powiązania i odniesienia do aktualnych trendów i wyzwań międzynarodowych. Każde z omawianych haseł opatrzone jest wykazem podstawowych źródeł, aby Czytelnik miał możliwość pogłębić wiedzę w literaturze przedmiotu. *Leksykon* ma charakter interdyscyplinarny, łącząc perspektywę nauki o stosunkach międzynarodowych, nauk politycznych, prawnych, historii, socjologii oraz ekonomii. Szczególną uwagę poświęcono prawnomiędzynarodowym uwarunkowaniom dyplomacji, które determinują zarówno jej formalne ramy działania, jak i praktyczne rozwiązania w codziennej aktywności dyplomatów oraz instytucji. W *Leksykonie* wyjaśniane są również wybrane terminy związane ze stosunkami międzynarodowymi, historią dyplomacji, protokołem dyplomatycznym, strukturami służby zagranicznej, jak również elementami kulturowymi i etykietą dyplomatyczną. Dzięki temu jest on nie tylko formą podręcznika dla studentów, doktorantów oraz pracowników naukowych, lecz także stanowi praktyczny przewodnik

dla kandydatów aplikujących na stanowiska międzynarodowe, pracowników administracji publicznej, urzędników samorządowych oraz wszystkich osób zawodowo zajmujących się stosunkami międzypaństwowymi. Należy jednak podkreślić, że zaprezentowane w *Leksykonie* pojęcia nie wyczerpują tematyki odnoszącej się do szerokiego zakresu związanego z pojęciem dyplomacji i jej konotacjami. Autorzy zdają sobie sprawę, że w niniejszym tomie nie wyjaśniono w pełni całokształtu wieloaspektowego zjawiska, jakim jest współczesna dyplomacja i jej praktyka. Intencją było jednak zapoczątkowanie analizy wybranych haseł poświęconych dyplomacji z zamiarem kontynuacji w kolejnych pozycjach wydawniczych. Przygotowanie *Leksykonu* nie byłoby możliwe, gdyby nie zespół kilkudziesięciu wybitnych badaczy, reprezentujących główne ośrodki akademickie w Polsce, dzięki którym udało się ukazać wieloaspektowość oraz głębię analityczną prezentowanych haseł. Dzięki tak szerokiemu spektrum specjalizacji autorów, od prawa międzynarodowego publicznego, przez nauki polityczne, stosunki międzynarodowe i historię, aż po socjologię, *Leksykon* wyróżnia się wysokim poziomem merytorycznym. Publikacja ma ambicję stać się referencyjnym źródłem wiedzy i podstawowym kompendium, które będzie sprzyjać zarówno rozwojowi badań naukowych, jak i profesjonalizacji praktyki dyplomatycznej w Polsce oraz w szerszym kontekście międzynarodowym.

Podsumowując, *Leksykon* wpisuje się w nurt nowoczesnych badań nad funkcjonowaniem dyplomacji w dobie globalizacji, zmian technologicznych i społecznych oraz podlegającej przeobrażeniom architektury stosunków międzynarodowych. Jest odpowiedzią na coraz większą potrzebę dostępności rzetelnej i aktualnej wiedzy, która może wspierać efektywność działań dyplomatycznych i pogłębiać rozumienie współczesnych procesów politycznych na arenie światowej. Wierzmy, że tak przygotowana publikacja znajdzie wierne grono czytelników.

Chcielibyśmy podziękować wszystkim osobom współpracującym z nami w trakcie przygotowywania niniejszej książki. Dziękujemy Repozytorium Naukowemu KUL za wsparcie administracyjne, a także Wydawnictwu Naukowemu Scholar za zaangażowanie i pomoc w procesie wydawniczym. Osobne podziękowania składamy wszystkim 53 autorkom i autorom, bez których to przedsięwzięcie naukowe nie mogłoby zostać zrealizowane. Dziękujemy też recenzentom wydawniczym – prof. Hannie Suchockiej oraz prof. Marcie Witkowskiej – za trafne uwagi i wsparcie merytoryczne. *Last but not least* dziękujemy całemu zespołowi Centrum Badań nad Dyplomacją KUL za wspieranie nas w procesie przygotowywania *Leksykonu*.

Dobrej lektury!

dr hab. Beata Piskorska, prof. KUL
dr Michał Dworski

A

ACQUIS COMMUNAUTAIRE, ACQUIS DE L'UNION EUROPÉENNE

(fr., „wspólnotowy dorobek prawny”, „dorobek prawny → Unii Europejskiej”) to zbiór praw i zobowiązań składających się na prawo UE, które zostały włączone do porządków prawnych poszczególnych państw członkowskich. W dorobek prawny powstałej w roku 1993 UE wliczamy spuściznę prawną wcześniej istniejących wspólnot europejskich. Dorobek ten obejmuje prawo pierwotne, na które składają się traktaty założycielskie, traktaty rewizyjne (reformujące/zmieniające) oraz traktaty akcesyjne, a także prawo wtórne (pochodne), które współtworzą wszelkie akty uchwalone przez instytucje UE w celu wprowadzenia tych traktatów w życie oraz orzecznictwo TSUE. W zakres aktów UE wchodzi zarówno te o charakterze prawodawczym, jak i nieprawodawczym – akty delegowane i akty wykonawcze. W ramach *acquis* wyróżnić należy także instrumenty WPZiB, m.in. wytyczne, wspólne strategię, wspólne stanowiska, decyzje WPZiB. W tym obszarze wykluczono przyjmowanie aktów ustawodawczych. Do wymienionych aktów prawnych UE dodać trzeba te regulujące stosunki wewnątrz wspólnoty, tj. regulaminy, programy, porozumienia międzyinstytucjonalne, komunikaty, deklaracje oraz akty regulacyjne. W zakres *acquis* wliczamy ponadto → **umowy międzynarodowe** ratyfikowane przez UE, jak również umowy międzynarodowe zawierane między państwami członkowskimi dotyczące spraw związanych z funkcjonowaniem Unii. Do *acquis communautaire* należą: całe dotychczasowe prawo UE, sposoby interpretacji oraz stosowania prawa wykształcone przez orzecznictwo TSUE, a także polityki, zwyczaje (→ **zwyczaj międzynarodowy**) i zasady

prawa UE wywiedzione przez doktrynę. Państwa kandydujące do UE są zobowiązane do przyjęcia dorobku prawnego Unii. Aby ułatwić negocjacje z przyszłymi państwami członkowskimi i ich przygotowania do przyjęcia *acquis*, cały zbiór prawa podzielono na obszary. Wyjątki od konieczności przyjęcia dorobku są przyznawane w szczególnych sytuacjach, a ich zakres jest ograniczony. Dorobek musi być włączony przez państwa kandydujące do ich porządków prawnych do dnia akcesji do Unii Europejskiej, a po tej dacie państwa członkowskie są zobowiązane do jego stosowania. Dokładny rozmiar obecnego dorobku prawnego UE jest trudny do określenia ze względu na jego wciąż ewoluującą naturę. Często są próby zmian *acquis* poprzez m.in. rozszerzenia, uproszczenia, włączenia. Utrzymanie i dalszy rozwój *acquis* są i pozostaną wskaźnikami stanu integracji europejskiej. Jego dynamiczna ewolucja oznacza ciągłą europeizację prawa i polityk unijnych.

R. Grzeszczak, *Prawo pochodne Unii Europejskiej* [w:] *Źródła prawa Unii Europejskiej*, red. J. Barcz, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2010, s. 41–43; A. Szachon, *Źródła prawa Unii Europejskiej* [w:] *Prawo Unii Europejskiej z uwzględnieniem Traktatu z Lizbony*, red. A. Kuś, Wydawnictwo KUL, Lublin 2010, s. 167–168; A. Trubalski, *Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 2–5.

Beata Przybylska-Maszner

AGENCJA KONSULARNA zgodnie z praktyką międzynarodową, znajdującą swoje potwierdzenie w KWSK (1963), a w Polsce w ustawie → **Prawo konsularne** z 2015 r., to najniższa klasa urzędu konsularnego. Agencja konsularna kierowana jest przez agenta konsularnego, który niekoniecznie musi być zawodowym dyplomatą. W zależności od ustawodawstwa wewnętrznego danego państwa, pod względem statusu prawnego rozróżnia się dwa rodzaje agentów konsularnych. Pierwszy

ustanawiany jest na podstawie nominacji przez kierownika urzędu konsularnego wyższego szczebla i tym samym powoływany do wspierania go w wykonywaniu działań i pod jego nadzorem, w określonym → **okręgu konsularnym**. Agent konsularny zajmuje się w takiej sytuacji sprawami konsularnymi zgodnie z instrukcjami i uprawnieniami nadanymi przez konsula wyższej klasy i przed nim ponosi odpowiedzialność. Te praktykę potwierdza KWSK poprzez stanowisko wyrażone w art. 69. Drugi rodzaj agentów konsularnych otrzymuje nominację bezpośrednio od → **ministra spraw zagranicznych** lub innych właściwych władz państwa wysyłającego, które wystawiają im → **listy komisyjne**, określają zakres funkcji oraz okręg konsularny. Właśnie ten rodzaj agentów konsularnych stanowi czwartą klasę kierowników urzędów konsularnych w rozumieniu KWSK, jakkolwiek w praktyce klasa ta występuje niezmiernie rzadko. Na gruncie polskim ustawa Prawo konsularne przewiduje tworzenie urzędu konsularnego w formie agencji konsularnej, ale jednocześnie wprowadza do praktyki konsularnej najniższy → **stopień dyplomatyczny** o innej nazwie, tj. *attaché* konsularny. Tytuł ten jest jednak stosowany wyłącznie w odniesieniu do zawodowych kierowników agencji konsularnych. W przypadku urzędników honorowych pozostawiono tytuł agenta konsularnego. Agencje konsularne tworzone są zazwyczaj w miejscach, gdzie znajduje się znaczna liczba obywateli państwa wysyłającego i/lub istotne dla tego państwa miejsca, np. pamięci narodowej, ale gdzie jednocześnie nie ma uzasadnienia utworzenie pełnoprawnego → **konsulatu**.

KWSK z 24.04.1963 r. (tj. Dz. U. Nr 13, poz. 98); Ustawa z dnia 25 czerwca 2015 r. Prawo konsularne (tj. Dz. U. z 2023 r., poz. 1329); J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, *passim*.

Piotr Majchrzak

AGRÉMENT (fr., „zezwolenie”) w prawie dyplomatycznym to wstępna zgoda państwa na przyjęcie określonej osoby w charakterze szefa → **misji dyplomatycznej** obcego państwa. Przed rozpoczęciem procesu mającego na celu → **akredytację** danej osoby w tej roli, → **państwo** wysyłające musi się upewnić, czy wskazana osoba zostanie zaakceptowana przez państwo przyjmujące. Jeżeli takich przeszkód nie ma, wówczas władze państwa przyjmującego wyrażają wstępną zgodę – *agrément* – na przyjęcie proponowanej osoby jako przyszłego szefa misji dyplomatycznej w państwie przyjmującym. Wspomniana praktyka znajduje potwierdzenie w KWSD (1961) będącej podstawowym źródłem współczesnego → **prawa dyplomatycznego**. Zgodnie z art. 4 tej konwencji państwo wysyłające ma obowiązek się upewnić, że osoba, którą zamierza mianować na szefa misji w państwie przyjmującym, uzyskała jego *agrément*. Procedura uzyskiwania wcześniejszego *agrément* dotyczy głównie szefów misji dyplomatycznych pierwszej (→ **ambasadorzy**, → **nuncjusze apostolscy**) oraz drugiej klasy (→ **poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny**). W przypadku → **chargé d'affaires**, czyli szefów misji trzeciej (ostatniej) klasy, nie stosuje się za zwyczaj procedury zapytania o taką zgodę. Wystąpienie o *agrément* odbywa się najczęściej w drodze poufnej, a art. 4 ust. 2 KWSD zwalnia państwo przyjmujące z obowiązku uzasadniania potencjalnej decyzji odmownej w sprawie danej osoby. Odmowa udzielenia *agrément* może mieć różne przyczyny, związane zarówno z samym kandydatem (np. jeśli w przeszłości wyrażał on negatywne stanowiska i opinie o kraju, do którego miałby zostać akredytowany), jak i z sytuacją polityczną między oboma państwami (np. jako forma manifestacji nieprzyjaznych stosunków). Po otrzymaniu *agrément*, którego okres udzielenia trwa około miesiąca, nazwisko osoby desygnowanej może być podane do publicznej wiadomości oraz mogą zostać wówczas wystawione → **listy**

uwierzytelniające. Trzeba podkreślić, że *agrément* jest warunkiem koniecznym, ale niewystarczającym do objęcia funkcji szefa misji. Osoba rozpoczyna pracę w tej roli dopiero po akredytacji, czyli po przyjęciu jej listów uwierzytelniających przez głowę państwa przyjmującego (w przypadku szefów misji pierwszej i drugiej klasy) lub → **listów wprowadzających** przez → **ministra spraw zagranicznych** (w przypadku *chargé d'affaires*).

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); E. Bialek, *Agrément w słowniku przekładowym: między teorią a praktyką*, „Lingwistyka Stosowana” 2017, nr 4 (24), s. 1–21; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 12), LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 176; W. Burek, *Agrément [w:] Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 3–5; E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2008, *passim*.

Michał Dworski

AKREDYTACJA (z łac. *credere* – „zawierzyć, zaufać”) jest to uwierzytelnienie, które w → **stosunkach dyplomatycznych** oznacza zespół czynności i dokumentów potrzebnych do rozpoczęcia sprawowania funkcji przez przedstawicieli dyplomatycznych w → **państwie** przyjmującym lub przy → **organizacji międzynarodowej**. Akredytacja, w formie uproszczonej, jest też stosowana w odniesieniu do kierowników i członków urzędów konsularnych. Procedura akredytacji szefa → **misji dyplomatycznej** rozpoczyna się od skierowania do państwa przyjmującego zapytania o zgodę (→ *agrément*) na powierzenie tej funkcji osobie wskazywanej przez państwo wysyłające. Po uzyskaniu tej zgody dla szefów misji w klasie → **ambasadorów** i → **nuncjuszy** oraz w klasie posłów ministrów i → **internuncjuszy**, akredytowanych przy głowach państw, są wystawiane → **listy uwierzytelniające**, natomiast dla

szefów misji w klasie → **chargé d'affaires**, akredytowanych przy → **ministrach spraw zagranicznych**, → **listy wprowadzające**. Wręczanie listów uwierzytelniających głowie państwa przyjmującego odbywa się podczas uroczystej → **audiencji**. Listy wprowadzające są wręczane przez *chargé d'affaires* ministrowi spraw zagranicznych. Jeżeli szef misji dyplomatycznej jest akredytowany w kilku państwach, to w każdym z nich powinien uzyskać *agrément* i przekazać listy uwierzytelniające głowom tych państw. Od chwili złożenia listów uwierzytelniających lub wprowadzających szef misji dyplomatycznej rozpoczyna oficjalne pełnienie funkcji urzędowych. W → **stosunkach konsularnych** akredytacja kierowników urzędów konsularnych jest dokonywana po upewnieniu się, że kandydaci są osobami mile widzianymi (*persona grata*). → **Listy komisyjne**, wystawiane przez ministra spraw zagranicznych państwa wysyłającego, są przesyłane do ministerstwa spraw zagranicznych państwa przyjmującego w celu uzyskania akceptacji (→ *exequatur*). Po uzyskaniu *exequatur* kierownik urzędu konsularnego może przystąpić do wykonywania funkcji urzędowych. W odniesieniu do pozostałych członków misji dyplomatycznych i urzędów konsularnych stosowana jest uproszczona procedura akredytacji polegająca na powiadomieniu → **notą**, przesyłaną do ministerstwa spraw zagranicznych państwa przyjmującego, o przyjeździe wyznaczonych osób do pełnienia funkcji, odpowiednio w misji lub w urzędzie. Akredytacja stałych przedstawicieli państw przy organizacjach międzynarodowych odbywa się w trybie podobnym do akredytacji ambasadorów przy głowach państw. Listy uwierzytelniające, wystawione przez głowę państwa, są wręczane przez przedstawiciela państwa najwyższemu rangą funkcjonariuszowi organizacji międzynarodowej.

S. E. Nahlik, *Akredytacja [w:] Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. A. Klafkowski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 23; S. Sawicki, *Akredytacja*

[w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 4, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 24; J. Sutor, *Akredytacja* [w:] J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 2), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2010, s. 18–20; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 186–202; K. Zeidler, *Akredytacja* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 6–8.

Anna Przyborowska-Klimczak

AKTY JEDNOSTRONNE PAŃSTW

są to akty wydawane przez kompetentne organy → **państwa**, które wywołują skutki prawne w stosunkach międzynarodowych. Nie zostały one wymienione w art. 38 Statutu MTS wśród podstaw wyrokowania Trybunału, stanowiących formalne → **źródła prawa międzynarodowego**. Na podstawie praktyki i orzecznictwa sądowego są określane warunki, jakie powinien spełniać akt jednostronny państwa, by mógł stanowić źródło prawa międzynarodowego: 1) powinien być aktem rzeczywiście jednostronnym, niemającym kontraktualnych powiązań; 2) powinien być wydany przez kompetentny organ państwa; 3) państwo wydające akt powinno mieć zamiar związania się treścią swojego oświadczenia; 4) zobowiązanie zawarte w akcie powinno być bezwarunkowe i definitywne; 5) oświadczenie powinno być zgłoszone publicznie i *erga omnes*; 6) oświadczenie powinno być wolne od wad oświadczenia woli. W doktrynie dokonuje się rozróżnienia na akty jednostronne w rozumieniu wąskim (*sensu stricto*) i szerokim (*sensu largo*). Akt jednostronny w wąskim rozumieniu stanowi wyraz autonomicznej woli jednego państwa i nie jest związany z innymi aktami prawnymi. Do aktów jednostronnych *sensu stricto* są zaliczane: 1) → **uznanie** – akt polegający na stwierdzeniu istnienia pewnych faktów i związanych z nimi skutków prawnych (np.

uznanie państwa lub rządu, nabycia → **terytorium** lub obywatelstwa); 2) protest – akt wyrażający zamiar nieuznawania sytuacji, roszczenia lub postępowania za zgodne z prawem; 3) **zrzeczenie** – akt wyrażający rezygnację z przysługujących państwu praw (zrzeczenie się przez państwo immunitetu jurysdykcyjnego przysługującego jego przedstawicielowi dyplomatycznemu); 4) **przyrzeczenie** – akt ustanawiający pewne prawa na rzecz innych podmiotów. Akt jednostronny w szerokim rozumieniu to akt prawny, którego skutek prawny jest powiązany z normami prawa międzynarodowego lub zależny od innych oświadczeń woli. Wyróżnia się trzy rodzaje aktów jednostronnych *sensu largo*: 1) obligatoryjne, których wydanie jest wymagane przez → **prawo międzynarodowe** (np. obowiązek → **notyfikacji** blokady wojennej lub morskiej); 2) fakultatywne, przewidziane przez prawo międzynarodowe, których wydanie zależy od woli państwa (np. jednostronna deklaracja państwa o uznaniu jurysdykcji MTS, złożona zgodnie z art. 36 ust. 2 Statutu MTS); 3) mieszane, mające charakter aktów prawa międzynarodowego i wewnętrznego, wydawane przez państwo i dopuszczane przez prawo międzynarodowe, których skuteczność w prawie międzynarodowym jest uzależniona od ich zgodności z normami tego prawa (np. określenie przez państwo granic jego morza terytorialnego). Istotne znaczenie dla rozwoju koncepcji aktów jednostronnych państw miały wyroki MTS z 20.12.1974 r. w sporach między Francją i Australią oraz Francją i Nową Zelandią dotyczących francuskich prób jądrowych. Władze francuskie podczas postępowania sądowego kilkakrotnie składały oświadczenia, że nie będą przeprowadzały prób jądrowych na Oceanie Spokojnym. Trybunał stwierdził, że oświadczenia złożone w formie aktów jednostronnych mogą wywołać skutek w postaci zobowiązania prawnego państwa składającego oświadczenie, a o jego mocy wiążącej decyduje zamiar tego

państwa. W 2006 r. KPM → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**, na podstawie prac przeprowadzonych w latach 1997–2006, przyjęła Zasady przewodnie mające zastosowanie do jednostronnych oświadczeń państw mogących powodować powstanie zobowiązań prawnych, w których doprecyzowała niektóre ustalenia MTS z 1974 r.

W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe* (wyd. 3, zm. i uaktual.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 145–158; C. Mik, *Akty jednostronne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. IV, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 26–28; P. Saganek, *Akty jednostronne państw w prawie międzynarodowym*, Europejska Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Warszawa 2010, *passim*; J. Sutor, *Akt jednostronny państwa* [w:] J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 2), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2010, s. 20–21; T. Widlak, *Akty jednostronne* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 13–17.

Anna Przyborowska-Klimczak

AMBASADA (inaczej: → **misja dyplomatyczna**, placówka dyplomatyczna, przedstawicielstwo dyplomatyczne) – stała misja dyplomatyczna kierowana przez szefa misji pierwszej klasy (→ **ambasadora**). Jest organem → **państwa** wysyłającego, który znajduje się i działa na → **terytorium** państwa przyjmującego. Ustanawiana jest na podstawie porozumienia między dwoma państwami w celu wykonywania funkcji dyplomatycznych. Mieści się zazwyczaj w stolicy państwa przyjmującego. W → **dyplomacji Stolicy Apostolskiej** odpowiednikiem ambasady jest → **nuncjatura apostolska**; w stosunkach państw → **Wspólnoty Narodów** – wysoka komisja; w przypadku → **Unii Europejskiej** – Delegatura UE. W → **dyplomacji wielostronnej** odpowiednikiem ambasady są stałe przedstawicielstwa akredytowane (→ **akredytacja**) przy → **organizacjach**

międzynarodowych. Ambasada stanowi „biuro” szefa misji dyplomatycznej, składające się z personelu dyplomatycznego, personelu techniczno-administracyjnego oraz personelu obsługi. Podlega bezpośrednio → **ministrowi spraw zagranicznych** swojego państwa i finansowana jest przez państwo wysyłające. Wewnętrzna struktura organizacyjna ambasady zależy od woli i potrzeb państwa wysyłającego, jego możliwości finansowych oraz specyfiki pełnionych przez misję funkcji, co determinuje również jej rozmiar w sensie liczebności. Zgodnie z art. 11 KWSD (1961) liczebność misji powinna być utrzymana w granicach uznanych za rozsądne i normalne, uwzględniając okoliczności i warunki panujące w państwie przyjmującym oraz potrzeby misji. Tam, gdzie państwo wysyłające nie ma ważnych interesów, a państwo przyjmujące nie odgrywa istotnej roli w polityce międzynarodowej, misje są na ogół kilkuosobowe, ograniczone do ambasadora oraz dwóch–trzech osób personelu dyplomatycznego. W państwach o dużym znaczeniu na arenie międzynarodowej ambasady liczą nawet do kilkuset członków personelu dyplomatycznego. Tradycyjnie w skład typowej ambasady wchodzi: szef misji i jego sekretariat, wydział polityczny, wydział ekonomiczny, wydział konsularny, wydział kulturalny, wydział prasowy, → **attachat** wojskowy, wydział administracyjny i dział łączności. Ewolucja przedmiotowego zakresu dyplomacji sprawia, że wzrasta zakres spraw, którymi zajmują się misje dyplomatyczne. Dlatego w ambasadach zatrudniana jest coraz większa liczba funkcjonariuszy pochodzących z innych niż MSZ ministerstw i agencji rządowych. Terminem „ambasada” określa się również pomieszczenia użytkowane przez misję dyplomatyczną (budynki, części budynków i przyległe do nich tereny). Zazwyczaj są ogrodzone, oznaczone godłem i flagą państwa wysyłającego. Pomieszczenia ambasady korzystają z nietykalności. Funkcjonariusze państwa przyjmującego nie mogą do nich wkraczać

bez zgody szefa misji, a państwo przyjmujące odpowiada za bezpieczeństwo, ochronę i poszanowanie placówki zagranicznej nawet w sytuacji konfliktu zbrojnego czy zerwania → **stosunków dyplomatycznych**.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); G. R. Berridge, A. James, *A Dictionary of Diplomacy* (wyd. 2), Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2003, s. 92; G. R. Berridge, *Embassies* [w:] G. R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice* (wyd. 5), Palgrave Macmillan, London 2015, s. 115–132; *Inside a U.S. Embassy: Diplomacy at Work*, red. S. Dorman (wyd. 3 nowe), Transatlantic Publishers, London 2011; B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji: aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, s. 200–221; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 12), LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 58–60; J. Sutor, *Ambasada* [w:] J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 2), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2010, s. 26–28; K. Zeidler, *Ambasada* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 15–18.

Beata Surmacz

AMBASADOR (pełny tytuł: Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny) – przysługuje mu tytuł ekscelencji. Szef → **misji dyplomatycznej** pierwszej klasy reprezentujący → **państwo** wysyłające w państwie przyjmującym lub w → **organizacji międzynarodowej**. W → **dyplomacji Stolicy Apostolskiej** odpowiednikiem ambasadora jest → **nuncjusz apostolski**; w stosunkach państw → **Wspólnoty Narodów** – wysoki komisarz. Termin „ambasador” wywodzi się od łacińskiego słowa *ambactiare* („sprawować misję”) lub celtyckiego *ambactus* („sługa”). Do praktyki dyplomatycznej na trwałe wszedł w XVII w. Ambasador jest mianowany przez głowę państwa wysyłającego i akredytowany (→ **akredytacja**) przy głowie państwa przyjmującego. Kandydatami na stanowiska ambasadorów są na ogół zawodowi dyplomaci, ale w wielu państwach

mogą to być również politycy, naukowcy czy ludzie kultury. Proces powołania ambasadora określony jest prawem międzynarodowym i prawem krajowym. Zgodnie z prawem polskim ambasador jest powoływany i odwoływany przez Prezydenta RP na wniosek → **ministra spraw zagranicznych**, zaakceptowany przez Prezesa Rady Ministrów. Przed wystąpieniem z wnioskiem minister musi zasięgnąć opinii Konwentu Służby Zagranicznej. Procedura powołania ambasadora wymaga również opinii Komisji Spraw Zagranicznych Sejmu, która ma jednak dla Prezydenta charakter niewiążący. Zgodnie z KWSD (1961) przed powołaniem ambasadora państwo wysyłające musi się upewnić, czy zostanie on zaakceptowany przez państwo przyjmujące. Kandydat musi więc uzyskać wstępną zgodę państwa przyjmującego na przyjęcie go w charakterze szefa misji dyplomatycznej (→ **agrément**). Ambasador zaczyna pełnić swoją funkcję w momencie złożenia głowie państwa przyjmującego → **listów uwierzytelniających** wystawionych przez głowę państwa wysyłającego, których kopie przekazuje wcześniej do ministerstwa spraw zagranicznych. Ceremonia wręczenia listów uwierzytelniających ma zazwyczaj bardzo uroczysty charakter. Oprócz klasycznego ambasadora rezydującego w stolicy państwa przyjmującego istnieje możliwość uwierzytelnienia go dodatkowo w więcej niż jednym państwie lub powołania ambasadora wizytującego, urzędującego na co dzień w ministerstwie spraw zagranicznych w swoim państwie i odwiedzającego co jakiś czas państwo akredytacji. Do zadań ambasadora należą: 1) reprezentowanie swojego państwa wobec władz w państwa przyjmującego; 2) ochrona interesów swojego państwa i jego obywateli; 3) prowadzenie rokowań z władzami państwa przyjmującego; 4) działanie na rzecz promocji własnego kraju, a także rozwoju stosunków dwustronnych; 5) informowanie władz swojego państwa o sytuacji i wydarzeniach w państwie akredytacji. Ambasador

kieruje misją dyplomatyczną i jest przełożonym wszystkich zatrudnionych w niej pracowników. Podlega służbowo ministrowi spraw zagranicznych.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); Ustawa z dnia 21 stycznia 2021 r. o służbie zagranicznej (tj. Dz.U. z 2024 r., poz. 1691); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2023, s. 359–406; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 12), LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 143–151; J. Sutor, *Ambasador* [w:] J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 2), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2010, s. 28–31.

Beata Surmacz

APATRYDA (z gr. Ἀπατρίς – „pozbawiony ojczyzny”) na podstawie Konwencji o statusie bezpaństwowców z 1954 r. to osoba, która nie jest uznawana za obywatela żadnego państwa w zakresie obowiązywania jego prawa. Brak obywatelstwa może mieć wielorakie źródła. Do najczęstszych należą: negatywny zbieg ustawodawstw o obywatelstwie, → **sukcesja państw**, dyskryminacja stosowana przez władze państwowe (szczególnie z przyczyn etnicznych, religijnych, płci), brak instytucjonalnych regulacji na poziomie państwowym w zakresie rejestracji urodzeń, rozwód lub separacja, przymusowe przesiedlenia poza → **granice państwa** obywatelstwa. Nieposiadanie obywatelstwa przez osobę fizyczną jest dla niej stanem wysoce niekorzystnym, ponieważ pozbawia ją prawnego związku z państwem, co może skutkować niemożnością korzystania z → **praw człowieka**, takich jak dostęp do opieki zdrowotnej, do zatrudnienia, do edukacji, do posiadania czy do udziału w życiu społecznym, kulturalnym i politycznym państwa zamieszkiwania, oraz brakiem dostępu do ochrony prawnej i dyplomatycznej. → **Prawo międzynarodowe** stoi na stanowisku prawa do obywatelstwa dla każdej osoby fizycznej, co zapisano już w PDPC (1948). Tym samym państwa przyjęły liczne konwencje, których celem jest zapobieganie

bezpaństwowości oraz rozwiązywanie problemu poprzez znalezienie prawno-krajowych remediów na sytuację apatrydów. Poza Konwencją o statusie bezpaństwowców z 1954 r. do ważnych dokumentów należy także Konwencja o ograniczaniu bezpaństwowości z 1961 r. Instytucje międzynarodowe, w tym Wysoki Komisarz Narodów Zjednoczonych ds. Uchodźców, prowadzą rozliczne działania na rzecz pomocy bezpaństwowcom. Zgodnie z danymi Wysokiego Komisarza, w 2025 r. na świecie żyło co najmniej 4,4 mln ludzi bez obywatelstwa. Główne kraje ich zamieszkiwania to: Bangladesz, Wybrzeże Kości Słoniowej, Mjanma, Tajlandia, a w Europie – Łotwa.

1954 Convention related to the status of stateless persons, <https://www.unhcr.org/media/1954-convention-relating-status-stateless-persons> [dostęp: 29.06.2025]; 1961 Convention on the reduction of statelessness, https://www.unhcr.org/ibelong/wp-content/uploads/1961-Convention-on-the-reduction-of-Statelessness_ENG.pdf [dostęp: 29.06.2025]; UNHCR, *Handbook on Protection of Stateless Persons*, Geneva 2014, https://www.unhcr.org/ch/sites/ch/files/legacy-pdf/CH-UNHCR_Handbook-on-Protection-of-Stateless-Persons.pdf [dostęp: 29.06.2025]; J. Dyduch, *Bezpaństwowość* [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, OTO Agencja Reklamowa, Wrocław 2014.

Dorota Heidrich

ARBITRAŻ MIĘDZYNARODOWY jest to sądowy sposób rozstrzygania sporów międzynarodowych przez arbitrów wybranych przez strony sporu, w którym wydane rozstrzygnięcie jest wiążące dla tych stron. Początki arbitrażu sięgają czasów starożytnych, w których był stosowany przede wszystkim w Europie. W pierwszym okresie korzystania z arbitrażu, także w epoce średniowiecza, funkcję arbitra powierzano osobie cieszącej się autorytetem: papieżowi, cesarzowi, królowi lub innemu władcy. Najczęściej stosowano arbitraż jednoosobowy, który jest okreśłany mianem

arbitrażu europejskiego lub klasycznego. Później wprowadzono arbitraż kolegialny, w którym spór rozstrzygało kilku arbitrów. Przyjęto dla niego określanie arbitrażu amerykańskiego, ponieważ powołanie komisji arbitrażowych przewidziano w Traktacie w sprawie przyjaźni, handlu i nawigacji, zawartym w 1794 r. między Stanami Zjednoczonymi Ameryki i Wielką Brytanią, nazywanym Traktatem Jaya od nazwiska jego inicjatora Johna Jaya, prezesa Sądu Najwyższego Stanów Zjednoczonych. W historii arbitrażu kolegialnego zwraca się też uwagę na powołanie w 1871 r. komisji arbitrażowej ds. roszczeń w amerykańsko-brytyjskim sporze w sprawie statku Alabama, w której skład oprócz arbitrów wskazanych przez strony sporu wchodził też arbitry z innych państw: Włoch, Szwajcarii i Brazylii. Istotne znaczenie dla rozwoju arbitrażu miały konferencje haskie w 1899 i 1907 r., podczas których przyjęto konwencje w sprawie → **pokojuowego rozwiązywania sporów**. Na podstawie Konwencji z 1899 r. został utworzony Stały Trybunał Arbitrażowy, z siedzibą w Hadze. Rozpoczął on działalność w 1902 r., a w jego skład wchodził arbitry wyznaczani przez strony konwencji haskich. Organami Trybunału są Międzynarodowe Biuro, kierowane przez sekretarza generalnego, oraz Rada Administracyjna, którą tworzą przedstawiciele dyplomatyczni państw-stron konwencji haskich akredytowani (→ **akredytacja**) w Hadze, a przewodniczy jej holenderski minister spraw zagranicznych. W celu rozstrzygania sporów międzynarodowych tworzone są też komisje arbitrażowe na podstawie → **umów międzynarodowych**. Poddanie sporu pod rozstrzygnięcie arbitrażu może nastąpić na podstawie wyrażenia zgody przez strony sporu (tzw. kompromis) lub może wynikać z zawartej w umowie klauzuli arbitrażowej. Strony sporu mają wpływ na wybór arbitrów i ustalenie procedury rozstrzygania sporu. Postępowanie arbitrażowe zwykle składa się z części pisemnej i ustnej. Wyrok

arbitrażowy obowiązuje strony będące w sporze, które są zobowiązane do poddania się rozstrzygnięciu w dobrej wierze.

K. Kocot, *Arbitraż międzynarodowy* [w:] *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. A. Klafkowski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 26–28; C. Mik, *Arbitraż międzynarodowy* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. IV, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 32–34; *Arbitraż w prawie międzynarodowym*, red. C. Mik, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014; A. Przyborowska-Klimczak, *Arbitraż międzynarodowy* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 17–23.

Anna Przyborowska-Klimczak

ARCHIWA DYPLMATYCZNE I KONSULARNE stanowią państwowy zasób archiwalny obejmujący dokumentację powstającą w wyniku działalności organów służby zagranicznej – przede wszystkim ministerstw spraw zagranicznych, → **ambasad**, → **konsulatów** i innych → **misji dyplomatycznych** oraz konsularnych. Zgromadzona w archiwaliach dokumentacja ma wartość informacyjną, dowodową i historyczną. Materiały przechowywane są w celu ochrony dziedzictwa instytucjonalnego oraz zapewnienia ciągłości polityki zagranicznej. Według klasyfikacji archiwalnej archiwa dyplomatyczne są zaliczane do resortowych archiwów specjalistycznych i podlegają odrębnej organizacji ze względu na klauzule tajności i ochronę informacji, długi okres przechowywania czy potrzebę specjalistycznego opracowania (języki, szyfry, nomenklatura międzynarodowa). Zgodnie z przepisami z art. 24 KWSD (1961) dokumenty zgromadzone w archiwach dyplomatycznych są uznawane za „własność państwa wysyłającego”. Ponadto konwencja wskazuje, że „archiwa i dokumenty misji są zawsze nie-naruszalne, bez względu na ich położenie”.

Tym samym archiwa dyplomatyczne i konsularne korzystają z pełnej nietykalności, niezależnie od czasu i miejsca, w którym się znajdują. Podobnie jak w przypadku samego pomieszczenia misji dyplomatycznej, przedstawiciele państwa przyjmującego nie mogą wejść do pomieszczenia, gdzie znajduje się archiwum tejże bez zgody jej szefa, a tym bardziej wykonać jakiejkolwiek czynności związanej z dysponowaniem tymi dokumentami. Szczególna ochrona archiwów dyplomatycznych uniemożliwia podjęcie ich rewizji, rekwizycji, zajęcia czy egzekucji.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 451–452; M. Pluciennik, *Polska terminologia archiwalna w źródłach prawa*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2020, s. 68, 116; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 460–462.

Michał Dworski

ATTACHAT (fr.) to jednostka (placówka urzędowa) funkcjonująca przy zagranicznym przedstawicielstwie dyplomatycznym jakiegoś → **państwa**, specjalizująca się w określonej dziedzinie, nadzorowana przez *attaché*. Na czele attachatu stoi *attaché* wojskowy, nazywany również zamiennie *attaché* obrony. Jest to żołnierz-dyplomata powołany na stanowisko w → **misji dyplomatycznej**, do reprezentowania państwa, którego jest obywatelem. *Attaché* funkcjonujący w specjalizacji wojskowej nazywa się *attaché* wojskowym, *attaché* morskim czy *attaché* lotniczym, a obszar jego kompetencji pokrywa się z przedstawicielstwem określonego rodzaju sił zbrojnych. *Attaché* wojskowym jest na ogół oficer sił zbrojnych w stopniu wojskowym generała lub pułkownika. *Attaché* obrony ma zastępców – zwyczajowo (→ **zwyczaj międzynarodowy**) są to

oficerowie sił zbrojnych w stopniu o jeden szczebel niższym. W świetle → **prawa międzynarodowego** i praktyki dyplomatycznej *attaché* wojskowy wchodzi w skład personelu dyplomatycznego → **ambasady** na równi z pozostałymi dyplomatami. Służbowo podlega ministrowi obrony, politycznie współpracuje z personelem dyplomatycznym ambasady. *Attaché* wojskowy lub lotniczy albo morski mogą mieć według → **protokołu dyplomatycznego** → **stopień dyplomatyczny** → **radcy** ministra lub I radcy, rzadko ministra pełnomocnego, natomiast zastępca *attaché* wojskowego – stopień I lub II sekretarza. Podstawowym narzędziem kooperatywnej bilateralnej współpracy wojskowej jest instytucja *attaché* obrony, zawodowego oficera usytuowanego w ambasadzie swojego kraju jako reprezentant dyplomatyczny ministra obrony i sił zbrojnych. Zadanie *attaché* obrony obejmuje kierowanie podległymi mu dyplomatami w celu zbierania informacji na rzecz sił zbrojnych państwa wysyłającego, obserwowanie i ocenianie działań państwa przyjmującego w obszarze obronności oraz utrzymywanie ścisłych kontaktów z elitą wojskową w państwie urzędowania. Może on również zajmować się kwestiami dotyczącymi zakupów uzbrojenia oraz reprezentowaniem interesów obywateli swojego kraju służących w formacjach wojskowych innych państw. W myśl ustawy z dnia 21.01.2021 r. o służbie zagranicznej stosunek służbowy oraz wynikające z niego prawa i obowiązki żołnierzy pełniących służbę w placówkach zagranicznych określają odrębne przepisy. Szczególne zasady wykonywania obowiązków służbowych przez żołnierzy zawodowych wyznaczonych do pełnienia służby w ataszatach obrony przedstawicielstw dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej oraz w stałych przedstawicielstwach Rzeczypospolitej Polskiej przy → **organizacjach międzynarodowych**, a także odpowiedzialnych za organizację i funkcjonowanie ataszatów obrony w przedstawicielstwach dyplomatycznych Rzeczypospolitej Polskiej

określa zarządzenie → **Ministrów Spraw Zagranicznych** i Obrony Narodowej z dnia 27.05.2004 r. w sprawie szczególnych zasad wykonywania obowiązków służbowych przez żołnierzy zawodowych pełniących służbę w placówkach zagranicznych oraz organizacji i funkcjonowania w placówkach zagranicznych ataszatów obrony. Za organizację współpracy międzynarodowej w ramach MON odpowiada Departament Wojskowych Spraw Zagranicznych, którego głównymi celami są: 1) tworzenie warunków do skutecznej realizacji współpracy międzynarodowej resortu; 2) organizowanie rekrutacji i nadzór nad prowadzeniem szkolenia żołnierzy zawodowych (z wyłączeniem rekrutacji kandydatów do służby na stanowiskach wojskowych zaszergowanych od stopnia generała brygady w górę) będących kandydatami do wyznaczenia na stanowiska w ataszatach obrony w przedstawicielstwach dyplomatycznych oraz w stałych przedstawicielstwach Rzeczypospolitej Polskiej przy organizacjach międzynarodowych; 3) obsługa administracyjno-kadrowa żołnierzy zawodowych i funkcjonariuszy Służby Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służby Wywiadu Wojskowego w ataszatach obrony w przedstawicielstwach dyplomatycznych oraz żołnierzy zawodowych w stałych przedstawicielstwach Rzeczypospolitej Polskiej przy organizacjach międzynarodowych; 4) koordynacja kontaktów i współpracy resortu z korpusem *attachés* obrony akredytowanym (→ **akredytacja**) w Rzeczypospolitej Polskiej.

T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 282; *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 26.

Alicja Zyguła

AUDYENCJA – formalne spotkanie osoby lub grupy osób z ważnym przedstawicielem władzy – z monarchą, papieżem, głową → **państwa**, duchownym wysokiego

szczebla albo ważną osobistością polityczną lub religijną. Jest to spotkanie o ustalonym porządku protokolarnym (→ **protokół dyplomatyczny**), służące przekazywaniu komunikatów politycznych, potwierdzaniu statusu uczestników oraz realizacji funkcji reprezentacyjnych. Celem audyencji może być: złożenie prośby, omówienie istotnych spraw, wręczenie dokumentów, wyrażenie szacunku, uzyskanie błogosławieństwa lub porady. W praktyce dyplomatycznej wyróżnić można: 1) audyencje prywatne – odbywające się w wąskim gronie, zwykle bez udziału mediów. Uczestniczy w nich tylko zaproszona osoba i gospodarz (np. papież lub głowa państwa). Taka forma często dotyczy ważnych gości, dyplomatów lub osób mających specjalne sprawy do omówienia; 2) audyencje oficjalne/państwowe – mające charakter bardziej otwarty i ceremonialny (→ **ceremoniał dyplomatyczny**), z reguły niosące za sobą skutki dyplomatyczne lub polityczne. Najczęściej obejmują przyjęcie przez głowę państwa nowego → **ambasadora**, delegacji państwowych lub przedstawicieli organizacji międzynarodowych. Audyencje oficjalne potwierdzają status podmiotów oraz utrwalają formalne ramy relacji międzypaństwowych; 3) audyencje papieskie, należące do szczególnej kategorii spotkań o charakterze dyplomatycznym. Audyencje papieskie to instytucjonalna forma spotkania z papieżem, regulowana protokołem Stolicy Apostolskiej. Stanowią one ważny element działalności Kościoła katolickiego oraz dyplomacji watykańskiej, a także jedną z podstawowych form komunikacji papieża z wiernymi, instytucjami i przedstawicielami państw. Audyencje papieskie pełnią funkcje religijne, społeczne, reprezentacyjne i dyplomatyczne, a ich przebieg zależy od charakteru spotkania oraz statusu uczestników. Można je podzielić na kilka podstawowych kategorii: a) audyencje papieskie o charakterze dyplomatycznym (wł. *udienze solenni*) – stanowiące kluczowy element → **dyplomacji Stolicy Apostolskiej**. Do tej kategorii należą: audyencje dla

ambasadorów – najważniejsze pod względem protokołu są audiencje, podczas których ambasadorzy państw przedstawiają papieżowi → **listy uwierzytelniające**, rozpoczynając w ten sposób swoją misję (→ **misja dyplomatyczna**) przy Stolicy Apostolskiej. Audycja taka ma charakter w pełni formalny i jest elementem stosunków międzynarodowych; audiencje dla szefów państw i rządów – papież przyjmuje prezydentów, premierów oraz przedstawicieli rządów w kontekście: relacji bilateralnych, dialogu na temat pokoju, → **praw człowieka**, migracji, rozwoju, działań humanitarnych i współpracy międzynarodowej. Spotkania te są protokolarne, poprzedzone wymianą prezentów i oficjalnymi wystąpieniami; b) audiencje generalne (wł. *udienze generali*) – to cykliczne spotkania papieża z wiernymi, odbywające się najczęściej w środy. Mają charakter publiczny, otwarty i nie wymagają osobistego zaproszenia. Odbywają się na Placu św. Piotra lub w Auli Pawła VI, obejmują katechezę papieską, modlitwę i błogosławieństwo, stanowią formę bezpośredniej komunikacji papieża z globalną wspólnotą wiernych, mają również znaczenie medialne i wizerunkowe dla Stolicy Apostolskiej; c) audiencje specjalne (wł. *udienze speciali*) – zazwyczaj przybierają formę zorganizowanego spotkania większej grupy, ale mają charakter publiczny w tym samym znaczeniu co audycja generalna. Mogą mieć istotny wymiar społeczny lub religijny. Audiencje specjalne papież udziela: stowarzyszeniom, organizacjom charytatywnym, ruchom kościelnym, delegacjom uczelni, instytucji naukowych czy zawodowych; d) audiencje prywatne (wł. *udienze private*) to spotkanie papieża z konkretną osobą lub niewielką delegacją, odbywające się w bardziej kameralnych warunkach, zwykle w Pałacu Apostolskim. Uczestnikami mogą być: duchowni, osoby świeckie, przedstawiciele instytucji naukowych, kulturalnych, społecznych, osoby zasłużone lub wyróżnione przez Kościół. Audycja prywatna ma charakter niesformalizowany, nie ma skutków

prawno-dyplomatycznych i nie jest elementem protokołu między państwami. Jej funkcja jest przede wszystkim symboliczna, pastoralna oraz komunikacyjna. Audiencje mają znaczenie: 1) symboliczne – wyrażają uznanie, szacunek, aprobatę lub zgodę; 2) dyplomatyczne – są częścią relacji międzynarodowych; 3) religijne – umożliwiają spotkanie z autorytetem duchowym; 4) społeczne – dają szansę na bezpośredni kontakt obywateli z władzą. Audiencje są również ważne dla mediów – często są dokumentowane na zdjęciach i w oświadczeniach, które mają wpływ na opinię publiczną. Audiencje stanowią element protokołu oraz narzędzie kształtowania relacji międzynarodowych i wizerunku państwa.

H. Jagodziński, *Miejsce papieskiej dyplomacji w strukturze Kurii Rzymskiej*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2014, nr 1(2); J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, *passim*; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, *passim*.

Paulina Pietrzak

AZYL DYPLMATYCZNY – stanowi ochronę udzielaną przez → **państwo** poza jego → **terytorium**, w szczególności w jego placówkach dyplomatycznych, na pokładach statków na wodach terytorialnych innego państwa (→ **status obszarów morskich**), a także na pokładach jego samolotów oraz w obiektach wojskowych lub paramilitarnych na terytorium obcego państwa osobom poszukiwanym z powodów politycznych lub w związku z popełnionym przestępstwem politycznym (zgodnie z art. 2 Konwencji z Caracas z 1954 r.). Ochrona ta stanowi praktykę humanitarną mającą na celu ochronę życia ludzkiego w przypadku prześladowania z powodów politycznych. Prawo do azylu dyplomatycznego nie jest prawem powszechnym, jego stosowanie zależy głównie od konkretnych okoliczności politycznych, regionalnych uregulowań

(szczególnie w systemie międzyamerykańskim), uznaniowości państwa udzielającego schronienia oraz umów takich jak Konwencja hawańska z 1928 r. czy Konwencja z Caracas z 1954 r. Stosowanie prawa do azylu dyplomatycznego jest często źródłem sporów między państwami, ponieważ ingeruje w jurysdykcję państwa terytorialnego. Celem zastosowania azylu dyplomatycznego jest: ochrona jednostki przed bezpośrednim i poważnym niebezpieczeństwem (np. prześladowaniem, przemocą polityczną, represjami pozaprawnymi), zapewnienie czasowego schronienia do momentu, gdy możliwe stanie się rozwiązanie sytuacji (negocjacje, relokacja, przyznanie azylu terytorialnego).

Pojęcie azylu dyplomatycznego rozwinęło się w Europie i początkowo dotyczyło „świętości” niektórych miejsc, takich jak kościoły czy → **ambasady**. Później jednak opierało się na eksterytorialności misji dyplomatycznych, które zostały uznane za część terytorium państwa wysyłającego. Odkąd państwa zaczęły tworzyć placówki dyplomatyczne, pojawiła się potrzeba nienaruszalności pomieszczeń → **ambasadorów**. Azyl dyplomatyczny nie jest regulowany przez powszechne prawo międzynarodowe, dlatego nie jest zobowiązujący dla wszystkich państw. Zgodnie z art. 14 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r. cudzoziemiec ma prawo do ubiegania się o azyl i korzystania z niego w innych krajach, z zastrzeżeniem, że prawo to nie dotyczy ściganych za popełnienie przestępstw niepolitycznych lub czynów sprzecznych z celami i zasadami ONZ. Deklaracja nie jest jednak umową (→ **umowa międzynarodowa**) wiążącą swoimi postanowieniami społeczność międzynarodową, dlatego na jej gruncie jednostce nie przysługuje roszczenie o uzyskanie tego prawa, jednak azyl udzielony przez jedno państwo powinien być respektowany przez pozostałe państwa. Azyl dyplomatyczny uznawany jest przede wszystkim w regionalnym systemie

prawnym Ameryki Środkowej i Południowej (Konwencja o azylu dyplomatycznym podpisana w Caracas 28 marca 1954 r.; Convention on diplomatic asylum; OAS, Treaty Series, No. 18). Badacze z Ameryki Łacińskiej rozumieją pojęcie azylu dyplomatycznego bardzo szeroko, włączając azyl na okrętach wojennych, na pokładzie samolotu i w bazach wojskowych. Azyl dyplomatyczny wiąże się z gładem umożliwiającym osobie swobodne opuszczenie kraju. Wydanie azylantowi „gładu bezpieczeństwa” gwarantuje mu bezpieczne opuszczenie terytorium danego państwa. Wymóg zgody państwa przyjmującego na udzielenie azylu dyplomatycznego często wywołuje napięcia dyplomatyczne, ponieważ przeciwstawia zasadę → **suwerenności** państwa humanitarnej potrzebie ochrony jednostek przed prześladowaniami. Napięcie to pojawia się, gdy dana osoba szuka schronienia w ambasadzie obcego państwa, co w efekcie stawia funkcję ochronną ambasady w konflikcie z jurysdykcją prawną państwa przyjmującego nad jego terytorium. Udzielenie azylu bez zgody państwa przyjmującego może być postrzegane jako naruszenie jego suwerennych praw, co prowadzi do sporów między zaangażowanymi państwami. Takie sytuacje wzbudzają szczególnie kontrowersje, gdy dotyczą osób wrażliwych politycznie, np. liderów opozycji. Państwo przyjmujące może postrzegać udzielenie azylu jako ingerencję w swoje sprawy wewnętrzne, co może doprowadzić do impasu dyplomatycznego. Przypadek Juliana Assange’a, który szukał schronienia w ambasadzie Ekwadoru w Londynie, pokazuje, jak przedłużający się azyl bez zgody państwa przyjmującego może nadwyrężyć stosunki dwustronne i skomplikować egzekwowanie prawa międzynarodowego. Z prawnego punktu widzenia brak uniwersalnych norm regulujących azyl dyplomatyczny zaostrza ten problem.

Artykuł 5 Konwencji z Caracas stanowi, że azyl dyplomatyczny jest przyznawany wyłącznie w nagłych przypadkach lub gdy

osoba ubiegająca się o azyl musi opuścić kraj w celu ochrony swojej wolności. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości (MTS) w sprawie azylowej orzekł, że próg pilności musi opierać się na rzeczywistym, bezpośrednim i nadzwyczajnym zagrożeniu dla bezpieczeństwa lub wolności osoby ubiegającej się o azyl.

Azyl dyplomatyczny jest zarezerwowany dla osób prześladowanych z powodu ich działań lub przekonań politycznych, takich jak: sprzeciw wobec rządu, udział w protestach lub inne działania związane z korzystaniem z praw podstawowych, np. z wolności słowa.

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 9 rozszerz.), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, *passim*; M. Sikora-Gaca, *W kręgu teorii dyplomacji. Wybrane aspekty bezpieczeństwa państwa* [w:] *Rola i zadania służb w systemie bezpieczeństwa publicznego*, red. M. Gorka, Wydawnictwo Uczelniane Politechniki Koszalińskiej, Koszalin 2013; *Prawo międzynarodowe publiczne*, red. B. Wierzbicki (wyd. 2), Temida 2, Białystok 2001, *passim*; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 6 uaktual.), Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 2001, *passim*; S. Prakash Sinha, *Asylum and International Law*, Martinus Nijhoff, Hague 1971; Konwencja o azylu dyplomatycznym, Caracas 1954, <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201438/volume-1438-I-24377-English.pdf>; L. K. Hasan, L. A. Naftalie, A. Gunadi, *Diplomatic Asylum in International Law: A Comprehensive Study of the Threshold of Diplomatic Asylum Between States*, „HELIUM – Journal of Health Education Law Information and Humanities” 2025, t. 2, nr 1, s. 218–226; R. B. Greenburgh, *Recent Developments in the Law of Diplomatic Asylum*, „Problems of Public and Private International Law” 1955, t. 41, s. 103–122.

Paulina Pietrzak

AZYL MORSKI (z łac. *asylum* – „miejsce schronienia”; gr. *á-sylon* – „miejsce bezpieczne”) jest stosowany w czasie wojny morskiej. Na jego podstawie statki wojenne strony wojującej mogą przepływać przez

wody terytorialne (→ **terytorium**) → **państwa** neutralnego (→ **neutralność**) i zawijając do jego portów w przypadku nieuniknionej konieczności (brak wody, żywności, paliwa, awaria). Okręt może przebywać w porcie państwa neutralnego 24 godziny. Państwa neutralne nie są zobowiązane do udzielania azylu morskiego, ale w razie stwierdzenia nieuniknionej konieczności mogą to uczynić. Odnośna decyzja podejmowana jest przez właściwe organy państwa neutralnego, które biorą pod uwagę okoliczności konkretnego przypadku. Celem azylu morskiego jest zapewnienie statkom wojennym możliwości kontynuowania działań wojennych w trudnych sytuacjach, bez narażania ich na niebezpieczeństwa związane z brakiem niezbędnych zasobów. Prawo do azylu morskiego przysługuje tylko statkom wojennym, czyli statkom należącym do marynarki wojennej i używanym do celów wojskowych, natomiast nie przysługuje innym typom statków, takim jak statki handlowe lub rybackie.

Rozporządzenie Ministra Obrony Narodowej z dn. 27.05.2008 r. w sprawie przepływu okrętów wojennych obcych państw przez polskie morze terytorialne oraz warunków wejścia tych okrętów na polskie morskie wody wewnętrzne (tj. Dz.U. z 2022 r. Nr 21); B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 10.

Paulina Pietrzak

AZYL POLITYCZNY (z łac. *asylum* – „miejsce schronienia”; gr. *á-sylon* – „miejsce bezpieczne”) stanowi formę ochrony międzynarodowej, której celem jest zapewnienie bezpieczeństwa → **cudzoziemcowi** (obywatelowi → **państwa** trzeciego lub bezpaństwowcowi, → **apatryda**) zmuszonemu do opuszczenia swojego państwa pochodzenia z obawy przed prześladowaniem z powodów politycznych. Termin „azyl” stosowany jest najczęściej właśnie w odniesieniu do azylu politycznego, czyli opieki prawnej udzielonej przez państwo,

na → **terytorium** którego znalazł się cudzoziemiec (azylant). Należy podkreślić, że azyl polityczny stanowi formę ochrony międzynarodowej, a nie prawo automatycznie przysługujące każdemu cudzoziemcowi. Azyl polityczny to pojęcie, które nie doczekało się jednolitego uregulowania w → **prawie międzynarodowym**, dlatego występują różnice w unormowaniu go w krajowych porządkach konstytucyjnych. Azyl jest jednym z → **praw człowieka** gwarantowanym w PDPC (1948), której art. 14 ust. 1 stanowi: „W razie prześladowania każda osoba jest uprawniona do ubiegania się o azyl i korzystania z niego w innych państwach”. Kolejnym aktem prawa międzynarodowego często powoływanym w kontekście azylu jest Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (EKPC) z 1950 r. Nie definiuje ona azylu, ale w postępowaniach azylowych często jest powoływany art. 3 EKPC: „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu”. Najczęściej azyl bywa również utożsamiany ze statusem uchodźcy, definiowanym w Konwencji dotyczącej statusu uchodźców z 1951 r. Należy jednak pamiętać o różnicach terminologicznych między osobą dopiero ubiegającą się o azyl a już mającą status uchodźcy. Złożenie wniosku jest równoznaczne z uzyskaniem przez cudzoziemca statusu osoby ubiegającej się o azyl (ang. *asylum seeker*), która jednak nie została jeszcze prawnie uznana za uchodźcę. Status uchodźcy lub inną formę ochrony międzynarodowej uzyskuje dopiero w następstwie pozytywnej decyzji odpowiednich organów. W XXI w. niekontrolowana fala migracji doprowadziła do paraliżu instytucji państw członkowskich mających kompetencje w zakresie przyznawania azylu, np. podczas szczytowego okresu kryzysu migracyjnego w 2015 r. (wówczas też często mylnie utożsamiano migranta z uchodźcą). Akty prawa → **Unii Europejskiej** odwołują się do zasad konwencji genewskich i ujmują wspólnie

prawo do azylu i uchodźców, m.in. KPP, której art. 18 wskazuje gwarancje prawa do azylu z poszanowaniem zasad konwencji wiedeńskich i traktatów unijnych. Ponadto w ramach tzw. rozporządzenia Dublin III za rozpatrzenie wniosku azylowego odpowiada państwo, przez którego → **granice** cudzoziemiec wjechał do UE. Zgodnie z konstytucją Polski (art. 56) gwarantuje się prawo do azylu oraz status uchodźcy, a cudzoziemcy mogą korzystać z prawa azylu w Rzeczypospolitej Polskiej na zasadach określonych w ustawie o cudzoziemcach. Natomiast cudzoziemcowi, który w Polsce poszukuje ochrony przed prześladowaniem, może być przyznany status uchodźcy zgodnie z wiążącymi RP → **umowami międzynarodowymi**. O ile przesłanki materialne prawa do azylu i statusu uchodźcy są tożsame, o tyle należy pamiętać, że azylu udziela wyłącznie państwo, a statusu uchodźcy – organ międzynarodowy i państwo. W pierwszym przypadku państw oparta na prawie krajowym. W Polsce można wskazać na dualizm instytucji azylu i statusu uchodźcy, natomiast w prawodawstwie i praktyce wielu państw rozróżnienie to nie jest czytelne i oba pojęcia traktowane są jako tożsame.

J. Białocerkiewicz, *Status prawny cudzoziemca w świetle standardów międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, s. 148; A. Florczak, *Uchodźcy w Polsce. Między humanitaryzmem a pragmatyzmem*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, s. 38; K. Strzępek, *Typologia migracji w okresie napięć i zagrożeń – rozważania z uwzględnieniem idei godności człowieka w praktyce praw człowieka*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2025, nr 11(1), s. 248–250; A. Szachon-Pszenny, *Szczyt kryzysu migracyjnego w 2015 r. a szczyt kryzysu uchodźczego w 2022 r. – próba analizy porównawczej wpływu na „obszar bez granic” UE*, „Studia Politologiczne” 2023, t. 68, s. 63–67; I. Wróbel, *Status prawny obywatela państwa trzeciego w Unii Europejskiej*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, s. 129–137.

Anna Szachon-Pszenny

B

BANKIET (z fr. *banquet*) to uroczyste i wystawne → **przyjęcie** wydawane z różnych wyjątkowych okazji, np. w celu uświetnienia rocznicy. Zakłada wystawny obiad za stołem i wygłoszenie toastów. Pojęcie bankietu jest bliskie pojęciu uroczystego obiadu dyplomatycznego. Jego głównym celem jest uhonorowanie osoby, grupy, rocznicy, sukcesu lub wydarzenia. Choć bankiet koncentruje się wokół posiłku, często pełni funkcję reprezentacyjną, integracyjną lub dyplomatyczną. Charakterystyka bankietu: organizowany w godzinach popołudniowych między 12.30 a 15.00; trwa około półtorej godziny; często rozpoczyna się aperitifem; zazwyczaj odbywa się w → **rezydencjach** głowy → **państwa**, premiera, → **ambasadora**; jest to przyjęcie dla niezbyt dużej liczby gości służące wymianie nieformalnych poglądów; mężczyźni przychodzą w ubraniach wizytowych, a kobiety w kostiumach. Rodzaje bankietów: 1) oficjalny (państwowy, dyplomatyczny) – organizowany przez głowy państw, → **ambasady** lub instytucje publiczne; ma ścisły protokół, ustaloną kolejność dań, przemówienia i miejsca przy stole (często tzw. *top table*); 2) biznesowy – organizowany przez firmy z okazji podpisania kontraktu, jubileuszu, promocji produktu itp.; służy budowaniu relacji i prestiżu; 3) towarzyski lub rodzinny – uroczyste przyjęcie z okazji ślubu, rocznicy, urodzin czy chrztu; często bardziej swobodny, choć nadal elegancki; 4) naukowy lub akademicki – zakończenie konferencji, kolacja galowa po wręczeniu dyplomów czy nagród. Elementy bankietu: 1) oficjalne zaproszenia – często imienne i wysyłane z wyprzedzeniem; 2) plan stołów – goście mają przypisane miejsca według rangi, funkcji lub towarzystwa; 3) menu – dania

serwowane są w określonej kolejności (np. przystawki, danie główne, deser, napoje); 4) toasty i przemówienia – kluczowy element, zwłaszcza na bankietach dyplomatycznych; 5) dekoracje – elegancki wystrój sali i stołów; 6) program artystyczny – koncerty, występy lub pokaz sztuki kulinarnej. Bankiety pełnią funkcje: 1) społeczne – integracja środowisk, budowanie relacji; 2) kulturowe – prezentacja tradycji kulinarnej, → **etykiety** i zwyczajów (→ **zwyczaj międzynarodowy**); 3) polityczne i dyplomatyczne – pokazanie prestiżu, budowanie wizerunku i relacji międzynarodowych.

E. Goldstein, *The politics of the state visit*, „The Hague Journal of Diplomacy” 2008, nr 3, s. 153–178; R. L. Paarlberg, *Food Politics: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, Oxford 2010, *passim*.

Paulina Pietrzak

BILETY W DYPLOMACJI (fr. *billets diplomatiques*) to krótkie, oficjalne pisemne wiadomości stosowane w codziennej → **korespondencji** między przedstawicielami dyplomatycznymi a urzędami kraju przyjmującego lub między przedstawicielstwami dyplomatycznymi. Mają one długą tradycję – pochodzą z Dalekiego Wschodu, gdzie spisywano je tuszem na jedwabiu lub papierze ryżowym. Współcześnie wizytówka, czyli karta wizytowa lub bilet wizytowy (ang. *visiting card*, fr. *carte de visite*, *billet de visite*), ułatwia nawiązywanie i utrzymywanie kontaktów. Z kolei w dyplomacji bilety pełnią dodatkową funkcję, ułatwiając prowadzenie korespondencji. Bilety wizytowe nie mają charakteru ściśle urzędowego, raczej kurtuazyjny, jednak odgrywają ważną rolę w utrzymywaniu kontaktów towarzyskich i protokolarnych. Najczęściej są wysyłane jako forma przedstawienia się, złożenia kondolencji, zaproszenia czy podziękowania. Wizytówka służbowa (ang. *business card*, fr. *carte d'affaires*) ma standardowe wymiary 90 × 50 mm i służy przede wszystkim

przekazywaniu danych adresowych. Z kolei karty przeznaczone do korespondencji (ang. *calling card*, fr. *carte de correspondence*) zazwyczaj są większe: od 155 × 110 mm do 105 × 80 mm dla mężczyzn i od 120 × 80 do 95 × 65 mm dla kobiet – oprócz danych adresowych powinny zmieścić krótki list. Wśród członków → **korpusu dyplomatycznego** przesłanie biletu wizytowego często zastępuje złożenie wizyty kurtuazyjnej. Bilety wizytowe są również przydatne dyplomatom w wymianie korespondencji o charakterze grzecznościowym. Najczęściej wykorzystywane są wówczas skróty: PC (fr. *pour condoléances* – „by złożyć kondolencje”); PF (fr. *pour féliciter* – „by złożyć życzenia i pogratulować”); PFC (fr. *pour faire connaissance* – „by się poznać”), PFNA (fr. *pour féliciter à l'occasion du nouvel an* – „by złożyć życzenia noworoczne”); PP (fr. *pour présentation* – „by się przedstawić”); PPC (fr. *pour prendre congé* – „by się pożegnać”); PR (fr. *pour remercier* – „by podziękować”); PS (fr. *pour saluer* – „by pozdrowić”). Tradycyjnie dyplomaci dopisują skróty literowe ołówkiem w rogu biletu wizytowego. Jeśli zamierzają napisać krótki liścik, to na dole wizytówki umieszczają łaciński skrót *verte!* („odwróć”) lub RSVP (fr. *retournez s'il vous plaît* – „proszę odwrócić”).

E. Pietkiewicz, *Protokół dyplomatyczny* (wyd. 4 popr. i uzupełn.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 118–129; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta* (wyd. 3 zm.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2010, s. 301–311.

Joanna Modrzyńska

BRANDING NARODOWY (ang. *national branding*) jest wyobrażeniem o → **państwie**, sumą przekonań i interpretacji oraz przywiązaniem do państwa, odzwierciedleniem jego reputacji, wizerunku i konkurencyjności za granicą, które decydują

o roli i pozycji państwa w świecie. Pojęcie branding wywodzi się z marketingu (nauki ekonomiczne) i oznacza budowanie marki (*brand*) i zarządzanie nią. Marka to nazwa, pojęcie, znak lub symbol, który wpływa na zachowanie konsumentów i pozwala im identyfikować się z produktem. W ujęciu politycznym branding narodowy oznacza budowanie tożsamości państwa poprzez wykreowanie jasnej i spójnej idei wokół wartości państwa oraz emocjonalnej więzi z odbiorcami. Pojęcie to łączy się zarówno z poziomem atrakcyjności państwa (ang. *soft power*), → **dyplomacją publiczną**, jak i polityką tożsamościową (ang. *identity politics*). Pozytywny wizerunek międzynarodowy państwa powstaje jako efekt zorganizowanych, spójnych działań instytucji państwa, sektora prywatnego i pozarządowego oraz obywateli. Oznacza więc nie tylko strategię, lecz także praktykę. Tworzony jest za pomocą instrumentów komunikacji marketingowej i pozwala na skuteczną realizację interesów w określonych obszarach: polityki, gospodarki, kultury i społeczeństwa, w szczególności poprzez eksport, inwestycje, migracje, kulturę i dziedzictwo oraz turystykę. W wymiarze zewnętrznym branding narodowy wpływa na międzynarodową wiarygodność państwa, co decyduje o jego pozycji w świecie i zdolności do osiągania celów. Pomaga również zmieniać dotychczasowy wizerunek, w szczególności państwom transformującym się. W wymiarze wewnętrznym wzmacnia identyfikację i poczucie dumy narodowej wśród własnych obywateli. W tym znaczeniu może być rozumiany jako komunikacja dwustronna, w której kreowana reputacja jest odpowiedzią środowiska międzynarodowego na działania państwa.

S. Anholt, J. Hildreth, *Brand America: The Mother of All Brands. United Kingdom*, Cyan Books, Mead 2004, *passim*.

Aleksandra Kuczyńska-Zonik

C

CEREMONIAŁ DYPLMATYCZNY

to zbiór formalnych zasad, rytuałów, zwyczajów (→ **zwyczaj międzynarodowy**) i praktyk stosowanych podczas oficjalnych wydarzeń, wizyt, spotkań oraz uroczystości z udziałem przedstawicieli → **państw** lub → **organizacji międzynarodowych**. Jego głównym celem jest zachowanie należytej formy i rangi wydarzeń, podkreślenie wzajemnego szacunku oraz uniknięcie nieporozumień, które mogłyby wynikać m.in. z różnic kulturowych. Zasadom ceremoniału dyplomatycznego podporządkowana jest cała procedura organizacji przebiegu uroczystości z udziałem przedstawicieli państw i organizacji międzynarodowych (np. ceremonie z udziałem przedstawicieli → **korpusu dyplomatycznego**, uroczystość wręczenia → **listów uwierzytelniających**). Do zbioru reguł ceremonialnych, które obowiązują w czasie uroczystości odbywających się według ściśle ustalonych przepisów ceremonialno-protokolarnych i w określonej kolejności, należą: udział kompanii honorowej, odegranie hymnów państwowych, salut artyleryjski, eksponowanie flag zgodnie z regułami protokołu flagowego oraz wykorzystanie zasady → **precedencji**. Naruszenie zasad ceremoniału dyplomatycznego często pociąga za sobą ostrą i zdecydowaną reakcję drugiej strony i może prowadzić do powstania napięć w relacjach między zainteresowanymi stronami. Ceremoniał dyplomatyczny pokrywa się w części z → **ceremonialem państwowym**.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 34–37; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 41–47. E. Pietkiewicz,

Protokół dyplomatyczny (wyd. 4 popr. i uzup.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 52–55; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremonialów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 42–49; *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajądło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 35–51.

Joanna Modrzyńska

CEREMONIAŁ PAŃSTWOWY

to formy i reguły ceremonialne, które nadają uroczysty charakter oficjalnym uroczystościom z udziałem głów → **państw**, szefów rządów, → **ministrów spraw zagranicznych** i obrony (np. ceremonia powitania głowy obcego państwa, ceremonia wręczenia → **listów uwierzytelniających** głowie państwa przez nowo mianowanego → **ambasadora** w państwie przyjmującym). Jest to zbiór reguł rytualnych, które obowiązują w czasie uroczystości odbywających się według ściśle ustalonych przepisów ceremonialno-protokolarnych i w określonej kolejności uwzględniającej zasadę → **precedencji**. Najczęściej stosowane elementy ceremoniału państwowego podczas uroczystości oficjalnych to: udział kompanii honorowej, odegranie hymnów państwowych, salut artyleryjski, eksponowanie flag zgodnie z regułami protokołu flagowego, składanie wieńców oraz wykorzystanie zasady precedencji. Chociaż współcześnie ceremoniał państwowy uległ widocznemu uproszczeniu, to nadal jest niezwykle istotnym elementem podczas ważnych uroczystości państwowych oraz w stosunkach międzynarodowych pozwalającym na podkreślenie suwerennej równości państw oraz ich prawa do wzajemnego szacunku. Zasady ceremoniału państwowego umożliwiają zachowanie porządku podczas organizacji państwowych uroczystości najwyższej rangi (np. inauguracja nowej głowy państwa, obchody święta narodowego, ceremonia składania życzeń noworocznych prezydentowi

przez → **korpus dyplomatyczny**) oraz pozwalają unikać zadrażnień, które mogłyby negatywnie wpłynąć na relacje między państwami w stosunkach międzynarodowych. Ich naruszeniu często towarzyszy ostra i zdecydowana reakcja państw prowadząca niekiedy do powstania napięć w relacjach między zainteresowanymi stronami. Ceremoniał państwowy pokrywa się w części z → **ceremoniałem dyplomatycznym**.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 37; E. Pietkiewicz, *Protokół dyplomatyczny* (wyd. 4 popr. i uzupełn.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 52–55; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 41–47; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 42–56; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 437–440; *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 35–51.

Joanna Modrzyńska

CHARGÉ D'AFFAIRES to przedstawiciel dyplomatyczny kierujący → **ambasadą** w sytuacjach nieobecności → **ambasadora** lub w przypadkach, gdy → **państwa** nie utrzymują → **stosunków dyplomatycznych** na najwyższym szczeblu. Choć *chargé d'affaires* nie reprezentuje głowy państwa, przysługują mu te same → **przywileje i immunitety** co ambasadorowi, zgodnie z postanowieniami KWSD (1961). Pochodzące z języka francuskiego określenie *chargé d'affaires* dosłownie oznacza „osobę odpowiedzialną za sprawy [urzędowe]”. Termin ten wszedł do powszechnego użytku w XIX w., odnosząc się do niższego rangą przedstawiciela dyplomatycznego, który reprezentował interesy swojego państwa w sytuacjach braku ambasadora. W pewnych kontekstach historycznych tytuł ten wiązał się z realną władzą

administracyjną – przykładowo w kolonialnym Wietnamie (na obszarach Annamu i Tonkinu) *chargé d'affaires* Francji pełnił funkcję zbliżoną do gubernatora. Współcześnie wyróżnia się dwa główne typy *chargé d'affaires*: 1) *ad interim* (a.i.) – tymczasowy kierownik → **misji dyplomatycznej**, wyznaczany na okres nieobecności ambasadora; funkcję tę zazwyczaj pełni osoba należąca do kadry placówki (np. → **radca**, sekretarz); wyznaczenia dokonuje ambasador, przesyłając → **notę** werbalną do ministerstwa spraw zagranicznych państwa przyjmującego, z jednoczesnym powiadomieniem centrali resortu spraw zagranicznych państwa wysyłającego; 2) *en pied* (e.p.) – stały szef misji dyplomatycznej, mianowany w przypadkach, gdy relacje między państwami nie obejmują pełnej reprezentacji ambasadorskiej; posiada → **listy uwierzytelniające** wystawione przez → **ministra spraw zagranicznych** państwa wysyłającego, a nie przez głowę państwa, jak w przypadku ambasadorów. Warto zaznaczyć, że *chargé d'affaires* ma pełne uprawnienia do reprezentowania państwa wysyłającego, niezależnie od rangi formalnej. Jednakże, gdy placówką kieruje *chargé d'affaires* i zachodzi konieczność tymczasowego wyznaczenia jego zastępcy, nie może on samodzielnie delegować tej funkcji. W takim przypadku wymagane jest formalne działanie centrali – ministerstwo spraw zagranicznych państwa wysyłającego musi wystąpić z odpowiednią notą werbalną do ministerstwa spraw zagranicznych państwa przyjmującego. W praktyce → **dyplomacji wielostronnej** osoby czasowo kierujące stałymi przedstawicielstwami przy → **organizacjach międzynarodowych** nie są określane jako *chargé d'affaires*, lecz jako *acting permanent representative* (zastępujący stały przedstawiciel). W systemie brytyjskim funkcjonuje analogiczne określenie *acting high commissioner* dla osób czasowo zastępujących wysokich komisarzy. Powołanie *chargé d'affaires* może również pełnić funkcję politycznego sygnału. W niektórych

przypadkach jest to świadomy gest ograniczenia rangi relacji dyplomatycznych – forma wyrażenia niezadowolenia politycznego lub ograniczonego → **uznania** drugiego państwa, przy jednoczesnym formalnym utrzymaniu stosunków dyplomatycznych. Stanowi to alternatywę dla całkowitego zerwania relacji. Przykładem takiego rozwiązania były relacje między Tajlandią a Arabią Saudyjską, które w latach 1989–2022 funkcjonowały wyłącznie w ten sposób, że wysyłały swoich przedstawicieli jedynie w randze *chargé d'affaires* w następstwie tzw. Afery Błękitnego Diamentu.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 445–446; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 404–405; J. Cornut, *To be a diplomat abroad: Diplomatic practice at embassies*. „Cooperation and Conflict” 2015, nr 50(3), s. 385–393.

Michał Dworski

CLARIS (łac. *clarus*, *clare* – „jasno, wyraźnie, otwarcie, jawnie”) to tzw. wiadomość otwarta, czyli → **korespondencja** służbowa między przedstawicielstwem dyplomatycznym lub konsularnym z MSZ, która w przeciwieństwie do szyfrogramów (depesz) nie stanowi informacji niejawnej. Treść clarisu jest najczęściej przygotowywana przez właściwy departament MSZ i zaakceptowana przez nadawcę, a następnie wysyłana do placówki dyplomatycznej z poleceniem przetłumaczenia, przepisania na blankiecie → **ambasady** i natychmiastowego przekazania do adresata. W ten sposób najczęściej przesyła się oficjalne listy gratulacyjne i kondolencyjne oraz podziękowania. Zazwyczaj są one zwięzłe i rzeczowe, ponieważ w większości przypadków są przekazywane drogą radiową lub elektroniczną. Odrębną kategorię stanowią wiadomości przesyłane

przez głowę państwa do swojego odpowiednika w czasie lotów nad → **terytorium** obcego państwa. Taka standardowa wiadomość jest zazwyczaj przesyłana drogą radiową do → **Protokołu Dyplomatycznego** przez pilota samolotu rządowego za pośrednictwem wieży kontroli lotów. W dobie rozwoju internetu i poczty elektronicznej clarisy zaczęły być używane na szeroką skalę i współcześnie dotyczą również informacji prasowych, relacji z wydarzeń, kwestii organizacyjnych, finansowych i logistycznych, a także mogą przyjmować formę biuletynów i notatek, które → **minister spraw zagranicznych** może kierować do sekretarzy i podsekretarzy stanu, dyrektorów departamentów i biur, naczelników oraz poszczególnych pracowników. Claris może być też zaadresowany do ścisłego kierownictwa → **państwa**, innych resortów czy urzędów, jego adresaci zaś mogą go dalej przekazywać. Clarisy mogą zawierać klauzulę pilności, np.: „pilne”, „bardzo pilne”, „natychmiast” lub „natychmiast, nie w nocy”. W polskiej służbie zagranicznej zamiast clarisu często zamiennie używa się wyrażenia „wiadomość poczty elektronicznej”.

B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 14; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 281–287. J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 15.

Joanna Modrzyńska

CONTRE-LETTRE (fr.) to dokument podpisywany równolegle z oficjalnym aktem prawnym (np. traktatem międzynarodowym) i zawierający dodatkowe ustalenia, które są niejawne, sprzeczne z głównym aktem lub mają inne znaczenie dla umawiających się stron. Ma on na celu ukrycie rzeczywistych ich intencji. Praktykę tę stosowano zwłaszcza w XIX w. oraz w okresie międzywojennym i miała ona na celu

m.in. prowadzenie tzw. podwójnej polityki międzynarodowej i ukrycie rzeczywistych intencji politycznych, dlatego była krytykowana jako narzędzie nieprzejrzystych działań w stosunkach międzynarodowych (np. w okresie dyplomacji kongresowej po wojnach napoleońskich mocarstwa europejskie stosowały *contre-lettres*, aby oficjalnie zachowywać pozory → **neutralności**, a w rzeczywistości zobowiązywać się do określonych działań w przypadku wybuchu wojny). Jednocześnie zasadą jest, że *contre-lettres* co do zasady nie powinny godzić w interesy → **państw** trzecich.

B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 16. J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 15.

Joanna Modrzyńska

CUDZOZIEMIEC/CUDZOZIEMCY

to osoby przebywające na → **terytorium** → **państwa**, którego nie są obywatelami. Status prawny cudzoziemców jest regulowany w prawie krajowym państw ich pobytu oraz w dokumentach międzynarodowych dotyczących ich ochrony. Jedną z pierwszych konwencji odnośnie do cudzoziemców była Konwencja panamerykańska o położeniu prawnym cudzoziemców, przyjęta w Hawanie 20.02.1928 r. Na podstawie wdrażanych przez państwa uregulowań prawnych ukształtowały się systemy traktowania cudzoziemców: system narodowy polegający na zrównaniu ich pod względem prawnym z własnymi obywatelami oraz system oparty na klauzuli największego uprzywilejowania, w którym przyznaje się określonej grupie cudzoziemców takie prawa, jakie mają lub mieć będą w przyszłości cudzoziemcy będący w najkorzystniejszej sytuacji prawnej. W ramach specjalnego traktowania cudzoziemców wskazuje się na podsystem wyłączenia, oznaczający brak możliwości wykonywania przez nich pewnych

funkcji, czynności i zawodów, oraz podsystem koncesyjny, w którym cudzoziemcy muszą uzyskać zgodę kompetentnych władz państwa pobytu na dokonywanie niektórych czynności. Zgodnie z polskim porządkiem prawnym cudzoziemcem jest każdy, kto nie ma obywatelstwa polskiego (art. 3 pkt 2 ustawy o cudzoziemcach z 12.12.2013 r.). Uwzględniając sytuację prawną cudzoziemców, można ich zakwalifikować do kilku grup: 1) cudzoziemców, którzy są obywatelami państw członkowskich → **Unii Europejskiej** i mają też jej obywatelstwo; 2) bezpaństwowców – osób niemających żadnego obywatelstwa (→ **apatryda**); 3) uchodźców i azylantów, którym przyznano taki status; 4) cudzoziemców uprzywilejowanych, będących członkami → **misji dyplomatycznych** i urzędów konsularnych. Zgodnie z przepisami ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z 13.06.2003 r. ustanowiono cztery formy tej ochrony: 1) nadanie statusu uchodźcy; 2) udzielenie ochrony uzupełniającej, jeżeli cudzoziemiec nie spełnia warunków do nadania statusu uchodźcy, a powrót do kraju pochodzenia mógłby go narazić na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy; 3) udzielenie → **azylu**; 4) udzielenie ochrony czasowej cudzoziemcom masowo przybywającym do Polski z powodu obcej inwazji, wojny, konfliktu etnicznego lub rażących naruszeń → **praw człowieka**. Decyzje dotyczące statusu uchodźcy podejmuje szef Urzędu ds. Cudzoziemców, a organem rozpatrującym odwołania od tych decyzji i zażalenia jest Rada ds. Uchodźców. Decyzje w sprawie udzielenia i pozbawiania azylu wydaje szef Urzędu ds. Cudzoziemców, po uzyskaniu zgody ministra właściwego do spraw zagranicznych. Ochrony czasowej udziela się cudzoziemcom na podstawie i w granicach, także czasowych, określonych w decyzji → **Rady Unii Europejskiej**, a w szczególnych przypadkach także w drodze rozporządzenia Rady Ministrów.

Ustawa z dnia 13.06.2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (tj. Dz.U. z 2025 r., poz. 223 ze zm.); Ustawa o cudzoziemcach z dnia 12.12.2013 r. (tj. Dz.U. z 2024 r., poz. 769 ze zm.); J. Białocerkiewicz, *Status prawny cudzoziemca w świetle standardów międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, *passim*; J. Gilas, *Cudzoziemcy* [w:] *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. A. Klafkowski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 54–55; B. Mikołajczyk, *Cudzoziemiec* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia*

Prawa, t. 4, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 62–63; *Status cudzoziemca w Polsce wobec współczesnych wyzwań międzynarodowych*, red. A. Pudzianowska, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, *passim*; A. Szarek, *Cudzoziemcy* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 34–39; A. Szklanna, *Ochrona prawna cudzoziemca w świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2010, *passim*.

Anna Przyborowska-Klimczak

D

DEKOLONIZACJA to proces polityczny polegający na wyzwaniu się → **terytoriów** zależnych spod dominacji kolonialnej, skutkujący powstaniem nowych, niezależnych → **państw** lub dobrowolnym przyłączeniem się do już istniejącego państwa bądź przywróceniem dawnych struktur państwowych, które wcześniej zostały zastąpione przez system kolonialny. Proces ten może przebiegać zarówno w sposób pokojowy – na drodze negocjacji i porozumień między stronami, jak i poprzez działania zbrojne (powstania, rewolucje, wojny domowe i o niepodległość). Genezą tego zjawiska była słabnąca potęga imperiów kolonialnych przy wzroście nastrojów antykolonialnych i konfliktów zbrojnych prowadzonych przez kolonizatorów. Chociaż termin „dekolonizacja” pojawił się dopiero w XX w., obejmuje on również wcześniejsze zdarzenia i procesy. Pierwszym ruchem dekolonizacyjnym, który zakończył się sukcesem, była rewolucja amerykańska z lat 1775–1783, a pierwszą falą dekolonizacji – upadek portugalskiego i hiszpańskiego imperium kolonialnego w obu Amerykach w drugiej i trzeciej dekadzie XIX w. Dekolonizacja Afryki i Azji dokonała się zaś dopiero po zakończeniu II wojny światowej, wraz z osłabieniem europejskich metropolii państw kolonialnych oraz zmianą norm międzynarodowych (w tym rozwojem → **praw człowieka**). Ujęcia typologiczne wyróżniają dekolonizację: 1) negocjowaną – prowadzoną w drodze rokowań (Indie 1947 r.); 2) zbrojną – opartą na długotrwałej walce partyzanckiej (Algieria 1962 r.); 3) osadniczą – gdy koloniści ogłaszają niepodległość bez zgody metropolii (Republika Rodezji 1965 r.); 4) transferowaną – gdy metropolia utrzymuje wpływy poprzez powiązania gospodarcze (francuska „*Françafrique*”). O ile

część kolonii miała silne tradycje lub – co najmniej – tendencje niepodległościowe, o tyle niektóre z nich były nieprzygotowane na swoją → **suwerenność**, co do dziś wywołuje problemy ze stabilnością i rozwojem (zwłaszcza w Afryce Subsaharyjskiej). Ponadto wiele państw postkolonialnych odziedziczyło granice, które często nie odzwierciedlają podziałów językowych, etnicznych i gospodarczych. Jakkolwiek za koniec dekolonizacji często przyjmuje się przekazanie Hongkongu i Makau ChRL, to do dziś państwa europejskie posiadają zamorskie terytoria zależne, które potencjalnie mogłyby uzyskać niepodległość lub dołączyć do pobliskich państw.

Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ 1514 (XV) pt. „Deklaracja w sprawie przyznania niepodległości krajom i narodom kolonialnym” z dnia 14.12.1960 r.; J. Darwin, *After Tamerlane: The Rise and Fall of Global Empires*, Allen Lane – Penguin, London 2007, s. 365–424; M. Duara, *Decolonization: Perspectives from Now and Then*, Routledge, London, New York 2004, s. 1–20.

Mateusz Błaszczak

DELEGAT APOSTOLSKI to stały przedstawiciel papieża (najczęściej z sakrą biskupią) przy lokalnym Kościele na wyznaczonym → **terytorium** lub przy tymczasowej placówce dyplomatycznej Stolicy Apostolskiej (→ **dyplomacja Stolicy Apostolskiej**). Głównym jego zadaniem jest umacnianie więzi między kościołami lokalnymi a Stolicą Apostolską oraz informowanie jej o warunkach działania kościoła lokalnego. Nie ma charakteru dyplomatycznego, jego misja jest tylko i wyłącznie kościelna. Przedstawicielstwo, którym kieruje delegat apostolski, nazywa się delegaturą apostolską. Jest ona ustanawiana z reguły w krajach, z którymi Stolica Apostolska nie utrzymuje → **stosunków dyplomatycznych**. Obowiązki delegata apostolskiego nie ingerują w jurysdykcję lokalnych ordynariuszy, ale raczej wzmacniają ogólny stan Kościoła na całym terytorium poprzez jednoczenie i ułatwianie pracy

biskupów. Delegat ma pierwszeństwo honorowe przed biskupami i kardynałami na swoim terytorium.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317 – tekst polski [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984; E. Salkiewicz-Muneryn, *Historia Nuncjatury Apostolskiej w Polsce i rola nuncjusza w dyplomacji*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2019, nr 23(301), s. 164–174.

Paulina Pietrzak

DÉMARCHÉ (fr., „zabieg, krok”) to oficjalny komunikat skierowany w stronę władz → **państwa** przyjmującego lub → **organizacji międzynarodowej**, którego celem jest ochrona bądź promocja interesu państwa wysyłającego. Zazwyczaj dotyczy konkretnych spraw i problemów pojawiających się w stosunkach dwustronnych. Uznawana za klasyczne narzędzie dyplomatyczne, *démarche* używana jest także w → **stosunkach konsularnych**. W praktyce stanowi proces, w ramach którego dyplomata państwa wysyłającego przekazuje najwyższym władzom państwa przyjmującego (szczególnie MSZ) stanowisko swojego rządu w jakiejś sprawie lub stara się uzyskać od tych władz wyjaśnienie, określone zachowanie, stanowisko lub decyzję. *Démarche* ma charakter jednostronny oraz zazwyczaj poufny. Nie musi przyjmować ściśle sformalizowanej postaci, może być dokonana ustnie lub na piśmie. W praktyce obie formy są łączone (przedstawiciel składa wizytę → **ministrowi spraw zagranicznych** państwa przyjmującego, przekazując informacje ustnie, a następnie zostawia → **notę aide-mémoire**, aby je udokumentować). W szczególnych okolicznościach tekst pisemny jest przekazywany z wyprzedzeniem, aby nadać spotkaniu ustnemu wartość merytoryczną. Co do zasady *démarche* jest przygotowywana indywidualnie, lecz w niektórych sytuacjach

bywa prezentowana zbiorowo przez grupę przedstawicieli państw lub przez → **korpus dyplomatyczny**, co ma ukazać zbieżność poglądów sygnatariuszy i tym samym nadać komunikatowi większą wagę (*démarche* kolektywna). Jeśli *démarche* zbiorowa odbywa się w formie indywidualnych wizyt połączonych z przekazaniem pisemnych not sporządzonych w identycznej treści, wówczas adekwatne jest posłużenie się terminem „noty identyczne”. Możliwa jest również *démarche* równoległa (*démarche* → **ambasadora** państwa X wobec ministra spraw zagranicznych państwa Y zostanie połączona z komunikatem ministra spraw zagranicznych państwa X skierowanym do ambasadora państwa Y). *Démarche* jest uznawana za określenie ogólne opisujące proces komunikacji między rządami, dlatego aby doprecyzować formę przekazu, stosuje się określenia takie jak deklaracja, → **notyfikacja** (poinformowanie państwa przyjmującego o jakimś fakcie o znaczeniu międzynarodowym), żądanie, roszczenie, ultimatum.

G. R. Berridge, L. Lloyd, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2012, s. 93, H. P. Kaul, *Démarche* [w:] *Encyclopaedia of Public International Law*, red. R. Bernhardt, North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1986, s. 70; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 434.

Sylwia K. Mazur

DEMENTI (fr., „zaprzeczać, zadawać kłam, wykrywać fałsz”) – w dyplomacji jest to oficjalne zaprzeczenie lub sprostowanie informacji, które ukazały się publicznie i mają polityczne znaczenie w stosunkach międzynarodowych i polityce zagranicznej. To zazwyczaj szybka reakcja → **państwa** lub jego przedstawiciela (najczęściej rzecznika prasowego głowy państwa, rządu, MSZ lub placówki dyplomatycznej) na nieprawdziwe, niedokładne lub nieautoryzowane

doniesienia, które mogą zaszkodzić jego interesom, dobremu imieniu, reputacji, relacjom z innymi państwami i podmiotami stosunków międzynarodowych albo zapobiec eskalacji konfliktów. Dementi może mieć formę pisemną (np. → **nota** werbalna) lub ustną (np. oficjalne oświadczenie) i najczęściej jest skierowane do opinii publicznej bądź rządu konkretnego państwa, jego treść zaś jest zazwyczaj równocześnie przekazywana do mediów. Dementi ma również zastosowanie w polityce krajowej, świecie biznesu i sztuki.

B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 16; *Mała encyklopedia prawa*, red. U. Kalina-Prasznik, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2005, s. 115; J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 83.

Joanna Modrzyńska

DEPOZYTARIUSZ to → **państwo** (zazwyczaj → **minister** lub MSZ), → **organizacja międzynarodowa** lub główny funkcjonariusz administracyjny organizacji, u której strony traktatu składają pisemne dokumenty stanowiące formalny dowód zgody na związanie się postanowieniami traktatu. W praktyce depozytariusz pełni funkcję formalnego strażnika danego traktatu i odpowiada za: 1) sprawowanie pieczy nad jego oryginalnym tekstem, wszelkimi pełnomocnictwami, dokumentami, → **notyfikacjami** i zawiadomieniami; 2) sporządzanie uwierzytelnionych odpisów oryginału oraz przygotowywanie tłumaczeń na dodatkowe języki; 3) informowanie stron oraz państw uprawnionych do zostania stronami o wszelkich czynnościach, notyfikacjach i zawiadomieniach dotyczących traktatu; 4) rejestrację traktatu w Sekretariacie → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Zadania depozytariusza mają przede wszystkim charakter administracyjny – nie sprawuje on zatem merytorycznej kontroli

nad aktami, które mu przekazano. Funkcja depozytariusza dotyczy niemal wyłącznie traktatów wielostronnych, choć nie istnieją żadne przeszkody prawne, by strony traktatu dwustronnego wyznaczyły depozytariusza między sobą lub powierzyły tę rolę państwu trzeciemu bądź organizacji międzynarodowej. Traktaty dwustronne podpisywane są bowiem na ogół w dwóch egzemplarzach, tak aby każda ze stron zachowała oryginał. W przypadku traktatów z niewielką liczbą stron depozytariuszem jest zazwyczaj rząd państwa, na → **terytorium** którego traktat podpisano. W przeszłości zdarzało się, że niektóre traktaty miały wielu depozytariuszy, choć obecnie praktyka ta wychodzi z użycia. Pełnienie funkcji depozytariusza nie wyklucza możliwości przystąpienia do traktatu przez dane państwo ani też nie nakłada na nie takiego obowiązku. W sytuacji gdy depozytariusz będący jednocześnie stroną traktatu musi dokonać oceny merytorycznej, obowiązany jest oddzielić te role, aby uniknąć zarzutu stronniczości – zgodnie z art. 76 ust. 1 KWPT (1969). Najważniejszym współcześnie depozytariuszem jest Sekretarz Generalny ONZ, u którego zarejestrowano ponad 560 traktatów. Spośród państw funkcję tę najczęściej pełnią Stany Zjednoczone, Królestwo Niderlandów oraz Szwajcaria.

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów sporządzona w Wiedniu dnia 23 maja 1969 r. (tj. Dz.U. 1990 r. Nr 74, poz. 439); A. Aust, *Handbook of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 101–102; A. Aust, *Modern Treaty Law and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 324–338; A. Hinojal-Oyarbide, *Managing the process of treaty formation: Depositaries and registration* [w:] *The Oxford Guide to Treaties*, red. D. B. Hollis, Oxford University Press, Oxford 2020, s. 258–283; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 63.

Sylwia K. Mazur

DEZINFORMACJA (ros. *дезинформация*, ang. *disinformation*) – informacja zarówno fałszywa, jak i szkodliwa, celowo wprowadzająca w błąd i rozpowszechniana intencjonalnie, przekazywana po to, aby osiągnąć określony efekt i dać odbiorcy wiedzę pozorną lub bezużyteczną. Termin „dezinformacja” prawdopodobnie po raz pierwszy został użyty przez sowieckie służby specjalne w latach 20. XX w. Na początku lat 50. XX w. Józef Stalin uznał, że słowo to powinno się wydawać terminem o pochodzeniu zachodnim, w związku z tym wywiady tzw. bloku wschodniego otrzymały rozkaz od służb ZSRR, aby rozpowszechniać plotkę o rzekomo francuskim jego pochodzeniu. Według Vladimira Volkoffa dezinformacja może być rozumiana w wąskim lub szerokim znaczeniu. *Sensu stricto*, dezinformacja mieści się w katalogu pojęć między wprowadzaniem w błąd a wpływaniem. Wprowadzanie w błąd to czynność jednorazowa i związana z konkretnym zadaniem, wykorzystuje różnorodne środki i zmierza do „wmówienia” określonych poglądów; natomiast dezinformacja jest prowadzona w sposób systematyczny, fachowy, za pośrednictwem mediów i adresowana do opinii publicznej. *Sensu largo*, dezinformacja obejmuje dodatkowo techniki wpływania, pozwalające na wprowadzenie do opinii publicznej fałszywek, fałszywych teorii, tzw. wielkiego kłamstwa etc. w celu wywołania określonej reakcji. Volkoff wyróżnił siedem elementów dezinformacji; są nimi: 1) klient (osoba/grupa zyskująca na dezinformacji); 2) agent i agent wpływu (nie/świadomy wykonawca zleconej dezinformacji); 3) wsporniki (fałszywki, teorie spiskowe, półprawdy i inne); 4) przekazniki (media, w tym obecnie platformy społecznościowe, blogosfera, vlogosfera i in.); 5) temat przewodni; 6) pudła rezonansowe (media tradycyjne, cyfrowe i inne nie/związane z agentami wpływu mające na celu stworzenie szumu informacyjnego); 7) grupa docelowa. Claire Wardle

dezinformację definiuje i analizuje w szerszym kontekście nieładu informacyjnego (obok mylnej i złośliwej informacji), w którym agenci i interpretatorzy, z różnymi motywacjami i intencjami, tworzą, produkują i dystrybuują informacje o różnym stopniu zafałszowania i szkodliwości. Dezinformacja ma długą i złożoną historię, sięgającą czasów starożytnych. Sun Zi, autor *Sztuki wojennej*, twierdził, że cała sztuka wojenna opiera się na przebiegłości, oszustwie i stwarzaniu złudzeń. Pierwsze manipulacje informacyjne stosowali starożytni władcy zarówno na polu walki, np. Aleksander Wielki w bitwie pod Gaugamelą w 331 r. p.n.e. czy Juliusz Cezar podczas oblężenia Alezji w 52 r. p.n.e., jak i poza nim. Znana jest tzw. propaganda monetarna w Cesarstwie Rzymskim, gdzie np. Oktawian wybijał monety, które przedstawiały Antoniusza jako słabego władcę, zależnego od Kleopatry. Natomiast z mitologii greckiej pochodzi mit o koniu trojańskim będącym symbolem oszustwa i naiwności. W czasach nowożytnych znana jest działalność, którą współcześnie nazwano by „trollingiem”, wpływowej niemieckiej rodziny Fuggerów, dystrybuującej dezinformację o rzekomej klęsce floty angielskiej w XVI w., a także historia Gregora MacGregora i wymyślnego przezeń w XIX w. fikcyjnego państwa Poyais. W XX w. dezinformacja stała się elementem skomplikowanych operacji służb specjalnych, takich jak sowiecka operacja „Trust” (przeprowadzona w latach 1921–1927 akcja służb mająca na celu osłabienie wpływów rosyjskiej białej emigracji w Europie), brytyjskie operacje „Mincemeat” i „Bodyguard” (w pierwszej chodziło o wprowadzenie w błąd dowództwa III Rzeszy o rzekomej inwazji aliantów na Sycylię i Bałkany w 1943 r., w drugiej zaś – o termin i miejsce inwazji aliantów w Europie w 1944 r.), operacja „Denver”, znana jako operacja „Infektion” (wprowadzenie w błąd przez KGB w latach 80. XX w. na temat HIV/AIDS jako rzekomo

wyprodukowanej przez USA broni biologicznej) i inne. W XX w. przeprowadzono też szereg operacji kognitywnych, zaszczepiających w ludzkich umysłach totalitarne ideologie (np. faszyzm, nazizm i komunizm), którym towarzyszyły masowy terror, cenzura, dezinformacja, propaganda i inwigilacja. W XXI w. wprowadzono do informacyjnego obiegu wojskowego i pozawojskowego pojęcie „wojny kognitywnej”, której podstawową bronią stała się dezinformacja (także fałszywe teorie naukowe i teorie spiskowe), jako nowego typu (głównie za sprawą technologii cyfrowych) oddziaływanie informacyjne i psychologiczne na elity danego państwa, struktury polityczno-militarne, ruchy społeczne i polityczne, dziennikarzy, przedsiębiorców, a szerzej – całe społeczeństwa. Obecnie dezinformacja jest też elementem propagandy cyfrowej wytwarzanej i dystrybuowanej za pośrednictwem technologii cyfrowych, w tym internetu. Samuel C. Woolley i Philip N. Howard wprowadzili do obiegu naukowego pojęcie „propagandy komputacyjnej” (inaczej obliczeniowej, ang. *computational propaganda*), w której manipulacje, dezinformacje, mylne informacje i inne wsparte są technikami obliczeniowymi, tj. automatyką informatyczną, i wykorzystują wielkie zbiory danych w celu wpływania na opinię publiczną.

Sun Zi, *Sztuka wojenna*, przeł. M. Wiśniewska-Wyrwas, Bellona, Warszawa 2023, *passim*; C. Wardle, H. Derakhshan, *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*, Council of Europe Report DGI (2017), nr 9; V. Volkoff, *Dezinformacja – oręż wojny*, przeł. A. Arciuch, Wydawnictwo Delikon, Warszawa 1991, *passim*; V. Volkoff, *Krótką historia dezinformacji*, przeł. M. Miszański, Wektory, Wrocław 2022, *passim*; S. C. Woolley, P. N. Howard, *Computational Propaganda. Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media*, Oxford University Press, New York 2019, *passim*.

Agnieszka Demczuk

DYPŁOMACJA CYFROWA (inaczej: e-dypłomacja, ang. *digital diplomacy*, *cyber diplomacy*) to wykorzystanie narzędzi i platform cyfrowych, w tym mediów społecznościowych, do prowadzenia działań dyplomatycznych, takich jak komunikacja (→ **komunikowanie w dyplomacji**), negocjacje, budowanie relacji i kształtowanie opinii publicznej. Dyplomację cyfrową określić można również jako korzystanie przez dyplomatów z technik informatycznych, nie tylko w celu komunikacji, lecz także pozyskiwania informacji czy danych. Cyberprzestrzeń i narzędzia cyfrowe stały się w ostatnim czasie miejscem aktywności wielu podmiotów, w tym → **państw** oraz → **organizacji międzynarodowych** (również → **Unii Europejskiej**). O dyplomacji cyfrowej (*digital*) należy mówić w kontekście korzystania z narzędzi cyfrowych w dyplomacji. Przez hasło „narzędzia cyfrowe” rozumieć należy z jednej strony media społecznościowe, takie jak e-instrumenty w rodzaju Facebooka, Myspace, Instagrama, LinkedIn, YouTube’a, platformy X, z drugiej zaś aplikacje analityczne, narzędzia do analizy ruchu na stronie internetowej (np. stronie → **ambasady**, → **konsulatu** czy dowolnego projektu prowadzonego przez placówkę dyplomatyczną), a poza tym platformy cyfrowe, generujące scenariusze, symulacje konfliktów i grywalizację – wykorzystywaną szeroko np. w armii. Do *digital diplomacy* można zaliczyć takie odmiany dyplomacji, jak: *e-diplomacy*, dyplomacja wirtualna, twitterowa, facebookowa czy instagramowa. Jednym z pierwszych dyplomatów, który w 2007 r. zaczął się intensywnie komunikować ze społeczeństwem za pośrednictwem Twittera i zainaugurował nową erę dyplomacji, był Barack Obama, wtedy piastujący jeszcze urząd gubernatora stanu Illinois. Dyplomacja cyfrowa początkowo powszechna była w państwach bardziej rozwiniętych technologicznie, obecnie większość państw, także Afryki i Azji, dołącza do platform cyfrowych, by ponownie

nawiązać kontakt z diasporą (→ **dyplomacja diaspor**), ułatwić wzrost ekonomiczny i wzmocnić relacje bilateralne. Dyplomacja cyfrowa to również korzystanie z aplikacji do analizy informacji przez MSZ. Obecnie większość przedstawicieli → **misji dyplomatycznych**, rządów czy głów państw coraz częściej używa tej formy komunikacji.

Dyplomacja cyfrowa jako instrument polityki zagranicznej państwa XXI wieku, red. M. Kosienkowski, B. Piskorska, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, *passim*; Oficjalna strona internetowa MSZ RP, www.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/polska_dyplomacja_cyfrowa/ [dostęp: 12.05.2025]; R. Seweryn, *Technologie informacyjne i komunikacyjne – wprowadzenie w problematykę* [w:] *Technologie informacyjne i komunikacyjne na rynku turystycznym*, red. J. Berbeka, K. Borodako, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, *passim*.

Beata Piskorska

DYPLOMACJA DIASPOR to termin odnoszący się do zjawiska angażowania się wspólnot diasporalnych w stosunki międzynarodowe oraz ich wpływu na kształtowanie relacji między → **państwami** i społeczeństwami. Dyplomacja diaspor stanowi złożoną i dynamiczną formę oddziaływania międzynarodowego, realizowaną zarówno przez same wspólnoty, jak i przez państwa pochodzenia, państwa przyjmujące oraz inne podmioty międzynarodowe. Jej charakterystyka obejmuje z jednej strony działania formalne i państwowe, jak chociażby instytucjonalne inicjatywy rządowe, z drugiej zaś oddolne i społeczne, w postaci działalności NGO czy środowisk akademickich. Celem dokładniejszej kategoryzacji dyplomację diaspor należy zdefiniować jako jedną z form → **dyplomacji publicznej**. W tym ujęciu przedstawiciele diaspor podejmuje działania mające na celu promocję kultury, języka i tradycji kraju pochodzenia, rozwijanie współpracy naukowej i edukacyjnej, a także wzmacnianie relacji obywatelskich

między społeczeństwami. Często są to inicjatywy oddolne, oparte na zbudowanym już kapitale społecznym i osobistych więziach, które służą kreowaniu pozytywnego wizerunku określonego państwa czy narodu. W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa podstawowe podejścia do dyplomacji diaspor. Pierwsze, państwowcentryczne, zakłada, że diaspora funkcjonuje jako narzędzie polityki zagranicznej państwa pochodzenia. W tym kontekście wspólnoty migracyjne wykorzystywane są do promocji interesów politycznych, gospodarczych, kulturalnych, a zwłaszcza wizerunkowych państwa pochodzenia. Działalność publiczna diaspor w takim kształcie jest traktowana jako przedłużenie aparatu dyplomatycznego i ukazuje często instrumentalną postawę państwa pochodzenia, które w ten właśnie sposób definiuje jej rolę – wykorzystując ją jako jeden z kanałów oddziaływania na państwo i społeczeństwo przyjmujące. Powyższa forma traktowana jest w literaturze jako dyplomacja prowadzona poprzez diasporę (*conducted through diaspora*). Na popularności zyskuje jednak drugi model uwypuklający diasporę jako samodzielnego i autonomicznego aktora stosunków międzynarodowych. Wówczas określa się taką postawę migrantów/emigrantów jako dyplomację prowadzoną przez diasporę (*conducted by diaspora*). W tej koncepcji diaspora autonomicznie i niezależnie od państw pochodzenia czy osiedlenia prowadzi działalność dyplomatyczną zgodną z własnymi interesami, wartościami i celami. Państwa coraz aktywniej instytucjonalizują relacje ze swoimi diasporami, opierając się na trzech głównych filarach: budowaniu zaplecza instytucjonalnego, rozszerzaniu praw (np. czynne prawo wyborcze za granicą) oraz egzekwowaniu zobowiązań (m.in. zachęty inwestycyjne i transfery finansowe). Równocześnie kraje przyjmujące, zwłaszcza wielokulturowe, uznają diasporę za pełnoprawnych uczestników swojego życia publicznego,

przynając im prawa obywatelskie i włączając je w procesy decyzyjne. Dyplomacja diaspor nie jest jednolitym modelem – jej kształt zależy od kontekstu historycznego, geopolitycznego i kulturowego. Stanowi dynamiczne pole współpracy i napięć, którego przyszłość zależy od zdolności aktorów do budowania zaufania i trwałych kanałów komunikacji. W epoce globalizacji oraz złożonych tożsamości transnarodowych staje się ważnym instrumentem łączącym wymiar polityki zagranicznej z relacjami społecznymi, kulturowymi i gospodarczymi.

D. Stone, E. Douglas, *Advance diaspora diplomacy in a networked world*, „International Journal of Cultural Policy” 2018, nr 24(6), s. 710–723; M. Dworski, *Republic in exile – political life of Polish emigration in United Kingdom after Second World War*, „Torun International Studies” 2017, nr 1(10), s. 101–110; S. Mazur, *Dyplomacja diaspor jako coraz istotniejsze narzędzie dyplomacji publicznej*, „Kultura i Polityka” 2015, nr 17, s. 97–108; *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, red. J. Melissen, Palgrave Macmillan, London 2005, *passim*; M. Ryniejska-Kieldanowicz, M. Ratajczak, *Follow (the) diversity. Diaspora diplomacy in the cities*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio M – Balcaniensis et Carpathiensis” 2022, s. 141–158; R. Zenderowski, M. Krycki, *Dyplomacja publiczna diaspor. Przyczynki do rozważań*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne” 2014, nr 9, s. 17–40.

Michał Dworski

DYPLOMACJA EKONOMICZNA to wyspecjalizowane narzędzie polityki zagranicznej, ukierunkowane na kształtowanie międzynarodowego otoczenia w sposób sprzyjający realizacji strategicznych interesów → **państwa** i jego długookresowej konkurencyjności. Zamiast strategii opartych na dominacji militarnej, → **sankcjach** czy jednostronnym nacisku wykorzystuje przewagi konkurencyjne, współpracę gospodarczą i potencjał negocjacyjny, by kształtować korzystne warunki dla wymiany handlowej,

przepływu kapitału, inwestycji, technologii i wiedzy. W odróżnieniu od dyplomacji politycznej, skoncentrowanej na bezpieczeństwie i relacjach sojuszniczych, oraz → dyplomacji publicznej, budującej wizerunek państwa przez narrację i komunikację społeczną, dyplomacja ekonomiczna opiera się na zasadach gospodarczej współzależności, globalnych przepływach i instytucjonalnych mechanizmach integracji ekonomicznej. Do lat 80. XX w. pełniła funkcję uzupełniającą wobec dyplomacji tradycyjnej, koncentrując się na promocji eksportu i obsłudze relacji bilateralnych. Od lat 90. globalizacja, liberalizacja handlu, europeizacja i wzrost znaczenia → organizacji międzynarodowych zwiększyły jej autonomię polityczną i instytucjonalną. Te zmiany doprowadziły do zintegrowania funkcji handlowych z mandatem polityki zagranicznej oraz powiązania mechanizmów wsparcia eksportu i inwestycji z celami strategicznymi państwa. Obecnie dyplomacja ekonomiczna łączy funkcję systemową (realizacja priorytetów polityki zagranicznej) z funkcją rozwojową (wzmacniającą międzynarodową konkurencyjność kraju). W jej ramach wyróżnia się dwa komponenty: 1) strategiczny, odpowiedzialny za kształtowanie polityki i negocjacje instytucjonalne, oraz 2) komercyjny, skoncentrowany na bezpośrednim wsparciu eksporterów i inwestorów. Ich realizatorami są instytucje publiczne (placówki dyplomatyczne, ministerstwa, agencje promocji handlu, administracja lokalna) oraz aktorzy niepaństwowi (izby handlowe, organizacje branżowe i inne instytucje otoczenia biznesu). Taka struktura nadaje jej charakter wielowymiarowy i sieciowy. Jednocześnie zakres dyplomacji ekonomicznej obejmuje udział państwa w międzynarodowych instytucjach gospodarczych, negocjacjach handlowych i finansowych oraz wielostronnych reżimach współpracy. W warunkach globalnych napięć, transformacji technologicznej

i niestabilności łańcuchów dostaw dyplomacja ekonomiczna zyskuje znaczenie jako instrument łączący logikę rynkową z interesem publicznym, a przy tym budujący odporność gospodarczo-polityczną i pozycję międzynarodową państwa.

M. Czarnecka-Gallas, *The role of economic diplomacy in enhancing national competitiveness*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy” 2012, nr 28, s. 62–73; D. Lee, B. Hocking, *Economic diplomacy* [w:] *The International Studies Encyclopedia*, red. R. A. Denemark, t. 2, Oxford University Press, Chichester 2010, s. 1216–1227; M. Okano-Heijmans, *Conceptualizing economic diplomacy: The crossroads of international relations, economics, IPE and diplomatic studies*, „The Hague Journal of Diplomacy” 2011, nr 6(1–2), s. 7–36; R. Saner, L. Yiu L., *International Economic Diplomacy: Mutations in Post-Modern Times, Discussion Papers in Diplomacy*, nr 84, Netherlands Institute of International Relations Clingendael, The Hague 2003; D. D. Zirovic, *Theoretical Principles of Economic Diplomacy*, Dag Hammarskjöld University College of International Relations and Diplomacy, 4.01.2016, <https://ssrn.com/abstract=2710386> [dostęp: 30.05.2025].

Justyna Bokajło

DYPLOMACJA HISTORYCZNA stanowi wyspecjalizowaną formę → **dyplomacji publicznej** i zarazem jeden z kluczowych instrumentów realizacji polityki historycznej (polityki pamięci) → **państwa** na arenie międzynarodowej. Obejmuje zestaw intencjonalnych oraz skoordynowanych działań podejmowanych przez aktorów państwowych i powiązane z nimi instytucje, ukierunkowanych na wykorzystanie wybranych faktów, interpretacji oraz narracji historycznych w celu realizacji priorytetów polityki zagranicznej. Jej zadaniem jest kształtowanie opinii publicznej poza granicami kraju, wpływanie na sposób postrzegania historii danego państwa w wymiarze międzynarodowym, a także pozyskiwanie legitymizacji oraz wsparcia dla aktualnych kierunków polityki zagranicznej. Dyplomacja historyczna może przybierać zarówno postać

formalnych działań dyplomatycznych (takich jak wspólne deklaracje, → **noty dyplomatyczne**, → **umowy międzynarodowe**, inicjatywy polityczne), jak i miękkiego oddziaływania (ang. *soft power*), realizowanego poprzez działalność kulturalną, projekty edukacyjne, współpracę naukową i finansowanie badań czy wspieranie dziedzictwa kulturowego oraz różnych form pamięci zbiorowej. Dyplomacja historyczna często dotyczy sytuacji, w których odwołania do przeszłości stają się instrumentem wpływu politycznego, narzędziem legitymizacji lub mechanizmem służącym budowie pojednania w stosunkach bilateralnych i multilateralnych. Jej funkcje nie ograniczają się wyłącznie do promocji własnej wersji wydarzeń historycznych, lecz obejmują również przeciwdziałanie fałszywym lub selektywnym narracjom kreowanym przez inne podmioty zagraniczne. Na poziomie metapolitycznym dyplomacja historyczna stanowi komponent szerszego zjawiska, jakim jest polityka historyczna (pamięci) – rozumiana jako świadome i systematyczne kształtowanie zbiorowej pamięci poprzez wybór, reinterpretację i promocję wybranych tradycji, wydarzeń oraz postaci historycznych. Jest to proces o fundamentalnym znaczeniu dla rekonstruowania tożsamości wspólnoty politycznej oraz jej legitymizacji wewnętrznej i zewnętrznej. W tym kontekście dyplomacja historyczna pełni funkcję zewnętrznego kompasu polityki pamięci, koncentrując się na budowie relacji międzypaństwowych, prowadzeniu dialogu o przeszłości, reagowaniu na międzynarodowe kontrowersje dotyczące historii oraz szeroko pojętym upowszechnianiu wyselekcjonowanych aspektów dziedzictwa narodowego, w celu kreowania korzystnego wizerunku państwa na forum międzynarodowym.

Dyplomacja publiczna, red. B. Ociełka, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 118–119; J. Ziobroń, *Zagraniczna polityka historyczna w dyplomacji publicznej Litwy* [w:] *Historia w dyplomacji publicznej*, red. B. Ociełka,

Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015, s. 195–197; P. Nora, *Between memory and history: Les lieux de mémoire*, „Representations” 1989, nr 26, s. 7–24.

Michał Dworski

DYPLMACJA KLIMATYCZNA

(ang. *climate diplomacy*, fr. *diplomatie climatique*) jest instrumentem polityki zagranicznej → **państwa**, w ramach którego prowadzone są relacje z podmiotami stosunków międzynarodowych (państwowych i niepaństwowych; → **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) w obszarze ochrony klimatu i łagodzenia skutków jego zmiany oraz przeciwdziałania zanieczyszczeniom. Można ją traktować jako wyodrębnioną formę dyplomacji środowiskowej. W swoim wyspecjalizowanym zakresie skupia się głównie na negocjowaniu i wdrażaniu międzynarodowych polityk i traktatów oraz porozumień klimatycznych, które mają się przyczynić do redukcji emisji gazów cieplarnianych, mitygacji i adaptacji do zmian klimatu, a także budowy międzynarodowego systemu (reżimu) jego ochrony. Dyplomacja klimatyczna została wyodrębniona ze względu na wagę i globalny charakter zmian klimatycznych stwarzających potencjalne zagrożenie dla egzystencji ludzi. Zapobieganie konsekwencjom tych zmian wymaga skoordynowanego i strategicznego działania. Genezy dyplomacji klimatycznej należy się doszukiwać w naukowym rozpoznaniu i politycznym uznaniu na przełomie lat 80. i 90. XX w., iż zanieczyszczanie atmosfery gazami cieplarnianymi, w tym CO₂ wytwarzanym w procesie spalania paliw kopalnych, może się przyczyniać do globalnego ocieplenia. Zawarty w ramach konwencji → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** w sprawie zmian klimatu (UNFCCC 1992; Dz.U. z 1996 r. Nr 53, poz. 238) Protokół z Kioto (1997; Dz.U. z 2005 r. Nr 203, poz. 1684) jako → **traktat międzynarodowy** zakładał redukcję gazów cieplarnianych przez

państwa-strony o 5% w stosunku do 1990 r. Celem dyplomacji klimatycznej jest więc wspieranie współpracy międzynarodowej, budowanie sojuszy i promowanie dialogu w celu efektywnego przeciwdziałania zagrożeniom klimatycznym. Porozumienie paryskie z 2015 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 36) zobowiązuje sygnatariuszy – wszystkie państwa świata – do przedstawienia i realizacji długoterminowych scenariuszy ograniczenia emisji gazów cieplarnianych według metodologii Intergovernmental Panel on Climate Change. Traktaty „klimatyczne” mają charakter *soft law*, jednak w przypadku państw członkowskich → **Unii Europejskiej** zobowiązania w zakresie redukcji CO₂ są wiążące. Dyplomacja klimatyczna, oprócz tradycyjnych, bilateralnych działań, opiera się na wielostronnych negocjacjach międzynarodowych, np. w ramach COP (Conference of the Parties) akcentuje rolę partycypacji społecznej oraz angażuje ekspertów i promuje wiedzę naukową. W ujęciu multilateralnym podkreśla wspólną odpowiedzialność za zatrzymanie wzrostu średniej temperatury na Ziemi na poziomie nieprzekraczającym 1,5–2°C, rozwija narzędzia zapobiegające temu ryzyku i zachęca do podejmowania ambitnych zobowiązań redukcyjnych. Dyplomacja klimatyczna realizowana jest wielopoziomowo i wieloaspektowo, łączy w sobie aspekty społeczno-gospodarcze, w zakresie rozwoju i bezpieczeństwa. Zwłaszcza w odniesieniu do sfery gospodarczej promuje transformację, współuczestniczy w negocjowaniu trwałej zmiany wzorców produkcyjnych i konsumpcyjnych w kierunku nisko-/zeroemisyjnym oraz uzyskania neutralności klimatycznej do 2050 r.

EU Climate Diplomacy. Politics, Law and Negotiations, red. S. Minas, V. Ntousas, Taylor & Francis, Abington 2018, *passim*. A. Below, *Climate change in foreign policy* [w:] *Oxford Research Encyclopedias*, 2017, *passim*; M. Pappa, *Environmental foreign policy: Crossovers among levels of governance* [w:] *Routledge Handbook of*

Global Environmental Politics, red. P. G. Harris, Routledge, London 2022, s. 138–149.

Helena Wyligala

DYPLOMACJA KULTURALNA to forma dyplomacji oraz narzędzie miękkiej siły (ang. *soft power*), polegająca na wykorzystywaniu kultury w celu budowania międzynarodowych relacji, promowania interesów narodowych oraz wspierania dialogu i współpracy między → **państwami** i społeczeństwami. Do kluczowych narzędzi dyplomacji kulturalnej należą: wymiana artystyczna i akademicka, działalność instytutów kultury, międzynarodowe festiwale, promocja języka i edukacji, wydarzenia sportowe oraz projekty wspierające międzykulturowe zrozumienie. Choć formy tej dyplomacji istniały już wcześniej, jej znaczenie wzrosło w XIX w. wraz z rozwojem państw narodowych. Początkowo ograniczona do kontaktów dworskich, zyskała szerszy zasięg po kongresie wiedeńskim (1815). Powołanie *Alliance française* (1883) czy *British Council* (1934) zainicjowało proces jej instytucjonalizacji. W czasie zimnej wojny stała się jednym z kluczowych narzędzi walki o wpływy ideologiczne (np. amerykańskie *tournee jazzowe*). Termin *cultural diplomacy* został po raz pierwszy użyty w prasie w 1954 r., a formalnie zdefiniowany przez Departament Stanu USA w 1959 r. jako „bezpośredni i trwały kontakt między ludźmi różnych narodów [...] w celu budowy lepszego klimatu międzynarodowego zaufania i zrozumienia”. W praktyce pojęcie to bywa używane zamiennie z terminami: „stosunki kulturalne” (ang. *cultural relations*), „wymiana kulturalna” (ang. *cultural exchange*), „zagraniczna polityka kulturalna” (niem. *auswärtige Kulturpolitik*) czy „zewnętrzne działania kulturalne” (fr. *actions culturelles extérieures*), w zależności od kontekstu narodowego. W podejściu eksklusywnym dyplomacja kulturalna dotyczy działań

państwowych. W podejściu inkluzywnym uwzględnia się także podmioty ponadnarodowe (np. → **Unię Europejską**), regionalne, miejskie, pozarządowe oraz jednostki. Współczesna dyplomacja kulturalna kładzie nacisk na wzajemność, pluralizm kulturowy i szacunek wobec odmiennych wartości, odgrywając istotną rolę w promowaniu pokoju, zaufania i współpracy między narodami.

A. Umińska-Woroniecka, *Zagraniczna polityka kulturalna Czech, Słowacji i Węgier po 1989 roku*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2022, s. 58, A. Umińska-Woroniecka, *Działania polskiej dyplomacji w sferze promocji Polski za granicą (na przykładzie Instytutów Polskich)* [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, red. B. Surmacz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013; A. Ziętek, *Dyplomacja publiczna jako instrument soft power* [w:] *ibidem*; *Międzynarodowe stosunki kulturalne: podręcznik akademicki*, red. A. Ziętek, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2010, *passim*; N. Grinczeva, *The past and future of cultural diplomacy*, „International Journal of Cultural Policy” 2024, nr 30(2), s. 172–191; B. Ociełka, *Miękka siła i dyplomacja publiczna Polski*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2013, *passim*.

Agata Ziętek

DYPLOMACJA NAUKOWA to zespół działań przebiegających na przecięciu polityki zagranicznej/międzynarodowej z polityką naukową/naukowo-technologiczną, w których biorą udział → **państwa** i niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych, a ich celem jest reprezentowanie siebie oraz swoich interesów na arenie międzynarodowej w odniesieniu do obszarów związanych z wiedzą – jej tworzeniem, pozyskiwaniem, transferem i upowszechnianiem. Choć wymiar podmiotowy dyplomacji naukowej podlega ciągłej ewolucji, to nadal warunkiem *sine qua non* jest zaangażowanie – pasywne lub aktywne – państw, z dodatkowym udziałem aktorów niepaństwowych. To odróżnia dyplomację naukową od międzynarodowej współpracy

naukowej, która może zachodzić wyłącznie między podmiotami niepaństwowymi lub z udziałem państw. Dypłomacja naukowa jako kategoria analityczna ma relatywnie krótką genezę sięgającą pierwszej dekady XXI w., w odróżnieniu od praktyki o wielowiekowej tradycji. Zgodnie z nową, uproszczoną klasyfikacją zaproponowaną w 2025 r. przez brytyjskie Towarzystwo Królewskie (Royal Society) i Amerykańskie Stowarzyszenie na Rzecz Postępu Nauki (American Association for the Advancement of Science), dypłomacja naukowa ma dwa wymiary: nauka oddziałująca na dypłomację oraz dypłomacja oddziałująca na naukę. Dypłomację naukową – podobnie jak inne wymiary tradycyjnej i nowoczesnej dypłomacji – cechuje rywalizacyjno-koope-ratywna natura celów oraz dostosowanych do nich instrumentów i działań. Choć wymiar podmiotowy i przedmiotowy dypłomacji naukowej podlega intensywnym procesom ewolucji i redefinicji, można wskazać głównych jej interesariuszy. Na poziomie państwa są to przede wszystkim resorty odpowiedzialne za politykę zagraniczną, naukową i innowacyjną, ale również pozostałe ministerstwa. W wyniku zmian geopolitycznych ostatnich lat można obserwować rozwój nowego wymiaru dypłomacji naukowej, w którym nacisk położony jest na relację między badaniami naukowymi, współpracą naukową a bezpieczeństwem państwa i bezpieczeństwem międzynarodowym. To powoduje wzrost zaangażowania resortów obrony i spraw wewnętrznych w dypłomację naukową. Pozostali aktorzy to: służba dyplomatyczno-konsularna (w tym specjalne stanowiska doradców naukowych, ambasadorów ds. nauki i technologii, *attachés* naukowych), agencje finansujące badania naukowe, organizacje reprezentujące środowisko naukowe (akademie nauk, sieci branżowe, wspólnoty epistemiczne, think tanki, uczelnie wyższe publiczne i prywatne, instytuty badawcze), podmioty prywatne powiązane z sektorem

R&D, zespoły badawcze oraz indywidualni naukowcy. Na poziomie międzynarodowym interesariuszami dypłomacji naukowej są międzyrządowe i pozarządowe → **organizacje międzynarodowe**. Część z nich podejmuje działania dotychczas typowe dla państw, do których należą normatywizacja i instytucjonalizacja dypłomacji naukowej (np. → **Unia Europejska**). Ewolucja wymiaru przedmiotowego dypłomacji naukowej zmierza w kierunku podkreślenia komponentu związanego z postępem technologicznym, innowacyjnością, budowaniem przewag konkurencyjnych poprzez wzmacnianie potencjału naukowego, a także odgrywaniem roli potęgi wiedzy, centrum eksperckiego/innowacyjnego.

American Association for the Advancement of Science & The Royal Society, *Science Diplomacy in an Era of Disruption*, 2025, <https://royalsociety.org/-/media/about-us/international/science-diplomacy/science-diplomacy-in-an-era-of-disruption.pdf> [dostęp: 30.05.2025]; M. Szkarłat, M. Łuszczuk, P. Ruffini, K. Marzęda-Młynarska, K. Pisarska, A. Umińska-Woroniecka, K. Musiał, G. Mazur, *Dypłomacja naukowa. Koncepcja – praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2020, *passim*.

Monika Szkarłat

DYPŁOMACJA PARLAMENTARNA

– pojęcie to zaczęło być konceptualizowane na przełomie XX i XXI w., a o zjawisku, jakie się za nim kryje, pisano w kontekście skandynawskiego „bloku politycznego” w międzywojennej Lidze Narodów. Ludwik Dembiński przywołał postać amerykańskiego dyplomaty i profesora → **prawa międzynarodowego**, Phillipa Jessupa, który w 1956 r., podczas wykładu w Haskiej Akademii Prawa Międzynarodowego, wprowadził termin „dypłomacja parlamentarna” do słownika prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych. Zacytował on innego amerykańskiego polityka i dyplomata, Deana Ruska, który prawdopodobnie

jako pierwszy posłużył się tym określeniem. Dyplomacja parlamentarna powstała jako reakcja na zmiany stosunków międzynarodowych, zwłaszcza pod koniec tajnej dyplomacji, i zanikanie granicy między tradycyjną polityką zagraniczną a polityką wewnętrzną. Z nasileniem się tego zjawiska mamy do czynienia w okresie po zakończeniu zimnej wojny, przestały bowiem istnieć bariery, które utrudniały współpracę między parlamentarzystami z obu stron żelaznej kurtyny. Dyplomacja parlamentarna definiowana jest jako pełen zakres działań międzynarodowych podejmowanych przez parlamentarzystów i parlamenty w celu pogłębienia wzajemnego zrozumienia między państwami, wzmocnienia odpowiedzialności rządów i zwiększenia legitymacji demokratycznej → **organizacji międzynarodowych**. Obejmuje: 1) wizyty zagraniczne delegacji parlamentarnych; 2) przyjmowanie wizyt parlamentarzystów z innych → **państw**, a także kurtuazyjnych wizyt przebywających oficjalnie w danym państwie najwyższych przedstawicieli innych państw (głów państw, premierów, → **ministrów spraw zagranicznych**) oraz akredytowanych (→ **akredytacja**) w nim → **ambasadorów**; 3) udział parlamentarzystów w pracach zgromadzeń parlamentarnych organizacji międzynarodowych; 4) organizację bilateralnych i multilateralnych spotkań parlamentarnych; 5) organizację i działalność bilateralnych parlamentarnych grup przyjaciół. Dyplomacja parlamentarna z jednej strony przypomina poniekąd dyplomację klasyczną (udział w negocjacjach, poszukiwanie sposobów rozwiązywania konfliktów, mediacje itp.), z drugiej zaś charakteryzuje się specyficznymi cechami. Podejmowana jest nie przez przedstawicieli rządów i zawodowych dyplomatów, lecz przez mandatariuszy narodu, a przy tym oparta na sile perswazji, zwłaszcza o charakterze moralnym. Staje się istotnym elementem osiągania celów w polityce zagranicznej, mimo że przybiera ona postać *soft power*. Próbując

usytuować dyplomację parlamentarną w teorii stosunków międzynarodowych, można przyjąć, że dyplomacja *sensu stricto* oznacza dyplomację podejmowaną przez państwo (dyplomację państwową), natomiast dyplomacja *sensu largo* obejmuje zarówno dyplomację państwową, jak i dyplomację podejmowaną przez inne podmioty aktywne w sferze stosunków międzynarodowych, w tym parlamentarzystów i parlamenty, określaną jako → **paradyplomacja**.

L. Dembinski, *The Modern Law of Diplomacy. External Missions of States and International Organizations*, M. Nijhoff, Dordrecht, Boston, Lancaster 1988, s. 253; G. Elorriaga, *La diplomacia parlamentaria*, Imagine Ediciones, Madrid 2004, s. 32; N. Götz, *On the origin of „parliamentary diplomacy” Scandinavian „bloc politics” and delegation policy in the League of Nations, „Cooperation and Conflict”* 2005, nr 3, s. 265; T. Iwiński, *Dyplomacja parlamentarna Rady Europy a rozwiązywanie konfliktów w państwach Europy Środkowej i Wschodniej* [w:] *Rada Europy a przemiany demokratyczne w państwach Europy Środkowej i Wschodniej w latach 1989–2009*, red. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2010, s. 762; J. Jaskiernia, *Dyplomacja parlamentarna*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2022, s. 89; P. Jessup, *Parliamentary Diplomacy*, cz. I, „Recueil des cours” 1956-I, The Hague 1956, s. 185; S. Stavridis, D. Jančić, *The rise of parliamentary diplomacy in international politics*, „The Hague Journal of Diplomacy” 2016, nr 2–3, s. 113–114; J. J. Wiatr, *Parliamentary diplomacy after Cold War*, „Romanian Journal of International Affairs” 1995, nr 5, s. 99–100.

Jerzy Jaskiernia

DYPLOMACJA PUBLICZNA to jedno z narzędzi polityki zagranicznej, angażujące zasoby miękkiej siły → **państwa** dla wsparcia jego celów w środowisku międzynarodowym. Jako forma zagranicznej komunikacji politycznej wykorzystuje możliwości mediów masowych i społecznościowych, aby wpływać na opinię publiczną za granicą. Nadawcami przekazów w dyplomacji publicznej są zarówno aktorzy państwowi (głowy

państw, rządy, zwłaszcza MSZ i ministerstwa kultury), jak i niepaństwowi. Włączenie tych ostatnich do działań ostatecznie przesądza o tym, że możemy mówić o dyplomacji jako o działaniu publicznym, a więc otwartym, odbywającym się w sferze publicznej, gdzie aktywne są także media i organizacje społeczeństwa obywatelskiego. W sferze publicznej kształtuje się opinia publiczna. Dyplomacja publiczna jako narzędzie polityki zagranicznej pojawiła się najwcześniej w Stanach Zjednoczonych. W okresie zimnej wojny była działaniem asymetrycznym, prowadzonym poprzez media masowe (radio) oraz działalność kulturalną (→ **dyplomacja kulturalna**) i wymiany naukowe (→ **dyplomacja naukowa**). Na przełomie XX i XXI w. rozwinęła się nowa dyplomacja publiczna, uprawiana obecnie przy zastosowaniu mediów społecznościowych i silniej angażująca aktorów niepaństwowych niż forma klasyczna. Nowa dyplomacja publiczna zrasta się z dyplomacją kulturalną i ma bliskie związki z → **brandingiem** państw. Oba ostatnie narzędzia łączy działanie na rzecz pozytywnego postrzegania państwa za granicą. W przeciwieństwie do tradycyjnej dyplomacji, która negocjuje traktaty między państwami, w dyplomacji publicznej aktorzy stosunków międzynarodowych negocjują znaczenia, co buduje drogę do porozumienia dzięki zrozumieniu treści i kontekstów narracji.

The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations, red. J. Melissen, Palgrave Macmillan, London 2005, *passim*; J. S. Nye, *Countering the authoritarian challenge: Public diplomacy, soft power, and sharp power*, „Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development” 2020, nr 15, s. 94–109; B. Ociepka, *Poland's New Ways of Public Diplomacy*, Peter Lang Edition, Frankfurt am Main 2017, *passim*.

Beata Ociepka

DYPLOMACJA SPORTOWA to kategoria odnosząca się do wykorzystywania sportu do wspierania realizacji celów

polityki zagranicznej oraz kształtowania stosunków międzynarodowych. Chociaż za najbardziej znany przykład dyplomacji sportowej uchodzi tzw. dyplomacja ping-pongowa, w ramach której Stany Zjednoczone i ChRL wykorzystały kontakt sportowy do nawiązania bliższych relacji politycznych i przełamania wzajemnej izolacji, współczesne rozumienie tego pojęcia jest szersze. Jego najbardziej klasyczne rozumienie odnosi się właśnie do wykorzystywania przez przedstawicieli → **państw** w celach dyplomatycznych okoliczności tworzonych w ramach sportu – przykładowo mogą się oni spotkać przy okazji meczu sportowego i odbyć rozmowy. Walorem tego rodzaju wykorzystania sportu jest fakt, że na poziomie deklaracyjnym sport i polityka są rozbieżne, zatem uczestnicy takich rozmów chronieni są przed ewentualną krytyką ich fiaszka bądź udziału w nich, formalnie bowiem uczestniczą jedynie w wydarzeniu sportowym. Dyplomację sportową można również rozumieć szerzej jako cały zakres międzynarodowych kontaktów sportowych, które są motywowane szerszymi względami polityki zagranicznej i mają wpływ na ogólne stosunki i polityczny klimat między zaangażowanymi państwami. Może to obejmować także kontakty negatywne, ponieważ bojkot i izolacja sportowa również niosą ze sobą stosowne przekazy w zakresie stosunków międzynarodowych. Pojęcie dyplomacji sportowej jest też coraz bardziej postrzegane w kategoriach wykorzystywania sportu w celu kształtowania pozytywnego wizerunku międzynarodowego i prestiżu państwa, poprzez organizację imprez sportowych, osiągnięcia sportowe, pokazy i wymiany sportowe, sportową pomoc rozwojową itp. Zgodnie z tym ujęciem sport traktowany jest jako narzędzie miękkiej siły. Wreszcie, współczesne podejścia do dyplomacji sportowej odnoszą się do dyplomatycznego zaangażowania podmiotów sportowych, przykładowo organizacji zarządzających

międzynarodowym sportem, które utrzymują kontakty z innymi aktorami dyplomacji, w tym z państwami.

U. Merkel, *Sport as a foreign policy and diplomatic tool* [w:] *Routledge Handbook of Sport and Politics*, red. A. Bairner, J. Kelly, J. Woo Lee, Routledge, Abingdon 2017; S. Murray, G. A. Pigman, *Mapping the relationship between international sport and diplomacy*, „Sport in Society” 2014, nr 17(9), s. 1098–1118; S. Murray, *Sports Diplomacy: Origins, Theory and Practice*, Routledge, New York 2018, *passim*; M. M. Kobierecki, *Dyplomacja sportowa. Sport w działaniach dyplomatycznych państw i aktorów niepaństwowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2018, *passim*.

Michał Kobierecki

DYPLOMACJA STOLICY APOSTOLSKIEJ stanowi jedną z najstarszych dyplomacji na świecie. Jej zasadniczym zadaniem jest reprezentowanie papieża i Stolicy Apostolskiej w relacjach z → **państwami** i → **organizacjami międzynarodowymi**. Działalność dyplomatyczna jest prowadzona przez Stolicę Apostolską, a nie Państwo Watykańskie, które powstało na mocy paktów laterańskich między Stolicą Apostolską a Włochami w 1929 r. Za dyplomację odpowiada Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, kierowany przez kardynała sekretarza stanu, któremu podlega m.in. Sekcja ds. relacji z państwami i organizacjami międzynarodowymi (odpowiednik MSZ). Stolica Apostolska jest reprezentowana przez → **nuncjuszy apostolskich** (odpowiednik → **ambasadora**), którzy są jednocześnie przedstawicielami papieskimi w danym Kościele lokalnym. → **Nuncjatury** są równoważne → **ambasadom**. Często w krajach o większości katolików nuncjusz jest dziekanem → **korpusu dyplomatycznego**. Za pierwszych przedstawicieli Stolicy Apostolskiej można uznać papieskich emisariuszy wysyłanych na sobory powszechne. W V w. występowali apokryzariusze – przedstawiciele papieża przy władzach świeckich. W IX w. zostali zastąpieni przez

figurę *legatus missus*. Zadaniem legatów było reprezentowanie papieża i umacnianie zewnętrznych relacji Kościoła katolickiego. W XV w. doszło do powstania stałych → **misji dyplomatycznych** papieżstwa. Pełniły one funkcje podobne do dzisiejszych ambasad i otrzymały nazwę „nuncjatur”. Pierwsza nuncjatura została ustanowiona przy Republice Weneckiej w 1488 r., na dworze doży. Następnie powołano nuncjatury w innych częściach Europy: Paryżu (1500), Wiedniu (1513), Portugalii (1513), Polsce (1555), Belgii (1577). W 1900 r. około 20 państw utrzymywało → **stosunki dyplomatyczne** ze Stolicą Apostolską, obecnie jest ich 184. Ponadto Stolica Apostolska ma swoich reprezentantów przy organizacjach międzynarodowych (np. → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**, FAO, UNESCO czy → **Radzie Europy**). Obecnie Stolica Apostolska nie utrzymuje relacji dyplomatycznych tylko z 11 państwami.

Franciszek, *Costituzione Apostolica „Praedicate Evangelium” sulla Curia Romana e il suo servizio alla Chiesa e al Mondo*, 19.03.2022, vatican.va [dostęp: 30.05.2025]; P. Bogacki, *Stolica Apostolska jako podmiot prawa międzynarodowego*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 2009, *passim*; T. Jarosz, *Public relations w dyplomacji Stolicy Apostolskiej*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2013, *passim*; M. Sekerák, K. Lovaš, *The diplomacy of the Holy See and its transformation in the context of relations with the United Nations*, „The Review of Faith & International Affairs” 2022, nr 20(1), s. 69–81.

Paweł Rytel-Andrianik

DYPLOMACJA UNII EUROPEJSKIEJ (ang. *the EU diplomacy*) → **Unię Europejską** można określić jako aktora dyplomatycznego *sui generis*. Unia jako → **organizacja międzynarodowa** uzyskała osobowość prawnomiędzynarodową na mocy traktatu z Lizbony w 2009 r. (Rozdział I, Tytuł VI, art. 47), dającą jej pełnię praw jako podmiotowi

stosunków międzynarodowych. Oznacza ona zdolność do prowadzenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w tym utrzymywania → **stosunków dyplomatycznych**, tj. *ius legationis* (wysyłania i przyjmowania przedstawicieli innych → **państw** i organizacji międzynarodowych; → **prawo legacji**), *ius tractatumum* (zdolność zawierania → **umów międzynarodowych**) oraz uchwalania prawa europejskiego (tj. → **acquis communautaire**). Ze względu na specyfikę UE, oprócz wymiaru dwustronnego można wskazywać na „dypłomację europejską” czy nawet „system dyplomatyczny UE”, na który składa się instrumentarium szeroko ujętej polityki zagranicznej. Dlatego można mówić o modelu dualistycznym reprezentacji UE, w dziedzinach nieobjętych polityką zagraniczną i bezpieczeństwa (WPZiB) reprezentację zewnętrzną sprawuje bowiem → **Komisja Europejska** (np. umowy handlowe), a w obszarze WPZiB Unię reprezentuje wysoki przedstawiciel oraz przewodniczący → **Rady Europejskiej**. Utworzenie → **Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych** miało na celu konsolidację trzech elementów europejskiej polityki zagranicznej – wymiaru zewnętrznego dotychczas zostającego w gestii Wspólnoty Europejskiej (wymiar ponadnarodowy) oraz polityki zagranicznej realizowanej przez państwa narodowe. Służba dyplomatyczna UE istnieje już ponad 50 lat, ale zasadniczą zmianę w kwestii europejskiej dyplomacji przyniósł traktat z Lizbony w 2009 r., który wprowadził szereg regulacji instytucjonalnych mających znaczenie dla systemu reprezentacji zewnętrznej UE: zniesienia instytucji rotacyjnej prezydencji, powołania stałego przewodniczącego Rady Europejskiej, którego zadaniem jest reprezentowanie UE na zewnątrz na poziomie głów państw i szefów rządów, wzmocnienia pozycji Sekretarza Generalnego Rady i zarazem Wysokiego Przedstawiciela ds. WPZiB poprzez usytuowanie go jako wiceprzewodniczącego Komisji Europejskiej,

a także przekształcenia delegacji Komisji Europejskiej w Delegację UE. Najważniejszą decyzją było utworzenie ESDZ, która pełni funkcję koordynatora między różnymi podmiotami UE odpowiedzialnymi za politykę zagraniczną, w tym ma zapewnić „spójność działań zewnętrznych Unii”. W skład ESDZ wchodzi urzędnicy z Komisji Europejskiej, Rady oraz pracownicy ze służb dyplomatycznych państw członkowskich mianowani na czas określony. Personel ESDZ podlega regulaminowi pracowniczemu i warunkom zatrudnienia innych pracowników UE. W momencie uzyskania przez Unię Europejską osobowości prawnej delegatury stały się → **misjami dyplomatycznymi** UE i reprezentują tę strukturę w całym spektrum jej działalności zewnętrznej, a więc również w kwestiach związanych z WPZiB. Struktury dyplomatyczne i status dyplomatów UE są zasadniczo bardziej zbliżone do tych, które mają państwa, niż do dyplomacji innych organizacji międzynarodowych. Zewnętrzna reprezentacja dyplomatyczna realizowana jest w dualizmie: 1) Wysokiego Przedstawiciela ds. WPZiB, jego Sekretariatu Politycznego i Specjalnych Przedstawicieli UE mianowanych do regionów kryzysowych oraz 2) Dyrekcji Generalnych Komisji odpowiedzialnych za stosunki zewnętrzne i zewnętrznej służby Komisji. Dyplomacja UE zazwyczaj charakteryzuje się zaangażowaniem na rzecz multilateralizmu, opartego na zasadach porządku międzynarodowego oraz silnym skupieniem na → **prawach człowieka** i zrównoważonym rozwoju. W miarę ewolucji globalnych wyzwań UE dostosowuje swoje strategie dyplomatyczne, aby sprostać nowym realiom geopolitycznym, pojawiającym się zagrożeniom bezpieczeństwa i złożonym problemom, takim jak zmiana klimatu, migracja i transformacja cyfrowa. Współpracując z partnerami międzynarodowymi i promując swoje wartości, UE dąży do ukształtowania stabilnego, pokojowego i dostatniego

porządku świata. W skład dyplomacji UE wchodzi przedstawicielstwa dyplomatyczne UE (ang. *EU diplomatic representations*), inaczej reprezentacje dyplomatyczne, które odgrywają kluczową rolę w reprezentowaniu UE i jej obywateli na całym świecie oraz budowaniu sieci i partnerstw. UE posiada około 140 delegatur i biur w 163 państwach trzecich i organizacjach międzynarodowych. Główną ich rolę jest reprezentowanie UE w kraju, w którym mają siedzibę, oraz promowanie wartości i interesów unijnych. Zgodnie z traktatem lizbońskim za prowadzenie delegatur i biur UE na całym świecie odpowiada ESDZ. Przedmiotem ich działania są wszystkie obszary polityki w relacjach między UE a krajem przyjmującym – polityczne, gospodarcze, handlowe, dotyczące praw człowieka, a także budowanie relacji z partnerami w społeczeństwie obywatelskim. Ponadto analizują i raportują wydarzenia polityczne w kraju przyjmującym. Programują również współpracę rozwojową za pośrednictwem projektów i dotacji. Podstawowym aspektem delegatury jest jej rola w → **dyplomacji publicznej**, która polega na zwiększaniu widoczności, świadomości i zrozumienia UE. Delegatury są przedstawicielstwami dyplomatycznymi i zazwyczaj odpowiadają za jeden kraj, chociaż niektóre są przedstawicielstwami w kilku państwach. UE ma również przedstawicielstwa dyplomatyczne w organizacjach międzynarodowych, takich jak → **Organizacja Narodów Zjednoczonych** i Światowa Organizacja Handlu. Ponadto UE posiada Specjalnych Przedstawicieli (ang. *the EU Special Representatives*, EUSR) w różnych krajach i regionach świata, gdzie promują oni politykę i interesy Unii oraz odgrywają aktywną rolę w działaniach na rzecz konsolidacji pokoju, stabilności i praworządności. EUSR wspierają pracę Wysokiego Przedstawiciela/Wiceprzewodniczącego UE (HR/VP) w regionach, których to dotyczy. Mają istotne znaczenie dla rozwoju silniejszej i skuteczniejszej WPZiB

oraz w działaniach Unii, aby stać się skuteczniejszym, spójniejszym i zdolniejszym podmiotem na arenie międzynarodowej. Zapewniają UE aktywną obecność polityczną w kluczowych krajach i regionach. Pierwsi EUSR zostali mianowani w 1996 r. Wspierają pracę → **Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**.

B. Piskorska, *The European Union as a diplomatic actor in turbulent times*, „Studia Europejskie – Studies in European Affairs” 2025, nr 1(1), s. 209–230; *Dyplomacja czy siła? Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, red. S. Parzymies, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2009, *passim*; M. Rynieska-Kiełdanowicz, *Dyplomacja publiczna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2019, *passim*; B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji: aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, *passim*; B. Piskorska, *Nie tylko mięka siła: Unia Europejska jako aktor w dziedzinie bezpieczeństwa europejskiego*, „Roczniki Nauk Społecznych KUL” 2013, nr 41(3), s. 107–127; J. Batora, *Does the European Union transform the institution of diplomacy*, „Clingendael Discussion Papers in Diplomacy” 2003, nr 87, s. 2–7.

Beata Piskorska

DYPLOMACJA WIELOSTRONNA (ang. *multilateral diplomacy*) to dyplomacja, której istotę stanowi udział przynajmniej trzech podmiotów. Kategoria ta stosowana jest niekiedy zamiennie z multilateralizmem rozumianym jako forma instytucjonalna, która koordynuje stosunki między trzema lub więcej → **państwami** na podstawie ogólnych zasad postępowania. Proces kształtowania dyplomacji wielostronnej, realizowanej przez najwyższych przedstawicieli państw sięga 1648 r. i ukonstytuowania państw narodowych. Do rozwoju tej instytucji doszło w początkach XIX w. – w okresie koncertu mocarstw. Pełną dojrzałość multilateralizm osiągnął w ostatnich dekadach, stając się codzienną praktyką w stosunkach międzynarodowych.

Spotkania na szczycie z udziałem przedstawicieli więcej niż dwóch państw są stałym elementem współczesnych → **stosunków dyplomatycznych**, a jednocześnie dyplomacja wielostronna realizowana jest na forum → **organizacji międzynarodowych**, zarówno tych o charakterze uniwersalnym, jak → **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, ASEAN, jak i wyspecjalizowanych, jak → **NATO** czy MFW. W katalogu zasad regulujących multilateralizm mieszczą się zasady niepodzielności oraz rozszerzonej wzajemności. Zasada niepodzielności oznacza, że grupa państw nie tworzy barier dyskryminacyjnych i traktuje siebie jako zbiór niepodzielny. Zasada rozszerzonej wzajemności oznacza, że korzyści ze współpracy są rozłożone proporcjonalnie, a państwa nie oczekują natychmiastowej zapłaty, lecz akceptują otrzymanie jej w przyszłości, w formie i dziedzinie niekoniecznie bezpośrednio związanej z pierwotną transakcją. Dodatkowo podstawą multilateralizmu są powszechne zasady postępowania – normy obowiązujące wszystkich uczestników, takie jak: niedyskryminacja, suwerenna równość i nienaruszalność → **granic**.

J. Czaputowicz, *Multilateralna dyplomacja państw środkowoeuropejskich przed i po 1989 roku*, „Annales Sectio M” 2016, t. 1, s. 9–33; J. G. Ruggie, *Multilateralism: The anatomy of an institution*, „International Organization” 1992, nr 46(3), s. 561–598; J. Sutor, *Leksykon dyplomacyjny*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005, *passim*; K. Mahbubani, *Multilateral diplomacy* [w:] *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, red. A. F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 231–245.

Anna Umińska-Woroniecka

DYPLOMACJA WOJSKOWA to wyspecjalizowany obszar działań międzynarodowych → **państwa**, zlokalizowany na granicy polityki zagranicznej i polityki obronnej. Obejmuje działania resortów obrony w sferze bezpieczeństwa

i obronności na arenie międzynarodowej, wykorzystujące środki wojskowe do realizacji celów politycznych. Jest to forma dyplomacji specjalnej, skupiająca się na interakcjach, negocjacjach i wymianie informacji w zakresie bezpieczeństwa militarnego, współpracy obronnej oraz strategicznych relacji między państwami. W literaturze synonimem dyplomacji wojskowej jest dyplomacja obronna, choć oba terminy różnią się od siebie przedmiotowo. Dyplomacja wojskowa, w jej współczesnym rozumieniu, ukształtowała się w XIX w., kiedy państwa zaczęły powoływać stałych przedstawicieli wojskowych przy → **ambasadach** – → **attachés** wojskowych. Funkcja ta stała się podstawowym filarem dyplomacji wojskowej, obejmując obserwację sił zbrojnych państwa przyjmującego, raportowanie o ich stanie oraz reprezentowanie interesów sił zbrojnych państwa wysyłającego. Dyplomacja wojskowa z czasem przekształciła się w zinstytucjonalizowany i systematyczny element polityki zagranicznej, odgrywający istotną rolę w utrzymywaniu pokoju, budowaniu sojuszy i zapobieganiu konfliktom. Współczesne jej zadania obejmują m.in.: 1) prowadzenie dialogu wojskowego i negocjacji międzynarodowych w zakresie bezpieczeństwa; 2) zawieranie porozumień o współpracy wojskowej i kontroli zbrojeń; 3) organizację wspólnych ćwiczeń i szkoleń wojskowych; 4) budowanie koalicji i sojuszy obronnych; 5) udział w misjach pokojowych i stabilizacyjnych (→ **misje specjalne**); 6) rozwiązywanie konfliktów przy użyciu narzędzi militarnych w formie presji lub gwarancji. Za realizację tych zadań odpowiadają **attachés** wojskowi, doradcy obronni, przedstawiciele MON w ambasadach oraz eksperci wojskowi pracujący w → **organizacjach międzynarodowych**. Działania te są zintegrowane z → **korpusem dyplomatycznym** oraz strukturami wywiadowczymi i strategicznymi. W dobie globalizacji, zagrożeń hybrydowych, cyberataków i niestabilności regionalnych

dyplomacja wojskowa staje się nie tylko wsparciem dla klasycznej dyplomacji, lecz także jednym z filarów strategii bezpieczeństwa państwa.

A. Krzak, *Attachés wojskowi w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Studia Historyczne” 2004, nr 47(3–4), s. 355–365; K. Mularczyk, *Znaczenie ataszatów wojskowych we współczesnej*

polityce zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2017, nr 1(11), s. 148–173; J. Prout, *The origins of the military attaché corps*, „American Intelligence Journal” 2002, nr 21(1/2), s. 47–55; J. Gryz, *Współczesny kształt dyplomacji wojskowej* [w:] *Nowe oblicza dyplomacji*, red. B. Surmacz, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 240–252.

Michał Dworski

E

EKSPULSJA (inaczej: brutalne usuwanie z kraju lub posiadłości; rugowanie) odnosi się do procesu usunięcia kogoś lub czegoś z określonego miejsca, organizacji lub środowiska, często w sposób przymusowy. Ekspulsja w dyplomacji oznacza wydalenie przedstawicieli obcego → **państwa**, najczęściej dyplomatów lub innych funkcjonariuszy, z → **terytorium** danego kraju. Jest to forma wyrażenia niezadowolenia z działań lub polityki tego państwa. Ekspulsja, czyli fizyczne wydalenie z państwa przyjmującego, to ostateczny środek, jaki czasem państwo przyjmujące podejmuje wobec członka personelu dyplomatycznego. Może uciec się do niego wtedy, kiedy przewidziane w KWSD (1961) środki zawiodły, tzn. gdy obcy przedstawiciel dyplomatyczny ogłoszony jako → **persona non grata** sam nie opuścił terytorium państwa przyjmującego w określonym czasie. W praktyce ekspulsja polega na odstawieniu do → **granicy państwa** przyjmującego osoby wydalanej, w razie konieczności przy użyciu siły i eskorty policyjnej – środek ostateczny i rzadko stosowany w praktyce. Ekspulsja dyplomatyczna jest stosunkowo powszechnym narzędziem w relacjach międzynarodowych, wykorzystywanym w odpowiedzi na działania uznane za nieakceptowalne lub szkodliwe dla interesów państwa, które decyduje się na taki krok. W stosunkach międzynarodowych dochodziło już do tego typu usuwania dyplomatów, jak w przypadku ekspulsji rosyjskich dyplomatów w 2018 r. z Wielkiej Brytanii. W marcu tamtego roku doszło do próby zamachu na byłego rosyjskiego agenta Siergieja Skripała i jego córkę Yulię w brytyjskim Salisbury. Zatrucie miało być dokonane przy użyciu środka chemicznego zwanego nowiczekiem, który jest produktem chemicznym

wytwarzanym w Rosji. W odpowiedzi na ten atak, który rząd Wielkiej Brytanii uznał za działanie państwa rosyjskiego, premier Theresa May ogłosiła wydalenie 23 rosyjskich dyplomatów, oskarżając ich o działalność szpiegowską. W ramach solidarności z Wielką Brytanią ekspulsję rosyjskich dyplomatów ogłosiły także inne państwa zachodnie, w tym Stany Zjednoczone, Kanada i niektóre państwa → **Unii Europejskiej**. W sumie wydano około 150 rosyjskich dyplomatów na całym świecie. Kolejnym przykładem w praktyce dyplomatycznej może być ekspulsja amerykańskich dyplomatów w 2017 r. z Rosji. W odpowiedzi na wydalenie rosyjskich dyplomatów z USA w 2017 r., rząd rosyjski postanowił usunąć 35 amerykańskich dyplomatów. Działania te były częścią szerszej reakcji Rosji na amerykańskie → **sankcje** wprowadzone po zarzutach o jej ingerencję w wybory prezydenckie w 2016 r. w Stanach Zjednoczonych. Rosja ogłosiła również zamknięcie jednego z amerykańskich → **konsulatów** i zakaz wstępu do kilku innych amerykańskich placówek dyplomatycznych na swoim terytorium. Innym przykładem jest ekspulsja dyplomatów w 2019 r. (Stany Zjednoczone – Wenezuela). Po uznaniu przez Stany Zjednoczone lidera opozycji, Juana Guaidó, za tymczasowego prezydenta Wenezueli, tamtejszy rząd Nicolása Madura podjął decyzję o wydaleniu amerykańskich dyplomatów. Decyzja zapadła w kontekście politycznego kryzysu w Wenezueli, w którym rząd Maduro zmagał się z rosnącą presją ze strony opozycji i → **społeczności międzynarodowej**. Rząd USA zareagował wydaleniem wenezuelskich dyplomatów z Waszyngtonu i podjęciem innych działań mających na celu osłabienie reżimu Madura. Powodem ekspulsji może być, jak dowodzi przykład Francji, szpiegostwo. W 2013 r. doszło do sytuacji, w której Francja, podejrzewając działalność szpiegowską algierskiego dyplomaty, postanowiła wycofać swojego → **ambasadora** z Algieru. W wyniku tej decyzji algierski

rząd także ogłosił wydalenie francuskich dyplomatów. Była to wyjątkowa sytuacja w relacjach francusko-alszackich, która podkreśliła napięcia związane z działalnością wywiadowczą i różnicami politycznymi między tymi krajami. Jak wskazują powyższe przykłady, ekspulsja dyplomatyczna jest poważnym środkiem wyrazu niezadowolenia w polityce międzynarodowej, używanym przez państwa w odpowiedzi na różnorodne działania, takie jak szpiegostwo, ingerencja w wewnętrzne sprawy lub łamanie międzynarodowych norm i traktatów. Wydalenie dyplomatów stanowi istotny krok w zaostrożeniu napięć między państwami i często wiąże się z dalszymi konsekwencjami politycznymi i gospodarczymi, zarówno w dwustronnych, jak i wielostronnych stosunkach międzynarodowych.

B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 24; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 218.

Alicja Zyguła

EKSTERYTORIALNOŚĆ (tzw. zakrajo-wość) w ujęciu ogólnym oznacza kompetencję → **państwa** do stanowienia, stosowania i egzekwowania norm prawnych wobec osób, mienia lub zdarzeń znajdujących się poza jego → **terytorium**. Może to prowadzić do ingerencji w sprawy wewnętrzne innego państwa lub stanowić naruszenie jego integralności terytorialnej i niezależności politycznej. W teorii stosunków międzynarodowych termin ten odnosi się także do → **immunitetów** przysługujących obcym państwom, → **organizacjom międzynarodowym** oraz ich przedstawicielom, a także wojskom w tranzycie i okrętom wojennym znajdującym się na terytorium innego państwa. Opiera się na fikcji prawnej, zgodnie z którą osoby i rzeczy objęte immunitetem traktowane są tak, jakby nie podlegały jurysdykcji państwa przyjmującego, a znajdowały

się nadal na terytorium państwa wysyłającego. W przeszłości idea eksterytorialności stanowiła m.in. uzasadnienie roszczeń o tzw. *franchise du quartier*, czyli przeniesienia, że → **ambasada** to rodzaj → **azyłu**, a jej immunitet pociąga za sobą prawo do udzielania schronienia. Teoria eksterytorialności, odrzucona już w XIX w., nie została uwzględniona przez KPM → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** podczas opracowywania KWSD (1961). Obecnie dominujące znaczenie ma tzw. teoria funkcjonalna, zgodnie z którą → **przywileje i immunitety** służą wyłącznie zapewnieniu skutecznego wykonywania funkcji przedstawicielstw dyplomatycznych.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. 1965 r. Nr 37, poz. 232); Ch. Jönsson, M. Hall, *Essence of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2005, s. 61, J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 226–227, R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak, M. Kałduński, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 239.

Sylwia K. Mazur

EKSTRADYCJA jest to wydanie przez → **państwo** osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa lub sprawcy przestępstwa do państwa, któremu przysługuje jurysdykcja karna w stosunku do tej osoby. Z wnioskiem o wydanie może wystąpić państwo, na którego → **terytorium** popełniono przestępstwo lub wystąpiły skutki przestępstwa, a także państwo, którego obywatelem jest osoba podejrzana lub sprawca przestępstwa. Podstawą ekstradycji są dwustronne i wielostronne → **umowy międzynarodowe**. Do wielostronnych umów ekstradycyjnych należy Europejska konwencja o ekstradycji z 13.12.1957 r., do której zostały przyjęte cztery protokoły dodatkowe z 15.10.1975, 17.03.1978, 10.11.2010 i 20.09.2012 r. Sprawy ekstradycji są także przedmiotem uregulowań krajowych. Na podstawie postanowień traktatowych, przepisów krajowych

i praktyki państw ukształtowały się zasady ekstradycyjne: 1) zasada podwójnej karalności – zgodnie z nią czyn, którego dotyczy wydanie, jest czynem karalnym w świetle prawa karnego państwa występującego z wnioskiem o ekstradycję i państwa, do którego skierowano ów wniosek; 2) zasada specjalności, określana też jako zasada ograniczenia ścigania – oznacza, że osobę wydaną można ścigać za czyn przestępny, który był wskazany we wniosku ekstradycyjnym, lub można wykonać wobec niej karę, do wykonania której została wydana; 3) zasada niewydawania osób, którym udzielono → **azyłu**. Niektóre państwa stosują również zasadę niewydawania własnych obywateli. Zasada ta była też zawarta w art. 55 Konstytucji RP, który został zmieniony ustawą z 8.09.2006 r.; zgodnie z jego obowiązującymi przepisami ekstradycja obywatela polskiego może być dokonana, jeżeli wynika to z ratyfikowanej umowy międzynarodowej lub ustawy wykonującej akt prawa stanowionego przez → **organizację międzynarodową**, której Polska jest członkiem. Zakazana jest ekstradycja osoby podejrzanej o popełnienie przestępstwa z przyczyn politycznych, bez użycia przemocy. W myśl art. 55 Konstytucji RP w sprawach dotyczących dopuszczalności ekstradycji orzeka sąd. W stosunkach między państwami członkowskimi → **Unii Europejskiej** ekstradycja została zastąpiona przez europejski nakaz aresztowania (ENA), wprowadzony na podstawie Decyzji ramowej → **Rady** z 13.06.2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między państwami członkowskimi. ENA jest to wydawany przez organ sądowy państwa członkowskiego UE wniosek o przekazanie osoby podejrzanej lub oskarżonej, przebywającej w innym państwie członkowskim, do państwa występującego z wnioskiem, w celu przeprowadzenia postępowania lub wykonania wyroku albo zastosowania środka zabezpieczającego, polegającego na pozbawieniu wolności.

ENA ma zastosowanie w odniesieniu do 32 kategorii przestępstw, a jego wykonanie jest objęte ustalonymi ramami czasowymi. Decyzje dotyczące przekazania są podejmowane wyłącznie przez władze sądowe, bez uwzględniania czynników politycznych.

Europejska Konwencja o ekstradycji, Paryż, 13.12.1957 r. (tj. Dz.U. z 1994 r. Nr 70, poz. 307); art. 55 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (tj. Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483, zm. ustawą z 8.09.2006 r. – Dz.U. z 2006 r. Nr 200, poz. 1471); Decyzja ramowa Rady 2002/584/WSiSW z 13.06.2002 r. w sprawie europejskiego nakazu aresztowania i procedury wydawania osób między Państwami Członkowskimi (Dz.U. UE L 2002.190.1); Z. Knypl, *Ekstradycja jako instytucja prawa międzynarodowego i wewnętrznego*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975; Z. Knypl, *Europejska konwencja o ekstradycji. Komentarz*, Wydawnictwo Stowarzyszenia Kormorników Sądowych, Sopot 1994; J. Symonides, *Ekstradycja* [w:] *Encyklopedia prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych*, red. A. Klafkowski, Wiedza Powszechna, Warszawa 1976, s. 74–75; R. Wieruszewski, *Ekstradycja* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 4, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 90; P. Zajadło-Węglarz, *Ekstradycja* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 58–65.

Anna Przyborowska-Klimczak

ETYKIETA DYPLMATYCZNA to grzecznościowe formy zachowania, które korzeniami sięgają do etykiety dworskiej i z upływem stuleci zaczęły być powszechnie stosowane w dyplomacji i oficjalnych kontaktach z przedstawicielami innych → **państw**. Jest to zbiór reguł pozwalających na taktowne, eleganckie i kurtuazyjne zachowanie się w stosunkach z przedstawicielami innych państw i → **organizacji międzynarodowych**, tak aby nie uchybić godności żadnego/żadnej z nich oraz aby wszystkich oficjalnych przedstawicieli traktować pod względem protokolarnym i etykiety

w jednakowy sposób z uwzględnieniem zasady równości. Do podstawowych zasad etykiety dyplomatycznej wywodzących się z wielowiekowej tradycji należą: taktowne zachowanie się, nienaganne maniery, wyuczucie umiaru i dobrego smaku, umiejętność postępowania i wyrażania swoich emocji i opinii w sposób kontrolowany, tak aby nie urazić innych, zasady dress code'u (ubrania się stosowanie do okazji) oraz zachowania przy stole, sztuka jedzenia i picia, wygłaszania toastów i prowadzenia konwersacji, posługiwania się → **biletami** wizytowymi oraz umiejętność odpowiedniego redagowania → **korespondencji dyplomatycznej**. Brak lub niewłaściwe zastosowanie reguł etykiety dyplomatycznej (popętnienie gafy, fr. *faux pas*) może prowadzić do powstania napięć w relacjach między państwami i organizacjami międzynarodowymi. Podobnie jak zasady → **protokołu dyplomatycznego** i → **ceremoniału państwowego**, etykieta dyplomatyczna powinna uwzględniać różnice międzykulturowe. Jest też doskonałym narzędziem służącym podkreśleniu zasady suwerennej równości państw i pozwalającym na okazywanie wzajemnego szacunku w stosunkach międzynarodowych. Wiele zasad etykiety dyplomatycznej znajduje również zastosowanie w sytuacjach biznesowych, prywatnych i towarzyskich.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 35; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 25–33; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 439–440.

Joanna Modrzyńska

EUROAZJATYCKA UNIA GOSPODARCZA (EUG) to regionalna organizacja integracyjna, która powstała z inicjatywy Rosji, Białorusi i Kazachstanu. Jej głównym celem jest stworzenie wspólnego rynku obejmującego swobodny przepływ towarów,

usług, kapitału i ludzi. Początki integracji euroazjatyckiej sięgają 2009 r., kiedy to Rosja, Białoruś i Kazachstan powołały do życia Unię Celną, której celem było stworzenie jednolitego obszaru celnego i ułatwienie handlu między sygnatariuszami. Unia Celną formalnie weszła w życie 1.01.2010 r. Inicjatywa ta w krótkim czasie doprowadziła do powstania Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej, która oprócz liberalizacji handlu zakładała również koordynację polityk gospodarczych i tworzenie wspólnego rynku. Wspólna Przestrzeń Gospodarcza weszła w życie 1.01.2012 r. Na tej podstawie 29.05.2014 r., podczas szczytu w Astanie, podpisano umowę o utworzeniu EUG. Dokument ten wszedł w życie 1.01.2015 r., formalnie ustanawiając EUG jako nową → **organizację międzynarodową**. Następnie dołączyły do niej Armenia i Kirgistan. Celem EUG jest zbudowanie wspólnej przestrzeni gospodarczej, która zapewni swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i ludzi, a także ujednolicenie przepisów gospodarczych oraz stworzenie warunków dla wspólnych projektów inwestycyjnych. EUG dąży do koordynacji polityki makroekonomicznej, polityki przemysłowej, rolniczej, transportowej i energetycznej, jak również harmonizacji standardów technicznych oraz przepisów dotyczących ochrony własności intelektualnej. Znaczący nacisk kładzie się ponadto na rozwój infrastruktury transportowej, co ma kluczowe znaczenie dla państw śródlądowych i wciąż niedostatecznie rozwiniętych gospodarczo regionów. Struktura organizacyjna EUG została zaprojektowana w sposób umożliwiający skuteczne zarządzanie procesami integracyjnymi. Najwyższym organem decyzyjnym jest Najwyższa Eurazjatycka Rada Gospodarcza, w skład której wchodzi głowy → **państw członkowskich**. Podejmuje ona najważniejsze decyzje strategiczne dotyczące funkcjonowania i rozwoju Unii. Euroazjatycka Rada Międzyrządowa składa się z szefów rządów państw członkowskich i odpowiada

za koordynację działań rządowych. Kluczową rolę operacyjną odgrywa Euroazjatycka Komisja Gospodarcza – organ wykonawczy, który czuwa nad realizacją postanowień umów oraz nadzoruje harmonizację przepisów gospodarczych. Funkcje sędownicze pełni Trybunał Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej, który rozstrzyga spory między państwami członkowskimi oraz między nimi a instytucjami EUG.

E. Gostomski, T. Michałowski, *Eurazjatycka Unia Gospodarcza – próba ożywienia instytucjonalnej integracji gospodarczej na obszarze dawnego ZSRR*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2015, nr 41, s. 81–92; A. Jarosiewicz, E. Fischer, *Eurazjatycka Unia Gospodarcza – więcej polityki, mniej gospodarki*, „Komentarze OSW” 2015, nr 157, s. 1–7; S. Musatayev, A. Kaidarova, M. Mekebaeva, *Problems and prospects of the Eurasian Economic Union*, „Świat Idei i Polityki” 2016, t. 15, s. 194–208; L. Nóra Kiss, A. Bektasheva, B. Szabó, *Eurasian Economic Union: In the European Union's footsteps or on new paths?*, „Przegląd Europejski” 2021, nr 3, s. 35–63; S. P. Roberts, A. Moshes, *The Eurasian Economic Union: A case of reproductive integration?*, „Post-Soviet Affairs” 2016, nr 32, s. 542–565.

Katarzyna Skiert-Andrzejuk

EUROPEJSKA SŁUŻBA DZIAŁAŃ ZEWNĘTRZNYCH (ang. the European External Action Service) nazywana służbą dyplomatyczną → **Unii Europejskiej**, której zadaniem jest „realizacja Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa UE” w celu promowania pokoju, dobrobytu, bezpieczeństwa i interesów Europejczyków na całym świecie. ESDZ została ustanowiona decyzją Rady Ministrów z 26.07.2010 r. na podstawie wniosku byłej → **Wysokiej Przedstawiciel Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa** Catherine Ashton, formalnie zaczęła działać 1.01.2011 r. ESDZ wspiera Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa w wykonywaniu jego obowiązków. Powstała

na mocy traktatu z Lizbony i współpracuje ze służbami dyplomatycznymi → **państw UE**. Podstawą prawną działania ESDZ jest art. 27 ust. 3 stanowiący, że „w wykonywaniu swojego mandatu wysoki przedstawiciel jest wspomagany przez ESDZ, która współpracuje ze służbami dyplomatycznymi państw członkowskich i składa się z urzędników właściwych służb Sekretariatu Generalnego Rady i Komisji, jak również personelu delegowanego przez krajowe służby dyplomatyczne”. Siedziba ESDZ znajduje się w Brukseli, ale sieć dyplomatyczna UE rozlokowana jest na całym świecie. ESDZ kieruje Wysoki Przedstawiciel UE ds. Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa / Wiceprzewodnicząca → **Komisji Europejskiej** (HR/VP) Kaja Kallas. Codzienną pracę w siedzibie ESDZ nadzoruje Sekretarz Generalny Stefano Sannino, wspomagany przez Zastępców Sekretarza Generalnego. ESDZ jest podzielona na dyrekcje geograficzne i tematyczne: pięć dużych departamentów obejmuje różne obszary świata – Azję i Pacyfik, Afrykę, Europę i Azję Środkową, Bliski Wschód i Amerykę. Oddzielne departamenty mają pod swoją pieczę kwestie globalne i wielostronne, takie jak → **prawa człowieka**, wsparcie demokracji, migracje, rozwój, reagowanie na kryzysy oraz sprawy administracyjne i finansowe. ESDZ prowadzi również ważne departamenty planowania WPBiO i reagowania kryzysowego.

Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, podpisany 13 grudnia 2007 r. (tj. Dz.U. UE, C 306 z 17.12.2007 r.); Decyzja Rady z dnia 26.07.2010 r. określająca organizację i zasady funkcjonowania Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych (tj. Dz.U. UE, L 201, 2010 r.); *The European External Action Service. European Diplomacy Post-Westphalia*, red. D. Spence, J. Batora, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015, *passim*; M. Gatti, *European External Action Service. Promoting Coherence through Autonomy and Coordination*, Brill Nijhoff, Leiden 2016, *passim*; A. Nitzske, *Europejska Służba Działań Zewnętrznych – nowa jakość dyplomacji unijnej?*,

„Politeja” 2018, nr 3(54), s. 258–268; J. Smagłowska, *Struktura i funkcjonowanie Europejskiej Służby Działań Zewnętrznych*, Firma Wydawniczo-Handlowa Mado, Toruń 2012, *passim*.

Beata Piskorska

EXEQUATUR (łac., „niech będzie wykonane”) to termin z zakresu → **prawa międzynarodowego publicznego**, odnoszący się przede wszystkim do upoważnienia udzielanego przez → **państwo** przyjmujące kierownikowi urzędu konsularnego mianowanemu przez państwo wysyłające, które zezwala mu na wykonywanie funkcji konsularnych w określonym → **okręgu konsularnym**. W świetle prawa międzynarodowego *exequatur* stanowi warunek rozpoczęcia działalności urzędowej przez szefa placówki konsularnej i jest udzielane po przedstawieniu przez państwo wysyłające oficjalnego aktu mianowania lub innego formalnego powiadomienia o nominacji. Dopiero w konsekwencji uzyskania *exequatur* konsul nabywa prawo do wykonywania funkcji urzędowych oraz korzystania z → **przywilejów i immunitetów** przewidzianych w KWSK (1963). *Exequatur* ma charakter suwerennej decyzji państwa przyjmującego, które może go udzielić lub

odmówić bez konieczności uzasadniania swojej decyzji. Dokument ten może również zostać cofnięty w dowolnym momencie – najczęściej w przypadku uznania konsula za → **persona non grata** lub w razie pogorszenia stosunków dwustronnych. Brak *exequatur* uniemożliwia konsulowi legalne wykonywanie obowiązków służbowych w państwie przyjmującym. Należy dodać, że porządek pierwszeństwa między kierownikami urzędów konsularnych w każdej klasie ustalany jest z reguły według daty udzielenia każdemu z nich *exequatur*. W ujęciu szerszym termin ten odnosi się również do procedury uznania i wykonania zagranicznych orzeczeń sądowych na → **terytorium** innego państwa. W tym kontekście jest to postępowanie sądowe mające na celu nadanie zagranicznemu orzeczeniu mocy prawnej w państwie, gdzie ma ono zostać wykonane, co ma szczególne znaczenie w sprawach cywilnych, handlowych i rodzinnych.

KWSK z 24.04.1963 r. (tj. Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 31–33; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 556.

Michał Dworski

F

FAIT ACCOMPLI (fr., „fakt dokonany”)

– podjęta decyzja lub zrealizowane działanie (nieodwracalne), zazwyczaj w kontekście spodziewanego sprzeciwu, bez uprzednich konsultacji lub przy braku zgody zainteresowanych stron. W praktyce przyjęcie takiej strategii utrudnia późniejsze zakwestionowanie danego działania, nawet w sytuacji,

gdy stan faktyczny narusza obowiązujące normy prawne. W opinii doradczej MTS w sprawie skutków prawnych budowy muru na okupowanym → **terytorium** palestyńskim (2004) wskazano, że działanie to stworzyło na miejscu *fait accompli*, który może się okazać trwały, a tym samym równoznaczny *de facto* z aneksją.

International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I. C.J. Reports 2004, s. 136; G. R. Berridge, A. James, *A Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2001, s. 90.

Sylvia K. Mazur

G

G7 (ang. *Group of Seven*) to nieformalne forum współpracy najbardziej uprzemysłowionych demokracji świata. Do G7 należą Francja, Japonia, Kanada, Niemcy, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Włochy. Członkowie Grupy spotykają się od 1975 r. na corocznych szczytach (na szczęblu szefów → **państw** lub rządów). Początkowo spotkania miały na celu sprostanie wyzwaniom związanym z upadkiem systemu Bretton Woods oraz kryzysem naftowym. Z czasem zakres tematów omawianych na szczytach G7 rozszerzał się o bieżące kwestie z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego i stabilności gospodarczej, a same szczyty Grupy stały się platformą służącą formułowaniu reakcji na globalne problemy. W ostatnich latach do omawianych kwestii dołączono m.in. wyzwania stwarzane przez sztuczną inteligencję. Po pół wieku istnienia G7 obecne cele Grupy można określić następująco: 1) koordynacja wysiłków państw członkowskich w celu rozwiązania globalnych problemów; 2) obrona wspólnych (zachodnich) interesów państw G7; 3) rozwiązywanie wewnętrznych sporów; 4) wspieranie wymiany informacji i konsultacji między przedstawicielami jej członków. Sama idea spotkań największych potęg gospodarczych w bardziej ograniczonym gronie niż dominująca w tym zakresie do lat 70. XX w. G10 wywodzi się z nieformalnego spotkania w Bibliotece Białego Domu ministrów finansów USA, Niemiec Zachodnich, Wielkiej Brytanii i Francji. Ta grupa przekształciła się w G5 wraz z zaproszeniem Japonii w 1973 r., a następnie wraz z włączeniem Włoch w 1975 i Kanady w 1976 r. – odpowiednio w G6 i G7. Wspólnoty Europejskie – a obecnie → **Unia Europejska** – są reprezentowane w G7

od 1977 r. W spotkaniach prowadzonych przez ministrów finansów i prezesów banków centralnych Grupy uczestniczy zwykle również Dyrektor Zarządzający MFW. W 1998 r. do G7 dołączyła Federacja Rosyjska, a tym samym G7 stała się Grupą Ośmiu (G8). Członkostwo Rosji zostało jednak zawieszono po aneksji Krymu w 2014 r. Początkowo nieformalny charakter spotkań G7 ewoluował w stronę większej instytucjonalizacji, od lat 80. XX w. przejmując rolę odgrywaną w światowej gospodarce i finansach przez G10. Od 1989 r. G7 angażowała się w proces wspierania transformacji ustrojowej w Europie Środkowej i Wschodniej. Od końca XX w. stanowi kluczowy element światowego systemu zarządzania (*global governance*), w szczególności w jego wymiarze gospodarczym. W tym zakresie uzupełnia ona → **G20**, powszechnie uznawaną za centrum globalnej koordynacji gospodarczej. Mimo wzrostu stopnia instytucjonalizacji G7 nie ma oficjalnego statusu prawnego, stałej siedziby ani sekretariatu. Ponadto w ostatnich latach, ze względu na nieporozumienia między członkami Grupy dotyczące m.in. polityki handlowej i klimatycznej oraz powstanie alternatywnych instytucji, takich jak właśnie G20, międzynarodowa rola G7 jest coraz częściej kwestionowana i ulega osłabieniu.

D. Levi-Faur, I. Blumsack, *Report. Mapping Global Financial Institutions*, GLOBE – The European Union and the Future of Global Governance, The Hebrew University of Jerusalem 2018, s. 54–55; International Monetary Fund, *A Guide to Committees, Groups, and Clubs*, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/A-Guide-to-Committees-Groups-and-Clubs> [dostęp: 30.06.2025]; Council on Foreign Relations, *What Does the G7 Do?*, czerwiec 2025, <https://www.cfr.org/backgrounder/what-does-g7-do> [dostęp: 30.06.2025]; R. Matera, *Stosunek Grupy Siedmiu do Europy Środkowej i Wschodniej w okresie zimnej wojny oraz w czasie transformacji ustrojowej*, „*Studia Europejskie*” 2008, nr 1, s. 72–73; A. Baker, *The Group of Seven*, „*New Political Economy*” 2018, nr 1(13),

s. 103–115; P. I. Hajnal, *The G7/G8 System: Evolution, Role and Documentation*, Routledge, London 2018, *passim*; T. Porter, *Globalization and Finance*, Polity, Cambridge 2005, s. 33.

Karina Jędrzejowska

G20 (ang. *Group of Twenty*) to nieformalne forum współpracy międzyrządowej wysoko uprzemysłowionych i wschodzących gospodarek rynkowych. Grupa powstała w następstwie kryzysów finansowych końca lat 90. XX w., zwłaszcza kryzysu azjatyckiego lat 1997–1998. Jej celami pierwotnie były poprawa koordynacji działań między → **państwami** członkowskimi, wsparcie międzynarodowej stabilności finansowej oraz – przede wszystkim – reforma instytucji międzynarodowej architektury finansowej. Obecnie G20 skupia 19 państw (Arabia Saudyjska, Argentyna, Australia, Brazylia, Chiny, Francja, Indie, Indonezja, Japonia, Kanada, Korea Południowa, Meksyk, Niemcy, Republika Południowej Afryki, Rosja, Stany Zjednoczone, Turcja, Wielka Brytania, Włochy) wraz z → **Unią Europejską** oraz – od niedawna – Unią Afrykańską. Ponadto Hiszpania ma status stałego gościa, a w pracach G20 uczestniczą przedstawiciele MFW i Banku Światowego. Łącznie członkowie G20 reprezentują około 85% światowego PKB, dwie trzecie globalnej populacji i trzy czwarte handlu międzynarodowego. Działania Grupy każdorazowo koordynuje państwo, które pełni roczną prezydencję. Najważniejsze decyzje podejmowane są na szczytach przywódców państw członkowskich. Mimo znacznego stopnia instytucjonalizacji G20 nie posiada stałego sekretariatu, a podlegające jej instytucje, takie jak Rada Stabilności Finansowej (ang. Financial Stability Board, FSB), korzystają z zaplecza oferowanego przez Bank Rozrachunków Międzynarodowych (ang. Bank for International Settlements, BIS) w Bazylei. Wobec braku umocowania prawnego (G20 nie posiada aktu założycielskiego ani formalnie ustalonych kryteriów

członkostwa) G20, podobnie jak → **G7** i **G10**, nie jest → **międzynarodową organizacją** międzyrządową, lecz jedną z „klubowych” instytucji globalnego zarządzania. W pierwszej dekadzie istnienia G20 była platformą współpracy ministrów finansów i prezesów banków centralnych. Punktem zwrotnym stało się spotkanie w Waszyngtonie w 2008 r., dokąd na zaproszenie prezydenta USA George’a W. Busha przybyli przywódcy państw członkowskich G20. Zdecydowano wówczas o zwoływaniu kolejnych spotkań na poziomie głów państw lub szefów rządów. W tym samym czasie znacznie poszerzony został zakres przedmiotowy prac G20. Obok kwestii *stricte* finansowych przedmiotem dyskusji stały się takie tematy, jak: regionalna integracja gospodarcza, handel międzynarodowy, międzynarodowa ochrona środowiska, promocja ochrony → **praw człowieka**. W praktyce prace G20 są zorganizowane wokół tzw. ścieżek (*tracks*) i grup roboczych, uczestniczą w nich również przedstawiciele organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Od czasu globalnego kryzysu finansowego lat 2007–2008 G20 jest postrzegana jako swoiste centrum globalnego zarządzania gospodarczego. W czasie szczytu w Pittsburghu w 2009 r. liderzy państw G20 uznali tę instytucję za „najważniejsze forum międzynarodowej współpracy gospodarczej”. Wzmocnieniu tej roli Grupy służyło również utworzenie jej „finansowego ramienia”, tj. Forum Stabilności Finansowej (ang. Financial Stability Forum) w 1999 r., przekształconego w 2009 r. w Radę Stabilności Finansowej (ang. Financial Stability Board).

P. I. Hajnal, *The G8 System and the G20: Evolution, Role and Documentation (Global Finance)*, Ashgate Pub Co, London 2007, *passim*; J. Luckhurst, *G20 Since the Global Crisis*, Palgrave MacMillan, New York 2016, *passim*; J. J. Kirton, *G20 Governance for a Globalized World (Global Finance)*, Routledge, London, New York 2013, *passim*; A. Surdej, D. Mongiało, *Funkcjonowanie i przyszłość G20 w erze geopolitycznych*

napięć początku XXI wieku [w:] *Budowanie poczucia bezpieczeństwa w czasach pandemii oraz zagrożenia terroryzmem i wojną*, red. E. Jasiuk, A. Chochowska, Oficyna Wydawnicza Uczelni Łazarskiego, Warszawa 2023, s. 22–60.

Karina Jędrzejowska

GRANICA PAŃSTWA – atrybutami → państwa jako podmiotu → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), są określone → **terytorium**, społeczeństwo i władza. Granica państwa wyznacza ramy tego terytorium, zasięg sprawowania owej władzy i obowiązywania prawa krajowego. Jest przedmiotem → **umów międzynarodowych** na podstawie jej delimitacji, a następnie demarkacji. Granica państwa, postrzegana przez pryzmat polityki państwa, jest przedmiotem tej polityki w relacjach z innymi państwami i miejscem implementacji polityk: migracyjnej, handlowej, inwestycyjnej, ekologicznej, kulturowej czy bezpieczeństwa. Można wskazać kilka podejść do granicy państwa: 1) statyczne i dynamiczne oraz 2) realistyczne, liberalne i konstruktywistyczne. Statyczne podejście do granicy definiuje ją jako płaszczyznę prostopadłą do wnętrza Ziemi przechodzącą przez ustaloną linię i oddzielającą terytorium jednego państwa od terytoriów innych państw i od morza pełnego. Tym samym rozgranicza ona przestrzeń powietrzną, wody i wnętrze Ziemi między państwami i wyznacza dostęp do zasobów w wyznaczonym terytorium. W takim ujęciu granica ma charakter formalny i liniowy. W przypadku granic morskich regulowana jest KNZ o prawie morza (UNCLOS). Dynamiczne ujęcie odnosi granicę do polityki państwa wobec niej oraz zmienności geopolitycznej i funkcjonalnej granicy. Granice państw w przeszłości były często przedmiotem → **konferencji międzynarodowych** ustalających ich przebieg jako efekt arbitralnej decyzji mocarstw. Przykładami są konferencja w Paryżu i traktat wersalski po I wojnie światowej z 1919 r.,

konferencje w Jalcie i Poczdamie po II wojnie światowej w 1945 r. czy zasada *uti possidetis juris* stosowana przy wyznaczaniu granic w pokolonialnej Afryce, utrzymującej *status quo* istniejących granic ustanowionych przez kolonialnych administratorów. Z historycznego i geopolitycznego punktu widzenia niewiele granic zachowało niezmienność swojego przebiegu, ulegając modyfikacji w wyniku agresji innego państwa, aneksji terytorium, secesji, cesji, integracji i dezintegracji państw. Podobnie można obserwować zmiany funkcjonalne granic z barier na mosty i z mostów na bariery, z obszarów peryferyjnych na półperyferie i in. Granice państwa są różnie ujmowane według poszczególnych szkół myślenia. W myśl teorii realistycznej i neorealistycznej granica dotyczy terytorialnie zorganizowanych i suwerennych państw, których celem jest nienaruszalność tych granic i własna autonomia. Granica jest kluczowym elementem polityki bezpieczeństwa państwa i porządkowania przestrzeni międzynarodowej. Karine Côté-Boucher twierdzi, że sprzężenie granicy państwa z bezpieczeństwem nadaje jej mniej abstrakcyjny charakter, gdyż wiąże się z praktyką kontroli granicznych, grupą osób zaangażowanych w bezpieczeństwo granicy, polityką dotyczącą zasad jej przekraczania czy budową infrastruktury. Według zwolenników neorealizmu granica jako instrument polityki może przybierać formę bariery fizycznej w postaci muru, mniej lub bardziej złożonej infrastruktury granicznej albo samych tylko znaków informacyjnych o wkroczeniu na terytorium drugiego państwa. Zgodnie z nurtem liberalnym granice nie powinny tworzyć przeszkód dla przepływu dóbr, usług i kapitału, a wręcz przeciwnie – zapewniać swobodę ich przemieszczania oraz przepływu osób. W tym ujęciu granica stała się „płynnym”, porowatym bytem, przez który wzajemnie przenika to, co należy do wnętrza państwa i do środowiska międzynarodowego. Przejawem płynności granic

są umowy o integracji gospodarczej państw ustanawiające np. unię celną czy wspólny rynek, jak również umowy o ruchu bezwizowym (→ **wiza**) lub znoszenie kontroli granicznej (np. w strefie Schengen). W ramach takich porozumień umowy graniczne zawierane są nie tylko na poziomie bilateralnym, lecz także multilateralnym. Powstające interakcje społeczne i instytucjonalne w relacjach granicznych tworzą sieci powiązań transnarodowych, transgranicznych i transregionalnych. Nurt konstruktywistyczny postrzega granicę państwa z perspektywy procesu graniczenia (*bordering*) składającego się z różnego rodzaju praktyk. James W. Scott twierdzi, że granice nie są już jedynie konsekwencjami wojen czy umów politycznych, ale produktem powstającym w wyniku wielopłaszczyznowych działań. Konstruktywistyczne podejście opiera się na przekonaniu o społecznym pochodzeniu rzeczywistości dotyczącej granic i o tym, że nie są one bytami samymi w sobie, ale są konstruowane, dekonstruowane i przekształcane. Dlatego granica państwa będzie definiowana inaczej przez polityka, inaczej przez funkcjonariusza straży granicznej, inaczej przez imigranta, a jeszcze inaczej przez mieszkańca regionu przygranicznego czy przemysłowika.

C. Brambilla, J. Laine, J. W. Scott, G. Bocchi, *Borderscaping: Imaginations and Practices of Border-Making*, Routledge, Taylor & Francis Group, London 2016, *passim*; K. Côté-Boucher, *Risky business? Border preclearance and the securing of economic life in North America* [w:] *Neoliberalism and Everyday Life*, red. S. Braedley, M. Luxton, McGill-Queen's University Press, Montreal 2010, *passim*; J. Laine, *An alternative politics of borders: The EU–Russia interphase space of encounter*, „Cross-Border Review Yearbook” 2016; A. Moraczewska, *Transformacja funkcji granic Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008; A. Moraczewska, *Zarządzanie ryzykiem na granicach zewnętrznych Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021, *passim*.

Anna Moraczewska

GRUPA WYSZEHRADZKA (V4) to inicjatywa regionalna, swoista wspólnota bezpieczeństwa w Europie Środkowej utworzona 15.02.1991 r. jako Trójkąt Wyszehradzki przez Czechosłowację, Polskę i Węgry. Dokumentem konstytuującym ten podmiot była Deklaracja Wyszehradzka podpisana przez Václava Havla, Lecha Wałęsę i Józsefa Antallą na zamku w węgierskim Wyszehradzie. Od 1993 r. członkami inicjatywy są Czechy, Polska, Słowacja i Węgry. Państwa te zajmują w sumie powierzchnię ponad 533 tys. km², a liczba ich ludności przekracza 63 mln. Łączą je zwłaszcza wspólna historia oraz dziedzictwo kulturowe i społeczne. Głównym celem powstania V4 była szybka i efektywna integracja euroatlantycka, potwierdzona członkostwem w → **NATO** (Czechy, Polska i Węgry w 1999, Słowacja w 2004 r.) oraz → **Unii Europejskiej** (wszystkie w 2004 r.). Miało to ścisły związek z manifestowaną i faktyczną jednością i współpracą w wielu przestrzeniach. → **Państwa V4** udanie pokonywały kryzysy gospodarcze i polityczne. Systematycznie wzrastały PKB i wymiana handlowa, a eksport utrzymywał się na zadowalającym poziomie. Zadłużenie publiczne było niższe niż średnia w UE. Niezwykle korzystnie prezentuje się → **współpraca transgraniczna** oraz na poziomie naukowym, kulturalnym i społecznym. Jej wsparciem jest Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki z siedzibą w Bratysławie. Dla rozwoju inicjatywy istotne jest ambitne odgrywanie większej, podmiotowej roli, z uwzględnieniem rozwoju suwerennych, narodowych interesów, oraz jednoznaczne wskazywanie na nieaktualność ujmowania regionu w kategoriach peryferyjności i izolacji od wyzwań globalnych. Konieczne są stałe włączanie się w sprawę eliminowania podziałów w Europie oraz lobbing na rzecz kolejnych akcesji do NATO i UE, zwłaszcza państw Bałkanów Zachodnich i Europy Wschodniej. Państwa Grupy Wyszehradzkiej zmagają się z podobnymi wyzwaniami i zagrożeniami. Związane

są one z położeniem geopolitycznym, w tym z silnym oddziaływaniem gospodarczym i politycznym Niemiec oraz agresywną polityką Rosji. Niewątpliwym wyzwaniem pozostają wewnętrzne problemy bieżącej polityki, zapas demograficzna, kwestie energetyczne oraz bezpośrednie zagrożenie związane z wojną na Ukrainie, z którą graniczą trzy spośród państw V4.

W. Gizicki, *A Security Community. Poland and Her Visegrad Allies: The Czech Republic, Hungary and Slovakia*, Catholic University of Lublin Publishing House, Lublin 2013, *passim*; J. Marušiak et al., *Is Visegrad Still a Central European „Trade Mark”?*, Institute of Political Science, Slovak Academy of Sciences, Bratislava 2013, *passim*; T. Strážay, *30 lat grupy wyszehradzkiej*, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2021, nr 2, s. 63–68.

Wojciech Gizicki

I

IMMUNITET PAŃSTWA jest to instytucja → **prawa międzynarodowego**, która oznacza niepodleganie → **państwa** i jego mienia jurysdykcji sądowej innego państwa. Służy on ochronie niezależności państw, szczególnie ich kompetencji i interesów w stosunkach międzynarodowych. Koncepcję tego immunitetu wywodzi się z czasów monarchii absolutnej, w której monarcha utożsamiał się z państwem i nie podlegał władzy ani jurysdykcji innego władcy, zgodnie z zasadami: *par in parem non habet imperium* i *par in parem non habet iurisdictionem*. Na przełomie XIX i XX w. immunitet państwa ukształtował się na podstawie międzynarodowego prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**). W okresie międzywojennym zaczęły funkcjonować dwie koncepcje immunitetu państwa: absolutnego (pełnego) i ograniczonego (względnego). Zgodnie z koncepcją immunitetu absolutnego jurysdykcji nie podlega państwo będące suwerennym podmiotem prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), jego mienie i organy oraz wszystkie państwowe osoby prawne. W koncepcji immunitetu ograniczonego przyjmuje się, że nie rozciąga się on na akty niemające charakteru władzy publicznej, lecz charakter cywilnoprawny (łac. *acta iure gestionis*), na prowadzoną przez państwo działalność przemysłową lub handlową. Koncepcja immunitetu ograniczonego została przyjęta w ustawodawstwach państw anglosaskich, a także w niektórych państwach zachodnioeuropejskich (m.in. Francji, Niemczech, Austrii). Na głównych jej założeniach oraz podziale aktów państwa na *iure imperi* i *iure gestionis* oparte są też postanowienia dwóch konwencji: przyjętej na forum → **Rady**

Europy Europejskiej konwencji o immunitacie państwa z 16.05.1972 r., która weszła w życie 11.06.1976 r., oraz przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** Konwencji o immunitetach jurysdykcyjnych państw i ich własności z 2.12.2004, która nie weszła jeszcze w życie. W preambule Konwencji z 2004 r. stwierdzono, że immunitety jurysdykcyjne państw oraz ich majątku stanowią ogólnie przyjęte zasady międzynarodowego prawa zwyczajowego. Oprócz immunitetu jurysdykcyjnego państwu przysługuje też immunitet egzekucyjny. Zgodnie z postanowieniami Konwencji z 1972 r. nie mogą być podejmowane żadne środki egzekucyjne i środki zapobiegawcze przeciwko mieniu państwa-strony na → **terytorium** innego państwa-strony, z wyjątkiem takich, na jakie państwo wyraziło zgodę w konkretnym przypadku. Ograniczony zakres immunitetu egzekucyjnego przewidziano w Konwencji z 2004 r. W polskim prawie nie zostały uregulowane kwestie dotyczące immunitetu państwa. Polska nie jest też stroną Konwencji z 1972 r. i nie ratyfikowała Konwencji z 2004 r. W → **stosunkach dyplomatycznych** kwestie immunitetu państwa w sprawach cywilnoprawnych występują dosyć często, ale brak w tym zakresie jednolitej praktyki państw.

European Convention on State Immunity, Basle, 16.05.1972, ETS No. 074; *United Nations Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property*, New York, 2.12.2004, A/RES/59/38; H. Fox, P. Webb, *The Law of State Immunity* (wyd. 3), Oxford University Press, Oxford 2015, *passim*; M. Kałduński, *Immunitet państwa* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 4, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 125–127; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 410–419; J. Sutor, *Immunitet państwa*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2011, *passim*; A. Wiśniewski, *Immunitet państwa* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego*.

100 podstawowych pojęć, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 78–82; X. Yang, *State Immunity in International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2012, *passim*.

Anna Przyborowska-Klimczak

INICJATYWA ŚRODKOWOEUROPEJSKA (ISE, ang. *Central European Initiative*, CEI) – zinstytucjonalizowana forma subregionalnej współpracy → **państw** Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej, powołana w 1989 r. w Budapeszcie jako Inicjatywa Czterostronna (*Quadrangonale*) przez Austrię, Włochy, Węgry i Jugosławię. W kolejnych latach, wraz z przystępowaniem nowych państw (Czechosłowacja w 1990, Polska w 1991 r.), zmieniała swoją nazwę kolejno na *Pentagonale*, *Hexagonale*, a od 1992 r. oficjalnie przyjęto nazwę Inicjatywa Środkowoeuropejska. Inicjatorami formatu były Austria i Włochy, które widziały w nim narzędzie łagodzenia skutków geopolitycznych transformacji po zakończeniu zimnej wojny, przeciwdziałania ewentualnej hegemonii Niemiec w regionie oraz wzmocnienia integracji państw postkomunistycznych ze strukturami zachodnimi. ISE od początku miała na celu umacnianie spójności i stabilności Europy, wspieranie transformacji ustrojowej, gospodarczej i prawnej w państwach członkowskich, a także rozwój → **współpracy transgranicznej** i bezpieczeństwa regionalnego. Organizacja kładzie nacisk na wspieranie instytucji demokratycznych, przestrzeganie → **praw człowieka**, działania na rzecz odbudowy powojennej (np. Bośni i Hercegowiny), przeciwdziałanie przestępczości zorganizowanej oraz sprzyjanie integracji europejskiej. Współpraca odbywa się na poziomie dorocznych szczytów szefów rządów, spotkań → **mini-strów spraw zagranicznych** oraz licznych konsultacji sektorowych. Funkcjonuje także stały Sekretariat Wykonawczy z siedzibą w Trieście (Włochy). Obecnie ISE skupia 17 państw członkowskich: Albanii, Białoruś,

Bośnię i Hercegowinę, Bułgarię, Chorwację, Czarnogórę, Czechy, Macedonię Północną, Mołdawię, Polskę, Rumunię, Serbię, Słowację, Słowenię, Ukrainę, Węgry i Włochy, a do 2018 r. także Austrię, która wycofała się ze współpracy. ISE jako najstarszy format współpracy regionalnej w Europie Środkowo-Wschodniej miała również wpływ na popularyzację samego pojęcia „Europa Środkowa” w polityce i debacie publicznej. Choć z czasem inne inicjatywy – takie jak → **Grupa Wyszehradzka** czy → **Inicjatywa Trójomorza** – zysały większe znaczenie polityczne, ISE nadal odgrywa istotną rolę jako forum dialogu i koordynacji działań między państwami o różnym poziomie integracji z → **Unią Europejską**.

Encyklopedia PWN, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Inicjatywa-Srodkowoeuropejska;3914762.html> [dostęp: 30.05.2025]; Ministerstwo Edukacji i Nauki RP, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/cei-inicjatywa-srodkowo-europejska> [dostęp: 30.05.2025]; CEI Official Website, <https://www.cei.int/publications> [dostęp: 30.05.2025].

Tomasz Stępniewski

INICJATYWA TRÓJMORZA (Trójomorze, 3SI, TSI) – format współpracy regionalnej 13 → **państw** → **Unii Europejskiej** na rzecz rozbudowy infrastruktury w obszarze transportu, energii i cyfryzacji na linii północ–południe we wschodniej części UE. Celem jest wzmacnianie spójności UE, więzi transatlantyckich, odporności regionu, przyspieszenie wzrostu gospodarczego Europy Środkowej. Ma temu służyć rozwój współpracy biznesowej zgodnie z mottem 3SI: *politically inspired, business driven*. Nazwa „Trójomorze” jest umowna – nawiązywała pierwotnie do trzech mórz: Bałtyku, Adriatyku i Morza Czarnego. Po dołączeniu Grecji pozostała niezmieniona, choć wzrosła rola basenu Morza Śródziemnego. 3SI powstała z inicjatywy prezydentów Polski Andrzeja Dudy i Chorwacji Kolindy Grabar-Kitarović. Pierwszy oficjalny szczyt

prezydentów państw 3SI odbył się w Dubrowniku (2016), a kolejne – w Warszawie (2017 i 2025), Bukareszcie (2018 i 2023), Lublanie (2019), Tallinie (2020), Sofii (2021), Rydze (2022) i Wilnie (2024). Obecnie 3SI obejmuje 13 państw uczestniczących (Austria, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Słowenia i Węgry, od 2023 r. także Grecja), 6 partnerów strategicznych (2022: USA, Niemcy, → **Komisja Europejska**; 2024: Japonia; 2025: Turcja i Hiszpania) i 4 państwa stowarzyszone (2023: Ukraina i Mołdawia; 2025: Albania i Czarnogóra). Należy podkreślić, że w zakres kompetencji 3SI nie wchodzi współpraca *stricto* wojskowa – tym obszarem zajmuje się powołana w 2015 r. przez 9 państw NATO Dziewiątka Bukaresztańska (Bułgaria, Czechy, Estonia, Litwa, Łotwa, Polska, Rumunia, Słowacja, Węgry). Pod względem organizacyjnym kluczowe znaczenie dla 3SI ma doroczny szczyt prezydentów, organizowany przez państwo-gospodarza, które przez rok przewodzi tej współpracy. 3SI ma oficjalne logo oraz stronę internetową (<https://3seas.eu/>). Nie jest to → **organizacja międzynarodowa**. Nie ma żadnych stałych struktur administracyjnych. Oprócz dyplomacji na szczycie (ang. *summit diplomacy*) w ramach 3SI rozwinęła się sieć współpracy w wielu obszarach. Od 2018 r. przy szczytach prezydentów organizowane jest *Business Forum*, które przyciąga inwestorów z wielu państw (np. w Wilnie w 2024 r. wzięło w nim udział około 1 tys. uczestników z 31 państw). Do agendy *Business Forum* do obszarów logistyki i transportu, energii, cyfryzacji, finansów, w 2025 r. dodano przemysł zbrojeniowy i kosmiczny. Inny charakter ma Forum Gospodarcze towarzyszące Samorządowemu Kongresowi Trójmorza w Lublinie, które stało się ważnym cyklicznym wydarzeniem wspierającym współpracę na poziomie regionów poszczególnych państw. Rozwija się także współpraca naukowa i akademicka w ramach 3SI. W wymiarze komercyjnym

powstał Fundusz Inwestycyjny Inicjatywy Trójmorza, który z sukcesem zrealizował pięć inwestycji. Trwają prace nad powołaniem kolejnego podobnego funduszu. Ponadto rozpoczyna działalność Fundusz Innowacji Inicjatywy Trójmorza, współfinansowany przez European Investment Fund (EIF), w którym pierwsi inwestorzy to instytucje z Polski, Czech, Węgier i Chorwacji. Do osiągnięć 3SI należy opracowanie *List of Priority Interconnection Projects* – listy projektów w obszarze energii, transportu i cyfryzacji. Obejmowała w 2018 r. 48, a w 2025 r. 140 projektów. Około 14% z nich zostało zakończonych, część jest w fazie realizacji. Lista projektów priorytetowych 3SI pomaga zdefiniować i wspierać wybrane przez państwa 3SI inwestycje. We wspólnej deklaracji 10. szczytu 3SI w Warszawie wskazano na znaczący postęp w realizacji następujących projektów z tej listy: gazociąg BRUA, terminal LNG na wyspie Krk, Rail Baltica, Rail2Sea, projekt synchronizacji sieci energii elektrycznej państw bałtyckich z europejskimi sieciami kontynentalnymi (zakończony), Via Baltica, Via Carpatia.

<https://3seas.eu> [dostęp: 22.05.2025]; *The Three Seas Initiative: An Original Concept of Regional Cooperation in Different Approaches*, red. A. Orzelska-Stączek, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2024, *passim*; J. Dobrowolska, *Disinformation challenges facing the Three Seas Initiative – frame analysis of the key narratives*, „Lithuanian Annual Strategic Review” 2024, nr 22(1), s. 123–140; spis literatury przedmiotu, <https://trojmorze.isppan.waw.pl/badania/wybrana-literatura> [dostęp: 22.05.2025].

Agnieszka Orzelska-Stączek

INTERNUNCJUSZ APOSTOLSKI jest legatem papieskim z grupy → **posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych**, należy do drugiej klasy przedstawicieli dyplomatycznych. Mianowany jest bezpośrednio przez papieża. Internuncjusz apostolski kieruje stałą → **misją dyplomatyczną** Stolicy Apostolskiej (→ **dyplomacja Stolicy**

Apostolskiej) w kraju, w którym zaistniały szczególne warunki uniemożliwiające wysłanie do niego nuncjusza lub → **pronuncjusza**. Jest akredytowany (→ **akredytacja**) przy głowie państwa przyjmującego. Współcześnie stosowanie stopnia internuncjusza prawie całkowicie wyszło z użycia w praktyce dyplomatycznej.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317 – tekst polski [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984; R. Szewczyk, *Pozycja prawna legatów Biskupa Rzymu*, „Prawo Kanoniczne” 2013, nr 56(1), s. 73–91; J. Krukowski, *Internuncjusz apostolski* [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, S. Fita, J. Misiurek, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1997.

Paulina Pietrzak

INTERPOL (ang. The International Criminal Police Organization, ICPO–INTERPOL), znany powszechnie jako Interpol, to → **organizacja międzynarodowa** o charakterze międzyrządowym ułatwiająca współpracę policyjną na poziomie globalnym. Nie została utworzona na mocy traktatu międzynarodowego, lecz powstała w 1923 r. w Wiedniu jako inicjatywa samych funkcjonariuszy policji różnych krajów, dążących do skuteczniejszej → **współpracy transgranicznej** w zwalczaniu przestępczości pospolitej. Pierwotnie jako Międzynarodowa Komisja Policji Kryminalnej (ICPC), Interpol przez wiele lat funkcjonował jako quasi-prywatny podmiot, co prowadziło do niejasności dotyczących jego statusu prawnego, członkostwa oraz legitymacji do działania. Dopiero stopniowa instytucjonalizacja, m.in. przyjęcie statutu (konstytucji) w 1956 r. i przekształcenie w ICPO–INTERPOL, siedziba we Francji (1946–1989 Paryż, od 1989 r. Lyon) oraz uzyskanie statusu obserwatora w → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** (1996), doprowadziły do jego tzw. uznania zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**) za

organizację międzyrządową w sensie faktycznym, choć nadal bez formalnego traktatu założycielskiego. Współcześnie, Interpol z udziałem 196 → **państw** członkowskich (stan na listopad 2025 r.) stanowi największą organizację zajmującą się międzynarodową współpracą organów ścigania. Realizuje swoje cele poprzez zapewnienie globalnej i regionalnej wymiany rzetelnych informacji, ułatwianie współpracy międzynarodowej, koordynowanie działań operacyjnych państw członkowskich oraz dzielenie się wiedzą ekspercką i dobrymi praktykami. Koncentruje swoją działalność na trzech głównych obszarach zwalczania przestępczości: 1) przestępstwach przeciwko osobom i mieniu (m.in. → **terroryzm**, handel ludźmi, przestępstwa wobec małoletnich, kradzieże dzieł sztuki); 2) przestępstwach gospodarczych i finansowych (np. pranie pieniędzy, korupcja, oszustwa bankowe, cyberprzestępczość); 3) przestępczości narkotykowej i zorganizowanej. Organizacja posiada kilka głównych organów, takich jak: Zgromadzenie Ogólne, Komitet Wykonawczy, Sekretariat Generalny, Krajowe Biura Centralne (ang. National Central Bureau, NCB), Doradcy oraz Komisja Kontroli Akt Interpolu (ang. Commission for the Control of INTERPOL's Files, CCF). Szczególną rolę w codziennym funkcjonowaniu odgrywa Sekretariat Generalny, który zarządza operacjami i utrzymuje łączność między biurami krajowymi przy użyciu systemu I-24/7. Każde państwo członkowskie prowadzi swoje Krajowe Biuro Centralne, które mimo że działa w ramach Interpolu, podlega prawodawstwu krajowemu. Jednym z najbardziej rozpoznawalnych narzędzi Interpolu są tzw. noty (ang. *notices*), z których najbardziej znana jest nota czerwona (ang. *Red Notice*). Służy ona do poszukiwania osób w celu ich zatrzymania i → **ekstradycji**. Choć formalnie nie stanowi międzynarodowego nakazu aresztowania, wiele państw traktuje ją jako wystarczającą podstawę do zatrzymania. To z kolei rodzi poważne kontrowersje w kontekście nadużyć

– przykładowo w sprawie *Khadzhiev vs. Bułgaria* (2014) ETPCz uznał, że zatrzymanie na podstawie noty czerwonej wydanej przez Turkmenistan było nieuzasadnione i naruszało prawa jednostki. Podobne zastrzeżenia pojawiły się w głośnych przypadkach, takich jak próby wielokrotnego zatrzymania Brytyjczyka Billa Browdera na wniosek Rosji (od 2013 r.), zatrzymanie Hakeema al-Arabiiego w Tajlandii (2018–2019) mimo jego statusu uchodźcy w Australii czy publikacja noty czerwonej wobec ujęskiego działacza Dolkuna Isy, ściganego przez ChRL z powodów politycznych (od 2008 r.). Instrumentem często wykorzystywanym – ponieważ ma charakter mniej sformalizowany – jest tzw. dyfuzja (*diffusion*), czyli wniosek o współpracę i wymianę informacji operacyjnych kierowany do wybranych państw, bez konieczności wcześniejszej autoryzacji przez Sekretariat Generalny. Interpol dysponuje mechanizmami kontrolnymi, takimi jak obowiązkowa weryfikacja prawna not czerwonych przez Sekretariat Generalny oraz możliwość odwołań do CCF; w przypadku wniosków dyfuzji kontrola jest mniej restrykcyjna – nie podlegają one wstępnej weryfikacji, lecz mogą zostać poddane późniejszej ocenie przez Sekretariat Generalny, a także być zaskarżane do CCF. Mimo to skuteczność tych zabezpieczeń pozostaje ograniczona, szczególnie w przypadku państw, które celowo nadużywają systemu, publikując fałszywe lub motywowane politycznie wnioski.

Statut Międzynarodowej Organizacji Policji Kryminalnej – Interpol, przyjęty w Wiedniu dnia 13 czerwca 1956 r. (tj. Dz.U. z 2015 r., poz. 1758); T. Safjański, *Tak zwany Interpol: studium uwarunkowań skuteczności zwalczania przestępczości transgranicznej i terroryzmu w ramach globalnej współpracy policyjnej*, Difin, Warszawa 2023, *passim*.

Aleksandra Gasztold

INTERWENCJA HUMANITARNA jest powiązana z koncepcją → **odpowiedzialności za ochronę** (ang. *Responsibility*

to Protect, R2P, RtoP) – niejako jedna wynika z praktyki stosowania drugiej. Obydwie odnoszą się do pytania, w jakich okolicznościach i w jaki sposób → **społeczność międzynarodowa** ma prawo i/lub obowiązek (prawny i/lub moralny) reagować na poważne naruszenia → **praw człowieka**, w tym → **zbrodnie międzynarodowe**. Istotna różnica między pojęciem interwencji humanitarnej i RtoP odnosi się do zagadnienia użycia siły w celu ochrony ludności cywilnej, wobec której popełniane są masowe naruszenia praw człowieka. Interwencja humanitarna *per se* zakłada użycie siły zbrojnej celem ochrony ludności, niezależnie od zgody → **państwa** wykonującego w stosunku do niej jurysdykcję, a często również bez wyrażonej przez Radę Bezpieczeństwa → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** autoryzacji takiego działania. Z punktu widzenia KNZ interwencja humanitarna może więc oznaczać naruszenie obowiązującego → **prawa międzynarodowego** w zakresie użycia siły, czyli norm takich jak: suwerenna równość państw, integralność terytorialna (→ **terytorium**) czy zakaz interwencji. Uzasadnieniem dla takiego działania jest obowiązek dla wspólnoty międzynarodowej ochrony praw ludności cywilnej. Pojęcie zyskało na znaczeniu w latach 90. XX w., szczególnie w odpowiedzi na przypadki zbrodni popełnianych w Rwandzie oraz podczas konfliktu w byłej Jugosławii (zwłaszcza w Bośni i Hercegowinie). Zasadność i uzasadnienia użycia siły wzbudzały liczne kontrowersje, ponieważ nie zawsze były jednoznacznie oddzielane przez interweniujących od imperatywów politycznych, strategicznych czy ekonomicznych. Wątpliwości ujawniły się szczególnie po interwencji → **NATO** w Kosowie w 1999 r. W odpowiedzi, w 2001 r. Międzynarodowa Komisja ds. Interwencji i Suwerenności Państwowej zaproponowała przejście do koncepcji „odpowiedzialności za ochronę”, której sedno stanowią zapobieganie, reagowanie i odbudowa w reakcji na tzw. *atrocities crimes*, tj. ludobójstwo, zbrodnie

przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne, czystki etniczne. Użycie siły pozostaje elementem istotnym w RtoP, ale jest rozwiązaniem ostatecznym, gdy inne zawiodą. Dokument Końcowy Szczytu ONZ z 2005 r. określił warunki, w których wspólnota międzynarodowa może działać, zwracając uwagę na odpowiedzialność za przeciwdziałanie, reagowanie i odbudowę, ale tylko w ramach obowiązującego w KNZ prawa, tj. za zgodą Rady Bezpieczeństwa ONZ, jeśli istnieje konieczność zareagowania z użyciem siły zbrojnej. RtoP, mimo pierwotnego entuzjazmu obserwatorów, nie osiągnęła mocy normy prawnie obowiązującej i jest współcześnie traktowana jako zasada postępowania państw i wspólnoty międzynarodowej.

International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect*, Ottawa 2001; A. J. Bellamy, *Responsibility to Protect: The Global Effort to End Mass Atrocities*, Polity Press, Cambridge 2009, *passim*; G. Evans, *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All*, Brookings Institution Press, Washington DC 2008, *passim*; D. Heidrich, *Koncepcja odpowiedzialności za ochronę i jej znaczenie w stosunkach międzynarodowych* [w:] *Encyklopedia stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2024; A. Orford, *International Authority and the Responsibility to Protect*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, *passim*; T. G. Weiss, *Humanitarian Intervention: Ideas in Action*, Polity Press, Cambridge 2007, *passim*.

Dorota Heidrich

J

JENIEC WOJENNY to osoba, która została wzięta do niewoli przez siły zbrojne strony przeciwnej, podczas gdy brała udział w działaniach bojowych. Jeńcy wojenni są kombatantami, czyli osobami uprawnionymi do walki w świetle → **prawa międzynarodowego**. Kombatant nie może być ukarany za udział w walce zbrojnej. Uprawnienie do bycia jeńcem wojennym występuje w sytuacji konfliktu o takim charakterze, który uzasadnia zastosowanie → **konwencji genewskich**. Osobami uprawnionymi do statusu jeńcy wojennego, zgodnie z art. 4 III Konwencji Genewskiej, będą: 1) członkowie sił zbrojnych strony w konflikcie, jak również członkowie milicji i oddziałów ochotniczych stanowiących część tych sił zbrojnych; 2) członkowie innych milicji i innych oddziałów ochotniczych, włączając w to członków zorganizowanych ruchów oporu, należących do jednej ze stron w konflikcie i działających poza granicami lub w granicach własnego → **terytorium**, nawet jeżeli pod warunkiem, że te milicje lub oddziały ochotnicze, włączając w to zorganizowane ruchy oporu, odpowiadają następującym warunkom: a) mają na czele osobę odpowiedzialną za swych podwładnych; b) noszą stały i dający się z daleka rozpoznać znak rozpoznawczy; c) jawnie noszą broń; d) przestrzegają w swych działaniach praw i zwyczajów wojny; 3) członkowie regularnych sił zbrojnych, którzy podają się za podlegających rządowi lub władzy nieuznanej przez mocarstwo zatrzymujące; 4) osoby towarzyszące siłom zbrojnym, ale nienależące do nich bezpośrednio, np. cywilni członkowie załóg samolotów wojskowych, korespondenci wojenni, dostawcy, członkowie oddziałów pracy lub służb, powołanych do opieki nad siłami zbrojnymi,

pod warunkiem że otrzymali oni upoważnienie od sił zbrojnych, którym towarzyszą, przy czym te ostatnie obowiązane są wydać im w tym celu kartę tożsamości według załączonego wzoru; 5) członkowie załóg statków handlowych, włączając w to kapitanów, pilotów i uczniów, oraz członkowie załóg samolotów cywilnych stron w konflikcie, o ile nie przysługuje im prawo do korzystniejszego traktowania na mocy innych postanowień prawa międzynarodowego; 6) ludność terytorium nieokupowanego, która przy zbliżeniu się nieprzyjaciela chwytta spontanicznie za broń, aby stawić opór inwazji, a nie miała czasu zorganizować się w regularne siły zbrojne, jeżeli jawnie nosi broń oraz przestrzega praw i zwyczajów wojennych. Zgodnie z art. 4 lit. B III Konwencji Genewskiej na zasadach przewidzianych dla jeńców wojennych korzystają z ochrony także: 1) osoby należące do sił zbrojnych kraju okupowanego, które mogą być internowane przez mocarstwo okupujące, zwłaszcza jeśli nie udało im się dołączyć do walczących sił, do których należą, lub jeśli nie stawiają się na wezwanie do internowania; 2) osoby, które były członkami sił zbrojnych i zostały przyjęte na terytorium → **państw** neutralnych lub państw niebędących stronami konfliktu, podlegają internowaniu zgodnie z prawem międzynarodowym, przy zachowaniu możliwości korzystniejszego traktowania przez te państwa, z pewnymi wyjątkami dotyczącymi konkretnych artykułów Konwencji. Zgodnie z postanowieniami III Konwencji Genewskiej jeńcy wojenni znajdują się pod ochroną i władzą państwa zatrzymującego, a nie poszczególnych jednostek czy oddziałów wojskowych, które ich pojmaly. Konwencja stanowi również, że jeńcy pozostają pod stałą ochroną prawa międzynarodowego od momentu pojęcia aż do chwili uwolnienia. Oznacza to, że w całym okresie niewoli muszą być traktowani zgodnie z zasadami określonymi w Konwencji, co obejmuje zakaz tortur, niehumanitarnego traktowania, a także zapewnienie odpowiednich warunków życia. Konwencja

Genewska nakłada na państwa zatrzymujące obowiązek humanitarnego traktowania jeńców, co obejmuje zapewnienie odpowiedniej żywności, schronienia, odzieży oraz opieki medycznej. Jeńcy powinni być również internowani w obozach zlokalizowanych z dala od terenów działań wojennych i obiektów militarnych, co ma na celu ochronę ich życia i zdrowia. Jednym z najważniejszych postanowień przywoływanej Konwencji jest zobowiązanie państw do jak najszybszego powrotu jeńców do ich krajów po zakończeniu działań wojennych. Zapewnia to, że niewola wojenna pozostaje tylko tymczasowym stanem, a celem jest szybkie przywrócenie jeńców do ich rodzin i społeczeństw.

Konwencja Genewska o traktowaniu jeńców wojennych, podpisana w Genewie dnia 12.08.1949 r. (tj. Dz. U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171); International Committee of the Red Cross, *Prisoner of war: what you need to know?*, <https://www.icrc.org/en/document/prisoners-war-what-you-need-know> [dostęp: 5.04.2025]; P. Łubiński, *Status kombatanta, ochrona i uprawnienia jeńców wojennych i innych osób zatrzymanych* [w:] *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych* (wyd. 2 rozsz.), red. Z. Falkowski, M. Marcinko, Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej, Warszawa 2014, s. 185–208; M. Flemming, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów* (wyd. 4), Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2003, *passim*.

Paulina Pietrzak

K

KOMISJA EUROPEJSKA – główny organ wykonawczy → **Unii Europejskiej** mający bezpośrednią inicjatywę legislacyjną w unijnym procesie stanowienia prawa oraz znaczące uprawnienia wykonawcze w sferze handlu zewnętrznego i konkurencji. Liczba członków Komisji Europejskiej odpowiada liczbie → **państw** członkowskich, a kandydatura przewodniczącej/go Komisji jest przedstawiana → **Parlamentowi Europejskiemu** przez → **Radę Europejską**, stanowiąc większość kwalifikowaną. Uwzględnia ona wyniki wyborów do Parlamentu Europejskiego. Z kolei Parlament wybiera przewodniczącego Komisji większością głosów posłanek i posłów w nim zasiadających na pięcioletnią kadencję. Mandat ten jest odnawialny. Ze względu na swoje uprawnienia kontrolne w zakresie egzekwowania prawa i przestrzegania traktatów przez państwa członkowskie Komisja Europejska nazywana jest „strażniczką traktatów”. Jednocześnie jej odpowiedzialność jest podzielona na odpowiedzialność osobistą i zbiorową. Odpowiedzialność osobista komisarzy następuje na wniosek Rady lub samej Komisji do TSUE, który może ich zdymisjonować w razie naruszenia zasady niezależności w wykonywaniu obowiązków lub prowadzenia przez komisarzy innej zarobkowej lub niezarobkowej działalności zawodowej. Natomiast odpowiedzialność zbiorowa Komisji następuje przed Parlamentem Europejskim, który może przyjąć wotum nieufności wobec Komisji jako kolegium. Komisja Europejska ściśle współpracuje z innymi organami Unii Europejskiej. Zgodnie z art. 17 ust. 2 TUE przygotowuje i przedkłada Radzie oraz Parlamentowi Europejskiemu projekty wniosków ustawodawczych celem wdrażania

traktatów. Ważnym przykładem w tym zakresie jest przygotowanie przez Komisję projektu budżetu UE. W imieniu UE z upoważnienia Rady jest ona odpowiedzialna za negocjowanie → **umów międzynarodowych**, które następnie są przedkładane Radzie celem zawarcia. Mimo że Komisja ma ograniczoną inicjatywę w ramach polityki zagranicznej, posiadając jedynie prawo do zaleceń i opinii, wspiera → **Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**, który jest także wiceprzewodniczącym tej instytucji.

Artykuł 17 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE), art. 234, 245, 247 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE).

Vadym Zheltovskyy

KOMUNIKOWANIE W DYPLMACJI to komunikowanie międzynarodowe sprzyjające m.in.: oficjalnym stosunkom międzypaństwowym, tworzeniu kierunku polityki zagranicznej → **państwa**, rozwiązywaniu konfliktów międzynarodowych, budowaniu sojuszy międzypaństwowych, nagłaśnianiu spornych kwestii w stosunkach międzynarodowych, pozyskiwaniu międzynarodowej opinii publicznej dla określonej sprawy, szerzeniu ideologii czy promocji wizerunku. Do realizacji celów polityki zagranicznej danego państwa wykorzystuje się zarówno tradycyjne kanały przekazu informacji, jak i media, w tym media społecznościowe, takie jak Facebook czy X – dawniej Twitter (tzw. dyplomacja 2.0, elektroniczna dyplomacja, e-dyplomacja, → **dyplomacja cyfrowa**), umożliwiające *real-time diplomacy*, a także gry (np. *Second Life*). Rozwój technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT; → **nowoczesne technologie w dyplomacji**) wprowadził zatem do dyplomacji nowe narzędzia, m.in.: *websites*, e-mail, wideokonferencje, blogi, media społecznościowe, aplikacje analityczne, narzędzia do analizy ruchów na stronach internetowych, np.

placówek dyplomatycznych, *big data*, *data mining*. W dyplomacji można wyróżnić: komunikowanie interpersonalne (*face to face*), telefoniczne, listowne, z wykorzystaniem internetu (*e-mail*), poprzez dyplomatów czy poprzez media. Dostrzegalne są różnice w komunikowaniu międzynarodowym w dyplomacji tradycyjnej oraz → **dyplomacji publicznej**. W tej pierwszej komunikowanie przybiera formę zinstytucjonalizowaną, ze względu na konieczność dostosowania do regulacji zawartych w → **protokole dyplomatycznym** (choćby w zakresie norm w kontaktach urzędowych, → **ceremoniałów**, → **precedencji**, reguł → **korespondencji** i rozmów telefonicznych). Realizowane jest przez określonych reprezentantów państwa i stanowi reakcję na określoną sytuację lub ma wywołać reakcję podmiotu → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**). Z kolei komunikowanie w ramach dyplomacji publicznej nie jest ograniczone przez formy i konwenanse, nie zastępuje dyplomacji tradycyjnej, lecz ją uzupełnia. Nadawcami w dyplomacji publicznej są nie tylko przedstawiciele władzy państwowej, lecz także podmioty z tzw. *soft shell* – organizacje pozarządowe, korporacje transnarodowe, regiony, miasta, grupy nieformalne, obywatele (dyplomacja obywatelska), a przede wszystkim media. Jej rozwojowi sprzyjają internet oraz globalne sieci informacyjne, np. Al-Jazeera, BBC World, CNN International, Russia Today, Sky News, kształtujące międzynarodową opinię publiczną, wskazujące najważniejsze według nich wydarzenia (ang. *agenda setting*), narzucające ich interpretację z perspektywy jednej ze stron (ang. *priming*) oraz ramujące jej uwagę na określonych kwestiach (ang. *framing*). Zmianę nastawienia międzynarodowej opinii publicznej pod wpływem przekazów medialnych określa się mianem „efektu CNN”. Interakcja w dyplomacji publicznej przebiega według schematów: *government to people* (G2P;

rząd–publiczność) lub *people to people* (P2P; publiczność–publiczność).

J. Arendarska, *Elektroniczna dyplomacja – nowe narzędzia komunikowania w dyplomacji*, „e-Politikon” 2012, nr 4, s. 42–60; E. Gilboa, *Searching for a theory of public diplomacy*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2008, nr 616(55), s. 59–64; M. Krycki, *Komunikowanie międzynarodowe i komunikowanie międzykulturowe* [w:] R. Zenderowski, K. Cebul, M. Krycki, *Międzynarodowe stosunki kulturalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 272–277; P. Król, *Nowoczesne technologie w dyplomacji*, „Progress. Journal of Young Researchers” 2019, nr 6, s. 75, 77; M. Leonard, V. Alakeson, *Going Public: Diplomacy for the Information Society*, Foreign Policy Centre, Manchester 2000, s. 60; B. Ociełka, *Komunikowanie międzynarodowe*, Astrum, Wrocław 2002, s. 61–65; B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji: aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, s. 11; B. Surmacz, *Tendencje ewolucji współczesnej dyplomacji* [w:] *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, red. E. Halizak, M. Pietraś, Polskie Towarzystwo Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Rambler, Warszawa 2013, s. 243–246.

Anna Szwed-Walczak

KONFERENCJA MIĘDZYNARODOWA to zorganizowane, wielostronne spotkanie przedstawicieli → **państw**, → **organizacji międzynarodowych**, pozarządowych i ekspertów, mające na celu rozwiązywanie problemów globalnych, regionalnych lub sektorowych. W ich ramach podejmowane są negocjacje, formułowane wspólne stanowiska oraz przyjmowane dokumenty o charakterze deklaracyjnym lub normatywnym. Współczesne konferencje wywodzą się z kongresów dyplomatycznych: wiedeńskiego (1815), paryskiego (1856) czy berlińskiego (1878). Nie mniej ważną rolę w zrozumieniu współczesnego znaczenia konferencji międzynarodowych odegrała konferencja paryska (1919), którą uznaje się za kluczowy moment w rozwoju → **dyplomacji wielostronnej**. Po II wojnie

światowej, wraz z powstaniem → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**, konferencje stały się podstawowym narzędziem tej formy dyplomacji. W ujęciu prawnomiędzynarodowym konferencja to spotkanie osób upoważnionych do reprezentowania państw i zawierania wiążących porozumień. Choć dominują reprezentanci państw, często uczestniczą w nich także NGO i eksperci. Konferencje przyjmują różne formy: polityczne, eksperckie, gospodarcze czy przywódcze (szczyty). Zwoływane są na podstawie → **not dyplomatycznych**, które określają cele, termin i skład uczestników. Każde państwo ma jeden głos, a decyzje podejmowane są na zasadzie konsensusu lub większości. Efektem obrad są deklaracje, → **rezolucje**, traktaty lub konwencje. Sama nazwa „konferencja” nie przesądza o jej charakterze prawnym. Przykładowo UNCTAD (Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju) czy Konferencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nie są samodzielnymi bytami konferencyjnymi, lecz organami wewnętrznymi większych organizacji międzynarodowych. Różnią się one od stałych organizacji brakiem trwałej struktury instytucjonalnej i osobowości prawnej – są wydarzeniami o określonym czasie i celu. Jak zauważył E.S. Dunn, żadna organizacja międzynarodowa nie ma uprawnień do narzucania zasad działania konferencji – mają one charakter autonomiczny, nawet jeśli są zwoływane przez ONZ. Konferencje różnią się także od zgromadzeń ogólnych organizacji międzynarodowych, które działają w ramach struktury konstytucyjnej danej instytucji. Współcześnie odgrywają kluczową rolę w tworzeniu norm → **prawa międzynarodowego** oraz jako forum dialogu i współpracy. Stanowią ważne narzędzie koordynacji działań w obszarach takich jak bezpieczeństwo, zmiany klimatu czy zdrowie publiczne. Elastyczna forma konferencji i różnorodność uczestników czynią je jednym z najistotniejszych mechanizmów regulowania stosunków międzynarodowych.

Diplomacy at the Highest Level: The Evolution of International Summitry, red. D. H. Dunn, Palgrave Macmillan, London, New York 1996, *passim*; Y. L. Liang, *What is an international conference?*, „The American Journal of International Law” 1950, nr 44(2), s. 333–341; R. Sabel, *Procedure at International Conferences: A Study of the Rules of Procedure at the UN and at Inter-Governmental Conferences*, Cambridge University Press, New York 2006, *passim*.

Michał Dworski

KONKORDAT (łac. *concordare*, „zgadzać się”) to → **umowa międzynarodowa** między Stolicą Apostolską a określonym → **państwem**. Termin „konkordat” jest stosowany w znaczeniu ścisłym i szerszym. W tym pierwszym oznacza uroczystą umowę (łac. *conventio sollemnis*) między Stolicą Apostolską i suwerennymi organami władzy państwowej, zawartą zgodnie z zasadami → **prawa międzynarodowego** na zasadach partnerstwa układających się stron. Umowa ta dotyczy spraw będących przedmiotem ich zainteresowania i bez względu na zakres regulowanych kwestii wywiera skutki prawne dla obu partnerów. Konkordatem w szerszym znaczeniu jest każda dwustronna umowa między Stolicą Apostolską a danym państwem. Przez Stolicę Apostolską jako stronę zawierającą konkordat, rozumiemy nie Państwo Watykańskie, które jako podmiot stosunków międzynarodowych zawiera umowy dotyczące podstaw materialnych swojego funkcjonowania, lecz reprezentację Kościoła katolickiego, jego religijnej społeczności uniwersalnej, a także tej jego części, która znajduje się w → **granicach** → **terytorium** danego państwa. Drugą stroną umowy konkordatowej jest państwo jako suwerenny podmiot stosunków międzynarodowych. Konkordat zawiera gwarancję wolności religijnej zarówno w wymiarze indywidualnym, zbiorowym, jak i instytucjonalnym, dotyczy też uznania statusu prawnego Kościoła w danym państwie. Reguluje stosunki między dwoma

podmiotami prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), jak również stosunki między państwem a grupą obywateli danego państwa wyróżnioną według kryterium przynależności wyznaniowej. Państwo jest jedynie stroną, do której należy nadzorowanie i wypełnianie wolności religijnej poprzez tworzenie przestrzeni do jej realizacji. Zawieranie konkordatu to proces, który zgodnie z zasadami prawa i przyjętą praktyką rozpoczyna się od podjęcia negocjacji między Stolicą Apostolską a danym państwem. Negocjacje mogą być prowadzone wedle zasad zawartych w KWPT (1969) – przez pełnomocników lub osoby uznane przez konwencję za kompetentne z racji pełnionych funkcji, tj. głowę państwa, szefa rządu, → **ministra spraw zagranicznych**. Według prawa kanonicznego podmiotem kompetentnym do reprezentowania Stolicy Apostolskiej przy zawieraniu konkordatu jest legat papieski. Po ukończeniu prac negocjacyjnych następuje przyjęcie tekstu umowy i określenie jego autentyczności. Następnie dochodzi do podpisania umowy i jest to ostatnia czynność, która poprzedza akt ratyfikacji. Prawo ratyfikacji umowy międzynarodowej w większości państw przysługuje głowie państwa. Jest to najbardziej uroczysty sposób wyrażenia przez państwo zgody na zaciągnięcie zobowiązań zawartych w umowie. Konkordat ze strony Stolicy Apostolskiej ratyfikuje papież. Zasadniczą ideą konkordatu jest zasada „wzajemnej niezależności i autonomii” sfery kościelnej i politycznej. Oznacza to rozdział Kościoła od państwa, ale w takiej formie, która obu podmiotom umożliwia współpracę dla dobra obywateli. Konkordat uznaje osobowość prawną struktur Kościoła katolickiego, respektując prawo kierowania się wewnętrznym prawem kanonicznym, oraz przyznaje Kościołowi prawo do obsadzania urzędów kościelnych, bez uprzedniej zgody władzy świeckiej. Gwarantuje też Kościołowi nieskrępowaną możliwość kontaktów ze swoim ośrodkiem zwierzchnim,

jakim jest Stolica Apostolska, oraz z innymi konferencjami biskupimi za granicą. Pozostałe postanowienia umowy konkordatowej to m.in. uznawanie skutków cywilnych małżeństwa sakramentalnego (tzw. małżeństwa konkordatowe), ponadto gwarantuje ona: możliwość udziału w praktykach religijnych dzieciom i młodzieży przebywającym na wypoczynku, dzień wolny od pracy w największe święta kościelne, prawo do prowadzenia przez Kościół własnych szkół, w tym wyższych oraz seminariów duchownych, naukę religii (na zasadzie dobrowolności), posiadanie własnych środków przekazu przez Kościół oraz emitowanie programów w publicznej radiofonii i telewizji. Konkordaty koncentrują się na gwarancjach ochrony praw obywateli, w tym wolności religijnej, oraz na współdziałaniu państwa i Kościoła.

KWPT z 23.05.1969 r. (tj. Dz.U. 1990 r. Nr 74, poz. 439); Konkordat między Rzeczypospolitą Polską a Stolicą Apostolską zawarty 28.07.1993 r. (tj. Dz.U. 1998 Nr 51, poz. 318); R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 7 zm.), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, *passim*; J. Krukowski, *Konkordaty współczesne: doktryna, teksty (1964–1994)*, Civitas Christiana, Warszawa 1995, *passim*; J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych* (wyd. 2), Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000, *passim*.

Paulina Pietrzak

KONSUL HONOROWY to osoba będąca zazwyczaj obywatelem → **państwa** przyjmującego, mająca jednak bliskie powiązania z państwem wysyłającym. Konsul honorowy może być także obywatelem państwa wysyłającego lub państwa trzeciego, przy czym w takiej sytuacji z reguły musi posiadać domicyl na → **terytorium** państwa przyjmującego. W teorii prawnomiędzynarodowej funkcję konsula honorowego może ponadto pełnić → **apatryda**, choć w praktyce trudno wskazać taki przypadek. Konsul honorowy powoływany jest zazwyczaj spośród osób

cieszących się lokalnie dużym autorytetem, zaufaniem oraz prestiżem, w szczególności w środowiskach politycznych i gospodarczych. Nie jest urzędnikiem państwa wysyłającego ani nie jest z nim związany umową o pracę, a stosunek łączący go z tym państwem ma charakter prywatnoprawny – częstą praktyką państw jest zawieranie umów o charakterze prywatnoprawnym, ale co ciekawe, konsul honorowy wykonuje czynności o charakterze publicznym. Tym samym pełni swoją funkcję bez wynagrodzenia (honorowo). W określonych przypadkach mogą mu przysługiwać tytułem rekompensaty wpływy z opłat konsularnych za świadczony usługi. Wyjątkowo może otrzymać także całościowy lub częściowy zwrot wydatków związanych z utrzymaniem urzędu konsularnego, ale jest to bardzo rzadka praktyka uregulowana umową zawartą między konsulem a państwem wysyłającym. Dlatego konsul honorowy, w odróżnieniu od konsułów zawodowych, może prowadzić działalność zarobkową i/lub gospodarczą, a powierzone mu funkcje konsularne pełni obok tej zasadniczej działalności zawodowej, na zasadzie dobrowolności i w niepełnym wymiarze godzin. Konsul honorowy przeważnie nie ma do tego profesjonalnego przygotowania, choć w rzeczywistości coraz częściej odbywa profesjonalne szkolenie teoretyczne i praktyczne w → **misji dyplomatycznej** państwa wysyłającego. Zgodnie z zasadami i normami współczesnego → **prawa konsularnego**, które znalazły głównie wyraz w KWSK (1963), konsul honorowy może pełnić wszystkie funkcje konsula zawodowego, przy czym w praktyce zakres wykonywanych funkcji konsularnych regulują normy prawa wewnętrznego danego państwa i najczęściej jest on mniejszy. Konsulowi honorowemu przysługuje również węższy zakres ułatwień, → **przywilejów i immunitetów** niż konsulom zawodowym i ogranicza się on tylko do wykonywanych czynności konsularnych. Tym samym immunitet jurysdykcyjny konsula honorowego ma charakter „funkcyjny” i nie

obejmuje jego działalności osobistej. Proces mianowania konsula honorowego, odwoływania, → **stopnie konsularne** oraz funkcje konsularne są takie same jak w przypadku konsula zawodowego, chociaż w praktyce niektórych państw konsulowie honorowi nie są mianowani we wszystkich klasach, np. w klasie konsułów generalnych. Podstawowa funkcja konsula honorowego obejmuje sprawowanie opieki konsularnej oraz promocję stosunków gospodarczych i handlowych, a także kultury. W państwach, w których nie ma przedstawiciela dyplomatycznego i/lub konsula zawodowego z państwa wysyłającego, konsul honorowy jest w praktyce traktowany jako jego „oficjalny przedstawiciel”. Wskazane funkcje sprawuje on wyłącznie w wyznaczonym → **okręgu konsularnym**.

KWSK z 24.04.1963 r. (tj. Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); J. Białocerkiewicz, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zarys wykładu*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2007, s. 333; G. R. Berridge, *Diplomacy, Theory and Practice* (wyd. 6), Springer Nature, Geneva 2022, s. 152; S. Sawicki, *Prawo konsularne. Studium prawnomiędzynarodowe* (wyd. 2), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, s. 121; W. S. Staszewski, *Konsul honorowy w prawie międzynarodowym i w praktyce polskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 69–111; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 492–497; J. Verbeke, *Diplomacy in Practice, A Critical Approach*, Routledge, Abingdon, New York 2023, s. 26; M. Yankiv, K. Flissak, A. R. Kozłowski, *Leksykon dyplomacji gospodarczej*, CeDeWu, Warszawa 2021, s. 89.

Piotr Majchrzak

KONSULAT (ang. *consulate*, fr. *consulat*) to urząd konsularny ustanawiany przez → **państwo** wysyłające w państwie przyjmującym, który ma zapewniać obsługę urzędnikom konsularnym powołanym w celu realizacji funkcji konsularnych. Termin „konsulat” wywodzi się od łacińskiego słowa *consulatus*, związanego ze sprawowaniem jednego z najwyższych urzędów republiki

i Cesarstwa Rzymskiego. W świetle KWSK (1963) urząd konsularny, stosownie do klas kierownika urzędu, może oznaczać konsulat, konsulat generalny, wicekonsulat oraz → **agencję konsularną**. Konsulat może również oznaczać komórkę organizacyjną wyodrębnioną w strukturze przedstawicielstwa dyplomatycznego, obsługującą konsula. Konsulat funkcjonuje na gruncie → **prawa międzynarodowego**: KWSK i dwustronnych konwencji konsularnych oraz prawa wewnętrznego państwa wysyłającego, w polskiej praktyce Ustawy → **Prawo konsularne** z 2015 r. Utworzenie konsulatu wymaga zgody państwa przyjmującego. Konsulat realizuje funkcje konsularne w wyznaczonym jego obszarze, tj. → **okręgu konsularnym**, i w siedzibie zaakceptowanej przez to państwo. W dyspozycji konsulatu znajdują się nieruchomości (budynki, grunty) oraz mienie ruchome, a także konta bankowe i pieczęcie, niezbędne do realizacji jego funkcji. Konsulat ma uprzywilejowany status, korzystając z przywilejów i nietykalności pomieszczeń. Władze państwa przyjmującego mogą wkraczać do tych ostatnich jedynie za zgodą kierownika urzędu, której domniemywa się wyłącznie w razie pożaru lub nieszczęśliwego wypadku. Za działalność konsulatu odpowiada państwo wysyłające, a struktura konsulatu dostosowana jest niejednokrotnie do specyfiki warunków państwa przyjmującego, np. występowania skupisk emigracyjnych bądź ożywionych kontaktów turystycznych czy gospodarczych.

KWSK z 24.04.1963 r. (tj. Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); Ustawa Prawo konsularne z 25.06.2015 r. (tj. Dz.U. 2015, poz. 1274), J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019; W. Burek, *Urząd konsularny* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajądło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011; J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, *passim*.

Anna Umińska-Woroniecka

KONWENCJE GENEWSKIE stanowią centralny zbiór traktatów międzynarodowych regulujących zasady ochrony jednostek w czasie konfliktów zbrojnych. Ich podstawową funkcją jest humanizacja wojen poprzez ustanowienie norm prawnych zapewniających ochronę osobom, które nie uczestniczą lub przestały uczestniczyć w działaniach wojennych – w tym rannym, chorym, rozbitkom, → **jeńcom wojennym** oraz ludności cywilnej. Współczesny system konwencji opiera się na czterech aktach podpisanych 12.08.1949 r. w Genewie oraz trzech protokołach dodatkowych przyjętych w 1977 i 2005 r. Konwencja I stanowi dogłębne rozwinięcie wcześniejszych porozumień z 1864, 1906 oraz 1929 r. i reguluje ochronę rannych oraz chorych członków sił zbrojnych prowadzących operacje lądowe. Konwencja II określa normy zabezpieczenia rannych, chorych i rozbitków sił zbrojnych na morzu, uzupełniając postanowienia konwencji haskich oraz zasady prawa wojny morskiej. Konwencja III precyzuje status jeńców wojennych, definiując ich prawa i obowiązki oraz standardy humanitarnego traktowania. Natomiast Konwencja IV, odpowiadając na doświadczenia II wojny światowej, po raz pierwszy kompleksowo ustanawia ochronę ludności cywilnej znajdującej się pod → **okupacją** lub w strefie działań wojennych. Dopełnieniem konwencji z 1949 r. są trzy Protokoły dodatkowe: Protokół I (1977) dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, Protokół II (1977) odnoszący się do ofiar konfliktów niemających charakteru międzynarodowego (np. wojen domowych) oraz Protokół III (2005), który ustanowił nowy neutralny znak ochronny – czerwony kryształ, obok czerwonego krzyża i półksiężyca. Wszystkie cztery konwencje z 1949 r. oraz dwa pierwsze protokoły dodatkowe zostały powszechnie ratyfikowane przez niemal wszystkie → **państwa świata**, co czyni je podstawowym instrumentem → **międzynarodowego prawa humanitarnego**. Ich postanowienia są nie

tylko wiążące dla stron traktatu, lecz wiele z nich osiągnęło również status norm zwyczajowych (→ **zwyczaj międzynarodowy**), obowiązujących niezależnie od ratyfikacji. Konwencje genewskie oparte są na zasadach humanitaryzmu, bezstronności i ochrony ludzkiej godności w czasie wojny. Określają standardy traktowania, zakazują tortur, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania, wprowadzają obowiązek zapewnienia opieki medycznej oraz gwarantują prawo do komunikacji z rodziną. Istotną rolę w monitorowaniu ich przestrzegania odgrywa MKCK (→ **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca**), któremu przyznano status neutralnego pośrednika między stronami konfliktu. Konwencje genewskie przewidują również mechanizmy odpowiedzialności za ich naruszenie. Tak zwane poważne naruszenia (ang. *grave breaches*) klasyfikowane są jako zbrodnie wojenne (→ **zbrodnie międzynarodowe**) i mogą być ścigane przez międzynarodowe trybunały karne lub sądownictwo krajowe na podstawie zasady jurysdykcji uniwersalnej. Artykuł 146 IV Konwencji genewskiej zobowiązuje państwa-strony do wprowadzenia stosownych przepisów karnych w prawie krajowym i ścigania sprawców niezależnie od ich narodowości. W kontekście ewolucji konfliktów zbrojnych, a zwłaszcza rosnącego znaczenia konfliktów wewnętrznych i działań asymetrycznych, pojawiają się wyzwania związane z implementacją konwencji wobec niepaństwowych uczestników konfliktów zbrojnych. Mimo to zasady zawarte w konwencjach genewskich pozostają fundamentem współczesnego międzynarodowego prawa humanitarnego i podstawą ochrony ludności w czasie wojny.

P. K. Marszałek, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych. Dokumenty*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. XXVIII–XXXII; A. Szpak, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2025, *passim*; F. Kalshoven,

Z. Liesbeth, *Constraints on the Waging of War: An Introduction to International Humanitarian Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2011, *passim*.

Michał Dworski

KONWENCJE WIEDEŃSKIE O STOSUNKACH DYPLMATYCZNYCH I KONSULARNYCH to dwa podstawowe dokumenty → **prawa międzynarodowego**, które regulują zasady działania oficjalnych przedstawicielstw państwowych za granicą oraz status ich personelu. Obie konwencje zostały przyjęte pod auspicjami → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** i są powszechnie uznawane przez większość → **państw świata**. KWSK została przyjęta 18.04.1961 r., a weszła w życie 24.04.1964 r. i aktualnie obowiązuje w ponad 190 państwach. Dokument ten określa ramy funkcjonowania → **misji dyplomatycznych** oraz precyzuje status i obowiązki personelu dyplomatycznego. Główne postanowienia konwencji dotyczą ustanawiania → **stosunków dyplomatycznych** między państwami, funkcji misji dyplomatycznych, takich jak reprezentowanie państwa, ochrona jego interesów, prowadzenie negocjacji oraz pozyskiwanie informacji. Konwencja przyznaje członkom personelu dyplomatycznego szeroki zakres → **przywilejów i immunitetów**, w tym nietykalność osobistą, immunitet jurysdykcyjny, nietykalność pomieszczeń misji oraz → **korespondencji dyplomatycznej**. Określa także procedurę uznania dyplomaty za → **persona non grata**. KWSK została przyjęta 24.04.1963 r., a weszła w życie 19.03.1967 r. i aktualnie obowiązuje w ponad 180 państwach. Reguluje zasady działania urzędów konsularnych oraz status ich personelów. Dokument ten określa warunki zakładania → **konsulatów** i mianowania konsułów, a także opisuje ich obowiązki, do których należą ochrona interesów obywateli państwa wysyłającego, wydawanie dokumentów, czynności notarialne i prawne, a także wspieranie kontaktów gospodarczych

i kulturalnych. → **Przywileje i immunitety konsularne** mają charakter funkcjonalny, co oznacza, że przysługują tylko w zakresie wykonywanych czynności urzędowych. Wśród nich znajdują się ograniczony immunitet jurysdykcyjny, ochrona lokalu konsularnego i korespondencji oraz prawo do używania symboli państwowych. Podstawową różnicą między obiema konwencjami jest zakres immunitetu – w przypadku misji dyplomatycznych jest on pełny i obejmuje zarówno działalność służbową, jak i osobistą, natomiast w przypadku urzędów konsularnych ma charakter ograniczony i dotyczy jedynie czynności wykonywanych w ramach obowiązków służbowych. Ponadto różnią się one zakresem funkcji: misje dyplomatyczne odgrywają rolę polityczną i reprezentacyjną, natomiast urzędy konsularne koncentrują się na prawnej ochronie obywateli i świadczeniu usług administracyjnych. Różny jest też sposób uznawania personelu – w przypadku dyplomatów wystarcza → **notyfikacja**, a w przypadku konsułów konieczne jest uzyskanie formalnej zgody państwa przyjmującego, → **exequatur**. Konwencje wiedeńskie tworzą spójny system regulacji relacji międzynarodowych w zakresie oficjalnej obecności państw wysyłających na → **terytorium** państw przyjmujących, zapewniając jednocześnie równowagę między interesami obu podmiotów.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KWSK z 24.04.1963 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); A. Szarek-Zwijacz, *Geneza i przebieg prac nad Konwencją wiedeńską o stosunkach konsularnych z 1963 r.* [w:] *Wybrane zagadnienia współczesnego prawa konsularnego (z perspektywy prawa i praktyki międzynarodowej oraz polskiej)*, red. P. Czubik, W. Burek, Instytut Multimedialny, Kraków 2014, s. 13–30; T. Kamiński, *Konwencja wiedeńska o stosunkach dyplomatycznych z 1961 roku jako wyraz kodyfikacji i „progresywnego rozwoju” prawa dyplomatycznego* [w:] *Nauka i nauczanie prawa. Tradycja i przyszłość*, red. H. Izdebski, Liber, Warszawa 2009, s. 145–163.

Michał Dworski

KORESPONDENCJA DYPLMATYCZNA (ang. *diplomatic correspondence*) obejmuje pisane akty dyplomacji – różnego typu pisma, wymieniane w oficjalnym obrocie między przedstawicielami → **państw** i → **organizacji międzynarodowych** w celach urzędowych. Wymiana → **pism dyplomatycznych** służy rozwojowi → **stosunków dyplomatycznych**, co wynika z ich prawnie wiążącego charakteru. W ramach typologii korespondencji dyplomatycznej wskazywane są różne jej kategorie. Tradycyjnym podziałem pism ceremonialnych objęto listy gabinetowe oraz listy kanclerskie. Te pierwsze charakteryzowały bardziej oszczędny styl oraz forma. Natomiast listom kanclerskim stawiano wysokie wymagania pod względem → **etykiety** i tytulatury. Obecnie listy kanclerskie (kancelaryjne) są pismami głów państw, a listy gabinetowe wystawia się dla ministra. Współczesna korespondencja dyplomatyczna obejmuje pisma wymieniane na szczeblu głów państw, szefów rządów i → **ministrów spraw zagranicznych**, m.in. listy (→ **listy uwierzytelniające**, listy rekredencyjne, listy odwołujące, → **listy komisyjne**, → **listy wprowadzające**), → **noty**, memoranda oraz *aides memoirs*. W zależności od typu pisma jego przygotowaniem zajmują się kancelarie najwyższych przedstawicieli państwa bądź odpowiednie departamenty MSZ. Do najczęściej wymienianych form korespondencji dyplomatycznej należą noty, do wymiany których uprawnione są MSZ oraz przedstawicielstwa dyplomatyczne. W wyjątkowych sytuacjach „nota” może być wysyłana w imieniu rządu. Pojęcie „korespondencja dyplomatyczna” jest również odnoszone do dziedziny wiedzy fachowej dyplomatów, w zakresie której znajduje się znajomość reguł i zasad procesu redagowania i przygotowania korespondencji dyplomatycznej, sposobu jej doręczenia, a także podstaw historycznego rozwoju tego obszaru aktywności dyplomatycznej.

R. P. Barston, *Modern Diplomacy*, Taylor & Francis, Pearson 2011, *passim*; T. Orlowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta* (wyd. 3 zm.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2010; J. Sutor, *Korespondencja dyplomatyczna* (wyd. 5 uaktual.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, *passim*.

Anna Umińska-Woroniecka

KORPUS DYPLMATYCZNY (fr. *corps diplomatique*) to ogół przedstawicieli dyplomatycznych → państw obcych akredytowanych (→ **akredytacja**) w innym, określonym państwie lub przy → **organizacji międzynarodowej**. W znaczeniu węższym (*sensu stricto*) jego skład obejmuje przede wszystkim szefów → **misji dyplomatycznych**: → **ambasadorów**, wysokiej rangi komisarzy, → **nuncjuszy apostolskich**. Z kolei w rozumieniu szerszym (*sensu largo*) korpus dyplomatyczny tworzą również inni członkowie personelu dyplomatycznego, spełniający funkcje zgodne z postanowieniami KWSD (1961), wraz ze swoimi małżonkami. Korpus dyplomatyczny, mimo że nie jest organem o charakterze instytucjonalnym, odgrywa znaczącą rolę w strukturze → **protokołu dyplomatycznego** i → **ceremoniale państwowym**. Jego członkowie korzystają z → **przywilejów i immunitetów dyplomatycznych**, takich jak nietykalność osobista, immunitet jurysdykcyjny, zwolnienie z podatków lokalnych oraz ułatwienia celne. W większości państw przysługuje im również prawo do poruszania się pojazdami wyposażonymi w specjalne tablice rejestracyjne z oznaczeniem „CD” (fr. *corps diplomatique*). Korpus może się zbierać z okazji uroczystości państwowych, takich jak inauguracje, koronacje, święta narodowe czy otwarcia sesji parlamentów. Tradycyjnie jego przedstawiciele uczestniczą także w noworocznych → **audiencjach** u głowy państwa. Formalnie korpus nie stanowi jednostki organizacyjnej, jednak w wielu państwach uznaje się jego obecność w oficjalnym porządku

→ **precedencji**. Najwyższy rangą przedstawiciel – zazwyczaj najdłużej urzędujący ambasador – pełni funkcję dziekana, reprezentując korpus wobec władz państwa przyjmującego. W części państw, zwłaszcza katolickich, funkcję tę z reguły pełni nuncjusz apostolski, niezależnie od długości trwania jego misji. Dziekan korpusu nie ma specjalnych uprawnień z tego tytułu, a jako *primus inter pares* wykonuje jedynie zadania protokolarne i reprezentacyjne. Współcześnie, szczególnie w państwach afrykańskich, członkostwo w korpusie dyplomatycznym przysługuje również szefom i wybranym członkom biur organizacji międzynarodowych, takich jak → **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, → **Unia Europejska**, Unia Afrykańska czy → **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycy**. Przyznaje się im wówczas odpowiedni status dyplomatyczny wraz z przysługującymi immunitetami. Termin „korpus dyplomatyczny” nie powinien być utożsamiany ze „służbą dyplomatyczną”, która oznacza personel dyplomatyczny danego państwa działający poza jego → **granicami**. Korpus dyplomatyczny odnosi się wyłącznie do dyplomatów akredytowanych w państwie przyjmującym i sprawujących tam swoje obowiązki w imieniu państw wysyłających. Ponadto korpus pełni istotną funkcję nie tylko w wymiarze reprezentacyjnym, lecz także komunikacyjnym, symbolizując obecność i relacje bilateralne oraz uczestnicząc – pośrednio – w kształtowaniu kultury dyplomatycznej i praktyk protokolarnych państwa przyjmującego.

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 183–184; W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 446; J. R. Wood, J. Serres, *Diplomatic Ceremonial and Protocol*, Palgrave Macmillan, London 1970, s. 29; E. Denza,

Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 91–92.

Michał Dworski

KORPUS KONSULARNY (fr. *corps consulaire*) to określenie definiujące przedstawicieli konsularnych → **państw** obcych akredytowanych (→ **akredytacja**) w innym, określonym państwie. Jako instytucja funkcjonuje w ramach → **prawa międzynarodowego publicznego**, a jego status i uprawnienia określa KWSK (1963). Korpus konsularny stanowi odpowiednik → **korpusu dyplomatycznego**, przy czym odnosi się do przedstawicielstw konsularnych i realizowanych przez nie zadań na → **terytorium** państwa przyjmującego. Podobnie jak w przypadku korpusu dyplomatycznego, pojęcie to ma dwa znaczenia. W ujęciu węższym (*sensu stricto*) obejmuje kierowników urzędów konsularnych, takich jak konsulowie generalni, konsulowie, wicekonsulowie oraz *attachés* konsularni. W rozumieniu szerszym (*sensu largo*) odnosi się do wszystkich członków personelu konsularnego akredytowanych w danym państwie, w tym ich małżonków. Korpus konsularny tworzą zatem wszyscy urzędnicy konsularni – zarówno zawodowi, jak i honorowi (→ **konsul honorowy**) – posiadający siedziby urzędowe na terytorium konkretnej miejscowości w państwie przyjmującym. Korpus ten nie ma osobowości prawnej ani określonych kompetencji instytucjonalnych, ograniczając się zasadniczo do funkcji reprezentacyjnych i protokolarnych. Jego istnienie opiera się na utrwalonym → **związku międzynarodowym**, a członkostwo w nim ma charakter automatyczny i wynika z objęcia urzędowej funkcji konsularnej. W odróżnieniu od korpusu dyplomatycznego, który występuje wyłącznie w jednej lokalizacji – stolicy państwa przyjmującego – korpusów konsularnych może być kilka, działających w różnych miastach, zgodnie z rozmieszczeniem placówek konsularnych.

Każdy z nich ma wewnętrzną strukturę organizacyjną, w której funkcję dziekana sprawuje zazwyczaj najwyższy rangą i najstarszy stażem kierownik urzędu konsularnego, wyznaczany według zasady → **precedencji**, liczonej od daty otrzymania → **exequatur**. Z perspektywy prawnej członkowie korpusu konsularnego nie korzystają z pełnego zakresu immunitetów przysługującego personelowi dyplomatycznemu (→ **przywileje i immunitety dyplomatyczne**). Ich ochrona ogranicza się zasadniczo do czynności urzędowych – przysługuje im tzw. immunitet funkcjonalny, obejmujący działania wykonywane w ramach obowiązków konsularnych. Mimo to personel konsularny objęty jest szeregiem przywilejów (→ **przywileje i immunitety konsularne**), takich jak nietykalność lokalu konsularnego, ochrona korespondencji urzędowej, prawo do używania flagi i godła państwowego czy zwyczajowe prawo oznaczania pojazdów symbolem „CC” (fr. *corps consulaire*). Korpus konsularny stanowi istotny komponent systemu międzynarodowej reprezentacji państw, pełniąc funkcje uzupełniające względem działalności placówek dyplomatycznych – zwłaszcza w zakresie ochrony obywateli, wspierania relacji transgranicznych, a także realizacji czynności prawno-administracyjnych o charakterze międzynarodowym.

E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 33; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 502–503; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 114–115.

Michał Dworski

KURIER DYPLMATYCZNY to funkcjonariusz państwowy (→ **państwo**), odpowiedzialny za osobisty nadzór nad powierzoną pocztą i dostarczenie jej do miejsca docelowego. Kurier czuwa nad przestrzeganiem → **prawa międzynarodowego**

wobec przesyłki – nie może dopuścić do jej otwarcia (zerwania plomb i pieczęci), ujawnienia zawartości ani utraty na rzecz obcego państwa. Status, zakres immunitetu oraz obowiązki kuriera dyplomatycznego regulują KWSD (1961) i KWSK (1963). Kurier dyplomatyczny legitymuje się → **paszportem dyplomatycznym** (gwarantującym nietykalność osobistą), tzw. listami kurierskimi, zaświadczeniami o jego statusie i urzędowym charakterze poczty, oraz wykazem z liczbą opieczetowanych pakietów, waliz, worków lub skrzyń. Funkcję kuriera dyplomatycznego może pełnić osoba wyznaczona do tego w sposób stały lub *ad hoc* (spośród urzędników resortu dyplomacji, pracowników placówek dyplomatycznych

lub nawet obywateli „godnych zaufania”).
→ **Poczta dyplomatyczna** może być również powierzona kapitanowi samolotu (najczęściej narodowych linii lotniczych) z zastrzeżeniem braku nadania tej osobie statusu kuriera dyplomatycznego. Za obsługę poczty dyplomatycznej w Polsce jest odpowiedzialne Biuro Ochrony Informacji Niejawnych MSZ.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KWSK z 24.04.1963 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 465–474; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 331–337.

Mateusz Błaszczak

L

LAISSÉ-PASSER (fr., „pozwól przejść”) to dokument podróży, będący odpowiednikiem → **paszportów dyplomatycznych** i służbowych, wydawany przez → **organizacje międzynarodowe**. Dokument ten znacząco ułatwia swobodne przemieszczanie się po → **terytoriach** → **państw** członkowskich → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**, choć – podobnie jak w przypadku paszportów dyplomatycznych – jego posiadanie nie gwarantuje zwolnienia z obowiązku wizowego (→ **wiza**) ani przyznania immunitetu. Forma dokumentu powstała w odpowiedzi na sprzeciw państw wobec idei wystawiania paszportów dyplomatycznych (jako wyłącznej kompetencji suwerennych państw) przez jakiegokolwiek organizacje międzynarodowe, przy jednoczesnej potrzebie wprowadzenia dokumentu podróznego dla urzędników ONZ i jej organizacji wyspecjalizowanych. O ile próby wprowadzenia dedykowanego dokumentu podróznego dla urzędników Ligi Narodów się nie powiodły, o tyle kilka miesięcy po utworzeniu ONZ, 13.02.1946 r. Zgromadzenie Ogólne organizacji uchwaliło Konwencję dotyczącą → **przywilejów i immunitetów**, która wprowadziła dokumenty *laissez-passer* (w polskim tłumaczeniu konwencji sformułowanie to określono wówczas mianem „przepustki”). W ONZ dokumenty te występują w dwóch wersjach kolorystycznych – niebieskiej i czerwonej: pierwszą uznaje się za zamiennik paszportu służbowego, natomiast drugą traktuje jako odpowiednik paszportu dyplomatycznego. ONZ oraz jej agendy wyspecjalizowane nie są jedynymi instytucjami wydającymi tego rodzaju dokumenty: na kontynencie europejskim są to przede wszystkim → **Unia Europejska** oraz → **Rada Europy**. *Laissez-passer* stanowią istotny element współczesnej dyplomacji,

będący wyrazem uznania dla neutralności oraz ponadnarodowego charakteru organizacji międzynarodowych.

Konwencja dotycząca przywilejów i immunitetów Narodów Zjednoczonych zatwierdzona przez Ogólne Zgromadzenie Narodów Zjednoczonych dnia 13.02.1946 r.; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 446; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 349–353.

Mateusz Błaszczak

LEGITYMACJE DYPLMATYCZNE to oficjalne dokumenty, które formalnie potwierdzają status dyplomatyczny i uprawnia do pełnienia funkcji dyplomatycznych w danym → **państwie**, a konkretnie to, że dana osoba została mianowana przez rząd swojego kraju do pełnienia określonej funkcji w innym państwie i ma prawo do reprezentowania w nim interesów swojego kraju. W praktyce dyplomatycznej państw obowiązuje zasada wystawiania członkom → **misji dyplomatycznych** i konsularnych specjalnych legitymacji stanowiących na → **terytorium** państwa przyjmującego podstawowy dokument tożsamości dyplomatów i konsulów. Legitymacja dyplomatyczna jest kluczowym dokumentem w dyplomacji, który umożliwia dyplomatom wykonywanie ich obowiązków zgodnie z → **prawem międzynarodowym**. Posiadanie legitymacji dyplomatycznej gwarantuje im wynikające z niego przywileje, takie jak immunitet dyplomatyczny (ochrona przed ściganiem karnym lub cywilnym w kraju przyjmującym; → **przywileje i immunitety dyplomatyczne**) oraz niezależność w wykonywaniu swoich obowiązków. Dzięki legitymacji dyplomatycznej dyplomata może oficjalnie reprezentować interesy swojego państwa w relacjach z rządem państwa, w którym jest akredytowany (→ **akredytacja**). Proces wydawania legitymacji jest następujący: dyplomaci, którzy są mianowani przez głowy

państw lub przez → **ministrów spraw zagranicznych**, muszą otrzymać akredytację od państwa przyjmującego. Część tego procesu stanowi przedstawienie legitymacji, która jest wręczana przez dyplomatę w trakcie ceremonii oficjalnej. Prezentuje on swoją legitymację przedstawicielowi rządu państwa przyjmującego, co jest równoznaczne z formalnym uznaniem owego dyplomaty za oficjalnego przedstawiciela swojego kraju. Legitymacja dyplomatyczna może zostać zmieniona lub stracić ważność w przypadku zmiany funkcji dyplomaty, zakończenia misji, śmierci, rezygnacji lub wydalenia z kraju. Po zakończeniu misji dyplomatycznej dyplomata zobowiązany jest do zwrócenia legitymacji. Przykład użycia legitymacji dyplomatycznej: → **ambasador** danego kraju w Stanach Zjednoczonych, aby rozpocząć działalność, musi przedstawić swoją legitymację dyplomatyczną prezydentowi USA lub odpowiedniemu przedstawicielowi rządu USA. Dopiero po jej akceptacji i formalnym uznaniu może pełnoprawnie rozpocząć pełnienie obowiązków. W myśl przepisów polskiego prawa legitymacja może być wydana osobie, której urzędowy charakter pobytu został stwierdzony przez MSZ i pod warunkiem, że nie ma ona obywatelstwa polskiego lub stałego miejsca zamieszkania w Polsce.

B. Dobrzańska, M. Sitek, *Mini leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide De Gasperi, Józefów 2011, s. 38, <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/legitymacje-wydawane-czlonkom-misji-dyplomatycznych-urzedow-16796447> [dostęp: 29.06.2025].

Alicja Zyguła

LIGA PAŃSTW ARABSKICH (ang. League of Arab States, LPA, arab. **لِوَدَلَة عَرَبِيَّة**) jest regionalną → **organizacją międzynarodową** powołaną 22.03.1945 r. na mocy Karty Ligi Arabskiej podpisanej w Kairze przez Egipt, Irak, Jordanię, Liban, Arabię Saudyjską, Syrię oraz Jemen. Głównym

celem LPA jest zacieśnianie współpracy politycznej, gospodarczej, kulturalnej i społecznej → **państw arabskich** oraz ochrona ich → **suwerenności** i interesów na arenie międzynarodowej. Obecnie Liga liczy 22 państwa członkowskie, w tym Algierię, Arabię Saudyjską, Bahrajn, Dżibuti, Egipt, Irak, Jemen, Jordanię, Katar, Komory, Kuwejt, Liban, Libię, Maroko, Mauretanię, Oman, Palestynę, Somalię, Sudan, Syrię, Tunezję i Zjednoczone Emiraty Arabskie. LPA odgrywa istotną rolę w regionalnych konfliktach i kryzysach, takich jak konflikt izraelsko-arabski, wojna domowa w Syrii oraz konflikt w Jemenie. W 1950 r. państwa członkowskie podpisały Traktat o wspólnej obronie i współpracy ekonomicznej, ustanawiający Radę Wspólnej Obrony w celu koordynowania działań wojskowych. W 2015 r. ogłoszono utworzenie Wspólnych Sił Arabskich, mających na celu przeciwdziałanie ekstremizmowi oraz zagrożeniom dla państw arabskich. LPA prowadzi również szerokie działania na rzecz integracji ekonomicznej, kulturalnej i naukowej, głównie za pośrednictwem Arabskiej Organizacji Edukacyjnej, Kulturalnej i Naukowej (ang. Arab League Educational, Cultural and Scientific Organization, ALECSO) z siedzibą w Tunisie oraz Rady Arabskiej Jedności Gospodarczej (ang. Council of Arab Economic Unity, CAE). Jednym z ważniejszych projektów gospodarczych jest Wielka Arabska Strefa Wolnego Handlu, utworzona w 2005 r.

Karta Ligi Państw Arabskich z 22.03.1945 r.; J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie* (wyd. 2 uzup.), t. 2, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 2007, *passim*; E. H. Sirriyeh, *Liga Arabska: historia, struktura, działalność*, „Studia Bliskowschodnie” 2014, nr 1(8), s. 12–28; M. Hudson, *Arab Politics: The Search for Legitimacy*, Yale University Press, New Haven 1977, *passim*; M. Barnett, E. Solingen, *Designed to fail or failure of design? The origins and legacy of the Arab League*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, s. 180–220.

Magdalena El Ghamari

LISTY KOMISYJNE (fr. *lettres de provision/commission consulaire*) stanowią jeden z typów oficjalnych dokumentów stosowanych w praktyce dyplomatycznej oraz konsularnej w celu mianowania przedstawiciela → **państwa** wysyłającego do pełnienia określonych funkcji na → **terytorium** państwa przyjmującego. W przeciwieństwie do → **listów uwierzytelniających**, które mają charakter osobisty i są adresowane przez głowę państwa do innego suwerena, listy komisyjne mają charakter urzędowy i są wystawiane przez → **ministra spraw zagranicznych** lub – w niektórych państwach – przez głowę państwa, a kierowane do ministra spraw zagranicznych państwa przyjmującego. Stanowią formalne potwierdzenie mianowania osoby, która będzie pełnić funkcję szefa → **misji dyplomatycznej** niższego szczebla, jak również konsula zawodowego lub → **konsula honorowego**. W przypadku misji dyplomatycznych listy komisyjne są dokumentem potwierdzającym wyznaczenie → **chargé d'affaires en pied**, czyli tymczasowego kierownika misji. Dokument ten zawiera informację o personaliach delegowanej osoby i zakresie jej kompetencji oraz wnioski o jej uznanie i współpracę z nią ze strony władz państwa przyjmującego. Jest on utrzymany w tonie rzeczowym i zgodnym z przyjętymi formami → **protokołu dyplomatycznego**, pozbawiony ozdobnych elementów typowych dla listów uwierzytelniających. Zazwyczaj redagowany jest w języku francuskim lub angielskim, zgodnie z ugruntowaną praktyką stosowania języków międzynarodowych w komunikacji dyplomatycznej (→ **komunikowanie w dyplomacji**). Przekazanie listu komisyjnego odbywa się najczęściej poprzez misję dyplomatyczną lub bezpośrednio podczas spotkania z przedstawicielem resortu spraw zagranicznych państwa przyjmującego. Z chwilą jego przyjęcia osoba delegowana zostaje formalnie uznana jako przedstawiciel państwa wysyłającego w określonym zakresie i może przystąpić do

pełnienia obowiązków. Analogiczna procedura dotyczy przedstawicieli konsularnych. Listy komisyjne są przekazywane do MSZ państwa przyjmującego za pośrednictwem → **ambasady**. W przypadku akceptacji kandydata oryginał listu komisyjnego zostaje opatrzony parafą ministra spraw zagranicznych państwa przyjmującego oraz uzupełniony o dokument → **exequatur** – pisemne upoważnienie konsula do wykonywania obowiązków na terytorium państwa przyjmującego. *Exequatur*, będące odpowiedzią na listy komisyjne, wyraża zgodę władz państwa przyjmującego na objęcie przez konsula jego urzędu i realizację funkcji zgodnie z → **prawem międzynarodowym**. Zarówno listy komisyjne, jak i *exequatur* w Polsce przygotowywane są przez Protokół Dyplomatyczny MSZ i podpisywane przez ministra. Zgodnie z postanowieniami KWSK (1963) podstawą do uznania konsula może być czy to wystawienie listu komisyjnego, czy to zwykła → **notyfikacja** jego mianowania, jeśli takie uproszczenie zostanie zaakceptowane przez państwo przyjmujące (art. 11). Treść listu komisyjnego dla konsula zawiera imię i nazwisko nominowanej osoby, określenie jej kategorii i klasy w służbie konsularnej, a także wskazanie → **okręgu konsularnego** oraz siedziby urzędu konsularnego. Listy komisyjne odgrywają zatem istotną rolę w zapewnieniu ciągłości funkcjonowania przedstawicielstw dyplomatycznych i konsularnych, umożliwiając formalne powierzenie funkcji przedstawicielom o randze niższej niż → **ambasador**. Dzięki swojej konstrukcji stanowią elastyczny instrument prawa międzynarodowego, dostosowany do potrzeb praktyki międzyrządowej w przypadkach ograniczonych relacji bilateralnych, okresów przejściowych czy w sytuacjach, gdy względy protokolarne nie wymagają zastosowania pełnej formuły listów uwierzytelniających.

T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut

Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 114, 275; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13). Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 552–553; *Listy komisyjne* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajądło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 172–173.

Michał Dworski

LISTY UWIERZYTELNIAJĄCE (ang. *letters of credence*, fr. *lettres de créances*) stanowią formalne dokumenty dyplomatyczne, wystawiane przez głowę → **państwa** wysyłającego w celu oficjalnego przedstawienia → **ambasadora** albo stałego przedstawiciela głowie państwa przyjmującego. Są nieodłącznym elementem → **protokołu dyplomatycznego** i pełnią funkcję prawnego oraz ceremonialnego potwierdzenia statusu przedstawiciela jako osoby uprawnionej do reprezentowania interesów swojego państwa na arenie międzynarodowej. Charakterystyczna dla tych dokumentów jest ich osobista forma, gdyż stanowią bezpośrednią → **korespondencję** między najwyższymi organami władzy wykonawczej obu państw. Ich treść i forma są zasadniczo ustalone zgodnie z utrwaloną praktyką dyplomatyczną, a ewentualne różnice występujące między poszczególnymi państwami mają zazwyczaj charakter drugorzędny i wynikają z narodowych tradycji protokolarnych. W strukturze listu uwierzytelniającego zawarte są dane osobowe ambasadora, określenie jego rangi i funkcji, a także deklaracja pełnego zaufania, jakim darzy go głowa państwa wysyłającego, wraz z prośbą o jego przyjęcie oraz udzielenie mu wiarygodności w pełnieniu powierzonych obowiązków. Dokumenty te sporządzane są najczęściej w języku francuskim, uznawanym za klasyczny język dyplomacji, bądź w języku państwa przyjmującego. W epoce po Kongresie wyróżniano dwa historyczne typy listów uwierzytelniających: kancelaryjne (fr. *lettres de chancellerie*) – bogato zdobione

pisma kancelarii monarszych, zawierające pełne tytuły i rozbudowane formuły grzecznościowe, oraz gabinetowe (fr. *lettres de cabinet*) – sporządzane w prywatnych gabinetach monarchów, cechujące się uproszczonym stylem i mniejszym formalizmem, typowe dla relacji dynastycznych lub sojusznicznych. Obie kategorie, choć kluczowe dla rozumienia protokołu XIX-wiecznej dyplomacji, zostały wycofane z użycia, a ich rekonstrukcja we współczesnym kontekście uznawana jest za anachroniczną. Aktualnie uroczysta ceremonia złożenia listów uwierzytelniających, zazwyczaj odbywająca się w obecności głowy państwa przyjmującego, stanowi formalne rozpoczęcie misji ambasadora i od tej chwili nabywa on pełnię kompetencji do reprezentowania państwa wysyłającego. Do momentu ich złożenia może jedynie podejmować działania techniczne lub przygotowawcze. W wymiarze prawnym przekazanie listów uwierzytelniających stanowi akt uznania ambasadora za osobę akceptowaną przez państwo przyjmujące, co w świetle → **prawa międzynarodowego** oznacza jego status jako *persona grata*. Zgodnie z KWSD (1961) państwo przyjmujące ma prawo odmówić przyjęcia ambasadora jeszcze przed jego przyjazdem, bez obowiązku uzasadnienia swojej decyzji, poprzez uznanie go za → *persona non grata*. W sytuacji gdy taka decyzja zapada po przyjęciu listów, ambasador zostaje wezwany do opuszczenia kraju. Współczesna praktyka dyplomatyczna przewiduje również możliwość mianowania ambasadorów nierezydujących, którzy akredytowani (→ **akredytacja**) są w kilku państwach jednocześnie i nie posiadają stałej placówki w każdym z nich. Taka forma reprezentacji stosowana jest szczególnie w przypadkach, gdy stosunki bilateralne mają charakter ograniczony lub ze względów finansowych otwarcie → **ambasady** nie jest uzasadnione (dopuszczalność tego rozwiązania wynika z art. 5 KWSD). Listy uwierzytelniające, choć mają głównie charakter ceremonialny,

pozostają wciąż istotnym elementem architektury stosunków międzynarodowych, pełniąc funkcję zarówno protokolarną, jak i prawną, a ich znaczenie utrzymuje się mimo ewolucji praktyk dyplomatycznych.

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 191–194; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 384–386; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 103–105; M. Dworski, *Wspólnota losu. Relacje polsko-litewskie na emigracji po zakończeniu II wojny światowej z perspektywy Ambasady RP przy Stolicy Apostolskiej*, „Studium Vilnense A” 2020, nr 17, s. 49–50.

Michał Dworski

LISTY WPROWADZAJĄCE (ang. *letters of introduction*) – dokument wystawiany przez → **ministra spraw zagranicznych** → **państwa** wysyłającego dla → **chargé d'affaires** – szefa → **misji dyplomatycznej** w III klasie. Jest adresowany do ministra

spraw zagranicznych państwa przyjmującego i podobny w treści do → **listów uwierzytelniających**, aczkolwiek ma mniej uroczystą formę. *Chargé d'affaires* wręcza listy wprowadzające ministrowi spraw zagranicznych państwa przyjmującego, co oznacza formalne rozpoczęcie sprawowania funkcji. Kopie listów są wcześniej przekazywane szefowi → **Protokołu Dyplomatycznego** w celu sprawdzenia poprawności elementów formalnych dokumentu. Z reguły listy wprowadzające wystawiane są *chargé d'affaires en pied*, aczkolwiek zdarzają się przypadki wystawienia ich dla *chargé d'affaires ad interim*.

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 12), LexisNexis Polska, Warszawa 2012, *passim*; J. Sutor, *Listy wprowadzające* [w:] J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 2), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2010, s. 236; J. Sutor, *Korespondencja dyplomatyczna*, Warszawa 2008, s. 133–138; M. Sykulska-Przybysz, *Listy wprowadzające* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 177.

Beata Surmacz

M

MENA (ang. *Middle East and North Africa*) – skrót używany w naukach politycznych, ekonomicznych i społecznych dla określenia regionu obejmującego → **państwa** Bliskiego Wschodu oraz Afryki Północnej. Zakres terytorialny (→ **terytorium**) tego pojęcia nie jest jednoznacznie ustalony i może się różnić w zależności od kontekstu analitycznego bądź instytucji operujących terminem. Najczęściej w skład regionu MENA zalicza się: Arabię Saudyjską, Bahrajn, Irak, Iran, Izrael, Jemen, Jordanię, Katar, Kuwejt, Liban, Oman, Palestynę, Syrię oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie (część bliskowschodnia), a także Algierię, Egipt, Libię, Maroko, Sudan i Tunezję (część północnoafrykańska). W niektórych ujęciach do regionu włącza się ponadto Turcję, państwa Rogu Afryki, Sahelu, a nawet części Kaukazu Południowego. Region MENA charakteryzuje się znaczną heterogenicznością oraz wysokim potencjałem konfliktogennym. Definiowany jest przede wszystkim w kategoriach kulturowych, religijnych i politycznych, a nie czysto geograficznych. Wspólnymi cechami państw zaliczanych do tego obszaru są dominacja islamu jako religii większości społeczeństw, doświadczenie kolonializmu i → **dekolonizacji**, wysoki stopień uzależnienia od eksportu surowców energetycznych (głównie ropy naftowej i gazu ziemnego), a także liczne, utrwalone wyzwania strukturalne w sferze społeczno-gospodarczej. W regionie występują złożone i wielopoziomowe napięcia religijne (np. między sunnitami a szyitami), etniczne (jak w przypadku Kurdów czy konfliktu izraelsko-palestyńskiego), polityczne (rywalizacja regionalna między Arabią Saudyjską a Iranem) oraz społeczne (w tym wysokie wskaźniki bezrobocia, głęboka nierówność ekonomiczna,

ograniczony udział obywateli w życiu politycznym). Gospodarki państw regionu, szczególnie członków Rady Współpracy Zatok (ang. Gulf Cooperation Council, GCC), opierają się w dużym stopniu na eksporcie surowców naturalnych, co czyni je podatnymi na wahania cen na globalnych rynkach energii. MENA stanowi jeden z kluczowych obszarów zainteresowania polityki międzynarodowej, będąc przestrzenią strategicznego zaangażowania globalnych mocarstw – przede wszystkim USA, Rosji, ChRL oraz państw → **Unii Europejskiej**.

International Relations of the Middle East, red. L. Fawcett, Oxford University Press, Oxford 2019, *passim*; *The Foreign Policies of Middle East States* (wyd. 2), red. R. Hinnebusch, A. Ehteshami, Lynne Rienner Publishers, Boulder 2014, *passim*; M. Cammett, I. Diwan, A. Richards, J. Waterbury, *A Political Economy of the Middle East* (wyd. 4), Routledge, New York 2015, *passim*.

Karolina Wanda Olszowska

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA DÓBR KULTURY obejmuje system norm prawnych, mechanizmów, instytucji oraz działań podejmowanych na poziomie międzynarodowym w celu ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego w czasie pokoju, wojny, konfliktów zbrojnych, klęsk humanitarnych i żywiołowych oraz w odpowiedzi na takie zagrożenia, jak rabunek, nielegalny handel i → **terroryzm**. Ochrona dóbr kultury jest częścią → **międzynarodowego prawa humanitarnego** i prawa ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wynika z międzynarodowego prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**). Jest celem działania → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**, UNESCO, Interpolu, World Cultural Organization, → **Rady Europy** i → **Unii Europejskiej** oraz takich organizacji, jak ICOM, ICCROM, ICOMOS, Blue Shield International, Art Loss Register czy ALIPH. Podstawę współczesnego systemu ochrony ustanowiła Konwencja haska o ochronie dóbr kulturalnych

w razie konfliktu zbrojnego, przyjęta przez UNESCO w 1954 r. Konwencja wraz z Pierwszym Protokołem wprowadziła definicję „dóbr kultury” oraz obowiązek ich poszanowania i ochrony przez → **państwa** strony, a także nałożyła na nie obowiązek podjęcia działań na rzecz ochrony w czasie pokoju. Konwencja ustanowiła specjalne oznaczenie chronionych dóbr kultury znakiem niebieskiej tarczy. Drugi Protokół dodatkowy z 1999 r. rozszerzył ochronę na konflikty międzynarodowe, wprowadził ochronę wzmocnioną oraz ustanowił odpowiedzialność karną jednostek za poważne naruszenia. Przepisy Konwencji mogą być stosowane łącznie z innymi instrumentami prawnymi międzynarodowymi, takimi jak I i II Protokół dodatkowy do → **Konwencji genewskich** z 1977 r., oraz Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego. W czasie pokoju kluczowe znaczenie mają Konwencja UNESCO z 1970 r. oraz uzupełniająca ją Konwencja UNIDROIT z 1995 r., która ustanowiła zasady zwrotu skradzionych i nielegalnie wywiezionych dóbr kultury. Do instrumentów ochrony zalicza się również Konwencję UNESCO z 1972 r. o ochronie dziedzictwa kulturowego, a także Konwencję UNESCO z 2003 r. o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz Listy dziedzictwa UNESCO. Podwodne dziedzictwo kulturowe chroni Konwencja UNESCO z 2001 r. W 2017 r. Rada Bezpieczeństwa ONZ w → **rezolucji** nr 2347 uznała celowe niszczenie i zawłaszczanie dóbr kultury za zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Rada Europy przyjęła konwencje, które ustanawiają normy ochrony dóbr kultury. Są to: Konwencja z La Valetty z 1985 r., Konwencja z Faro z 2005 r. oraz Konwencja z Nikozji z 2017 r. – pierwsza międzynarodowa konwencja prawnokarna dotycząca przestępstw przeciw dobrom kultury. UE działa na rzecz ochrony dóbr kultury poprzez swoją politykę kulturalną, instrumenty WPZiB, a także przez wdrażanie Dyrektywy 2014/60/UE

o zwrocie dóbr kultury oraz Piątej Dyrektywy AML (5AMLD) z 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy.

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołów o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14.05.1954 r. (tj. Dz.U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212); *The Oxford Handbook of International Cultural Heritage Law*, red. F. Francioni, A. F. Vdorljak, Oxford University Press, Oxford 2020, *passim*; K. Hausler, *Cultural heritage and the Security Council: Why Resolution 2347 matters*, „Questions of International Law” 2018, nr 48, s. 5–19; *Ochrona dóbr kultury w sytuacjach kryzysowych i konfliktach zbrojnych*, red. K. Góralczyk, M. Szuniewicz-Stępień, t. 1–5, Akademia Marynarki Wojennej, Stowarzyszenie Willa Decjusza, Instytut Kultury Willa Decjusza, Gdynia, Kraków 2022, *passim*; *Konwencje UNESCO w dziedzinie kultury. Komentarz*, red. W. Kowalski, K. Zalasinska, K. Piotrowska-Nosek, H. Schreiber, Wolters Kluwer, Warszawa 2014.

Dorota Jurkiewicz-Eckert

MIĘDZYNARODOWA OCHRONA MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH

(ang. *international protection of national minorities*) to w → **prawie międzynarodowym** forma ochrony udzielana społecznościom znajdującym się obiektywnie w warunkach mniej liczebnych i niedominujących grup (zbiorowości) z powodów etnicznych, religijnych czy językowych. Za początek międzynarodowej ochrony mniejszości narodowych uznać należy Traktat paryski z 10.02.1763 r. uwzględniający obok kryterium religijnego także kryterium narodowościowe. Międzynarodowy system ochrony mniejszości, tzw. wersalski, powstał po 1919 r., kiedy to przyjęto mechanizm ochrony i dochodzenia naruszonych praw mniejszości narodowych w 15 → **państwach** objętych zobowiązaniami. Składały się nań zobowiązania prawne, gwarancje niezmienności przyjętych zobowiązań oraz mechanizm monitoringu

przestrzegania praw przez państwa zobowiązane. Po II wojnie światowej, w ramach → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** nie wykształcił się system ochrony traktatowej mniejszości, podobny do okresu Ligi Narodów. Zarówno w okresie międzywojennym, jak i współcześnie podstawowym problemem przy ochronie mniejszości jest brak powszechnie uznawanej w prawie międzynarodowym definicji mniejszości; w odróżnieniu od obywatelstwa, które jest określane przez prawo (kryterium obiektywne), narodowość jest stanem świadomości każdego człowieka i wynikającą z tego stanu identyfikacją z daną grupą etniczną (kryterium subiektywne). Zasadniczo ochronę praw mniejszości, opartą na zasadzie niedyskryminacji, uznaje się za część ochrony → **praw człowieka**, zaliczając ją do praw trzeciej generacji (praw kolektywnych). Skutkuje to uznaniem, że prawa mniejszości są prawami indywidualnymi, które ze swej istoty mogą być wykonywane wspólnie z innymi. Celem tak rozumianej ochrony mniejszości jest zapewnienie równości, niedyskryminacji i poszanowania tożsamości kulturowej należących do niej osób oraz prawa do kultywowania tej tożsamości. W stosunkach międzynarodowych preferowana jest polityka wyrównywania szans skutkująca wsparciem społeczności mniejszościowych (określana w latach 90. XX w. jako dyskryminacja pozytywna). W wykształconych po 1945 r. → **systemach ochrony praw człowieka**: uniwersalnym (ONZ), międzykontynentalnym (→ **OBWE**), kontynentalnym (→ **Rada Europy**), subkontynentalnym (→ **Unia Europejska**), wprowadzanie coraz powszechniejszej ochrony praw człowieka oraz stopniowe rozwijanie systemu jurysdykcyjnego i monitoringu sprzyjały ochronie praw mniejszości. Za najbardziej skuteczny uznać należy system jurysdykcyjny w ramach Rady Europy i UE. W Radzie Europy efektywny jest także system monitoringu wynikający z Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych oraz

Karty języków regionalnych lub mniejszościowych. Z kolei w OBWE działa od 1993 r. Wysoki Komisarz ds. Mniejszości Narodowych zajmujący się wyłącznie naruszeniem praw grupowych. Uzupełniająco ochronę mniejszości zapewniały rozwiązania oparte na umowach dwustronnych (→ **umowa międzynarodowa**). Za najbardziej skuteczną umowę dwustronną uznaje się tzw. model szlezwicki wynikający z Deklaracji Bonn–Kopenhaga z 1955 r.

G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, *passim*; P. Thornberry, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford University Press, Oxford 2001, *passim*; P. Thornberry, M. A. M. Estébanez, *Minority Rights in Europe. A Review of the Work and Standards of the Council of Europe*, Council of Europe, Strasbourg 2004, *passim*; G. Pentassuglia, *Minorities in International Law. An Introductory Study*, Council of Europe, Strasbourg 2002, *passim*; J. Sozański, *Ochrona mniejszości w systemie uniwersalnym, europejskim i wspólnotowym*, Kodeks, Warszawa 2002, *passim*; S. Pawlak, *Ochrona mniejszości narodowych w Europie*, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2001, *passim*.

Grzegorz Janusz

MIĘDZYNARODOWE PRAWO HUMANITARNE (MPH) stanowi jeden z kluczowych działów → **prawa międzynarodowego publicznego**. Jego zadaniem są regulacja zasad prowadzenia działań zbrojnych oraz ochrona osób i dóbr dotkniętych skutkami konfliktów zbrojnych, zarówno międzynarodowych, jak i niemiędzynarodowych. MPH opiera się na normach ustanowionych przez → **umowy międzynarodowe** (traktaty, konwencje) oraz prawo zwyczajowe (→ **zwyczaj międzynarodowy**), które wykształciło się przez wieki, a od XIX w. jest systematycznie kodyfikowane. Dla określenia MPH stosowana jest różna terminologia, którą należy rozumieć równoznacznie: międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych, prawo

konfliktów zbrojnych czy prawo wojenne. Geneza współczesnego MPH sięga drugiej połowy XIX w., gdy dzięki konferencjom w Hadze z 1899 i 1907 r. (prawo wojenne) i Genewie z 1864 r. (właściwe MPH) zaczęto tworzyć pierwsze wielostronne traktaty regulujące zasady walki i ochrony ofiar wojny. Najważniejszymi aktami w tej dziedzinie są cztery → **konwencje genewskie** z 1949 r. oraz ich protokoły dodatkowe z 1977 r., które ustanawiają szczegółowe normy ochrony rannych, → **jeńców wojennych** oraz ludności cywilnej. Kodyfikacje te są jednymi z najbardziej rozbudowanych i precyzyjnych norm prawa międzynarodowego, co wpływa na ich szeroką akceptację i stosowanie. Protokoły dodatkowe zatwierdziły różnice, które wynikały z kodyfikacji prawa haskiego i prawa genewskiego. MPH wyróżnia się kilkoma charakterystycznymi cechami. Po pierwsze, jest to obszar prawa o największej liczbie traktatów wielostronnych, które stale ewoluują, reagując na zmiany w technologiach wojskowych oraz doświadczenia kolejnych konfliktów. Po drugie, MPH rozwija się w procesie tzw. postępowego rozwoju prawa – każda nowa konwencja jest odpowiedzią na problemy ujawnione podczas wcześniejszych wojen, co prowadzi do likwidacji luk prawnych i doprecyzowania norm. Po trzecie, duża część norm MPH ma charakter norm samowykonalnych (ang. *self-executing*), co oznacza, że mogą być bezpośrednio stosowane bez konieczności implementacji do prawa krajowego. Po czwarte, prawo zwyczajowe nadal odgrywa istotną rolę i uzupełnia normy traktatowe, tworząc razem spójny kodeks międzynarodowego prawa humanitarnego. Podstawowy zakres regulacji MPH obejmuje m.in. zakaz stosowania metod walki powodujących zbędne cierpienia, obowiązek rozróżniania między ludnością cywilną a kombatanami, ochronę rannych i chorych, a także zakaz zabijania przeciwnika poddającego się lub wyłączonego z walki. Normy te nakładają również obowiązki na strony konfliktu,

takie jak leczenie rannych, poszanowanie godności osób czy zapewnienie podstawowych gwarancji procesowych. Ponadto MPH chroni dobra kulturalne (→ **międzynarodowa ochrona dóbr kultury**) i środowisko naturalne, a także reguluje kwestie → **okupacji** → **terytorium** nieprzyjacielskiego. MPH opiera się na zasadach humanitaryzmu, rozróżniania celów wojskowych i cywilnych oraz proporcjonalności działań zbrojnych. Doktryna konieczności wojskowej pozwala odstąpić od norm w wyjątkowych sytuacjach, jednak nie usprawiedliwia działań niehumanitarnych. W ostatnich dekadach normy te integrowane są dla konfliktów międzynarodowych i wewnętrznych, co zwiększa ochronę stron, a zwłaszcza ofiar. Rozwój → **międzynarodowego prawa karnego**, w tym powstanie trybunałów *ad hoc* i Międzynarodowego Trybunału Karnego, wzmacnia egzekwowanie przepisów MPH.

J. Nowakowska-Małusecka, *Międzynarodowe prawo humanitarne konfliktów zbrojnych* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 614–656; F. Munch, *History of the Laws of War* [w:] *Encyclopedia of Public International Law*, red. R. Bernhardt, t. 4, Elsevier, Amsterdam 2000, s. 1386–1388; M. Killingsworth, *International humanitarian law: Necessity, distinction and the „standard of civilisation”*, „Journal of International Humanitarian Legal Studies” 2023, nr 2(14), s. 250–273.

Michał Dworski

MIĘDZYNARODOWE PRAWO KARNE (MPK) stanowi gałąź → **prawa międzynarodowego publicznego**, regulującą odpowiedzialność karną osób fizycznych za najcięższe naruszenia tego porządku prawnego, określane mianem → **zbrodni międzynarodowych**, oraz tryb prowadzenia postępowań w ich sprawie. W literaturze przedmiotu zauważalny jest brak jednoznaczności terminologicznej w odniesieniu do tej dziedziny. W ujęciu szerokim (*sensu*

largo) MPK rozumiane jest zazwyczaj jako zbiór norm materialnoprawnych i proceduralnych wywodzących się zarówno z prawa międzynarodowego publicznego, jak i z systemów krajowych, regulujących zbrodnie międzynarodowe, przestępstwa na mocy → **umów międzynarodowych** oraz zagadnienia kolizyjne stosowania ustaw karnych. W ujęciu wąskim (*sensu stricto*) obejmuje ono natomiast jedynie te zasady, które wywodzą się bezpośrednio ze → **źródeł** → **prawa międzynarodowego** i stanowią samodzielną podstawę pociągnięcia jednostek do odpowiedzialności karnej – bez konieczności odwoływania się do przepisów prawa wewnętrznego. Tym samym uznaje się, że MPK to prawo karne wspólnoty międzynarodowej, którego zakres przedmiotowy obejmuje zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, ludobójstwo oraz zbrodnie agresji. Zatem MPK odnosi swoje → **sankcje** do jednostek, których działania mają wpływ na całą → **społeczność międzynarodową**. Prawo to reguluje odpowiedzialność indywidualną osób fizycznych, uwzględniając element ich winy, sprawstwa, uczestnictwa czy okoliczności wyłączających bezprawność lub winę. MPK umożliwia pociągnięcie do odpowiedzialności sprawców zbrodni międzynarodowych niezależnie od ich obywatelstwa, funkcji państwowej czy miejsca popełnienia czynu. Regulacje karne międzynarodowe zakładają, iż określone czyny stanowią tak poważne naruszenie fundamentalnych norm społeczności międzypaństwowej, że ich sprawcy powinni ponosić osobistą odpowiedzialność karną – niezależnie od tego, czy podejmowali decyzje z polecenia państwa lub w jego imieniu. W związku z tym czynnikiem wyróżniającym MPK jest to, że prawo międzynarodowe – tradycyjnie regulujące relacje między państwami – zaczęło bezpośrednio dotyczyć jednostek i ich czynów, co oznaczało wyraźną cezurę w zakresie odpowiedzialności prawnej na gruncie powszechnym. MPK jest stosowane przez międzynarodowe

trybunały karne. Z tego względu ramy instytucjonalne dla wymiaru sprawiedliwości MPK tworzy współcześnie Międzynarodowy Trybunał Karny w Hadze oraz inne sądy *ad hoc*. Trybunał jest pierwszym stałym międzynarodowym sądem karnym, który zajmuje się osądzaniem osób fizycznych za najpoważniejsze przestępstwa międzynarodowe. MPK rozwija się także poprzez współpracę sądów krajowych z międzynarodowymi instytucjami wymiaru sprawiedliwości (→ **sądownictwo międzynarodowe**), kształtując model wzajemnego uzupełniania się i pomocniczości jurysdykcji. MPK jako odrębna gałąź prawa zaczęło się kształtować na przełomie XIX i XX w., ale jego instytucjonalny rozwój datowany jest na okres po II wojnie światowej. MPK jako system odpowiedzialności jednostek za najpoważniejsze zbrodnie międzynarodowe powstało w sposób instytucjonalny w 1945 r. (Norimberga), ale jako stała dziedzina prawa międzynarodowego rozwinęło się w pełni po 1998 r. wraz z przyjęciem Statutu rzymskiego, a w konsekwencji powstaniem MTK.

Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego sporządzony w Rzymie dnia 17.07.1998 r. (tj. Dz.U. z 2003 r. Nr 78, poz. 708); P. Hofmański, H. Kuczyńska, *Międzynarodowe prawo karne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, s. 17–61; T. W. Simon, *Genocide, Torture and Terrorism: Ranking International Crimes and Justifying Humanitarian Intervention*, Palgrave Macmillan, London 2015, s. 89; B. Krzan, *Międzynarodowe prawo karne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 752–771.

Michał Dworski

MIĘDZYNARODOWE PRAWO LOTNICZE jest to zespół norm prawnych, które regulują międzynarodową działalność → **państw** w przestrzeni powietrznej. Stanowi ono stosunkowo nowy dział → **prawa międzynarodowego publicznego**, ponieważ jego rozwój nastąpił w związku

z uzyskaniem technicznych możliwości korzystania z przestrzeni powietrznej do celów komunikacyjnych i transportowych. Istotne znaczenie miało określenie statusu prawnego przestrzeni powietrznej. Zgodnie z Konwencją paryską zarządzającą żeglugę powietrzną z 13.10.1919 r. państwo sprawuje całkowite i wyłączne zwierzchnictwo w przestrzeni powietrznej nad swoim → **terytorium**. W okresie międzywojennym zostały też przyjęte dwie regionalne → **umowy międzynarodowe** z zakresu prawa lotniczego: Konwencja iberoamerykańska o żegludze powietrznej z 1.11.1926 r. i Konwencja panamerykańska dotycząca lotnictwa handlowego z 20.02.1928 r., a także umowa w kwestii cywilnoprawnych aspektów wykonywania żeglugi powietrznej – Konwencja warszawska o ujednoliceniu (ujednostajnieniu) niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego z 12.10.1929 r. Najważniejszą umową w systemie międzynarodowego prawa lotniczego jest Konwencja chicagowska o międzynarodowym lotnictwie cywilnym z 7.12.1944 r. Równocześnie z nią przyjęto dwie umowy: 1) Układ o transycie międzynarodowych służb powietrznych – tzw. Układ o dwóch wolnościach lotniczych: wolności przelotu bez lądowania oraz wolności przelotu z lądowaniem w celach technicznych; 2) Układ o międzynarodowym transporcie lotniczym – tzw. Układ o pięciu wolnościach, w którym oprócz dwóch wolności tranzytowych przewidziano też trzy wolności handlowe: prawo przywożenia pasażerów, towarów i poczty z państwa przynależności statku powietrznego, prawo zabierania pasażerów, towarów i poczty do państwa przynależności statku powietrznego, prawo zabierania pasażerów, towarów i poczty z terytorium państwa trzeciego i przywożenia ich na terytorium państwa trzeciego. Na podstawie Konwencji chicagowskiej została utworzona Organizacja Międzynarodowego Lotnictwa Cywilnego (ang. International Civil Aviation Organization, ICAO), która

jest organizacją wyspecjalizowaną systemu → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Organami ICAO są: Zgromadzenie, Rada, Komisja Żeglugi Powietrznej i Sekretariat, a jej siedziba znajduje się w Montrealu. Zgodnie z art. 44 Konwencji chicagowskiej głównym celem ICAO jest „rozwijanie zasad i techniki międzynarodowej żeglugi powietrznej oraz popieranie planowania i rozwoju międzynarodowego przewozu lotniczego”. Ważne miejsce w międzynarodowym prawie lotniczym zajmują umowy dotyczące odpowiedzialności za przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego: Konwencja tokijska w sprawie przestępstw i niektórych czynów popełnionych na pokładzie statków powietrznych z 14.09.1963 r., Konwencja haska o zwalczaniu bezprawnego zawładnięcia statkami powietrznymi z 16.12.1970 r., Konwencja montrealska o zwalczaniu bezprawnych czynów skierowanych przeciwko bezpieczeństwu lotnictwa cywilnego z 23.9.1971 r. i Konwencja pekińska o zwalczaniu bezprawnych aktów dotyczących lotnictwa cywilnego z 10.09.2010 r., która ma zastąpić Konwencję montrealską.

Konwencja zarządzająca żeglugą powietrzną, Paryż, 13.10.1919 r. (tj. Dz.U. z 1929 r. Nr 6, poz. 54); Konwencja o ujednoliceniu niektórych prawideł dotyczących międzynarodowego przewozu lotniczego, Warszawa, 12.10.1929 r. (tj. Dz.U. z 1933 r. Nr 8, poz. 49); Konwencja o międzynarodowym lotnictwie cywilnym, Chicago, 7.12.1944 r. (tj. Dz.U. z 1959 r. Nr 35, poz. 212); C. Berezowski, *Międzynarodowe prawo lotnicze*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964; Z. Galicki, *Międzynarodowe prawo lotnicze* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne. Wielka Encyklopedia Prawa*, t. 4, red. J. Symonides, D. Pyć, Fundacja „Ubi societas, ibi ius”, Warszawa 2014, s. 235–236; I. Kraśnicka, *Międzynarodowe prawo lotnicze* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 687–707; K. Zeidler, *Międzynarodowe prawo lotnicze* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*,

red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 200–204; M. Żylicz, *Prawo lotnicze: międzynarodowe, europejskie i krajowe* (wyd. 2), LexisNexis Polska, Warszawa 2011, *passim*.

Anna Przyborowska-Klimczak

MIĘDZYNARODOWE PRAWO MORZA

to gałąź → **prawa międzynarodowego publicznego** regulująca → **status prawny obszarów morskich**, statków morskich, zasobów morskich, badania dna mórz i oceanów oraz ochrony środowiska morskiego. Fundament tej dziedziny prawa międzynarodowego stanowi Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS) z 10.12.1982 r., zawarta w Montego Bay (weszła w życie 16.11.1994 r.) i stanowiąca „konstytucję mórz i oceanów”. Prawo morza obejmuje m.in.: 1) status prawny poszczególnych obszarów morskich (morze terytorialne, strefa przyległa, wyłączna strefa ekonomiczna, szelf kontynentalny, pełne morze); 2) zasady nieszkodliwego przepływu i tranzytu (m.in. → **prawo nieszkodliwego przepływu**, prawo przejścia tranzytowego, prawo archipelagowego przejścia szlakamiorskimi); 3) ochronę środowiska morskiego; 4) prowadzenie badań naukowych; 5) ratownictwo; 6) przeciwdziałanie piractwu; 7) regulacje dotyczące eksploatacji zasobów dna morskiego w ramach tzw. Obszaru (rozumianego jako obszar niewchodzący w skład → **terytorium** i wyłącznej strefy ekonomicznej żadnego → **państwa**) nadzorowanego przez Międzynarodowy Urząd ds. Dna Morskiego (ang. International Seabed Authority, ISA) z siedzibą w Kingston. Prawo morza znajduje się w dynamicznym rozwoju dzięki umowom regionalnym, orzecznictwu Międzynarodowego Trybunału Prawa Morza (ang. International Tribunal on the Law for the Sea, ITLOS) z siedzibą w Hamburgu, niezagranicznym sporom granicznym, a także ze względu na odpowiedź → **społeczności międzynarodowej** na nowe wyzwania, takie jak zmiany klimatyczne oraz zanieczyszczenie

mórz i oceanów. Ostatnim globalnym osiągnięciem w kontekście rozwoju międzynarodowego prawa morza było przyjęcie – na forum → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** – Porozumienia o bioróżnorodności poza jurysdykcją narodową z 20.09.2023 r. (ang. *BBNJ Agreement*), które rozszerza postanowienia UNCLOS. Przestrzeganie i rozwój norm prawa morza są istotne nie tylko z perspektywy pokojowego współistnienia państw, lecz także z punktu widzenia bezpieczeństwa morskiego, handlu światowego i ochrony morskich ekosystemów.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza sporządzona w Montego Bay dnia 10.12.1982 r. (tj. Dz.U. 2002 r. Nr 59, poz. 543); M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 292–319; R. Churchill, V. Lowe, A. Sander, *The Law of the Sea*, Manchester University Press, Manchester 2022, s. 1–49.

Mateusz Błaszczak

MIĘDZYNARODOWE PUBLIC RELATIONS

(MPR) to zaplanowane i zorganizowane działania komunikacyjne firmy, instytucji, → **organizacji** (międzynarodowej) lub rządu w celu stworzenia wzajemnie korzystnych relacji z publicznością innych narodów oraz kształtowania pozytywnego wizerunku. Mają za zadanie utrzymywanie dobrych relacji z grupami mogącymi mieć wpływ na ich funkcjonowanie, przez pozyskiwanie przychylnych opinii, jak również pozytywnego i otwartego środowiska, które ułatwi organizacji (lub rządowi) osiągnięcie celów politycznych bądź biznesowych. Interesariusze działają zazwyczaj w zróżnicowanych kulturowo i geograficznie kontekstach. Dlatego MPR definiowane są również jako działanie na rzecz zbudowania porozumienia ponad podziałami geograficznymi, kulturowymi i językowymi (Sam Black). Termin ten jest także używany w odniesieniu do tych działań *public relations*, które prowadzi się lub

których skutki są odczuwane poza krajem, gdzie powstały. MPR ma na celu tworzenie harmonii i zrozumienia oraz unikanie konfliktów. Kwestie te mają znaczenie uniwersalne, ale metody planowania i obsługi programów muszą uwzględniać kulturę, religię, tradycję oraz warunki ekonomiczne przyjęte w danym kraju czy kręgu kulturowym. Według Jamesa Gruniga MPR jest szerszą perspektywą, która pozwala praktykom pracować lub współpracować w wielu różnych → **państwach**. W ramach MPR wyróżnia się cztery kluczowe obszary działań. Po pierwsze, analizę społecznego, ekonomicznego, politycznego i kulturowego otoczenia organizacji w celu identyfikacji trendów i formułowania rekomendacji strategicznych dla kierownictwa. Po drugie, doradztwo w zakresie polityk i działań operacyjnych służące budowaniu pozytywnych relacji z kluczowymi grupami odbiorców. Po trzecie, przekazywanie istotnych informacji dotyczących polityki, działań, produktów i usług w sposób dostosowany do specyfiki odbiorców. Po czwarte, ewaluację skuteczności działań komunikacyjnych względem wcześniej określonych celów. Międzynarodowe *public relations* rozwijają się w kontekście dynamicznych procesów globalizacji, takich jak intensyfikacja migracji, transnarodowy obieg informacji, ekspansja technologii informacyjno-komunikacyjnych oraz rosnące znaczenie różnorodności kulturowej jako czynnika determinującego praktyki komunikacyjne. Skuteczna realizacja kampanii PR na poziomie międzynarodowym wymaga od specjalistów umiejętności dostosowania przekazów do lokalnych uwarunkowań. Zasadnicze znaczenie ma znajomość: kontekstu środowiskowego (politycznego, ekonomicznego, prawnego), profilu kulturowego kraju i jego wpływu na komunikację, lokalnych praktyk oraz norm zawodowych określających „kulturę *public relations*”. W przeciwieństwie do klasycznych ujęć zakładających prymat

granic narodowych współczesne podejścia akcentują znaczenie kulturowego zróżnicowania i wielopoziomowej współzależności aktorów komunikacyjnych w skali globalnej. MPR stanowi istotny komponent zarządzania reputacją, dialogu międzykulturowego oraz → **dyplomacji publicznej**, wspierając organizacje w adaptacji do złożonych realiów społeczno-kulturowych współczesnego świata.

G. Szondi, *International context of public relations* [w:] *Exploring Public Relations*, red. R. Tench, L. Yeomans, Prentice Hall, London 2009, s. 112–140; *International Public Relations. Perspectives from Deeply Divided Societies*, red. I. Somerville, O. Hargie, M. Taylor, M. Toledano, Routledge, Abingdon, Oxon 2017; B. H. Signitzer, T. Coombs, *Public relations and public diplomacy: Conceptual convergences*, „Public Relations Review” 1992, nr 18(2), s. 137–147; S. Black, *Public relations*, przeł. I. Chlewińska, Dim Wydawniczy ABC, Warszawa 1998, s. 11.

Marta Ryniejska-Kieldanowicz

MIĘDZYNARODOWY RUCH CZERWONEGO KRZYŻA I CZERWONEGO PÓŁKSIĘŻYCA (MRCKiCP)

jest największą i najbardziej kompleksową organizacją humanitarną na świecie, posiadającą struktury w niemal każdym → **państwie**. Jego nadrzędnym celem jest ochrona życia, zdrowia oraz godności osób dotkniętych skutkami konfliktów zbrojnych, klęsk żywiołowych, katastrof technologicznych, epidemii i innych sytuacji kryzysowych. Fundamentem działalności ruchu są zasady humanitaryzmu, bezstronności, → **neutralności**, niezależności, dobrowolności, jedności i uniwersalności, proklamowane podczas XX Międzynarodowej Konferencji w Wiedniu w 1965 r. Zasady te stanowią podstawę legitymizacji działań podejmowanych przez wszystkie podmioty ruchu i gwarantują jego wiarygodność na forum międzynarodowym. Geneza MRCKiCP sięga 1859 r., kiedy to szwajcarski przedsiębiorca Henry Dunant, będący świadkiem dramatycznych

konsekwencji bitwy pod Solferino, zaproponował utworzenie neutralnej i trwałej organizacji udzielającej pomocy medycznej rannym żołnierzom. Swoje postulaty zawarł w opublikowanym w 1862 r. dziele pt. *Wspomnienie Solferino*, w którym wskazał na potrzebę zapewnienia w przyszłości neutralności dla personelu medycznego oraz utworzenia krajowych stowarzyszeń pomocowych. Rok później Gustave Moynier przedstawił projekt Dunanta Genewskiemu Towarzystwu Użyteczności Publicznej, co doprowadziło do powołania pięcioosobowej komisji pod przewodnictwem generała Guillaume'a-Henriego Dufoura. Komisja zapoczątkowała Międzynarodowy Komitet Pomocy Rannym Żołnierzom, który w późniejszym czasie przekształcono w Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża (MKCK). Struktura MRCKiCP opiera się na trzech niezależnych, lecz ściśle współpracujących komponentach: MKCK (utworzonym w 1863 r.), Międzynarodowej Federacji Stowarzyszeń Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca (założonej w 1919 r.) oraz 190 krajowych stowarzyszeniach działających na poziomie lokalnym. MKCK pełni funkcję strażnika → **międzynarodowego prawa humanitarnego**, prowadzi działania w rejonach konfliktów zbrojnych, monitoruje przestrzeganie → **Konwencji genewskich** i udziela pomocy osobom zatrzymanym oraz rannym. Federacja odpowiada za koordynację międzynarodowej odpowiedzi na klęski żywiołowe, wspierając stowarzyszenia krajowe w działaniach ratunkowych, prewencyjnych i edukacyjnych. Stowarzyszenia krajowe realizują działalność operacyjną w swoich państwach, prowadząc m.in. szkolenia z pierwszej pomocy, zbiórki krwi, akcje edukacyjne oraz → **pomoc humanitarną**. Kierownictwo ruchu stanowią: Międzynarodowa Konferencja Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca, Rada Delegatów oraz Stały Komitet. Instytucje te umożliwiają strategiczną współpracę, ustanawianie wspólnych kierunków działań oraz

konsolidację wysiłków humanitarnych na poziomie globalnym. MRCKiCP, za pośrednictwem swoich krajowych komponentów, zrzesza 97 milionów członków i wolontariuszy oraz zatrudnia około 300 tysięcy osób na całym świecie. Jego symbolem, zaproponowanym w 1863 r., a oficjalnie przyjętym rok później, jest czerwony krzyż na białym tle – odwrotność flagi Szwajcarii. Został on po raz pierwszy zastosowany na białej opasce z czerwonym krzyżem jako znak ochronny personelu medycznego. Współcześnie uznaje się cztery symbole MRCKiCP: czerwony krzyż, czerwony półksiężyc, czerwony kryształ oraz – historycznie – czerwonego lwa i słońce, przy czym ten ostatni przestał być używany po rewolucji irańskiej w 1979 r. Symbole te mają charakter prawnie chronionych znaków ochronnych w ramach międzynarodowego prawa humanitarnego i służą identyfikacji działań prowadzonych przez podmioty MRCKiCP.

N. Wylie, *The sound of silence: The history of the International Committee of the Red Cross as past and present*, „Diplomacy and Statecraft” 2002, nr 13(4), s. 186–204; D. P. Forsythe, *The Humanitarians: The International Committee of the Red Cross*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, *passim*.

Michał Dworski

MINISTER SPRAW ZAGRANICZNYCH – jednoosobowy naczelny organ → **państwa** odpowiedzialny za koordynację jego polityki zagranicznej, kierujący działem administracji rządowej zwanej zwyczajowo MSZ, zapewniającym obsługę kancelaryjną ministra. W większości przypadków funkcję ministra sprawuje członek partii politycznej. W niektórych państwach organ ma odmienną tytulaturę, np. sekretarz stanu w Stanach Zjednoczonych lub Jego Królewskiej Mości Główny Sekretarz Państwa ds. Zagranicznych, → **Wspólnoty Narodów** i Rozwoju w Wielkiej Brytanii, zwyczajowo zwany *foreign secretary*. Funkcja ministra może być również zależna od organizacji

danego rządu, a sama nomenklatura – wynikać z powierzenia danemu ministrowi dodatkowych działów administracji, takich jak resort obrony lub polityka europejska. Przykładowo we Francji odpowiednikiem polskiego MSZ jest Ministerstwo ds. Europy i Spraw Zagranicznych, na czele którego stoi Minister ds. Europy i Spraw Zagranicznych. Minister spraw zagranicznych w swojej pracy wspierany jest przez sekretarzy i podsekretarzy stanu (tytułowanych grzecznościowo wiceministrami), pełnomocników, specjalnych przedstawicieli, specjalnych wysłanników, koordynatorów oraz komisarzy, a także służbę dyplomatyczno-konsularną. Rozdysponowanie kompetencji między wiceministrami, limit wyznaczonych pełnomocników czy sam podział pracy pozostają zależne od każdorazowej organizacji danego rządu i ustawodawstwa wewnętrznego państw. Minister spraw zagranicznych, poza kierowaniem określonym działem administracji rządowej, reprezentuje państwo podczas wizyt zagranicznych lub bierze udział w pracach różnych organów → **organizacji międzynarodowych**. Uczestniczy również w procesie protokolarnym wynikającym z obowiązujących norm → **prawa dyplomatycznego** i → **prawa konsularnego**, takim jak mianowanie kierowników placówek zagranicznych poprzez wystawienie i otrzymywanie → **listów wprowadzających** (fr. *lettres d'introduction*) dla → **chargé d'affaires** lub urzędników konsularnych. Zwyczajowo funkcję ministra spraw zagranicznych powierza się osobie dysponującej rozbudowanymi kontaktami międzynarodowymi i merytoryczną wiedzą z zakresu prawa, ekonomii lub nauk pokrewnych oraz posługującej się sprawnie językami obcymi. Minister spraw zagranicznych powinien mieć również dobrze rozwinięte kompetencje komunikacyjne, co wynika z jego bezpośredniego udziału w procesie prowadzenia rokowań oraz zacieśnianiu relacji międzynarodowych. W większości państw funkcja ta cieszy się wyższym statusem i prestiżem

w odróżnieniu od pozostałych organów administracji rządowej, co skutkuje powierzeniem danemu ministrowi funkcji wicepremiera. Ze względu na dynamiczny rozwój narzędzi i czynników kształtujących politykę zagraniczną państwa minister nie jest jedynym organem administracji rządowej odpowiedzialnym za całościowy rozwój polityki zewnętrznej państwa, która pozostaje wypadkową współpracy rządu, głowy państwa czy pozostałych ministerstw i instytucji państwowych.

A. Antoszewski, *Minister Spraw Zagranicznych* [w:] *Leksykon politologii* (wyd. 6), red. A. Antoszewski, R. Herbut, Atla 2, Wrocław 2004, s. 233; B. Banaszak, *Porównawcze prawo konstytucyjne współczesnych państw demokratycznych* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 394–402; B. Surmacz, *Ewolucja współczesnej dyplomacji: aktorzy, struktury, funkcje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2015, s. 169–170. J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 63–65, 197, 499. K. Zeidler, *Minister Spraw Zagranicznych* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 178; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 268–270.

Michał Wójcik

MISJA DYPLMATYCZNA to stała placówka → **państwa** wysyłającego (lub innego uznanego podmiotu → **prawa międzynarodowego**; → **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) działająca na → **terytorium** państwa przyjmującego lub przy organizacji wielostronnej. Jej ustanowienie następuje na podstawie → **umowy międzynarodowej** i stanowi realizację konstytucyjnego → **prawa legacji** (łac. *ius legationis*), czyli prawa do wysyłania (legacja czynna) oraz przyjmowania (legacja bierna) przedstawicieli dyplomatycznych. Powołanie misji wymaga wzajemnej zgody obu stron i jest wyrazem uznania

→ **suwerenności** oraz woli utrzymywania oficjalnych relacji. Współcześnie misja dyplomatyczna najczęściej przyjmuje formę → **ambasady** zlokalizowanej zazwyczaj w stolicy państwa przyjmującego. Główna siedziba placówki może funkcjonować oddzielnie od → **rezydencji** szefa misji (→ **ambasadora**, wysokiego komisarza lub stałego przedstawiciela). W dyplomacji praktykowane są również misje nierezydentne, obejmujące więcej niż jedno państwo, a także → **misje specjalne ad hoc**. Misje dyplomatyczne dysponują majątkiem ruchomym i nieruchomym. Zgodnie z KWSD (1961) realizują następujące funkcje: 1) reprezentowanie państwa wysyłającego; 2) ochrona jego interesów oraz obywateli; 3) prowadzenie negocjacji i konsultacji; 4) gromadzenie i analiza informacji o sytuacji wewnętrznej państwa przyjmującego; 5) promowanie relacji politycznych, gospodarczych, naukowych i kulturalnych. W szczególnych przypadkach, takich jak zawieszenie → **stosunków dyplomatycznych**, misja może przejąć zadania ochronne nad opuszczonymi placówkami, mieniem i dokumentacją. Chociaż potocznie mówi się o → **eksterytorialności** ambasad, teren misji formalnie znajduje się pod jurysdykcją państwa przyjmującego, jednak zgodnie z prawem międzynarodowym objęty jest → **przywilejami i immunitetami**, które zabraniają władzom lokalnym wstępu na jego teren bez zgody szefa misji. Naruszenie tych norm stanowi poważne złamanie prawa międzynarodowego. Misje dyplomatyczne odgrywają kluczową rolę w utrzymywaniu stosunków międzynarodowych. Dzięki jasnym regułom ich funkcjonowania, opartym na międzynarodowym prawie dyplomatycznym i → **protokole**, zapewniają stabilne, przewidywalne i zgodne z normami ramy dla współpracy między państwami.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz,

W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 444–445; R. G. Feltham, *The diplomatic mission* [w:] R. G. Feltham, *Diplomatic Handbook* (wyd. 8), Brill, Leiden 2004, s. 13–23.

Michał Dworski

MISJE SPECJALNE są najstarszą formą dyplomacji, stosowaną od czasów starożytnych. Status misji specjalnych reguluje KMS z 1969 r., według której misją specjalną jest misja czasowa, reprezentująca → **państwo**, wysyłana przez jedno państwo do drugiego państwa za jego zgodą w celu wspólnego rozpatrzenia z nim określonych spraw. Misje specjalne mają charakter tymczasowy, to znaczy ich członkowie po wypełnieniu zadania określonego jako cel misji wracają do swoich instytucji macierzystych w kraju wysyłającym misję. Do ich wysłania nie jest konieczne istnienie → **stosunków dyplomatycznych** między państwami i mogą być wysyłane nawet pomimo stanu wojny. W takich sytuacjach ich celem może być np. podpisanie rozejmu, wynegocjowanie traktatu pokojowego czy nawiązanie stosunków dyplomatycznych. Zakres przedmiotowy i czasowy misji oraz jej skład są zawsze wynikiem uzgodnień zainteresowanych państw. Rozpoczęcie funkcji misji specjalnej następuje w momencie ustanowienia przez nią oficjalnego kontaktu z MSZ bądź innym organem państwa przyjmującego, natomiast zakończenie może być wynikiem wypełnienia jej zadań, upływu czasu, na jaki została wysłana, porozumienia państw czy jednostronnej decyzji w kwestii rozwiązania misji. Misje specjalne mogą być wysyłane w stosunkach między dwoma państwami (misja typowa), mogą stanowić wspólny organ kilku państw wysyłających do państwa przyjmującego (misja wspólna), mogą też być wysłane przez państwo na → **konferencję międzynarodową** (misja konferencyjna) lub na sesję organu → **organizacji międzynarodowej** (np. Zgromadzenia Ogólnego → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**). Ze względu na kryterium

rangi szefa misji można wyróżnić: 1) misje polityczne, w tym misje wysokiej rangi kierowane przez polityków (np. prezydenta, premiera, → **ministra spraw zagranicznych**); 2) typowe → **misje dyplomatyczne**, na których czele stoją osoby mające status dyplomatyczny oraz odpowiednie pełnomocnictwa; 3) misje techniczne, kierowane przez osoby niemające statusu dyplomatycznego, ale odpowiednio umocowane do prowadzenia rokowań dyplomatycznych (np. w kwestiach wymagających wiedzy specjalistycznej). Zakres przedmiotowy misji specjalnych jest bardzo szeroki – od misji negocjacyjnych, dla których przedmiotem rokowań mogą być wszystkie aspekty wzajemnych stosunków państw (polityczne, gospodarcze, militarne, kulturalne itp.), przez misje obserwacyjne (np. na konferencje międzynarodowe czy misje wysyłane w celu obserwacji wyborów w drugim państwie), po misje ceremonialne (udział w koronacji monarchy, uroczystości objęcia stanowiska przez prezydenta, pogrzebie głowy państwa czy z okazji oficjalnych obchodów rocznicowych).

KMS otwarta do podpisu w Nowym Jorku, dnia 16.12.1969 r. (tj. Dz.U. z 1985 r. Nr 48, poz. 245); G. R. Berridge, *Special missions* [w:] G. R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice* (wyd. 5), Palgrave Macmillan, London 2015, s. 241–250; Z. J. Pietraś, *Dyplomatyczna misja specjalna jako instytucja prawa międzynarodowego*, b.n.w., Lublin 1978, *passim*; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 12), LexisNexis Polska, Warszawa 2012, s. 283–292.

Beata Surmacz

MUNDUR DYPLMATYCZNY (ang. *diplomatic uniforme*, fr. *uniforme diplomatique*) to rodzaj formalnego ubioru (ang. *formal wears/dress*, fr. *tenue de soirée, tenue de cérémonie*), specjalnego → **stroju** noszonego przez przedstawicieli/ki → **korpusu dyplomatycznego** podczas oficjalnych spotkań oraz ceremonii. Stanowi element → **protokołu dyplomatycznego**

i → **etykiety** w relacjach międzynarodowych. Ma znaczenie symboliczne, podkreśla powagę, szacunek i wymóg godnego reprezentowania danego → **państwa**, w tym tradycje kulturowe oraz przyjęte normy podczas wyjątkowych wydarzeń. Obowiązuje nadal w krajach o długiej historii dyplomacji oraz → **ceremoniału**, np. Wielkiej Brytanii, Francji, Włoszech etc. Stosowanie munduru dyplomatycznego może się różnić w zależności od kultury oraz tradycji danego państwa. Ma on podkreślać profesjonalizm, powagę stanowiska oraz promować w oficjalnym reprezentowaniu kraju poza jego → **granicami**, w tym budowaniu zaufania do niego. Oprócz munduru dyplomatycznego oficjalne → **stroje męskie** to: frak, smoking oraz żakiet tzw. jaskółka (wymagana odpowiednia, dostosowana do okazji kolorystyka oraz dodatki, np. muszka, spinki do mankietów), buty: najczęściej czarne lakierki. Kobięcy mundur dyplomatyczny (w zależności od kraju i instytucji) zazwyczaj charakteryzują elegancki, klasyczny krój, wysoka jakość materiału oraz stonowane kolory. Składa się z marynarki, spódnicy lub spodni i bluzki (opcjonalnie kapelusza i rękawiczek), w tym odpowiednich do ubioru akcesoriów (biżuteria, apaszka, torebka) oraz butów (m.in. wysokość obcasa dostosowana do sylwetki). Oddzielne przepisy regulują zakładanie orderów, odznaczeń oraz mundurów służbowych przez przedstawicieli wojska, policji etc. na oficjalne uroczystości (spotkania w → **ambasadach** / → **konsulatach**; np. ceremoniał wojskowy, policyjny, *dress code* etc.). Za równoważny ze strojem formalnym uważany jest także strój narodowy (ang. *national dress*, fr. *costume national*). W Polsce mundur dyplomatyczny obowiązywał w II RP m.in. w postaci: granatowego fraku ze złotymi haftami przedstawiającymi liście dębu i żółodzi oraz amarantowej wypustki na stojącym kołnierzu, kapelusza z kokardą o narodowych barwach i strusiego pióropusza, szpady i białych rękawiczek; guzików

matowych, złotych, okrągłych, lekko wypukłych z wyciśniętym wypukłym orłem; trzewików czarnych, lakierowanych, typu wojskowego bez kapki. Obecnie w Polsce mundur dyplomatyczny nie jest stosowany w → **służbie zagranicznej**.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 lutego 1926 r. w sprawie umundurowania urzędników służby dyplomatycznej i konsularnej (na zasadzie art. 35 ustawy z dnia 17 lutego 1922 r. o państwowej służbie cywilnej) (Dz.U.R.P. Nr 21, poz. 164);

P. Łossowski, *Dyplomacja polska 1918–1939*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2002, s. 161; T. Orłowski, *Protokół Dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta* (wyd. 2 popr.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2006, s. 321; C. Ikanowicz, J. W. Piekarski, *Protokół dyplomatyczny i dobre obyczaje* (wyd. 6 rozsz. i zaktual.), Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2007, s. 171; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 443, 451.

Kornela Oblińska

N

NATO (Sojusz Północnoatlantycki) to → **organizacja międzynarodowa**, sojusz obronny utworzony dnia 4.04.1949 r. przez 12 → **państw**: Belgię, Danię, Francję, Holandię, Islandię, Kanadę, Luksemburg, Norwegię, Portugalię, Stany Zjednoczone, Wielką Brytanię i Włochy. Dokumentem konstytuującym ten podmiot jest Traktat Północnoatlantycki podpisany w Waszyngtonie, obejmujący 14 artykułów. Od momentu powstania doszło do 10 akcesji kolejnych państw, dlatego w 2025 r. organizacja liczy 32 członków. Polska została członkiem NATO w 1999 r., wraz z Czechami i Węgrami. Swoim zasięgiem NATO obejmuje obszar euroatlantycki, przede wszystkim → **terytorium** państw członkowskich. Głównym celem powstania była ich obrona przed agresją militarną ze strony ZSRR i Układu Warszawskiego. Po zakończeniu zimnej wojny celem faktycznym jest kolektywna obrona oraz stabilizacja bezpieczeństwa globalnego z główną rolą USA. Organizacja jest jedyną realną siłą militarną stabilizującą porządek światowy. Jej zadania są związane głównie z potwierdzaniem demokracji, → **pokojowym rozwiązywaniem sporów**, polityką odstraszania oraz aktywnością w ramach misji wojskowych. Zobowiązania i solidarność sojusznicza bazują przede wszystkim na zapisach artykułów: 3 (samopomoc i zdolności odpierania napaści), 4 (konsultacje sojusznicze w razie zagrożenia) i 5 (solidarna pomoc w przypadku napaści na którekolwiek państwo członkowskie). Wiążą się z tym ściśle wydatki obronne, określone na poziomie nie mniejszym niż 2% PKB budżetów każdego państwa NATO, z perspektywą podniesienia do nawet 5%, ze względu na wyzwania i zagrożenia globalne, w tym agresywną politykę Rosji i jej atak na

Ukrainę. Kluczowe znaczenie dla efektywności działań organizacji mają: 1) konsultacje polityczno-wojskowe w ramach tzw. szczytów NATO; 2) strategię NATO, związane w dużym stopniu z postanowieniami kolejnych szczytów; 3) struktura decyzyjna oparta na Radzie Północnoatlantyckiej, jedynym organie traktatowym NATO, z sekretarzem generalnym; 4) siły militarne bazujące na siłach zbrojnych państw członkowskich w sumarycznej liczbie żołnierzy bliskiej 3,5 miliona; 5) dysponowanie bronią jądrową przez USA, Francję i Wielką Brytanię. Współcześnie NATO i państwa członkowskie stoją w szczególności przed wyzwaniami związanymi z utrzymaniem wewnętrznej spójności, zwiększeniem zdolności obronnych i szybkim reagowaniem.

W. Gizicki, *Central Europe and NATO transformation 2014–2018*, „Przegląd Strategiczny” 2019, nr 12, s. 117–129; R. Zięba, *Implikacje polityki rozszerzania NATO*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2023, nr 17, s. 113–126; J. Gryz, *Wojna Rosji z Ukrainą i jej skutki dla NATO*, „Roczniki Nauk Społecznych” 2024, nr 4, s. 81–102.

Wojciech Gizicki

NEUTRALNOŚĆ to status → **państwa**, które nie uczestniczy w konflikcie zbrojnym i powstrzymuje się od udzielania pomocy stronom walczącym. Pojęcie to odnosi się także do całokształtu zobowiązań prawnych będących następstwem decyzji o nieangażowaniu się w działania wojenne oraz do przestrzegania obowiązków wynikających z → **prawa międzynarodowego**. Klasycznym przykładem jest tzw. neutralność trwała (permanentna), przyjmowana przez niektóre państwa (np. Szwajcarię, Austrię) jako element ich polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Z kolei neutralność czasowa dotyczy sytuacji, w której państwo ogłasza neutralność wyłącznie na czas konkretnego konfliktu zbrojnego. Państwo neutralne ma prawo do samoobrony i prowadzi własną politykę obronną. Zasady neutralności zostały skodyfikowane w prawie

międzynarodowym, m.in. w konwencjach haskich z 1907 r., a ich aktualność potwierdzają i uzupełniają praktyka dyplomatyczna oraz orzecznictwo międzynarodowe. Państwo neutralne zobowiązane jest m.in. do zakazu udostępniania swojego → **terytorium** wojskom walczącym stron, zakazu rekrutacji, internowania walczących oraz bezstronności w handlu bronią. Naruszenie tych zasad może skutkować utratą statusu neutralnego oraz represjami stron konfliktu. Neutralność nie jest równoznaczna z brakiem członkostwa w → **organizacjach międzynarodowych**. Państwa neutralne mogą być aktywne dyplomatycznie i uczestniczyć w strukturach takich jak → **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, → **OBWE** czy nawet → **Unia Europejska**, jednak nie są członkami sojuszy wojskowych (np. → **NATO**). Status neutralności jest uznaniowy, co oznacza, że wymaga akceptacji przez inne państwa oraz często musi być podparty potencjałem, który skutecznie odstrasza potencjalne państwo-agresora.

Konwencja dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z 18.10.1907 r. (tj. Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 160); M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 177–178; M. Konarski, *Neutralność państw europejskich. Aspekty prawne, międzynarodowe i polskie*, red. J. Smoliński, Z. Tomkowski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Menedżerskiej, Warszawa 2012, s. 27–43.

Mateusz Błaszczak

NOTY DYPLMATYCZNE są głównym instrumentem → **korespondencji dyplomatycznej** rządów → **państw**. Służą porozumiewaniu się przede wszystkim między MSZ a → **misjami dyplomatycznymi** akredytowanymi (→ **akredytacja**) w państwie przyjmującym, ale również między → **organizacjami międzynarodowymi** i placówkami dyplomatycznymi czy między przedstawicielstwami dyplomatycznymi

w państwie przyjmującym. W określonych sytuacjach noty dyplomatyczne mogą być także wymieniane bezpośrednio między ministerstwami spraw zagranicznych. Występują w dwóch podstawowych odmianach: jako noty osobiste i noty werbalne. Nota osobista (nota podpisana) pisana jest w pierwszej osobie, wysyłana od osoby do osoby i zawiera podpis nadawcy. Stosowana jest najczęściej w szczególnie istotnych bądź delikatnych kwestiach, wymagających zaangażowania → **ministra spraw zagranicznych** czy → **ambasadora**. Nota werbalna (nota słowna) jest pisana w trzeciej osobie, kierowana od urzędu do urzędu, sporządzana na specjalnym papierze notowym, nie jest podpisywana, lecz opatrzona pieczęcią nadawcy i co najwyżej paraflowana. Nota werbalna z nagłówkiem, czyli z zamieszczoną nad tekstem nazwą, służy do oficjalnych, formalnoprawnych wystąpień, np. wypowiedzenia → **umowy międzynarodowej**. Nota werbalna bez nagłówka jest najczęściej stosowaną i uniwersalną w tematyce formą noty, służącą do załatwiania codziennych, bieżących spraw o charakterze administracyjnym, technicznym czy protokołarnym. Ponadto w praktyce dyplomatycznej można spotkać: 1) noty okólne (noty o identycznej treści wysyłane do wielu adresatów, np. → **Protokół Dyplomatyczny MSZ** do wszystkich szefów misji dyplomatycznych akredytowanych w danym państwie); 2) noty zbiorowe (wspólna nota dwóch lub więcej państw skierowana do jednego państwa); 3) noty identyczne (noty o treści merytorycznie takiej samej, przesyłane przez jedno państwo do dwóch lub większej liczby państw bądź kierowane przez kilka stron do jednego odbiorcy). Przy redagowaniu not dyplomatycznych należy przestrzegać zasad kurtuazji międzynarodowej i wymagań formalnych (np. tytułatura, zwroty grzecznościowe), a także stosować język dyplomatyczny. Merytoryczna treść noty musi być wyrażona precyzyjnie, logicznie i poprawnie językowo.

R. P. Barston, *Modern Diplomacy* (wyd. 2), Addison Wesley Longman, London, New York 1997, s. 43–60; J. Sutor, *Korespondencja dyplomatyczna* (wyd. 4), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2008, s. 145–204.

Beata Surmacz

NOTYFIKACJA (ang. *notification*) pochodzi z łac. *notificatio* – „dać do wiadomości”, „zawiadomić”, pojawiła się również w języku starofrancuskim (ok. XV w.). Notyfikacja oznacza urzędowe powiadomienie władz drugiego → **państwa** lub → **organizacji międzynarodowej** o oficjalnym stanowisku, zaistnieniu określonego faktu czy zdarzenia (np. przybycia członka personelu dyplomatycznego). Notyfikacja dokonywana jest w formie pisemnej przez MSZ. Praktyka notyfikacji przybycia do Polski przedstawicieli dyplomatycznych obcych państw realizowana jest na podstawie art. 5 KWSD (1961). → **Misja dyplomatyczna** zobowiązana jest do notyfikacji polskiemu MSZ rozpoczęcia i zakończenia pełnienia funkcji przez wszystkich jej członków korzystających z → **przywilejów i immunitetów**, przez wysłanie do departamentu → **Protokołu Dyplomatycznego** MSZ → **noty** werbalnej. W nocie powinny być wskazane termin przyjazdu, stanowisko i funkcja danej osoby oraz informacja, na czyje miejsce przyjeżdża. W przypadku członków personelu dyplomatycznego powinna zostać również określona pozycja na liście → **korpusu dyplomatycznego** prowadzonej przez Departament → **Protokołu Dyplomatycznego** MSZ i dostępnej na stronie internetowej ministerstwa. Notyfikacja powinna nastąpić niezwłocznie po nominacji, nie później jednak niż siedem dni po przyjeździe. Analogicznie sytuacja wygląda przy obowiązkach notyfikacji członków urzędu konsularnego. Natomiast przy składanej przy wyjeździe nocie werbalnej powinien być określony termin zakończenia pełnienia oficjalnych funkcji i termin wyjazdu.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2005, *passim*; *Poradnik dla misji dyplomatycznych w Rzeczypospolitej Polskiej*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 2019, *passim*.

Anna Umińska-Woroniecka

NOWOCZESNE TECHNOLOGIE W DYPLMACJI to zespół praktyk, narzędzi i strategii wykorzystujących technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) w działaniach dyplomatycznych. Współczesna dyplomacja przechodzi dynamiczną transformację, w której ICT przekształcają sposoby komunikacji, negocjacji, gromadzenia danych, a także redefiniują relacje → **państw**, korporacji i społeczeństw. Zmiany te wpływają na strukturę systemu międzynarodowego i prowadzą do narodzin nowych aktorów, takich jak firmy technologiczne czy cyfrowi → **ambasadorzy**. Ze względu na sposób wykorzystania technologii wyróżnić można: 1) → **dyplomację cyfrową** (*digital diplomacy*) – obejmuje wykorzystanie mediów społecznościowych, *big data*, aplikacji analitycznych i platform cyfrowych w komunikacji publicznej i reprezentacji interesów państw; przykładem jest *real-time diplomacy*, czyli natychmiastowe reagowanie na wydarzenia międzynarodowe; 2) dyplomację cybernetyczną (*cyber diplomacy*) – koncentruje się na zwalczaniu cyberzagrożeń (np. cyberataków, → **dezinformacji**) przy użyciu narzędzi i procedur dyplomatycznych; 3) dyplomację technologiczną (*tech diplomacy*) – nowa forma relacji rządów z korporacjami technologicznymi; przykładem są dedykowane funkcje ambasadorów ds. AI, IoT czy cyberbezpieczeństwa, takich jak duński *tech ambassador* (2017) czy francuski ambasador ds. stosunków cyfrowych. W odpowiedzi na wyzwania cyfrowej epoki → **Unia Europejska** przyjęła w 2022 r. konkluzję ws. dyplomacji cyfrowej, uznając ją za integralny element działań zewnętrznych UE. Powstają nowe instytucje

– m.in. Biuro UE ds. Technologii w San Francisco – mające wspierać dialog z sektorem technologicznym. UE promuje wartości demokratyczne i → **prawa człowieka** w przestrzeni cyfrowej, zacieśnia współpracę z → **organizacjami międzynarodowymi** (→ **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, → **G7**, → **OBWE**, → **NATO**) oraz wzmacnia odporność na manipulacje informacyjne. Nowoczesne technologie w dyplomacji wymagają interdyscyplinarnego podejścia, a ich rozwój czyni dyplomację kluczowym narzędziem kształtowania globalnego ładu cyfrowego.

R. A. Adler-Nissen, A. Drieschova, *Track-change diplomacy: Technology, affordances, and the practice of international negotiations*, „International Studies Quarterly” 2019, nr 63, s. 531–545; *Digital Diplomacy and International Organisations: Autonomy, Legitimacy and Contestation*, red. C. Bjola, R. Zaiotti, Routledge, Abingdon, Oxon 2021, *passim*; D. Copeland, *Digital technology* [w:] *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*, red. A. F. Cooper, J. Heine, R. Thakur, Oxford University Press, Oxford 2013, s. 453–472; V. Lam, *Information and communication technologies and public diplomacy* [w:] V. Lam, *Public Diplomacy in Vietnam: National Interests and Identities in the Public Sphere*, Routledge, London, New York 2022, *passim*; Rada Unii Europejskiej, *Dyplomacja cyfrowa UE: Rada ustala spójniejsze podejście do wyzwań związanych z nowymi technologiami*, Komunikat prasowy z 18 lipca 2022 r., <https://www.consilium.europa.eu/pl/press/press-releases/2022/07/18/eu-digital-diplomacy-council-agrees-a-more-concerted-european-approach-to-the-challenges-posed-by-new-digital-technologies/> [dostęp: 17.06.2025].

Urszula Soler

NUNCJATURA APOSTOLSKA to oficjalna → **misja dyplomatyczna** Stolicy Apostolskiej (→ **dyplomacja Stolicy Apostolskiej**) przy → **państwie** lub → **organizacji międzynarodowej**, którą kieruje stały przedstawiciel – → **nuncjusz apostolski**. Funkcje nuncjatury wykraczają poza standardowe → **stosunki dyplomatyczne**

regulowane → **prawem międzynarodowym** i obejmują także kontakty kanoniczne między Stolicą Apostolską a lokalną hierarchią Kościoła katolickiego. Historycznie nuncjatura pojawiła się w dokumentach dopiero w drugiej połowie XIV w., jednak funkcje nuncjusza jako przedstawiciela papieskiego można odnaleźć już w średniowiecznych instytucjach *missi discurrentes* czy *apocri-sari*, działających przy dworze cesarza bizantyjskiego. Rozwój nuncjatury jako stałej instytucji nastąpił wraz z określeniem roli nuncjusza w polityce zagranicznej Kościoła, szczególnie po soborze trydenckim (1545–1563). KPK z 1983 r. nie odnosi się bezpośrednio do nuncjusza czy nuncjatury, a zamiast tego reguluje zadania i rolę legata papieskiego, który reprezentuje papieża wobec Kościołów partykularnych oraz władz państwowych (kan. 362–364). Z kolei *motu proprio* pt. *Sollicitudo omnium ecclesiarum* z 1969 r. rozróżnia funkcje legata: jeśli pełni zadania jedynie duchowne, nazywany jest → **delegatem apostolskim**, natomiast gdy łączy kompetencje duchowne i dyplomatyczne – nuncjuszem apostolskim. Do krajów, z którymi Stolica Apostolska nie utrzymuje stosunków dyplomatycznych, wysyłany jest delegat apostolski, który pełni funkcję łącznika z lokalnym Kościołem, lecz nie ma formalnego statusu dyplomatycznego (czasami są mu przyznawane ograniczone → **przywileje** dyplomatyczne). W odróżnieniu od niego *legat a latere* to papieski przedstawiciel mianowany tymczasowo lub do określonych zadań. W związku z tym nuncjatura apostolska spełnia podwójną funkcję: kościelną i społeczno-polityczną. Funkcja kościelna bazuje na zacieśnianiu więzów łączności z Kościołem partykularnym, funkcja społeczna zaś oznacza, że nuncjatura jest instrumentem dialogu z władzami cywilnymi. Nuncjatury dzielą się na urzędy pierwszej i drugiej klasy. Pełnienie funkcji nuncjusza w najważniejszych nuncjaturach (pierwszej klasy) często jest krokiem na drodze do otrzymania kapelusza

kardynalskiego. Niektóre nuncjatury mogą dysponować szerokim zakresem kompetencji terytorialnych (→ **terytorium**) i obejmować relacje z kilkoma państwami, jak w przypadku nuncjatury w Bogocie, która przez cały XIX w. odpowiadała za Amerykę Łacińską *in toto* z wyłączeniem Brazylii. Nuncjatura apostolska składa się z nuncjusza oraz jego współpracowników, takich jak doradcy, audytorzy i sekretarze. Wszyscy oni mają status agentów dyplomatycznych i wchodzi w skład → **korpusu dyplomatycznego** akredytowanego (→ **akredytacja**) przy państwie przyjmującym. Siedziba nuncjatury korzysta z ochrony prawnej, która wygasa w przypadku zerwania stosunków dyplomatycznych. Posiada więc herb i flagę, które symbolizują oficjalną misję dyplomatyczną Stolicy Apostolskiej.

G. Ferragu, *Nonciatures (droit de légation active)* [w:] *Dictionnaire du Vatican et du Saint-Siège*. red. C. Dickès, Laffont, Paris 2013, s. 711–714; J. Kowalczyk, *Działalność dyplomatyczna Stolicy Apostolskiej w świecie i w Polsce*, „Studia Warmińskie” 2004/2005, nr 41–42, s. 19–30; *Nuncjatura Apostolska w Rzeczypospolitej*, red. T. Chynczewska-Hennel, K. Wiszowata-Walczak, Wydawnictwo Benkowski Publishing & Ballons, Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2012, *passim*.

Michał Dworski

NUNCJUSZ APOSTOLSKI to stały przedstawiciel dyplomatyczny Stolicy Apostolskiej (→ **dyplomacja Stolicy Apostolskiej**) akredytowany (→ **akredytacja**) przy → **państwie** przyjmującym, pełniący jednocześnie funkcję szefa → **misji dyplomatycznej**. Słowo „nuncjusz” wywodzi się z łacińskiego *nuntius*, oznaczającego posłańca lub wysłannika. Odmienność tego tytułu w stosunku do tradycyjnego „→ **ambasadora**” podkreśla wyjątkowy charakter misji dyplomatycznych Stolicy Apostolskiej. KPK z 1983 r. nie odnosi się bezpośrednio do nuncjusza, a zamiast tego reguluje zadania i rolę legata papieskiego, który reprezentuje

papieża wobec Kościołów partykularnych oraz władz państwowych (kan. 362–364). Zgodnie z kan. 362 KPK Stolica Apostolska ma „naturalne i niezależne prawo mianowania i wysyłania swoich legatów, czy to do Kościołów partykularnych w różnych krajach lub regionach, czy też równocześnie do państw i rządów, jak również przenoszenia ich i odwoływania, z zachowaniem przepisów → **prawa międzynarodowego**, gdy idzie o wysyłanie i odwoływanie legatów ustanowionych w państwach”. Zadania nuncjusza obejmują z jednej strony reprezentację Stolicy Apostolskiej w relacjach międzynarodowych, z drugiej zaś funkcje wewnętrzkościelne. Legat stały, czyli nuncjusz (→ **pronuncjusz**), → **internuncjusz**, → **delegat apostolski** i stały obserwator przy → **organizacjach międzynarodowych**, reprezentuje papieża (jego urząd) zarówno w Kościołach partykularnych, jak i wobec państwa oraz władz cywilnych. Tym samym jego misja wobec Kościołów partykularnych jest funkcją religijno-kościelną *ad intra*, natomiast wobec wspólnoty politycznej, czyli państwa – funkcją religijno-kościelną *ad extra*. W sferze dyplomatycznej nuncjusz odgrywa kluczową rolę w utrzymywaniu i rozwijaniu relacji między Stolicą Apostolską a państwami, w szczególności w zakresie negocjowania i realizacji → **konkordatów** oraz innych umów dwustronnych. W wymiarze kościelnym zaangażowany jest m.in. w proces mianowania biskupów oraz w koordynację działań duszpasterskich i administracyjnych Kościołów partykularnych. Nuncjusz apostolski kieruje pracą → **nuncjatury**, w której skład wchodzi również doradcy, audytorzy i sekretarze. Ich działalność mieści się w ramach → **korpusu dyplomatycznego**. W świetle postanowień KWSD (1961) nuncjusz ma rangę ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego. Ponadto konwencja przewiduje, że szefowie misji dyplomatycznych mają pierwszeństwo według daty i godziny objęcia urzędu, chyba że państwo przyjmujące przyjęło inną

praktykę. W odniesieniu do przedstawicieli Stolicy Apostolskiej wiele państw – w tym niektóre o większości niekatolickiej, jak Niemcy czy Szwajcaria – uznaje nuncjusza za dziekana korpusu dyplomatycznego. Tam gdzie Stolica Apostolska nie utrzymuje formalnych → **stosunków dyplomatycznych** z państwem, wysyłany jest delegat apostolski. Choć ma on ten sam stopień kościelny co nuncjusz, nie jest akredytowany przy władzach państwowych, zatem nie przysługuje mu formalny status dyplomatyczny. Nuncjusz apostolski nie reprezentuje Państwa Watykańskiego jako takiego, lecz Stolicę Apostolską, czyli podmiot prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawniędzynarodowa**), którego działalność i misja mają charakter religijny, ponadpaństwowy i duchowy. Urząd nuncjusza istniał bowiem jeszcze przed utworzeniem Państwa Watykańskiego w 1929 r. W hierarchii kościelnej

nuncjuszowi przysługuje zazwyczaj tytuł arcybiskupa tytularnego. Zgodnie z obowiązującymi standardami wiekowymi nuncjusze nie powinni przekraczać 75. roku życia. Na mocy akredytacji dyplomatycznej korzystają oni z → **przywilejów i immunitetów** przysługujących ambasadorom.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317 – tekst polski [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984; E. Sałkiewicz-Muneryn, *Historia Nuncjatury Apostolskiej w Polsce i rola nuncjusza w dyplomacji*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica” 2019, nr 23(301), s. 164–174; J. Troy, „The Pope’s own hand outstretched”: Holy See diplomacy as a hybrid mode of diplomatic agency, „The British Journal of Politics and International Relations” 2018, nr 20(3), s. 521–539.

Michał Dworski

OBWE (Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie) to → **organizacja międzynarodowa** bezpieczeństwa kooperatywnego, powołana do życia 1.01.1995 r. na skutek przekształcenia z powstałej 20 lat wcześniej Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE), utworzonej jako forum dialogu i współpracy między dwoma blokami ówczesnego ładu dwubiegunowego. Współpraca w ramach OBWE opiera się na trzech wymiarach (tzw. koszykach): polityczno-wojskowym, ludzkim i gospodarczo-ekologicznym. Nadrzędnym celem OBWE jest zapobieganie wybuchom konfliktów na terenie Europy. Działalność organizacji koncentruje się również na wsparciu procesów pokojowych, promowaniu demokracji, → **praw człowieka**, praworządności oraz współpracy w zakresie bezpieczeństwa militarnego, gospodarczego i środowiskowego. OBWE jest najliczniejszą regionalną organizacją współpracy na świecie – w jej skład wchodzi 57 → **państw** członkowskich, w tym niemal wszystkie państwa europejskie oraz Stany Zjednoczone, Kanada, Mongolia i państwa poradzieckie Zakaukazia oraz Azji Centralnej. Językami urzędowymi OBWE są: angielski, francuski, hiszpański, niemiecki, rosyjski i włoski. Siedziba organizacji znajduje się w Wiedniu. Struktura OBWE składa się z organów politycznych i organizacyjnych. Chociaż najistotniejszym forum decyzyjnym organizacji są szczyty państw, odbywają się one sporadycznie. Najważniejsze czynne organy i instytucje OBWE to przede wszystkim Rada Ministerialna, Zgromadzenie Parlamentarne, Sekretarz Generalny, Wysoki Komisarz ds. Mniejszości Narodowych, Przewodnictwo OBWE (rotacyjne, pełnione przez państwa

członkowskie), „Trójka”, Stała Rada oraz Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka z siedzibą w Warszawie. O ile wkład KBWE na rzecz zbliżenia państw Układu Warszawskiego i → **NATO** spotyka się z jednoznacznie pozytywną opinią, o tyle skuteczność funkcjonowania OBWE – w obliczu jej bezradności i immobilizmu wobec krwawych konfliktów na Bałkanach, w Ukrainie czy Górskim Karabachu – jest poddawana wielu głosom krytyki. Jednakowoż ze względu na fakt, że OBWE to organizacja bezpieczeństwa kooperatywnego, jej sprawczość (w szczególności w wymiarze polityczno-wojskowym) pozostaje w pełni uzależniona od uzyskania konsensusu wśród państw członkowskich – co w warunkach narastających napięć i rozbieżności interesów na obszarze „od Vancouver do Władywostoku” jest wyjątkowo trudne.

A. Bieńczyk-Missala, *Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie* [w:] *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, red. R. Kuźniar et al., Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 199–208; S. Kolarz, *Wymiar ludzki OBWE – niezastąpiony, choć niedoceniony*, „Biuletyn PISM” 2022, nr 169(2588).

Mateusz Błaszczak

ODPOWIEDZIALNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA w → **prawie międzynarodowym publicznym** odnosi się do odpowiedzialności → **państw** (i ewentualnie innych podmiotów) za naruszenia zobowiązań prawnomiędzynarodowych i wynika z logiki normatywnej zasady *pacta sunt servanda* (łac., obowiązek wykonywania zobowiązań międzynarodowych w dobrej wierze). Skoro podmioty prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) muszą przestrzegać zobowiązań międzynarodowych, naruszenie takiego zobowiązania prowadzi do powstania prawnych konsekwencji, w tym obowiązku naprawienia szkody. KPM w 2001 r. przyjęła „Artykuły o odpowiedzialności państw

za czyny międzynarodowo bezprawne". Dokument ten stanowi zbiór norm prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**), tworząc ogólny system odpowiedzialności państw, a ich znaczenie zostało potwierdzone uznaniem przez doktrynę prawa międzynarodowego i orzecznictwo. Zgodnie z „Artykułami...”, aby można było mówić o odpowiedzialności międzynarodowej państw, spełnione muszą zostać dwa warunki: 1) musi wystąpić naruszenie (w formie działania lub zaniechania) obowiązującej normy międzynarodowej; 2) naruszenie musi zostać przypisane określonemu państwu (musi zostać dokonane przez organ, osobę, instytucję, która w swoich działaniach upoważniona jest do wykonywania władzy w imieniu państwa). Konsekwencją powstania odpowiedzialności są: 1) obowiązek zaprzestania działania lub zaniechania, które doprowadziły do naruszenia, oraz zapewnienie, że takie naruszenie nie będzie powtórzone w przyszłości; 2) obowiązek naprawienia szkody poprzez → **restytucję**, kompensację lub zadośćuczynienie (satisfakcję). Normy odnoszące się do odpowiedzialności państw często są – *mutatis mutandis* – przekładane na sytuację, gdy naruszeń dopuszczają się niepaństwowe podmioty prawa międzynarodowego, w tym przede wszystkim → **organizacje międzynarodowe** (rządowe). Próbę kodyfikacji norm odnoszących się do odpowiedzialności tych ostatnich podjęła KPM w 2011 r., przyjmując „Projekt Artykułów o odpowiedzialności organizacji międzynarodowych”. Specyficznym przypadkiem odpowiedzialności międzynarodowej jest odpowiedzialność karna osób fizycznych w przypadku popełnienia przez nie → **zbrodni międzynarodowych**. Odpowiedzialność ta może być realizowana poprzez ściganie osób fizycznych (najczęściej osób najbardziej ponoszących winę za zbrodnie, tj. pełniących najważniejsze funkcje w strukturach cywilnych i zbrojnych państw) przed międzynarodowym

wymiarem sprawiedliwości (→ **sądownictwo międzynarodowe**) w sprawach karnych lub przez krajowe instytucje wymiaru sprawiedliwości.

Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, Annex to General Assembly resolution 56/83 of 12 December 2001, and corrected by document A/56/49 (Vol. I)/Corr.4E; *Draft articles on the responsibility of international organizations*, adopted by the International Law Commission at its sixty-third session, 2011, and submitted to the General Assembly as a part of the Commission's report covering the work of that session (A/66/10, para. 87); J. Crawford, *State Responsibility: The General Part*, Cambridge University Press, Cambridge 2014; E. Karska, *Odpowiedzialność państwa za naruszenie prawa humanitarne na tle projektu regulacji o odpowiedzialności państwa za czyny międzynarodowo bezprawne*, „Studia Prawnicze” 2009, nr 1–2 (179–180), s. 65–99; V. Roeben, *Responsibility in international law*, „Max Planck Yearbook of United Nations Law” 2012, nr 16, s. 99–158.

Dorota Heidrich

OKRĘG KONSULARNY to obszar odpowiedzialności placówki konsularnej → **państwa** wysyłającego, dedykowany do pełnienia funkcji konsularnych. Regulacje dotyczące funkcjonowania okręgów konsularnych zostały zdefiniowane w KWSK (1963). Okręg konsularny w państwie przyjmującym tworzy się w przypadku posiadania minimum dwóch zawodowych placówek dyplomatycznych (tj. występowania co najmniej → **ambasady** i jednego → **konsulatu**). Okręg konsularny może również obejmować → **terytoria** państw, w których nie funkcjonuje zawodowa placówka dyplomatyczna państwa wysyłającego. Granice okręgu konsularnego określa się na bazie jednostek podziału administracyjnego państwa przyjmującego (w Polsce są to województwa) w konsultacji z ministrem właściwym ds. polityki zagranicznej (→ **minister spraw zagranicznych**) i za jego zgodą. Urzędnik konsularny może wykonywać swoje

obowiązki wyłącznie w przypisanym okręgu konsularnym – jakiekolwiek działania poza właściwym okręgiem konsularnym wymagają zgody państwa przyjmującego. Konsulaty honorowe (→ **konsul honorowy**) nie tworzą okręgów konsularnych w rozumieniu KWSK – ich działalność jest realizowana w ramach tzw. obszarów urzędowania, stanowiących odpowiednik okręgu konsularnego.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KWSK z 24.04.1963 r. (Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 474–477.

Mateusz Błaszczak

OKUPACJA (łac. *occupatio* – „zajęcie”, „wzięcie w posiadanie”) oznacza faktyczne przejście kontroli nad → **terytorium** przez obce siły zbrojne, bez uzyskania → **suwerenności** nad tym obszarem (stanowiącym całość lub część → **państwa**). Okupacja to jeden z najistotniejszych i najbardziej kontrowersyjnych reżimów prawnych w prawie konfliktów zbrojnych (→ **międzynarodowe prawo humanitarne**). Z formalnego punktu widzenia okupacja rozpoczyna się z chwilą efektywnego przejścia kontroli nad danym terytorium i kończy wraz z jej ustaniem. W rozumieniu IV Konwencji haskiej z 18.10.1907 r. oraz IV → **Konwencji genewskiej** z 12.08.1949 r. okupacja ma charakter tymczasowy i nie prowadzi do nabycia tytułu prawnego do zajmowanego terytorium. Państwo okupujące nie może zatem dokonać aneksji, przymusowego przesiedlenia ludności, zmiany → **granic** czy trwałej ingerencji w strukturę społeczną i administracyjną okupowanego obszaru. Ma ono jednocześnie obowiązek zapewnienia ochrony ludności cywilnej oraz zachowania porządku publicznego na okupowanym terytorium, nie naruszając lokalnie obowiązującego systemu prawnego. We współczesnej praktyce dyplomatycznej pojęcie okupacji pojawia się często w kontekście tzw. zamrożonych

konfliktów zbrojnych i nielegalnych zmian granic: najistotniejsze, współczesne przykłady z tego zakresu obejmują izraelską okupację Zachodniego Brzegu, Strefy Gazy i Wzgórz Golan, a także rosyjską okupację Krymu oraz części czterech obwodów Ukrainy. Niektóre z okupowanych od dekad terytoriów stały się *de facto* integralnymi częściami państw (*vide* Wzgórze Golan) lub stanowią quasi-państwa (*vide* Cypr Północny, Naddniestrze, Abchazja). W świetle → **prawa międzynarodowego publicznego** działania te nie zmieniają statusu terytorialnego i są powszechnie nieuznawane przez → **społeczność międzynarodową**.

Konwencja haska dotycząca praw i zwyczajów wojny lądowej z 18.10.1907 r. (tj. Dz.U. z 1927 r. Nr 21, poz. 161); Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny z 12.08.1949 r. (tj. Dz.U. z 1956 r. Nr 38, poz. 171); M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 476–478; A. Cassese, *International Law*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 16–70, 402–435.

Mateusz Błaszczak

OPEC (ang. Organization of the Petroleum Exporting Countries), Organizacja Krajów Eksportujących Ropę Naftową, to → **organizacja międzynarodowa** zrzeszająca producentów ropy naftowej. OPEC został założony w 1960 r. w Bagdadzie przez Arabię Saudyjską, Irak, Iran, Kuwejt i Wenezuelę. Grupa zrzesza obecnie 12 → **państw** członkowskich – oprócz państw założycielskich w skład organizacji wchodzi również Algieria, Gabon, Gwinea Równikowa, Libia, Nigeria, Republika Konga oraz Zjednoczone Emiraty Arabskie. Ponadto cztery państwa (Angola, Ekwador, Indonezja i Katar) wycofały lub zawiesiły swoje członkostwo w OPEC. Na czele organizacji stoi sekretarz generalny, a organem podejmującym kluczowe decyzje jest Konferencja OPEC (złożona z przedstawicieli państw członkowskich). Od 1965 r. siedziba organizacji

(w tym Sekretariat oraz Biuro Sekretarza Generalnego) jest zlokalizowana w Wiedniu. Państwa OPEC odpowiadają średnio za 35–40% światowego wydobycia ropy naftowej oraz blisko 80% globalnych rezerw tego surowca. OPEC jest powszechnie określany jako kartel między państwowy – jego decyzje o zwiększeniu lub zmniejszeniu wydobycia (podaży) ropy naftowej mają bowiem walny wpływ na spadek i wzrost globalnych cen tego surowca. Ponadto w celu zwiększenia kontroli nad skalą wydobycia ropy naftowej, w 2016 r. powstał niezinstytucjonalizowany format współpracy OPEC+, w którego skład – w uzupełnieniu do państw członkowskich OPEC – wchodzi dodatkowe 11 państw (Azerbejdżan, Bahrajn, Brazylia, Brunei, Kazachstan, Malesja, Meksyk, Oman, Rosja, Sudan i Sudan Południowy), które konsultują, koordynują i współtworzą politykę wydobywczą z OPEC. Państwa OPEC+ odpowiadają za około 47% rocznego, globalnego wydobycia ropy naftowej. Równolegle do działalności OPEC funkcjonuje Organizacja Arabskich Krajów Eksportujących Ropę Naftową (ang. Organization of Arab Petroleum Exporting Countries, OAPEC), która ma charakter współpracy regionalnej, skupiającej wyłącznie państwa arabskie. Ponadto cztery spośród 11 państw członkowskich OAPEC nie należą do OPEC.

Statut Organizacji Państw Eksportujących Ropę Naftową, uchwalony w 1961 r., nowelizowany, wersja z 2021 r.; *OPEC Bulletin. 58th Statistical Bulletin 2023*, Wien 2024; *Handbook of OPEC and the Global Energy Order: Past, Present and Future Challenges*, red. D. H. Claes, G. Garavini, Routledge, Abingdon, Oxon 2020, s. 16–25.

Mateusz Błaszczak

ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH (ONZ) to uniwersalna i powszechna → **organizacja międzynarodowa** o charakterze międzyrządowym, powołana 24.10.1945 r. w San Francisco, w następstwie konferencji założycielskiej i podpisania KNZ przez 51 państw. ONZ obecnie składa

się ze 193 państw członków. Jej celem jest utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, rozwijanie pozytywnych stosunków między narodami oraz rozwiązywanie na drodze współpracy międzynarodowej problemów o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym lub humanitarnym. W swoich działaniach ONZ propaguje → **prawa człowieka** oraz poszanowanie praw i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na różnice rasy, płci, języka lub wyznania. Funkcjonowanie ONZ oparte jest na zasadach: równości suwerennej, wykonywania zobowiązań w dobrej wierze, → **pokojuowego rozwiązywania sporów** oraz powstrzymywania się od użycia siły i groźby jej użycia. Głównymi organami ONZ są: 1) Zgromadzenie Ogólne – składające się ze wszystkich członków Organizacji obradujących dorocznie na sesjach zwyczajnych, specjalnych lub nadzwyczajnych specjalnych zwoływanych wedle potrzeby; Zgromadzenie Ogólne omawia wszelkie zagadnienia wchodzące w zakres KNZ, dotyczące kompetencji i funkcji któregośkolwiek organu ONZ, oraz sprawy utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; 2) Rada Bezpieczeństwa – składająca się z pięciu członków stałych (Stany Zjednoczone, ChRL, Federacja Rosyjska, Francja, Zjednoczone Królestwo Wielkiej Brytanii i Północnej Irlandii) oraz 10 niestałych członków Rady wybieranych na okres dwóch lat; Rada Bezpieczeństwa ONZ jest głównym organem odpowiedzialnym za utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa; 3) Rada Gospodarcza i Społeczna – składa się z 54 członków ONZ wybieranych przez Zgromadzenie Narodowe na okres trzech lat; Rada zajmuje się międzynarodowymi zagadnieniami gospodarczymi i społecznymi, jak również działa na rzecz respektowania i przestrzegania praw człowieka oraz podstawowych wolności; 4) Sekretariat – składający się z Sekretarza Generalnego wybieranego na pięcioletnią kadencję przez Zgromadzenie Narodowe na

zalecenie Rady Bezpieczeństwa; Sekretarz Generalny mianuje członków personelu Sekretariatu i nimi kieruje; jest on najwyższym funkcjonariuszem administracyjnym Organizacji; 5) MTS – jest głównym organem sądowym Organizacji Narodów Zjednoczonych rozstrzygającym spory między jej członkami lub państwami, które do nich nie należą, ale są stronami statutu. Dodatkowo jednym z głównym organów ONZ jest Rada Powiernicza wymieniona w KNZ, powołana w celu nadzorowania administracji obszarów powierniczych znajdujących się w Międzynarodowym Systemie Powierniczym. W dniu 1.11.1994 r. Rada Powiernicza formalnie zawiesiła swoją działalność na skutek osiągnięcia przez nie samorządności bądź niepodległości. Działalność ONZ jest wspierana przez 19 wyspecjalizowanych agencji i organizacji skupionych na konkretnych międzynarodowych zagadnieniach. Pozostają one autonomicznymi podmiotami międzynarodowymi (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), a wspólnie z programami, funduszami i wydelegowanymi jednostkami tworzą System Narodów Zjednoczonych.

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (tj. Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90); E. J. Osmańczyk, *Encyklopedia ONZ i stosunków międzynarodowych*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1982, s. 364; J. Menkes, A. Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 118–127; J. Symonides, *Organizacja Narodów Zjednoczonych: geneza, podstawa, cele i zasady funkcjonowania, struktura, organy główne i pomocnicze, System Narodów Zjednoczonych* [w:] *Organizacja Narodów Zjednoczonych. Bilans i perspektywy*, red. J. Symonides, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Fundacja Studiów Międzynarodowych, Warszawa 2006, s. 27–71; Z. M. Doliwa-Klepacki, *Encyklopedia organizacji międzynarodowych* (wyd. 2 rozszerz.), Wydawnictwo 69, Warszawa 1999, s. 20–28.

Michał Wójcik

ORGANIZACJA UKŁADU O BEZPIECZEŃSTWIE ZBIOROWYM

(OUBZ) jest poradzieckim sojuszem polityczno-wojskowym powołanym na skutek przekształcenia Traktatu o bezpieczeństwie zbiorowym (podpisanego 15.05.1992 r.) w → **organizację międzynarodową**. Instytucjonalizacji tzw. układu taszkienckiego dokonano 7.10.2002 r. na podstawie Karty OUBZ oraz Porozumienia ws. charakteru prawnego OUBZ. Organizację można uznać za pewną formę kontynuacji Układu Warszawskiego (1955–1991). Misją OUBZ jest wspólna obrona → **państw** członkowskich oraz zapewnienie bezpieczeństwa i stabilności w regionie eurazjatyckim poprzez prewencję zagrożeń zewnętrznych, koordynację polityki obronnej oraz podejmowanie operacji pokojowych, antyterrorystycznych i stabilizacyjnych. Sojusz regularnie przeprowadza ćwiczenia wojskowe, polegające na symulowaniu poszczególnych typów operacji wojskowych. Trzon instytucjonalno-polityczny organizacji stanowią: Sekretariat OUBZ (z siedzibą w Moskwie), Rada Bezpieczeństwa Zbiorowego (organ polityczny z udziałem głów państw), Rada → **Ministrów Spraw Zagranicznych**, Rada Ministrów Obrony. Na wojskową część OUBZ składają się m.in. Zjednoczone Dowództwo Sztabowe, Kolektywne Siły Szybkiego Reagowania, Kolektywne Siły Operacji Pokojowych. Obecnie w skład organizacji wchodzi sześć państw członkowskich: Armenia, Białoruś, Kazachstan, Kirgistan, Rosja i Tadżykistan. Dynamika członkostwa w traktacie taszkienckim/OUBZ uległa znaczącym zmianom: Azerbejdżan, Gruzja i Uzbekistan opuściły sojusz jeszcze w poprzednim tysiącleciu, natomiast w 2024 r. – w obliczu rozczerowania postawą Rosji w kwestii konfliktu armeńsko-azerskiego – Armenia zadeklarowała zamiar wycofania się z organizacji. W praktyce sojusz pełni przede wszystkim funkcję instrumentu projekcji wpływów Federacji Rosyjskiej w Europie Wschodniej, Azji Centralnej

i Kaukazie Południowym. OUBZ stała się również narzędziem wspierania reżimów autorytarnych na obszarze poradzieckim, co się zmaterializowało podczas interwencji sojuszu w Kazachstanie w 2022 r. Krytycy organizacji wskazują na asymetrię potencjałów państw członkowskich, jak również konflikty między poszczególnymi członkami sojuszu. Zwolennicy OUBZ podkreślają jej rolę w zwalczaniu zagrożeń, takich jak → **terroryzm** i przemyt narkotyków.

Traktat o bezpieczeństwie zbiorowym, Taszkent 15.05.1992 r.; N. Aliyev, *Reassessing Russia's Security Policy*, Routledge, London, New York 2024, s. 192–228; M. Kaszuba, *The Collective Security Treaty Organization (CSTO) in the foreign policy of the Russian Federation*, „Copernicus Journal of Political Studies” 2019, nr 1, s. 141–151.

Mateusz Błaszczak

ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE to zrzeszenia co najmniej trzech → **państw** lub osób fizycznych i prawnych pochodzących z różnych państw realizujących zadania określone w dokumencie kodyfikującym powstanie i określającym organizację podmiotu, zwanym najczęściej statutem. Powstanie organizacji międzynarodowych inspirowane jest zwyczajowo chęcią współpracy poszczególnych podmiotów, potrzebą regulacji zaistniałego problemu bądź uwarunkowaniami geopolitycznymi motywującymi np. państwa do kooperacji. Podstawowy podział klasyfikuje organizacje międzynarodowe na międzyrządowe, które zrzeszają państwa współpracujące na podstawie podpisanych umów wielostronnych, oraz pozarządowe – tworzone przez instytucje, związki oraz osoby prawne i fizyczne z różnych państw, współpracujące na gruncie porozumień lub aktów prawnych wewnątrzpaństwowych. W doktrynie → **prawa międzynarodowego publicznego** przedmiotem badań w zakresie organizacji międzynarodowych zwyczajowo są organizacje międzyrządowe. Organizacje te można klasyfikować ze względu na

kryterium: 1) terytorialne – jako organizacje powszechne (np. WTO) i regionalne (np. → **Unia Europejska**); 2) kryterium zakresu działalności – ogólne (np. → **Organizacja Narodów Zjednoczonych**) i wyspecjalizowane (wyspecjalizowane organizacje Systemu Narodów Zjednoczonych); 3) dotyczące głównej domeny – organizacje ekonomiczne (np. Światowa Organizacja Celna), polityczno-wojskowe (→ **NATO**) czy kulturalne (UNESCO). Organizacje międzynarodowe mają nadane funkcje pozwalające im oddziaływać na własnych członków, państwa trzecie i środowisko międzynarodowe. Powszechnie wymienia się funkcje: 1) regulacyjne (normotwórcze) – tworzenie wzorców prawnych i moralnych wobec wybranych problemów międzynarodowych; 2) operacyjne – świadczenie wyspecjalizowanych usług członkom, państwom trzecim lub osobom fizycznym; 3) kontrolne – ustalanie stanu faktycznego oraz jego zgodności lub niezgodności z obowiązującymi normami prawa międzynarodowego. Cele i zadania organizacji międzynarodowych są określone każdorazowo w ich statucie. Na ogół przyjmuje się klasyfikację na zadania związane z zapewnieniem międzynarodowego bezpieczeństwa, łagodzeniem napięć między państwami oraz rozwijaniem współpracy. Współcześnie członkostwo w organizacjach międzynarodowych zawsze ma charakter dobrowolny, a zwyczajowo – choć nie zawsze – członkami są przede wszystkim państwa. Kryterium członkostwa konkretnych państw w organizacji międzynarodowej jest natomiast zależne od jej specyfiki nakreślonej w statucie.

A. Przyborska-Klimczak, *Organizacje międzynarodowe* [w:] *Leksykon międzynarodowego prawa publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 312; E. Latoszek, *Organizacje międzynarodowe jako podmiot stosunków międzynarodowych* [w:] *Organizacje międzynarodowe we współczesnym świecie*, red. E. Latoszek, M. Proczek, Dom

Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2006, s. 71–74; J. Menkles, A. Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 234; T. Łoś-Nowak, *Organizacje międzynarodowe: geneza – istota – ewolucja* [w:] *Organizacje w stosunkach międzynarodowych. Istota – mechanizm działania – zasięg* (wyd. 5 uzup.), red. T. Łoś-Nowak, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, s. 20; Z. Doliwa-Klepacki, *Encyklopedia organizacji międzynarodowych* (wyd. 2 rozszerz.), Wydawnictwo 69, Warszawa 1999, s. 65–85.

Michał Wójcik

ORGANY PAŃSTWA W DYPLOMACJI → państwo jako podmiot → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) utrzymuje stosunki z innymi aktorami międzynarodowymi oraz prowadzi politykę zagraniczną za pośrednictwem organów, uprawnionych do realizacji tych funkcji na podstawie prawa wewnętrznego i międzynarodowego. Organy państwowe mające kompetencje w sprawach dotyczących polityki zagranicznej i dyplomacji można podzielić na organy centralne – wyznaczające cele, założenia i kierunek polityki zagranicznej, formułujące stanowisko państwa w konkretnych sprawach międzynarodowych, oraz organy powołane do realizacji polityki zagranicznej. Do tych pierwszych – w zależności od istniejącego w państwie systemu politycznego – należy zaliczyć rząd i/lub prezydenta oraz parlament, sprawujący funkcję ogólnego nadzoru i kontroli nad polityką zagraniczną państwa w zakresie określonym przepisami prawa wewnętrznego. Rząd jest naczelnym organem władzy państwowej, odpowiedzialnym zarówno za formułowanie, jak i realizację polityki zagranicznej. Premier sprawuje nad nią ogólne kierownictwo i nadzór, ale kluczowa rola w tym zakresie przypada zwykle → **ministrowi spraw zagranicznych**, który jest koordynatorem kształtowania i realizacji polityki zagranicznej państwa. Minister spraw zagranicznych,

aparatusz urzędniczy MSZ oraz personel placówek dyplomatycznych i konsularnych zajmują szczególne miejsce w realizacji stosunków zewnętrznych państwa. Ważną rolę w zakresie rozwijania stosunków z zagranicą odgrywają także ministrowie odpowiedzialni za sprawy gospodarki i obrony narodowej. Współcześnie rośnie również znaczenie → **dyplomacji parlamentarnej**, uzupełniającej klasyczne działania państwa w obszarze stosunków międzynarodowych, prowadzone na szczeblach rządowym, ministerialnym i prezydenckim. Parlamenty nierzadko wyrażają także własne stanowisko w ważnych sprawach międzynarodowych. Organy państwa o kompetencjach w zakresie szeroko definiowanej dyplomacji można też podzielić na organy wewnętrzne, mające stałą siedzibę na → **terytorium** państwa, i organy zewnętrzne, na co dzień działające poza jego → **granicami**. Do pierwszej kategorii należy zaliczyć parlament, głowę państwa, szefa rządu, ministra spraw zagranicznych i innych członków rządu. Prezydent, premier i ministrowie cyklicznie realizują także zadania z zakresu reprezentacji państwa za granicą poprzez składane wizyty zagraniczne, udział w obradach organów → **organizacji międzynarodowych** oraz uczestnictwo w → **konferencjach międzynarodowych**. Grupę organów zewnętrznych państwa tworzą: 1) stałe przedstawicielstwa dyplomatyczne, funkcjonujące w stosunkach między państwami (najczęściej określane mianem → **ambasady**); 2) stałe przedstawicielstwa państwa przy organizacjach międzynarodowych; 3) dyplomatyczne → **misje specjalne**; zawodowe i honorowe urzędy konsularne (→ **konsul honorowy**); 4) delegacje państwa w organach organizacji międzynarodowych; 5) delegacje państwa na konferencje międzynarodowe; 6) instytucje kultury; 7) zagraniczne biura handlowe; 8) przedstawiciele państw w różnych komisjach międzynarodowych; 9) organy quasi-dyplomatyczne i quasi-konsularne, funkcjonujące w relacjach z państwami

nieuznawanymi lub podmiotami o szczególnym statusie prawnomiędzynarodowym. Organy państwa działające za granicą można także podzielić na organy stałe (m.in. ambasady i urzędy konsularne) i tymczasowe (np. misje specjalne oraz delegacje wysyłane na konferencje międzynarodowe).

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 9 rozsz.), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2006, *passim*; E. Denza, *Diplomatic*

Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations, Oxford University Press, Oxford 2012, *passim*; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 8 zm.), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, *passim*; J. R. Leguey-Feilleux, *The Dynamics of Diplomacy*, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO 2009, *passim*; G. R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice* (wyd. 4), Palgrave Macmillan, London 2010, *passim*.

Konrad Pawłowski

P

PAŃSTWO to pierwotny, suwerenny i samodzielny podmiot → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), będący punktem odniesienia dla innych uczestników stosunków międzynarodowych. Państwo definiowane jest w kategoriach władzy jako skutecznej kontroli sprawowanej przez rząd nad ludnością i → **terytorium**. Proces tworzenia nowych państw stanowi połączenie faktów i prawa – obejmuje zarówno zaistnienie określonych warunków faktycznych, jak i spełnienie odpowiednich norm prawnych. Klasyczne kryteria państwowości zostały ujęte w Konwencji z Montevideo z 1933 r. i obecnie mają charakter norm prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**). W ich świetle państwo powinno posiadać: 1) terytorium; 2) stałą ludność; 3) skuteczny rząd; 4) zdolność do nawiązywania stosunków międzynarodowych. Należy jednak zaznaczyć, że zdolność do wchodzenia w relacje międzynarodowe nie została wymieniona w trójelementowej teorii państwa oraz nie jest już wyłącznym przywilejem państw. Coraz częściej bywa traktowana jako skutek, a nie warunek państwowości. Terytorium państwa to obszar, nad którym sprawuje ono wyłączne i efektywne władztwo. Obejmuje ono zarówno powierzchnię Ziemi, jak i przestrzeń powietrzną oraz podziemną. Nie istnieje norma określająca minimalną wielkość terytorium (istnieją mikropaństwa o powierzchni mniejszej niż 2 km²). Brak również wymogu ciągłości terytorialnej, co potwierdza istnienie państw archipelagowych czy z terytoriami zamorskimi. Z perspektywy prawa międzynarodowego kluczowe pozostaje sprawowanie skutecznej władzy nad określonym,

spójnym obszarem. Obecnie, w kontekście zmian klimatycznych, coraz częściej podejmowana jest debata o tzw. państwach deterytorialnych. Ludność stanowi niezbędny element państwowości. Nie musi być jednorodna pod względem etnicznym, językowym, plemiennym, rasowym, religijnym ani żadnym innym. Choć nie istnieje minimalny wymóg liczebny, musi ona mieć charakter „stały”, co nie oznacza jednak niezmienności składu. Nie istnieje również obowiązek posiadania obywatelstwa przez całą ludność danego państwa. Skuteczny rząd to warunek konieczny → **uznania** państwowości, ponieważ umożliwia realizację pozostałych kryteriów. Władza publiczna realizowana jest przez wyspecjalizowane organy państwowe, których kompetencje wynikają z prawa wewnętrznego. Wymagana jest efektywność, a nie konkretna forma rządów (zasadniczo każde państwo ma swobodę wyboru własnej formy rządu). Wśród kryteriów państwowości wymieniane są także „trwałość”, „gotowość do przestrzegania prawa międzynarodowego”, istnienie „porządku prawnego” oraz „uznanie”. W świetle teorii konstytucyjnej akt uznania przez inne państwa tworzy nowe państwo jako podmiot prawa międzynarodowego. Według teorii deklaratoryjnej jednak uznanie stanowi jedynie potwierdzenie istniejącego stanu faktycznego. Choć obecnie dominuje przekonanie, że uznanie przez inne państwa nie jest warunkiem koniecznym istnienia państwa, to może odgrywać istotną rolę w utrwaleniu jego statusu prawnego, zwłaszcza w przypadkach, gdy podmiot nie spełnia jeszcze w pełni wszystkich klasycznych kryteriów państwowości. Państwowość implikuje → **suwerenność**, która w prawie międzynarodowym jest utożsamiana z niezależnością. Oznacza pełną zdolność działania na arenie międzynarodowej (np. zawierania traktatów, zapewniania bezpieczeństwa) oraz wyłączną jurysdykcję w sprawach wewnętrznych

(np. ustawodawstwo, sądownictwo). Ma ona charakter dwustronny: na zewnątrz wyraża równość władzy, a wewnątrz – jej nadrzędność. Oznacza również, że państwo nie podlega żadnej wyższej władzy ponad → **prawo międzynarodowe publiczne**. Zasada suwerenności wewnętrznej została odzwierciedlona m.in. w art. 2 ust. 7 KNZ. Z suwerennością nierozdzielnie związana jest wyraźnie wyrażona w art. 2 ust. 1 KNZ zasada równości państw, która stanowi, że wszystkie państwa – niezależnie od wielkości, liczby ludności, położenia geograficznego czy stopnia rozwoju gospodarczego – mają równy status prawny. W praktyce jednak takie nierówności przekładają się na zróżnicowanie wpływów i władzy, co uwidacznia się m.in. w systemach ważonego głosowania w → **organizacjach międzynarodowych** oraz różnicach w zobowiązaniach traktatowych. Niemniej formalna równość wszystkich państw pozostaje jedną z fundamentalnych zasad współczesnego prawa międzynarodowego. Państwa ponoszą odpowiedzialność za naruszenia swoich zobowiązań, jeżeli dane naruszenie można przypisać samemu państwu. Państwo odpowiada za bezpośrednie naruszenia prawa międzynarodowego, działania instytucji wewnętrznych państwa, podmiotów i osób sprawujących władzę publiczną, osób działających na polecenie lub kontrolę państwa, a także osób prywatnych, jeżeli zostały oficjalnie uznane. Państwo nie ponosi odpowiedzialności, m.in. jeśli jego działanie było wymagane przez normę bezwzględnie wiążącą prawa międzynarodowego, było skutkiem działania siły wyższej czy wynikało z prawa do samoobrony zgodnie z KNZ. Odpowiedzialność może przybrać formę przywrócenia stanu pierwotnego, odszkodowania lub zadośćuczynienia. Państwa klasyfikuje się m.in. ze względu na: strukturę wewnętrzną (unitarne i federalne), strukturę terytorialną (np. archipelagowe, z terytoriami zamorskimi, enklawy, eksklawy, półenklawy)

oraz status międzynarodowy (np. państwa trwale neutralne; → **neutralność**). Państwa mogą przestać istnieć na skutek: zjednoczenia (np. połączenie Jemenu Północnego i Południowego w 1990 r.), absorpcji (np. przyłączenie krajów związkowych byłej Niemieckiej Republiki Demokratycznej do Republiki Federalnej Niemiec w 1990 r.), rozwiązania (np. powstanie republik Czech i Słowacji z Czechosłowacji w 1993 r.), rozpadu (np. Związek Radziecki w 1991 r.) lub aneksji (np. *Anschluss* Austrii przez Niemcy w 1938 r.).

Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (tj. Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90); *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. Szczepan-Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 159–163; A. Aust, *Handbook of International Law*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 13–15; W. Czapliński, A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe* (wyd. 2, zm. i uaktual.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2004, s. 135; R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak, M. Kałduński, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 157–178; H. Charlesworth, C. Chinkin, *The Boundaries of International Law. A Feminist Analysis, with a New Introduction*, Manchester University Press, Manchester 2022, *passim*; K. Knop, *Statehood: Territory, people, government* [w:] *The Cambridge Companion to International Law*, red. J. Crawford, M. Koskeniemi, Cambridge University Press, Cambridge 2012, s. 95–116.

Sylvia K. Mazur

PAŃSTWO ZWIĄZKOWE BIAŁORUSI I ROSJI (PZBiR) to postradziecka → **organizacja międzynarodowa**, powołana na podstawie Traktatu o utworzeniu Państwa Związkowego (PZ) z 8.12.1999 r. (wszedł w życie 26.01.2000 r.). PZ powstało z inicjatywy prezydenta Alaksandra Łukaszenki i Borysa Jelcyna w konsekwencji

zacieśnienia relacji dwustronnych w drugiej połowie lat 90. XX w. i stanowi trzeci etap integracji obu → **państw** po utworzeniu Stowarzyszenia Białorusi i Rosji (1995–1997) oraz Związku Białorusi i Rosji (1997–1999). Wbrew swojej nazwie Państwo Związkowe Białorusi i Rosji nie jest osobnym bytem państwowym ani nie ma pełnego zakresu cech charakterystycznych dla organizacji ponadnarodowej. Specyficzny charakter tej organizacji wynika z członkostwa wyłącznie dwóch państw przy jednoczesnych ogromnych dysproporcjach ich potencjału. Najważniejszymi organami PZBiR są: Najwyższa Rada Państwowa PZ (złożona z prezydentów, premierów i przewodniczących izb parlamentów), Rada Ministrów PZ (złożona z członków rządów obu państw), Stały Komitet PZ (organ roboczy PZBiR, na czele którego stoi sekretarz stanu) oraz Zgromadzenie Parlamentarne Związku Białorusi i Rosji (złożone z 72 parlamentarzystów obu państw). Jakkolwiek PZBiR powstało w zamiarze utworzenia pewnej formy konfederacji obu państw, to obecnie jego cele ograniczają się do integracji w sferze gospodarczej i obronnej oraz przeprowadzania regularnych konsultacji w kwestiach polityki międzynarodowej. W związku z ambicjami politycznymi Łukaszenki – by stać się następcą Jelcyna w Rosji (a w konsekwencji głową Państwa Związkowego) – zakładano również utworzenie wspólnej waluty oraz instytucji ponadnarodowych, w tym trybunału, parlamentu i izby obrachunkowej. Ze względu na nominację Władimira Putina i jego asertywną politykę względem reżimu Łukaszenki, plany te *de facto* zarzucono – w obecnych realiach ich wdrożenie oznaczałoby bowiem utratę → **suverenności** przez Białoruś na rzecz Rosji.

Договор между РФ и Республикой Беларусь от 08.12.1999 «О создании Союзного государства»; Договор о Союзе Беларуси и России от 2 апреля 1997 года; R. Czachor, *Problemy charakteru prawnego i funkcjonowania Państwa Związkowego (Białorusi i Rosji)*. Ujęcie

normatywne, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 2023, nr 4171, s. 35–51; A. Eberhardt, *Gra pozorów. Stosunki rosyjsko-białoruskie 1991–2008*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2008, s. 59–65.

Mateusz Błaszczak

PARADYPLOMACJA określa zaangażowanie władz podmiotów subpaństwowych w stosunki międzynarodowe, poprzez budowanie kontaktów o charakterze formalnym i nieformalnym, zarówno stałych, jak i doraźnych, z zagranicznymi podmiotami publicznymi lub prywatnymi w celu realizacji interesów społeczno-ekonomicznych, kulturalnych i politycznych, a także każdy inny wymiar ich aktywności międzynarodowej, zachodzącej w ramach konstytucyjnych kompetencji. Jest to zdolność jednostek samorządu terytorialnego (→ **terytorium**) do politycznych interakcji przestrzennych przekraczających → **granice państwa**, realizowana na warunkach określonych przez prawo → **państwa** i w zgodzie z priorytetami jego polityki zagranicznej. Pojęcie „paradyplomacja” pojawiło się w naukach politycznych w latach 80. XX w. Jego prekursorami byli m.in.: Ivo D. Duchacek, Panayotis Soldatos, Earl H. Fry i Michael Keating, badający problematykę federalizmu oraz aktywności międzynarodowej jednostek terytorialnych, głównie Stanów Zjednoczonych i Kanady. W latach 90. XX w. koncepcja ta została rozwinięta na gruncie europejskim, szczególnie w kontekście wzrastającej roli regionów w europejskich procesach decyzyjnych. Zjawisko paradyplomacji jest wynikiem wielu powiązanych ze sobą procesów: globalizacji, integracji europejskiej, demokratyzacji stosunków międzynarodowych, zacierania granic między polityką wewnętrzną a zagraniczną, a przede wszystkim umiędzynarodowienia spraw leżących w polu zainteresowań samorządów. Paradyplomacja przyczynia się do zrównoważonego rozwoju regionalnego, spełnia ważną funkcję w pozyskiwaniu środków i realizacji

zadań na rzecz poprawy warunków życia społeczności zamieszkującej region, prowadzi do wymiany doświadczeń np. w zakresie zarządzania gospodarką regionalną czy poprawy jakości działania instytucji administracyjnych. Wyróżnia się paradyplomację: 1) transgraniczną – realizowaną poprzez kontakty formalne i nieformalne między sąsiadującymi (graniczącymi) ze sobą regionami należącymi do różnych państw; 2) transregionalną – dotyczącą kooperacji regionów z różnych państw; 3) globalną – oznaczającą kontakty regionów z władzami centralnymi innych państw, → **organizacjami międzynarodowymi**, zagranicznymi prywatnymi podmiotami gospodarczymi czy grupami interesów.

R. Kaiser, *Sub-state governments in international arenas: Paradiplomacy and multi-level governance in Europe and North America*, „Participation” 2003, nr 27(1), s. 18; W. Modzelewski, *Paradyplomacja regionów. Studium województw Polski Wschodniej*, Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińskiego-Mazurskiego, Olsztyn 2016; W. Modzelewski, *Dyplomacja bez dyplomatów. Polsko-chorwackie partnerstwa regionalne*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2020, nr 4, s. 96–108; K. Tomaszewski, „Dyplomacja” regionów – nowy instrument promowania interesów wspólnot terytorialnych w Europie, „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2006, nr 6, s. 73–97.

Paulina Pietrzak

PARLAMENT EUROPEJSKI – jedyna instytucja → **Unii Europejskiej** wybierana przez obywateli → **państw** członkowskich w wyborach bezpośrednich co pięć lat. Jest organem ustawodawczym UE, który wraz z → **Radą** uchwała przepisy prawa europejskiego, a także ustanawia roczny budżet oraz zatwierdza wieloletnie ramy finansowe UE. Parlament Europejski ma siedzibę w Strasburgu, gdzie odbywa się 12 czterodniowych sesji miesięcznych, oraz siedzibę w Brukseli, gdzie organizowane są dodatkowe dwudniowe posiedzenia plenarne i posiedzenia komisji parlamentarnych. W skład Parlamentu

Europejskiego wchodzi posłanki i posłowie ze wszystkich państw członkowskich, którzy (w zależności od orientacji politycznej) obradują w grupach politycznych o charakterze ponadnarodowym. Zasiadają oni w 20 komisjach, 4 podkomisjach oraz 44 delegacjach. Parlament Europejski pełni także funkcje kontrolne w unijnym systemie instytucjonalnym, sprawując nadzór demokratyczny w imieniu obywateli nad pozostałymi instytucjami UE. Szczególnie dotyczy to → **Komisji Europejskiej**, której skład jest zatwierdzany przez Parlament. Kandydatki i kandydaci na komisarzy muszą się stawić na wysłuchanie przed odpowiednimi komisjami Parlamentu Europejskiego celem odpowiedzi na pytania związane z ich wizją na sprawowanie mandatu. Ponadto Parlament Europejski jako jedyna instytucja może złożyć wniosek w sprawie wotum nieufności wobec Komisji. W odniesieniu do promowania stanowiska Parlamentu Europejskiego na forum innych instytucji UE przewodnicząca/y Parlamentu ma prawo zabrania głosu w ramach szczytu → **Rady Europejskiej**. Ponadto Parlament Europejski może wyrażać swoje stanowisko wobec poszczególnych polityk UE, procesów politycznych w państwach członkowskich i ważnych wydarzeń geopolitycznych poprzez przyjęcie odpowiednich → **rezolucji**. Chociaż nie są one prawnie wiążące, to mają charakter symboliczny. Mogą wzywać inne instytucje UE do działania, formułować zalecenia i podkreślać stanowisko Parlamentu w konkretnych kwestiach.

Artykuł 14 Traktatu o Unii Europejskiej (TUE) oraz art. 234, 235, 314 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE); Decyzja Parlamentu Europejskiego z dnia 15.01.2020 r. w sprawie składu liczbowego komisji stałych (2020/2512, RSO).

Vadym Zheltovskyy

PASZPORTY DYPLMATYCZNE I SŁUŻBOWE są dokumentami podróży wydawanymi przedstawicielom → **państwa**

oraz funkcjonariuszom publicznym realizującym zadania służbowe za granicą. Obecnie paszport dyplomatyczny jest wydawany osobom pełniącym funkcje dyplomatyczne i konsularne (mającym → **stopień dyplomatyczny**) oraz wysokim urzędnikom państwowym – m.in. prezydentowi, premierowi, ministrom, parlamentarzystom, wojewodom i marszałkom województw, a także najwyższym przedstawicielom władzy sądowniczej. Paszport służbowy MSZ przysługuje osobom wykonującym zadania służbowe w placówkach dyplomatycznych (w tym członkom → **służby zagranicznej**), niemającym stopnia dyplomatycznego. Oba dokumenty są wydawane wyłącznie przez → **ministra spraw zagranicznych**. Paszporty dyplomatyczne, choć stanowią istotny element praktyki międzynarodowej, nie są bezpośrednio regulowane przez → **prawo międzynarodowe**, lecz przez ustawodawstwo poszczególnych państw. Dokument ten nie poświadcza zatem posiadanych → **przywilejów i immunitetów** w państwie przyjmującym – te funkcje spełnia stosowna → **legitymacja** wydawana przez jego MSZ (wydział ds. → **protokołu dyplomatycznego**). Historyczne odpowiedniki współczesnych paszportów dyplomatycznych istniały znacznie wcześniej niż paszporty powszechne: obowiązek posiadania dokumentu paszportowego przez wszystkich podróżnych przekraczających → **granice państwowe** zaczął się bowiem upowszechniać dopiero w XIX w.

Ustawa z dnia 27.01.2022 r. o dokumentach paszportowych (tj. Dz.U. z 2022 r., poz. 350); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 441–446.

Mateusz Błaszczak

PERSONA NON GRATA (łac., „osoba niepożądana”, dosł. „osoba niemile widziana”) to termin oznaczający członka personelu dyplomatycznego, który otrzymał nakaz opuszczenia → **terytorium**

→ **państwa**, gdzie pełnił swoją misję. Zagadnienie to reguluje art. 9 KWSD (1961) oraz art. 23 KWSK (1963). Termin *persona non grata* może również dotyczyć osób publicznych z państw trzecich (przede wszystkim znaczących polityków), niewchodzących w skład personelu dyplomatycznego. Mimo identycznego znaczenia określenie *persona non grata* nie jest w pełni tożsame ze sformułowaniem „osoba niepożądana” – pod względem prawnym łańciski odpowiednik nie dotyczy chociażby personelu pomocniczego → **misji** (np. pracownika administracyjnego niebędącego dyplomatą) lub decyzji administracyjnej wobec osoby prywatnej (odnośnie do deportacji lub zakazu wjazdu do państwa). Najczęstsze przyczyny uznania dyplomatów za *personae non gratae* to prowadzenie działalności sprzecznej z funkcjami dyplomatycznymi (tj. przede wszystkim działalność na szkodę bezpieczeństwa państwa przyjmującego, np. szpiegostwo), naruszenie zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne państwa przyjmującego, nadużycie → **przywilejów i immunitetu dyplomatycznych** oraz występowanie retorsji dyplomatycznych (zastosowanie zasady wzajemności). Powszechnie przyjęło się, że wymagany (przez ministra właściwego ds. zagranicznych; → **minister spraw zagranicznych**) czas na opuszczenie terytorium przez wydalanego dyplomata powinien wynosić co najmniej 48 godzin od momentu doręczenia stosownej → **noty dyplomatycznej**.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KWSK z 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 441–446.

Mateusz Błaszczak

PISMA DYPLMATYCZNE (MEMORANDA, AIDE-MÉMOIRE, PRO MEMORIA) są to akty dyplomatyczne pisane w formie → **not dyplomatycznych**,

które mają na celu „wspomożenie pamięci”. Są pisane w trzeciej osobie od góry strony i nie zawierają ani pieczęci, ani podpisów. Memorandum (łac. „do zapamiętania”, fr. *mémoire, mémorial, exposé de motifs, deductions*) stanowi jedną z części stosowanych form pisma dyplomatycznego, służącego do szczegółowego przedstawienia stanowiska → **państwa**, istotnych propozycji, spraw z zakresu polityki zagranicznej lub spraw międzynarodowych o dużej wadze politycznej. Służy umotywowaniu stanowiska państwa w określonej kwestii, będąc swego rodzaju analizą przedmiotowej sprawy. Może też stanowić podsumowanie konsultacji (rozmów) dwustronnych (nosi wówczas nazwę „Memorandum w sprawie konsultacji”, „Memorandum polityczne”), przy czym koncentruje się na przedstawieniu faktycznej strony zagadnienia, zawierając m.in. argumentację prawną, a także najważniejsze dane dotyczące stanu faktycznego. Wyróżnia się także memorandum o porozumieniu (fr. *Memorandum d'accord*, ang. *Memorandum of Understanding*) oraz memorandum intencji (ang. *Memorandum of Intent*) lub list intencyjny (ang. *Letter of Intent*). Memorandum o porozumieniu stanowi porozumienie międzynarodowe odnoszące się do spraw mniejszej wagi i spełnia wszelkie wymogi → **umowy międzynarodowej**. Memorandum intencji oraz list intencyjny mogą mieć wyjątkowo charakter formalnej umowy międzynarodowej, jak również, co przeważa w praktyce międzynarodowej, charakter niewiążącej prawnie deklaracji intencji np. odnośnie do przyszłego traktatu. *Aide-mémoire* (fr., „pomoc pamięci”) to jedna z form oficjalnych not dyplomatycznych, która stanowi zazwyczaj podsumowanie lub uzupełnienie toczącej się uprzednio dyskusji, przeprowadzonych rozmów, a niekiedy także zaprezentowania nowych idei, propozycji, informacji itp. Może oprócz tego służyć sprecyzowaniu, naświetleniu czy wyjaśnieniu stanu faktycznego danej problematyki,

którą np. poruszono w memorandum. *Pro memoria* (łac., „dla pamięci”) to stosowana dość często postać pisma dyplomatycznego, która pod względem formy bliższa jest jednak zwykłej notatce. Przekazuje się ją najczęściej na zakończenie rozmowy dyplomatycznej w MSZ, gdyż stanowi zazwyczaj jej streszczenie i jest szczególnie pomocna przy przekazywaniu trudnych do zapamiętania przez rozmówcę spraw (m.in. nazwisk, nazw instytucji, miejscowości, danych technicznych).

R. Czyżycki, *Instrumentarium dyplomatyczne* [w:] *Dyplomacja*, red. M. Wilk, Wyższa Szkoła Studiów Międzynarodowych, Łódź 2002, s. 222–224; M. Łakota-Micker, *Instrumentarium przyszłego dyplomaty*, Legens. Publishing Workshop, London 2016, s. 235–240; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 471–472; J. Sutor, *Korespondencja dyplomatyczna* (wyd. 5 uaktual.), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 221–243; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 448–449.

Wojciech Szczepan Staszewski

POCZTA DYPLMATYCZNA to środek przekazywania dokumentów i materiałów między placówkami dyplomatycznymi oraz centralą MSZ. Zagadnienie to regulują przede wszystkim art. 27 KWSD (1961) oraz art. 35 KWSK (1963). Zapisy obu dokumentów przyznają poczcie dyplomatycznej ochronę prawną i nietykalność – nie może ona być zatem otwierana, zatrzymywana czy poddawana kontroli celnej przez jakiegokolwiek organ → **państwa** przyjmującego. Poczta dyplomatyczna musi być stosownie oznaczona i może zawierać jedynie dokumenty urzędowe oraz przedmioty przeznaczone do użytku służbowego, o czym powinien zaświadczać list kurierski. Jej przewóz odbywa się przy pomocy osób upoważnionych (fr. *valise accompagnée*), tj. → **kurierów dyplomatycznych**, lub w formie odpowiednio oznakowanych przesyłek

(fr. *valise non accompagnée*). Mimo rozwoju technologicznego tradycyjna forma przekazywania → **korespondencji dyplomatycznej** pozostaje istotnym narzędziem działania → **służby zagranicznej**, szczególnie w kontekście przesyłania dokumentów niejawnych, materiałów wyborczych i technicznych oraz przedmiotów o znaczeniu symbolicznym. Poczta dyplomatyczna wielokrotnie stanowiła przykrywkę dla działalności przestępczej: dlatego w wyjątkowych, uzasadnionych przypadkach służby graniczne mogą zażądać zwrócenia jej do nadawcy albo otworzyć ją samodzielnie. Procedura kontroli przesyłki dyplomatycznej może zostać wszczęta po uzyskaniu zgody dyrektora → **Protokołu Dyplomatycznego MSZ**, na podstawie podejrzenia naruszenia art. 41 KWSD przez przedstawiciela → **misji**; podjęcie takiej decyzji bez uprzedniej zgody państwa wysyłającego wiąże się jednak z poważnym ryzykiem wywołania incydentu w relacjach dwustronnych.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KWSK z 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 465–474; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 331–337.

Mateusz Błaszczak

PODMIOTOWOŚĆ PRAWNOMIĘDZYNARODOWA to fundamentalne pojęcie → **prawa międzynarodowego publicznego**, oznaczające zdolność danego bytu do posiadania praw i obowiązków wynikających z norm tego prawa oraz do samodzielnego ich wykonywania. Podmiotowość oznacza więc zdolność do wzięcia pełnoprawnego udziału w → **społeczności międzynarodowej** wraz z określoną formą akceptacji dla tego stanu ze strony innych uczestników tej wspólnoty. Ta zdolność obejmuje m.in. zawieranie → **umów międzynarodowych** (łac. *ius tractatum*, *ius*

contrahendi), utrzymywanie → **stosunków dyplomatycznych** i → **stosunków konsularnych** (łac. *ius legationis*; → **prawo legacji**), występowanie przed sądami międzynarodowymi (łac. *locus standi*; → **sądownictwo międzynarodowe**) oraz ponoszenie → **odpowiedzialności prawnomiędzynarodowej**. Za klasyczny podmiot prawa międzynarodowego uznaje się → **państwo**, które jako jedyne traktowane jest jako samodzielne, suwerenne i pierwotne. → **Suwerenność** ta ma charakter pierwotny, co oznacza, że państwo nie zawdzięcza swojej podmiotowości żadnemu innemu bytowi. Jest to odróżnienie zasadnicze, inne podmioty prawa międzynarodowego bowiem, takie jak → **organizacje międzynarodowe**, osoby fizyczne czy narody, mają podmiotowość pochodną, czyli wtórną, zależną od woli i → **uznania** państw. Ich zdolność do działania na płaszczyźnie międzynarodowej istnieje tylko w takim zakresie, w jakim została im przyznana – *explicite* lub *implicit* – przez społeczność międzypaństwową bądź określone regulacje międzynarodowe. Podstawą uznania danego bytu za podmiot jest posiadanie międzynarodowej zdolności prawnej i do czynności prawnych. Te dwie właściwości umożliwiają uczestnictwo w stosunkach międzynarodowych w sposób nieskrępowany – niezależny. W literaturze przedmiotu wyróżnia się wiele kategorii podmiotów prawa międzynarodowego: 1) państwa; 2) organizacje międzynarodowe – mające podmiotowość w zakresie określonym ich statutami oraz uznaniem przez państwa członkowskie; 3) narody walczące o samostanowienie, które w świetle prawa międzynarodowego mogą nabyć ograniczoną podmiotowość w ramach → **prawa do samostanowienia**; 4) osoby fizyczne i prawne – uznawane za podmioty w ściśle określonych sytuacjach, np. w kontekście → **międzynarodowego prawa karnego** czy → **praw człowieka**; 5) powstańców i strony wojujące, tzw. podmioty „funkcjonalne”, uzyskujące ograniczoną podmiotowość

w czasie konfliktów zbrojnych, uznawaną przez → **międzynarodowe prawo humanitarne**; 6) NGO i międzynarodowe przedsiębiorstwa. Ponadto wśród podmiotów tradycyjnych, oprócz państw, wyróżnia się Stolicę Apostolską, Zakon Kawalerów Maltańskich oraz MKCK (→ **Międzynarodowy Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza**). W praktyce, choć prawo międzynarodowe ewoluuje w kierunku coraz większego uznania aktorów innych niż państwa, to te ostatnie nadal pozostają centralnym podmiotem systemu międzynarodowego. To one nadają lub uznają (bądź nie) podmiotowość innych uczestników stosunków międzynarodowych, a także tworzą, interpretują i wykonują prawo międzynarodowe. W świetle powyższego podmiotowość prawnomiędzynarodowa nie jest pojęciem jednolitym – ma charakter zróżnicowany. Jej zakres i intensywność zależą od typu podmiotu, jego funkcji oraz zdolności prawnej, a także uznania przez społeczność międzynarodową. W tym sensie można mówić o stopniowalnym charakterze podmiotowości, co odzwierciedlają praktyka międzynarodowa oraz dynamiczny rozwój norm regulujących uczestnictwo różnych aktorów w prawie międzynarodowym.

W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie* (wyd. 15), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2013, s. 114; P. Bogacki, *Zagadnienie podmiotowości prawnej w stosunkach międzynarodowych*, „Roczniki Nauk Prawnych” 1997, nr 7, s. 215; *Podmiotowość prawnomiędzynarodowa i jej współczesne aspekty*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, J. Nowakowska-Małusecka, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2021, s. 41–56; B. Mielnik, *Podmiotowość w prawie międzynarodowym* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 160–178.

Michał Dworski

POKOJOWE ROZWIĄZYWANIE SPORÓW MIĘDZYNARODOWYCH

– określenie to wskazuje jednoznacznie, że spory międzynarodowe są załatwiane wyłącznie środkami i sposobami pokojowymi, zatem bez użycia lub groźby użycia siły. Odnosi się ono do szeregu pokojowych środków, które przyjęły się w praktyce → **państw** i znalazły potwierdzenie w KNZ oraz innych dokumentach → **prawa międzynarodowego**. Jedną z podstawowych zasad współczesnego prawa międzynarodowego jest zasada pokojowego regulowania sporów międzynarodowych. Wyróżniamy dyplomatyczne oraz sądowe sposoby ich rozwiązywania. Do sposobów dyplomatycznych, które nie prowadzą do wiążącego dla stron rozstrzygnięcia, należą: rokowania bezpośrednie, dobre usługi, pośrednictwo (mediacja), komisje śledcze (badawcze) i komisje concyliacyjne. Z kolei sposoby sądowe, które kończą się wiążącym rozstrzygnięciem, obejmują stałe → **sądownictwo międzynarodowe** oraz → **arbitraż międzynarodowy**. Do najważniejszych → **źródeł współczesnego prawa międzynarodowego** w zakresie pokojowego rozwiązywania sporów międzynarodowych należy Konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych z 18.10.1907 r. oraz KNZ z 26.06.1945 r. Państwa korzystają z pełnej swobody przy wyborze odpowiedniej metody, przy czym czasami zastosowanie danego środka załatwiania sporu wynika ze zobowiązania traktatowego wiążącego strony sporu lub traktat taki warunkuje wykorzystanie jakiejś służącej temu metody po wcześniejszym użyciu innej. Rokowania uważane są za najbardziej naturalną metodę załatwiania sporów międzynarodowych i jednocześnie najprostszy sposób zmierzający do ich rozwiązania. Prowadzone są przez państwa uczestniczące w sporze i obejmują sekwencję czynności, za pomocą których strony dążą do osiągnięcia porozumienia na drodze wyjaśnienia stanowisk i usunięcia istniejących różnic. Mogą być prowadzone na różnych szczeblach i w różnej formie

(najczęściej ustnej). Dobre usługi przewidyują pewną aktywność podmiotu trzeciego, czyli nieuwikłanego w dany spór, na rzecz jego rozwiązania. Ta aktywność polega na ułatwieniu wszczęcia rokowań przez strony sporu lub ich wznowienia, jeśli zostały przerwane, przy czym podmiot trzeci nie uczestniczy już w podjętych rokowaniach. Istotą mediacji (pośrednictwa) jest to, że podmiot niebiorący udziału w sporze nie tylko doprowadza do rokowań, lecz także bierze w nich czynny udział – udziela stronom rady i wskazówek co do rozwiązania sporu. Funkcja mediatora kończy się, gdy dojdzie do porozumienia stron sporu lub gdy stwierdzi on, że zaproponowane środki nie zostały przez nie przyjęte. Komisje badawcze (śledcze) są organem powołanym przez strony sporu i mają za zadanie wyjaśnienie stanu faktycznego, co do którego prezentują one odmienne stanowisko. W sprawozdaniu kończącym pracę komisji są przedstawiane stwierdzone fakty, przy czym efekt prac nie jest wiążący dla stron sporu. Komisje koncyliacyjne mogą funkcjonować jako organy stałe lub doraźne. Dokonują one również ustaleń stanu faktycznego i na ich podstawie proponują stronom zastosowanie określonego sposobu załatwiania sporu. W kończącym pracę komisji protokole stwierdza się osiągnięcie porozumienia lub jego brak. Ustalenia komisji nie są wiążące dla stron sporu. Procedury regulowania sporów przewidują także statuty → **organizacji międzynarodowych**. Przyznają one określone kompetencje w tym zakresie wskazanym organom organizacji. Na przykład w ramach → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** kluczową rolę w regulowaniu sporów odgrywa Rada Bezpieczeństwa, której przyznano kompetencje do rozpatrywania sporów na wniosek państw, Zgromadzenia Ogólnego, z inicjatywy Sekretarza Generalnego, a także z urzędu.

Konwencja o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych z 18.10.1907 r. (Dz.U. z 1930 r. Nr 9, poz. 64); Karta Narodów Zjednoczonych

z 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90, z późn. zm.); B. Kuźniak, *Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 543–544, 557–554, 561–562; A. Przyborowska-Klimczak, *Spory międzynarodowe i ich pokojowe rozstrzyganie* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 449–455; J. Sutor, *Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, *passim*.

Wojciech Szczepan Staszewski

POMOC HUMANITARNA odnosi się do udzielania wsparcia osobom dotkniętym przez konflikty zbrojne, klęski żywiołowe, katastrofy wywołane działalnością człowieka czy inne sytuacje o charakterze kryzysów humanitarnych. Jej idea wywodzi się z przekonania o konieczności łagodzenia cierpienia oraz zapewnienia natychmiastowego, z założenia krótkotrwałego (aspekt krótkoterminowości odróżnia pomoc humanitarną od pomocy rozwojowej), dostępu do podstawowych artykułów żywnościowych, wody, schronienia, podstawowej opieki zdrowotnej i urządzeń sanitarnych. Dodatkowo pomoc humanitarna służy ochronie godności ludzi dotkniętych kryzysem i musi być udzielana na gruncie czterech kluczowych zasad: humanitaryzmu, neutralności, bezstronności i niezależności. Świadczona jest więc bez rozróżnienia osobom potrzebującym, niezależnie od celów politycznych, ekonomicznych czy militarnych i bez dyskryminacji ze względu na cechy beneficjentów (rasa, religia, narodowość, płeć itd.). Pomoc humanitarna często udzielana jest w tzw. kłastrach i obejmuje dostarczenie produktów czy usług, jak również pomoc finansową. Aktorami występującymi w kontekście działań humanitarnych są → **państwa** (zarówno wobec własnej ludności, jak i mieszkańców państw trzecich), → **organizacje międzynarodowe** (szczególnie

→ **Organizacja Narodów Zjednoczonych** i jej organy, agencje czy organizacje wyspecjalizowane), ale też organizacje → **Międzynarodowego Ruch Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca** oraz organizacje pozarządowe (ang. *non-governmental organizations*, NGOs). Pomoc humanitarna bywa postrzegana krytycznie jako działanie, które może się przyczyniać do przedłużania konfliktów i przynosić szkody ludności, szczególnie przy braku właściwej koordynacji i odpowiedzialności zaangażowanych podmiotów. Do innych wyzwań związanych ze świadczeniem pomocy humanitarnej należą: upolitycznianie pomocy, bezpieczeństwo pracowników humanitarnych, ograniczony dostęp do wszystkich potrzebujących pomocy, brak dostatecznych środków. Szczególnie negatywnym zjawiskiem może być weaponizacja pomocy humanitarnej, czego przykładem są naruszenia prawa krajowego i międzynarodowego popełniane przez oddziały zbrojne Izraela wobec ludności palestyńskiej w Gazie, szczególnie w 2025 r.

International Committee of the Red Cross, *Fundamentals of the Red Cross and Red Crescent Movement*, 2018; OCHA, *Global Humanitarian Overview*, United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2021; M. Barnett, *Empire of Humanity: A History of Humanitarianism*, Cornell University Press, Ithaca 2011, *passim*; *Pomoc humanitarna w świetle prawa i praktyki*, red. P. Grzebyk, E. Mikos-Skuzza, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2016, *passim*.

Dorota Heidrich

POSEŁ NADZWYCZAJNY I MINISTER PEŁNOMOCNY (ang. *Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary*, fr. *Envoyé extraordinaire et ministre plénipotentiaire*) to historyczny tytuł szefa → **misji dyplomatycznej** drugiej klasy, usytuowany w hierarchii protokolarnej (→ **protokół dyplomatyczny**) bezpośrednio pod → **ambasadorem**, lecz powyżej → **chargé d'affaires**. Tytuł ten stanowił instytucjonalnie

ugruntowany element klasycznej dyplomacji bilateralnej przed upowszechnieniem się modelu ambasadorskiego bazującego na suwerennej równości → **państw**. Zgodnie z postanowieniami kongresu wiedeńskiego z 1815 r., który znormalizował system rang dyplomatycznych w Europie, posłowie należeli do kategorii dyplomatów drugiej klasy, a kierowane przez nich placówki nosiły miano poselstw, w odróżnieniu od → **ambasad**. Osoba sprawująca ten urząd była formalnym reprezentantem rządu swojego państwa akredytowanym (→ **akredytacja**) przy głowie państwa przyjmującego, miała plenipotencje – czyli pełne i swobodne uprawnienia do prowadzenia negocjacji, zawierania traktatów oraz prezentowania interesów narodowych. Mimo szerokiego zakresu kompetencji poseł nadzwyczajny nie był uważany za osobistego wysłannika suwerena, co odróżniało go od ambasadora zarówno w wymiarze formalnym, jak i symbolicznym. Ranga ta była powszechnie stosowana w stosunkach międzynarodowych aż do połowy XX w., gdy funkcja ambasadora zaczęła dominować jako standardowa forma reprezentacji dyplomatycznej. Po II wojnie światowej, w kontekście przyjętej KNZ, zasada suwerennej równości państw (art. 2) wpłynęła na porzucenie dyskryminacyjnej hierarchizacji stosunków między nimi i zaczęła być uznawana za politycznie nieakceptowalną. W konsekwencji większość dotychczasowych poselstw zostało przekształconych w ambasady. Proces tej reorganizacji przebiegał nierównomiernie i etapami. Stany Zjednoczone zlikwidowały swoje ostatnie poselstwa w Bułgarii i na Węgrzech w 1966 r., podnosząc je wówczas do rangi ambasad. Z kolei Wielka Brytania dokonała odpowiedniej reorganizacji swojego poselstwa przy Stolicy Apostolskiej dopiero w 1982 r. Również naczelne władze RP na uchodźstwie utrzymywały misję posła nadzwyczajnego w Madrycie aż do 1968 r. Ostateczny kres instytucji posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych

nastąpił 1.11.1993 r., gdy Szwecja podniosła rangę swego ostatniego poselstwa w Republice Południowej Afryki do statusu ambasady, zamykając tym samym rozdział tego typu placówki w dziejach współczesnej dyplomacji.

M. Dworski, *En la tierra española. La importancia y el papel de la misión diplomática del conde Józef Potocki en Madrid después de la Segunda Guerra Mundial. Temas seleccionados* [w:] *Studia z historii i kultury krajów języka hiszpańskiego. Refleksje młodych hispanistów*, red. M. Karkut, Werset, Lublin 2020, s. 131–154; G. R. Berridge, A. James, *A Dictionary of Diplomacy* (wyd. 2), Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2003, s. 94; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 83–84.

Michał Dworski

PRAWA CZŁOWIEKA (określane też jako „prawa podstawowe”, „prawa fundamentalne”, „prawa obywatelskie”) to pojęcie stosowane w celu określenia podstawowego zespołu praw i wolności przysługujących każdemu człowiekowi bez względu na jego cechy indywidualne, takie jak przynależność państwowa (→ **państwo**), rasa, płeć, wiek, kolor skóry, religia, przekonania polityczne czy pochodzenie narodowe bądź społeczne. Termin ten odnosi się do ogółu niezbywalnych i uniwersalnych uprawnień przysługujących każdemu człowiekowi w równym stopniu i określających jego pozycję w społeczeństwie oraz w relacjach z władzą państwową. Obowiązek ich ochrony, spoczywający na państwie, może być realizowany dwojako w zależności od tego, czy dane prawo człowieka ma charakter prawa czy wolności. Prawa aktywują bowiem po stronie władz państwowych obowiązek określonego zachowania się, zmierzającego do zapewnienia człowiekowi realizacji przysługujących mu uprawnień, podczas gdy wolności wymagają od państwa powstrzymania się od pewnych działań w celu umożliwienia człowiekowi swobodnej realizacji

tych wolności. Prawa człowieka nie mają charakteru absolutnego, w pewnych wyjątkowych i uzasadnionych przypadkach mogą zostać ograniczone, jakkolwiek zasady ich limitacji zawsze muszą być ściśle określone czy to w → **umowach międzynarodowych**, czy to w krajowych ustawach zasadniczych. Powszechnie uznanymi przyczynami uzasadniającymi ograniczenie praw człowieka są względy bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego lub konieczności ochrony innych wartości. Prawa człowieka to także pojęcie o szerokim kontekście teoretyczno-filozoficznym, gdzie dominującą koncepcją jest ta o naturalnym ich pochodzeniu. Z założenia tego wynika, że za aksjologiczne źródło uprawnień jednostki uważa należy przyrodzoną godność człowieka. I choć w doktrynie bywa to krytykowane, to jednak obecnie standardem nierzadko jest przyznanie prawom człowieka cech charakterystycznych dla ludzkiej godności, takich jak: przyrodzoność, powszechność, niezbywalność i nienaruszalność. Przyrodzoność praw człowieka oznacza, że są one przyznane człowiekowi z samej racji tego, że jest człowiekiem; nie zależą od przyznania ich przez państwo. Z kolei powszechność oznacza, że przysługują one wszystkim ludziom bez wyjątku i w równym stopniu. O niezbywalności mówimy w aspekcie tego, że praw człowieka nie można się zrzec. To zaś, że są one nienaruszalne, implikuje, iż nikt nie może ich człowieka pozbawić.

M. Balcerzak, *Prawa człowieka* [w:] *Leksykon ochrony praw człowieka. 100 podstawowych pojęć*, red. M. Balcerzak, S. Sykuna, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010, s. 345–347; M. Balcerzak, *Międzynarodowe prawo praw człowieka* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 659; W. Osiatyński, *Wprowadzenie do praw człowieka*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1998, s. 1–5; M. Piechowiak, *Pojęcie praw człowieka* [w:] *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. L. Wiśniewski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997, s. 7–10;

H. Waśkiewicz, *Prawa człowieka w świetle filozofii prawa* [w:] *Filozofia prawa a tworzenie i stosowanie prawa*, red. B. Czech, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Ośrodek Terenowy przy Sądzie Wojewódzkim w Katowicach, Katowice 1992, s. 209; J. Zajadło, *Filozoficzne problemy ochrony praw jednostki* [w:] *Ochrona praw jednostki*, red. Z. Brodecki, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 24.

Ewa Michalkiewicz-Kądziela

PRAWO DO SAMOSTANOWIENIA

zostało umieszczone w KNZ z 1945 r. (art. 1 pkt 2 i art. 55), wcześniej zaś, od okresu oświecenia, miało charakter idei polityczno-moralnej. Stosowane w odniesieniu do → **państw** oznacza swobodę – tj. brak zewnętrznej ingerencji – zarówno w określeniu swojego statusu politycznego (np. integracji z innym państwem), jak i w wyborze ustroju oraz zapewnieniu rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturalnego (zob. międzynarodowe pakt → **praw człowieka** z 1966 r., art. 1 pkt 1). Zasada ta znajduje zastosowanie także w odniesieniu do narodów kolonialnych i narodów znajdujących się pod obcą → **okupacją**. Dotyczy swobodnego określenia przez nie ich statusu politycznego: utworzenia państwa, stowarzyszenia się lub integracji z innym państwem (zob. Deklaracja Narodów Zjednoczonych z 1960 r. o przyznaniu niepodległości krajom i narodom kolonialnym oraz powiązana → **rezolucja** nr 1541). Może być również realizowana w odniesieniu do obszarów stanowiących integralną część danego państwa, pod warunkiem zgody władz centralnych oraz obszarów będących przedmiotem sporu między państwami, jeżeli przystaną na to wszystkie jego strony. W tych przypadkach samostanowienie może przybrać formę zewnętrzną (niepodległość, integracja lub stowarzyszenie) bądź wewnętrzną – uzyskanie autonomii terytorialnej (→ **terytorium**) czy kulturalnej w ramach istniejącego państwa, preferowaną w praktyce międzynarodowej ze względu na zachowanie jego integralności

terytorialnej. Prawo do samostanowienia jest więc podmiotowo ograniczone. Wynika to z obaw państw, że szerokie uznanie prawa do samostanowienia zewnętrznego prowadziłoby do defragmentacji i destabilizacji systemu międzynarodowego. Rządy państw często obawiają się także, że przyznanie samostanowienia wewnętrznego może stanowić wstęp do roszczeń o samostanowienie zewnętrzne. Niemniej także narody, którym prawo do samostanowienia nie zostało przyznane, powszechnie się na nie powołują, dążąc do legitymizacji swoich roszczeń i licząc w efekcie na uzyskanie wsparcia przynajmniej ze strony rządów i społeczeństw państw demokratycznych.

L. Antonowicz, *Samostanowienie narodów jako zasada prawa międzynarodowego*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio G” 1996, t. 43, s. 69–84; S. Bieleń, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2010, s. 125–152; J. Crawford, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, New York 2006, s. 107–131; J. Ker-Lindsay, M. Fabry, *Secession and State Creation. What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York 2023, wg indeksu.

Marcin Kosienkowski

PRAWO DYPLMATYCZNE stanowi wyspecjalizowany dział → **prawa międzynarodowego publicznego**, obejmujący zespół norm prawnych – zarówno o charakterze skodyfikowanym, jak i zwyczajowym (→ **zwyczaj międzynarodowy**) – regulujących → **stosunki dyplomatyczne**. Dział ten określa strukturę, kompetencje oraz zasady funkcjonowania organów reprezentujących → **państwo** w stosunkach międzynarodowych. Prawo dyplomatyczne odnosi się do procedury nawiązywania, utrzymywania i wykonywania stosunków dyplomatycznych między suwerennymi państwami i innymi podmiotami, a także w relacjach wielostronnych oraz w ramach → **organizacji międzynarodowych**. Jego przedmiotem są ponadto

→ **misje specjalne** i stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzyrządowych, które stanowią wyraz zinstytucjonalizowanej obecności państwa w systemie globalnym. Ponadto dział ten określa status prawny → **misji dyplomatycznych** oraz członków ich personelu, precyzując tryb ich ustanawiania, strukturę organizacyjną, zakres powierzonych im funkcji, a także przyznawane im → **przywileje i immunitety**. Ustala również zasady dotyczące rangi dyplomatycznej, → **precedencji**, → **protokołu dyplomatycznego**, a także procedury mianowania, → **akredytacji** i odwoływania przedstawicieli. Przepisy te mają na celu zapewnienie niezależności i skuteczności działania misji, chroniąc je przed ingerencją państwa przyjmującego i umożliwiając im swobodne wykonywanie funkcji w warunkach poszanowania → **suwerenności** oraz zasady nieingerencji. U podstaw prawa dyplomatycznego leży zasada wzajemności i zgody państw, której przejawem jest → **prawo legacji** (łac. *ius legationis*) – przysługujące każdemu państwu prawo do wysyłania i przyjmowania przedstawicielstw dyplomatycznych. Ustanowienie stosunków dyplomatycznych następuje w drodze wzajemnej zgody, a mianowanie szefa misji wymaga uprzedniego uzyskania → **agrément**, którego udzielenie leży w gestii państwa przyjmującego i nie wymaga uzasadnienia. Akredytacja przedstawiciela następuje poprzez przedłożenie → **listów uwierzytelniających** głowie państwa przyjmującego. Zasadniczym aktem prawnym regulującym materię prawa dyplomatycznego jest KWSD (1961). Konwencja ta nie tylko dokonuje kodyfikacji dotychczasowych norm zwyczajowych, lecz także pełni funkcję progresywną – rozwijając i ujednoliciając standardy obowiązujące w sferze dyplomatycznej. Uzupełnieniem jej postanowień są → **umowy** dwustronne oraz szczególna praktyka państw, która – pod warunkiem powszechnego i jednolitego stosowania – może przybrać formę → **zwyczaju międzynarodowego**. Dodatkowo

ważnymi aktami prawa międzynarodowego odnoszącymi się do powszechnie stosowanego prawa dyplomatycznego są KMS oraz KWRP. W obrębie prawa dyplomatycznego należy odróżniać normy prawnie wiążące od norm grzecznościowych (tzw. zwyczajów protokolarnych), które choć pozbawione są mocy prawnej, to odgrywają istotną rolę w utrwalaniu praktyki dyplomatycznej, zwłaszcza w zakresie precedencji, → **etykiety**, symboliki i formuł → **ceremoniału dyplomatycznego**. Prawo dyplomatyczne pełni również funkcję stabilizującą w międzynarodowej przestrzeni publicznej, zapewniając ramy prawne dla komunikacji, reprezentacji i negocjacji między państwami. Poprzez instytucjonalizację kontaktów oficjalnych i zapewnienie ochrony przedstawicielstwom umożliwia efektywne wykonywanie polityki zagranicznej oraz → **pokoju rozwiązywanie sporów** i rozwijanie współpracy międzynarodowej w duchu wzajemnego poszanowania suwerenności.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); KMS, otwarta do podpisu w Nowym Jorku dnia 16.12.1969 r. (Dz.U. Z 1985 r. Nr 48, poz. 245); KWRP, otwarta do podpisu w Wiedniu dnia 14.03.1975 r.; W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 428–456; W. S. Staszewski, *Prawo dyplomatyczne* [w:] *Leksykon administratywisty*, red. S. Wrzosek, A. Haładyj, M. Domagała, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2013, s. 319–322; E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2016, *passim*; I. Gawłowicz, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne – wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 21–50.

Michał Dworski

PRAWO KONSULARNE stanowi wyspecjalizowany dział → **prawa międzynarodowego publicznego**, którego przedmiotem regulacji są → **stosunki**

konsularne między suwerennymi → **państwami**, w szczególności status prawny, kompetencje funkcjonalne oraz sposób działania urzędów konsularnych i ich personelu na → **terytorium** państwa przyjmującego. Prawo konsularne, inaczej niż → **prawo dyplomatyczne**, cechuje się odrębnością funkcjonalną oraz ograniczonym zakresem → **przywilejów i immunitetów**, odpowiadających jego pragmatycznemu charakterowi. Źródłami prawa konsularnego są zarówno normy prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**), wywodzące się z wielowiekowej praktyki międzynarodowej, jak i normy → **prawa traktatowe**. Ich zasadnicza kodyfikacja nastąpiła w ramach KWSK (1963). Konwencja ta, przyjęta pod auspicjami → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** i ratyfikowana przez ponad 180 państw, stanowi podstawowy instrument normatywny w zakresie współczesnych stosunków konsularnych. Uzupełnieniem jej postanowień są liczne → **umowy** bilateralne, których celem jest dostosowanie wzajemnych relacji konsularnych do specyfiki danego stosunku między państwami. W niektórych regionach, takich jak → **Unia Europejska**, państwa dokonały częściowej integracji funkcji konsularnych, rozwijając mechanizmy wspólnej reprezentacji i ochrony obywateli. Prawo konsularne reguluje tryb nawiązywania stosunków konsularnych, sposób ustanawiania i lokalizacji urzędów konsularnych (w tym konsulatów generalnych, → **konsulatów**, wicekonsulatów i → **agencji konsularnych**), a także proces mianowania przedstawicieli konsularnych, który wymaga uprzedniego uzyskania → **exequatur**, czyli formalnej zgody państwa przyjmującego. Instytucja ta ma charakter klasycznego wyrazu → **suwerenności** państwowej, umożliwiając państwu przyjmującemu kontrolę nad obsadą funkcji konsularnych na jego terytorium. W ramach stosunków konsularnych państwa wykonują obowiązek realizowania prawa do ochrony konsularnej

wobec własnych obywateli przebywających poza → **granicami** swojego państwa (m.in. wydawanie dokumentów, sporządzanie aktów notarialnych, nadzór nad sprawami majątkowymi czy pomoc prawna w razie zatrzymania danej osoby). Podmiotowo jest to związane z zagadnieniem obywatelstwa. W tym zakresie konsulowie pełnią niejednokrotnie funkcje quasi-administracyjne, działając jako łącznicy między organami państwa wysyłającego a jego obywatelami znajdującymi się za granicą. Immunitety i przywileje konsularne mają charakter funkcjonalny, co oznacza, że przysługują jedynie w zakresie wykonywania czynności urzędowych. Do najważniejszych należą: nietykalność lokalu konsularnego i → **archiwów**, ochrona korespondencji konsularnej oraz ograniczony immunitet jurysdykcyjny – z wyłączeniem spraw cywilnych i administracyjnych niezwiązanych z wykonywaniem funkcji urzędowych. Konsulowie nie korzystają z osobistej nietykalności, jak to się dzieje w przypadku personelu dyplomatycznego. Prawo konsularne odgrywa także istotną rolę stabilizującą w relacjach bilateralnych, zwłaszcza w kontekście migracji, turystyki, wymiany gospodarczej oraz w sytuacjach kryzysowych wymagających natychmiastowej interwencji konsularnej. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego jego podstawowym celem jest zapewnienie skutecznej, bezpiecznej i zgodnej z porządkiem prawnym państwa przyjmującego realizacji funkcji konsularnych przez uprawnione organy państwa wysyłającego, przy jednoczesnym poszanowaniu suwerenności i integralności terytorialnej państwa przyjmującego.

KWSK z 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); *Konsularne prawo* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 138–142; W. S. Staszewski, *Prawo konsularne* [w:] *Leksykon administratywisty*, red. S. Wrzosek, A. Haładyj, M. Domagała, Wyższa

Szkoła Handlowa, Radom 2013, s. 323–326; G. R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice* (wyd. 6 uaktual.), Palgrave Macmillan, Cham 2022, s. 141–158.

Michał Dworski

PRAWO KOSMICZNE (międzynarodowe prawo kosmiczne) to reguły prawne dotyczące poruszania się, badania i użytkowania przestrzeni kosmicznej, ciał niebieskich, a także statusu prawnego obiektów umieszczanych przez człowieka na tych obszarach. Konieczność opracowania zasad międzynarodowego prawa kosmicznego pojawiła się wraz z powstaniem technicznych możliwości eksploracji kosmosu, tj. intencjonalnego wynoszenia obiektów wykonanych przez człowieka na wysokość przekraczającą 90–100 km ponad powierzchnię Ziemi (tzw. linia Karamana). Zachodzi tu oczywista analogia z → **międzynarodowym prawem lotniczym**, z którego zresztą międzynarodowe prawo kosmiczne wyewoluowało i czerpie wiele rozwiązań. Pierwszy sztuczny satelita Ziemi został wystrzelony w 1957 r., pierwszy człowiek w przestrzeni kosmicznej znalazł się w 1961 r., pierwszy człowiek na Księżycu – w 1969 r., pierwszy pojazd, z którym udało się utrzymać łączność, wylądował na powierzchni Marsa w 1975 r. Obecnie wokół Ziemi krążą tysiące sztucznych satelitów rozmaitego przeznaczenia (komunikacyjne, meteorologiczne, wojskowe), a w Układzie Słonecznym znajdują się liczne sondy i pojazdy kosmiczne wysłane w celach badawczych. Im bliżej współczesności, tym więcej regulacji prawnych dotyczy tzw. kosmicznych śmieci – obiektów, które utraciły już swoją pierwotną funkcję (stały się bezużyteczne np. wskutek uszkodzeń), a także ich fragmentów, które mogą stanowić zagrożenie dla kolejnych misji kosmicznych. Podstawowym dokumentem międzynarodowego prawa kosmicznego jest Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi

ciałami niebieskimi (zwany też w skrócie Traktatem o przestrzeni kosmicznej, ToPK). ToPK został podpisany 27.01.1967 r. przez przedstawicieli władz USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR, a wszedł w życie 10.10.1967 r. W maju 2025 r. stronami ToPK było 116 państw, kolejne 22 były jego sygnatariuszami (Polska ratyfikowała go 22.12.1967 r.). Najważniejszymi zasadami ToPK są: otwartość przestrzeni kosmicznej jako wspólnego obszaru aktywności ludzkości (art. I); zakaz jej zawłaszczania i tworzenia roszczeń → **suwerenności** na drodze deklaratoryjnej, zajęcia, zasiedlenia lub innych aktywności (art. II); zakaz militaryzacji przestrzeni kosmicznej i ciał niebieskich oraz użycia broni masowego zniszczenia, w tym nuklearnych oraz nakaz wykorzystywania przestrzeni kosmicznej wyłącznie do celów pokojowych (art. IV); → **uznanie** dyplomatycznego statusu astronautów i oferowanie im pomocy (art. V, a w kwestii otwartości obiektów kosmicznych art. XII); wymaganie zgody i nadzoru przy działalności kosmicznej podmiotów rządowych i pozarządowych (art. VI); odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne i przedłużenie obowiązującego prawodawstwa i jurysdykcji sądów na pokłady obiektów kosmicznych podlegających danemu krajowi (art. VII i VIII); zakaz zanieczyszczania i skażenia ciał niebieskich, przestrzeni kosmicznej oraz działalności mogących doprowadzić do negatywnych skutków dla ekosystemu Ziemi poprzez sprowadzenie „materii pozaziemskiej”. Innymi źródłami międzynarodowego prawa kosmicznego są m.in.: Układ o zakazie prób broni nuklearnej w atmosferze, w przestrzeni kosmicznej i pod wodą z 5.08.1963 r.; Układ o zasadach działalności → **państw** w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi z 27.01.1967 r.; Umowa o ratowaniu kosmonautów, powrocie kosmonautów i zwrocie obiektów wypuszczonych w przestrzeń kosmiczną z 22.04.1968 r.; Konwencja

o międzynarodowej odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez obiekty kosmiczne z 29.03.1972 r.; Konwencja o rejestracji obiektów wypuszczonych w przestrzeń kosmiczną z 14.01.1975 r.; Konwencja o przekazywaniu i wykorzystywaniu danych ze zdalnego badania Ziemi z kosmosu z 19.05.1978 r.; Układ normujący działalność państw na Księżycu i innych ciałach niebieskich z 18.12.1979 r. Zauważyć należy, że wiele państw ma własne regulacje dotyczące tych kwestii (np. ustawa o Polskiej Agencji Kosmicznej z 26.09.2014 r.), nie wchodzi one jednak w skład międzynarodowego prawa kosmicznego (odwrotnie, muszą zawierać regulacje niesprzeczne z porozumieniami tego działu).

Układ o zasadach działalności państw w zakresie badań i użytkowania przestrzeni kosmicznej łącznie z Księżycem i innymi ciałami niebieskimi, sporządzony w Moskwie, Londynie i Waszyngtonie dnia 27.01.1967 r. (tj. Dz.U. z 1968 r. Nr 14, poz. 82); Ustawa o Polskiej Agencji Kosmicznej z 26.09.2014 r. (tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 1957); W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie* (wyd. 10), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 242–246; M. Polkowska, *Space Security and Safety: Law, Management, Policy*, Instytut Wydawniczy EuroPrawo, Warszawa 2021, s. 37–42.

Paweł Turczyński

PRAWO LEGACJI (łac. *ius legationis*) stanowi atrybut → **podmiotowości państwa międzynarodowej** i wyraża suwerenne (→ **suwerenność**) uprawnienie → **państwa** do nawiązywania, utrzymywania oraz rozwiązywania → **stosunków dyplomatycznych** z innymi podmiotami → **prawa międzynarodowego**. Instytucja ta obejmuje dwa zasadnicze aspekty: *ius legationis activum*, czyli kompetencję do wysyłania własnych przedstawicieli dyplomatycznych, oraz *ius legationis passivum*, oznaczające prawo do przyjmowania takich przedstawicieli od innych państw. Współczesnej genezy normatywnej prawa legacji należy poszukiwać

przede wszystkim w KWSD (1961), która stanowi podstawowy akt międzynarodowego → **prawa traktatowego** regulującego organizację i funkcjonowanie → **misji dyplomatycznych**. Uzupełnieniem tych uregulowań są zarówno utrwalone → **zwyczaje międzynarodowe**, jak i bilateralne porozumienia zawierane w celu dostosowania praktyki dyplomatycznej do specyfiki relacji dwustronnych. Z prawa legacji wynikają kluczowe zasady proceduralne i materialne, w tym zasada konieczności uzyskania uprzedniej zgody państwa przyjmującego na → **akredytację** przedstawiciela dyplomatycznego, określana mianem → **agrément**. Odmowa udzielenia takiej zgody może zostać wydana w sposób całkowicie dyskrecjonalny, bez konieczności podawania przyczyn. W ramach realizacji prawa legacji misje dyplomatyczne korzystają z przywileju → **eksterytorialności**, co oznacza, iż pomieszczenia przedstawicielstw podlegają szczególnej ochronie prawnej, mimo że nie tracą formalnego statusu jako część → **terytorium** państwa przyjmującego. Ponadto przedstawiciele dyplomatyczni objęci są immunitetem osobistym oraz nietykalnością (→ **przywileje i immunitety dyplomatyczne**), co zapewnia im autonomię działania i zabezpiecza przed ingerencją ze strony władz lokalnych. W wymiarze funkcjonalnym prawo legacji odgrywa rolę narzędzia w architekturze współczesnych stosunków międzynarodowych, umożliwiając utrzymywanie pokojowych relacji między państwami, prowadzenie dialogu międzynarodowego, wymianę informacji, ochronę interesów obywateli i państw za granicą oraz rozwiązywanie konfliktów na drodze pokojowej negocjacji (→ **pokojowe rozwiązywanie sporów międzynarodowych**).

J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 102–104; E. Satow, *The right of legation* [w:] *A Guide to Diplomatic Practice*, red. E. Satow, Cambridge University Press, Cambridge 2011, s. 175–180; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna*

(wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 125–128.

Michał Dworski

PRAWO MIĘDZYNARODOWE PRYWATNE jest zespołem norm wskazującym system prawny właściwy dla stosunków prawnych z udziałem elementu obcego (międzynarodowego czy zagranicznego) w odniesieniu do osób fizycznych i prawnych. W Polsce przyjmuje ono formę ustawy, ponieważ wbrew nazwie zbliżonej do nazwy → **prawo międzynarodowe publiczne**, prawo międzynarodowe prywatne jest prawem krajowym. Jego charakter wprost wyznacza art. 1 ustawy Prawo prywatne międzynarodowe z 4.02.2011 r. (tj. Dz.U. z 2023 r., poz. 503) stanowiący, że ustawa ta reguluje właściwość prawa dla stosunków z zakresu prawa prywatnego związanych z więcej niż jednym → **państwem**. Znajdzie ono zatem zastosowanie, ilekroć poszukiwane będzie rozstrzygnięcie stanu faktycznego, powiązanego z więcej niż jednym państwem. Jak się podkreśla w piśmiennictwie, według wąskiego ujęcia prawo międzynarodowe prywatne obejmuje przede wszystkim normy kolizyjne, rozstrzygające konflikty praw w przestrzeni oraz normy regulujące kwestie związane z odszukaniem i zastosowaniem prawa właściwego. Według szerokiego ujęcia w jego skład wchodzi ponadto normy merytoryczne (ujednolicenie na płaszczyźnie międzynarodowej lub czysto wewnętrzne), regulujące sytuacje (stosunki) z elementem obcym. We wskazanej ustawie – mającej szeroki zakres zastosowania – uregulowano właściwość prawa w kontekście osób fizycznych i osób prawnych oraz innych jednostek organizacyjnych. Odniesiono się również do przedstawicielstwa, dokonania czynności prawnej i jej formy, przedawnienia roszczeń i innych instytucji związanych z upływem czasu. Wyznaczono także prawo właściwe w kontekście zobowiązań, umowy o → **arbitraż**,

własności i innych praw rzeczowych oraz posiadania, własności intelektualnej, spraw małżeńskich, stosunków między rodzicami a dzieckiem, przysposobienia, opieki i kurateli, obowiązków alimentacyjnych, spraw spadkowych i innych stosunków prawnych. Współcześnie znaczenie prawa międzynarodowego prywatnego zdecydowanie wzrosło, choćby za sprawą otwarcia → **granic** w obrębie → **Unii Europejskiej**, współzależności państw (przykładowo w takim obszarze, jak handel międzynarodowy) czy intensyfikacji relacji interpersonalnych.

K. Bagan-Kurluta, *Prawo prywatne międzynarodowe* (wyd. 6), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2021; E. Cała-Wacinkiewicz, *Podstawy systemu prawa międzynarodowego: pytania, testy, kazusy, tablice* (wyd. 3 rozsz. i zm.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012; *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024; M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe* (wyd. 16), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016; *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*, red. M. Pazdan, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018.

Ewelina Cała-Wacinkiewicz

PRAWO MIĘDZYNARODOWE PUBLICZNE to współcześnie system prawa regulujący wzajemne stosunki między podmiotami tego prawa. Ze względu na jego charakter wskazuje się, że jest to zespół norm prawnych regulujący stosunki między → **państwami**, państwami a innymi podmiotami → **prawa międzynarodowego**, czyli np. między państwami i → **organizacjami międzynarodowymi** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), a także między tymi innymi podmiotami (np. wyłącznie między organizacjami międzynarodowymi) w ich wzajemnych relacjach. W piśmiennictwie powszechnie podkreśla się, że prawo międzynarodowe w wąskim ujęciu (*sensu stricto*) sprowadza się do bycia regulatorem jedynie wzajemnych stosunków między państwami tworzącymi

→ **społeczność międzynarodową**. Nato-
miast w szerokim ujęciu (*sensu largo*) u-
jmuje się je jako system norm regulujących
wzajemne stosunki między podmiotami
tego prawa, przede wszystkim państwami
i organizacjami międzynarodowymi. Sys-
tem ten opiera się na kilku zasadniczych
normach, mających charakter zasad prawa:
→ **suwerenności** państw, zakazie stosowania
siły, → **pokoju** i **rozwiązywaniu sporów
międzynarodowych**, mocy wiążącej zob-
owiązań międzynarodowych, poszanowa-
niu podstawowych → **praw człowieka**. We
wskazanych ujęciach zwraca się uwagę nie
tylko na kontekst historyczny, wiążący się
z zauważalnym po II wojnie światowej pro-
cesem rozszerzania zakresu katalogu pod-
miotów prawa międzynarodowego (przede
wszystkim o inne niż państwa podmioty
o prawodawczych kompetencjach), lecz
także na dynamikę współczesnych stosun-
ków międzynarodowych, odwzorowaną
w powstających zwłaszcza po II wojnie świa-
towej organizacjach międzynarodowych.
Kształtujący wpływ na sposób pojmo-
wania pojęcia prawa międzynarodowego ma
zatem ewolucja kategorii podmiotów prawa
międzynarodowego. W prawie między-
narodowym publicznym – w aspekcie jego two-
rzenia – zauważalny jest brak ustawodawcy
w rozumieniu prawa krajowego. Proces
tworzenia tego prawa ma zdecentralizowany
charakter i realizowany jest przez podmioty
o prawodawczych kompetencjach, zatem
przez państwa i organizacje między-
narodowe. W tym aspekcie szczególnie uwi-
dadnia się znaczenie zgody państw (konsensus),
będącej podstawą obowiązywania prawa
międzynarodowego. Inna aniżeli w prawie
krajowym jest także forma, w jakiej prawo
międzynarodowe jest tworzone. W ścisłym
ujęciu jego źródłami (→ **źródła prawa mię-
dzynarodowego**) są → **umowy między-
narodowe** (bilateralne i multilateralne),
→ **zwyczaj międzynarodowy** oraz ogólne
zasady prawa, a także → **uchwały organiza-
cji międzynarodowych**.

L. Antonowicz, *Podręcznik prawa między-
narodowego* (wyd. 14), Wolters Kluwer Polska, Warszawa
2015; R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak,
M. Kałduński, *Prawo międzynarodowe pub-
liczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023;
E. Cała-Wacinkiewicz, *Fragmentacja prawa
międzynarodowego*, Wydawnictwo C.H. Beck,
Warszawa 2018; E. Cała-Wacinkiewicz, *Podstawy
systemu prawa międzynarodowego: pytania, testy,
kazusy, tablice* (wyd. 3 rozsz. i zm.), Wydawni-
ctwo C.H. Beck, Warszawa 2012; *Encyklopedia
zagadnień międzynarodowych*, red. E. Cała-Wa-
cinkiewicz, R. Podgórska, D. Wacinkiewicz,
Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011; *Prawo
międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red.
E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydaw-
nictwo C.H. Beck, Warszawa 2024; W. Czaplinski,
A. Wyrozumska, *Prawo międzynarodowe pub-
liczne. Zagadnienia systemowe* (wyd. 3, zm.
i uaktual.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa
2014; W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo między-
narodowe publiczne w zarysie* (wyd. 18), Wolters
Kluwer Polska, Warszawa 2020; M. Shaw, *Prawo
międzynarodowe*, przeł. J. J. Gojło et al., Książka
i Wiedza, Warszawa 2000.

Ewelina Cała-Wacinkiewicz

**PRAWO NIESZKODLIWEGO PRZE-
PŁYWU** to jedna z kluczowych instytucji
→ **międzynarodowego prawa morza**, szcze-
gółowo uregulowana w Konwencji Narodów
Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS)
z 1982 r. Zgodnie z art. 17 UNCLOS statki
wszystkich → **państw** – zarówno nadbrzeż-
nych, jak i śródlądowych – korzystają z prawa
nieszkodliwego przepływu przez morze te-
rytorialne (→ **terytorium**) innego państwa.
Oznacza to możliwość przemieszczania się
statków przez cudze morze terytorialne,
o ile nie zagraża to pokojowi, porządkowi
publicznemu ani bezpieczeństwu państwa
przybrzeżnego. Okręty wojenne również
korzystają z prawa nieszkodliwego przepły-
wu (w razie jego naruszenia państwo nad-
brzeżne ma prawo nakazać im niezwłoczne
opuszczenie wód terytorialnych), choć ten
przepis często nie jest respektowany. W rozu-
mieniu UNCLOS przepływ uznaje się za nie-
szkodliwy, gdy odbywa się w sposób szybki

i nieprzerwany (z wyjątkiem przypadków siły wyższej, ratunku). Zabronione są w tym kontekście m.in. manewry wojskowe, szpiegostwo, załadunek lub rozładunek towarów bez zgody państwa nadbrzeżnego czy celowe zanieczyszczanie środowiska morskiego. Państwo nadbrzeżne może wprowadzać regulacje na swoim morzu terytorialnym dotyczące bezpieczeństwa żeglugi, ochrony środowiska, kontroli celnej czy imigracyjnej, jednak nie mogą one prowadzić do dyskryminacji względem statków określonego państwa. Prawo nieszkodliwego przepływu nie jest tożsame z prawem przejścia tranzytowego (sprecyzowanym w art. 37–42 UNCLOS, dotyczących przede wszystkim cieśnin strategicznych, takich jak Cieśnina Gibraltarska) oraz prawem archipelagowego przejścia szlakami morskimi (art. 53 UNCLOS, dotyczący wyłącznie państw archipelagowych). W przypadku cieśnin międzynarodowych, których status został uregulowany przez inne obowiązujące → **umowy międzynarodowe**, postanowienia tych porozumień mają wówczas precedencję przed przepisami UNCLOS. Prawo nieszkodliwego przepływu tylko w ograniczony sposób dopuszcza żeglugę po morskich wodach wewnętrznych (art. 9 UNCLOS), czego przykład stanowią Zalew Wiślany (przedzielony → **granicą państwową** Polski i Rosji) oraz Cieśnina Piławska (zapewniającą jedyny naturalny dostęp do Zalewu Wiślanego) położona u wejścia do rosyjskiego morza wewnętrznego. Prawo nieszkodliwego przepływu stanowi kompromis między → **suwerennością** państwa nadbrzeżnego a interesem wspólnoty międzynarodowej (→ **społeczność międzynarodowa**) w zakresie swobody żeglugi. Jego naruszenia często prowadzą do międzynarodowych incydentów, szczególnie w regionach o napiętej sytuacji geopolitycznej.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza sporządzona w Montego Bay dnia 10.12.1982 r. (tj. Dz.U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543); R. Churchill, V. Lowe, A. Sander, *The Law of the Sea*, Manchester University Press, Manchester

2022, s. 130–166; M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 292–319.

Mateusz Błaszczak

PRAWO TRAKTATÓW jest działem → **prawa międzynarodowego publicznego**, w którym znajdują się normy prawne dotyczące → **umów międzynarodowych** (traktatów). Dział ten obejmuje przede wszystkim zagadnienia dotyczące zawierania, stosowania, interpretacji umów międzynarodowych, ich nieważności, wygaśnięcia i zawieszenia. Regulacje prawne dotyczące traktatów w szerszej perspektywie dotyczą także takich problemów, jak: sukcesja w odniesieniu do traktatów (→ **sukcesja państw**), odpowiedzialność za naruszenie zobowiązań wynikających z traktatów czy wpływ wojny na umowy międzynarodowe. Początkowo zagadnienia dotyczące prawa traktatów były regulowane przez normy prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**) oraz ogólne zasady prawa. Podejmowano też próby ich uporządkowania i skodyfikowania w projektach prywatnych przez uczonych. Jako przykład można wskazać przedłożony 23.04.1795 r. przez Grégoire'a Konwentowi Narodowemu Projekt Deklaracji Prawa Międzynarodowego, w którym znalazły się dwie zasady dotyczące prawa traktatów: „przymierze mające na celu wojnę zaczepną oraz traktaty lub sojusze mogące szkodzić interesom innego narodu stanowią zamach na zbiorowość ludzką” (pkt 16) oraz „traktaty zawierane przez narody są święte i niewzruszalne” (pkt 21). Na kongresie wiedeńskim, w przyjętym Regulaminie w sprawie stopni pierwszeństwa agentów dyplomatycznych z 19.03.1815 r., odniesiono się jedynie do kwestii sposobu podpisywania → **umów międzynarodowych**. Niektórymi kwestiami prawa traktatów przed I wojną światową zajmował się m.in. Instytut Prawa

Międzynarodowego. Podejmowane były też prace dotyczące kodyfikacji tego działu prawa międzynarodowego przez Ligę Narodów, niestety bezowocne. Z kolei na kontynencie amerykańskim Inter-American Juridical Committee w 1927 r. zaakceptował szereg zasad dotyczących prawa umów międzynarodowych, a następnie na VI Konferencji Panamerykańskiej przyjęto 20.02.1928 r. Konwencję o traktatach (*Convention on Treaties*). Zwraca się uwagę na to, że ze wszystkich prób międzywojennych największy wpływ na rozwój prawa umów międzynarodowych wywarł projekt grupy badaczy skupionych wokół Szkoły Prawa Uniwersytetu Harvardzkiego (tzw. projekt harwardzki). Po II wojnie światowej prace nad kodyfikacją prawa traktatów podjęto już pod auspicjami → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Zawarto w tym zakresie kilka ważnych umów międzynarodowych. Kluczową, stanowiącą podstawowe źródło współczesnego prawa traktatów, jest KWPT, przyjęta w Wiedniu 23.05.1969 r. (weszła w życie 27.01.1980 r.). Do innych umów regulujących te zagadnienia należą: Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów, przyjęta w Wiedniu 22.08.1978 r. (weszła w życie 6.11.1996 r.); Konwencja wiedeńska o prawie traktatów między państwami a → **organizacjami międzynarodowymi** lub między organizacjami międzynarodowymi, przyjęta w Wiedniu 20.03.1986 r. (niestety do dzisiaj nie uzyskała mocy prawnie wiążącej – brakuje ratyfikacji jednego państwa). Nadal istotnym źródłem prawa traktatów są normy prawa zwyczajowego, chociaż ze względu na kodyfikację następował proces ich stopniowego zawężania. Znaczenie tych norm potwierdzono w postanowieniach KWPT. Źródłami prawa traktatów są także zasady ogólne prawa, o których wspomina art. 38 Statutu MTS. Należy również mieć na względzie fakt, że środkami pomocniczymi do stwierdzenia i interpretacji norm prawa traktatów są

judykatura oraz doktryna przedmiotu. Zagadnienia prawa traktatów są regulowane także przez ustawodawstwo wewnętrzne państw. W Polsce podstawowym aktem w tym zakresie jest Ustawa z 14.04.2000 r. o umowach międzynarodowych, a aktem wykonawczym do niej – Rozporządzenie Rady Ministrów z 28.08.2000 r. w sprawie wykonywania niektórych przepisów ustawy o umowach międzynarodowych.

Projekt Deklaracji Prawa Międzynarodowego z 23.04.1795 r. (tekst: *Prawo międzynarodowe i historia dyplomatyczna. Wybór dokumentów*, oprac. L. Gelberg, t. 1, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1954, s. 12–13); Regulamin w sprawie stopni pierwszeństwa agentów dyplomatycznych z 19.03.1815 r. (tekst: *Prawo dyplomatyczne i konsularne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, W. S. Staszewski, Lubelskie Wydawnictwa Prawnicze, Lublin 2005, s. 7–8); Konwencja o traktatach (*Convention on Treaties*) z 20.02.1928 r. (tekst: „American Journal of International Law” 1935, t. 29, supl.: *Research in International Law*, s. 1205–1207); Statut MTS z 26.06.1945 r. (tekst: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, Verba, Lublin 2006, s. 66–82); KWPT z 23.05.1969 r. (tj. Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439, załącznik); Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów z 22.08.1978 r. (tekst: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, red. A. Przyborowska-Klimczak, Verba, Lublin 2006, s. 66–82); Konwencja wiedeńska o prawie traktatów między państwami a organizacjami międzynarodowymi lub między organizacjami międzynarodowymi z 20.03.1986 r. (tekst: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf – dostęp: 30.06.2025); Ustawa z dnia 14.04.2000 r. o umowach międzynarodowych (tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 127); Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 28.08.2000 r. w sprawie wykonywania niektórych przepisów ustawy o umowach międzynarodowych (Dz.U. z 2000 r. Nr 79, poz. 891); J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 3, zaktual. i zm.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 114; M. Frankowska, *Prawo traktatów* (wyd. 2 uaktual.), Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2007,

s. 17–32; S. E. Nahlik, *Kodeks prawa traktatów*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1976, s. 23–24; A. Szarek, W. S. Staszewski, *Prawo traktatów* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 109–113.

Wojciech Szczepan Staszewski

PRECEDENCJA DYPLMATYCZNA

pochodzi od łacińskiego słowa *praecedere* („poprzedzać”) i oznacza powszechnie uznany porządek protokolarny, w jakim szefowie → **misji dyplomatycznych** występują na swojej placówce. Wyznaczanie precedencji pozostałych członków personelu dyplomatycznego jest zaś zgodnie z KWSD (1961, art. 17) kompetencją → **państwa** wysyłającego. Spór o pierwszeństwo wystąpień na soborze powszechnym w Konstancji (1415) jako wyraz erozji ładu średniowiecznego zrodził potrzebę ich uporządkowania, a pogłębiła ją praktyka ustanawiania stałych misji dyplomatycznych. Uregulowanie kwestii pierwszeństwa państw papież Juliusz II zlecił w 1504 r. swemu mistrzowi ceremonii Parisowi de Grassis, który oparł je na obiektywnym kryterium długości ich istnienia. Rosnąca waga → **suwerenności** wyrażającej niezawisłość i prestiż państw mogła prowadzić do krwawych sporów o pierwszeństwo, takich jak bójka między świtą → **ambasadorów** francuskiego i hiszpańskiego w Londynie w 1661 r. Portugalski premier markiz Pombal bezskutecznie próbował w 1760 r. uregulować precedencję dyplomatyczną na bazie pierwszeństwa daty złożenia → **listów uwierzytelniających**. Ustanowił ją pakt rodzinny zawarty między Francją i Hiszpanią, symbolizując równość państw (1761), kongres wiedeński zaś uczynił z niej powszechną normę prawa (1815). Ujednolicił rangi dyplomatyczne i uzależnił pierwszeństwo szefów misji dyplomatycznych równej rangi od daty złożenia głowie państwa listów uwierzytelniających. Ambasador najdłużej przebywający na placówce

uzyskał tytuł dziekana → **korpusu dyplomatycznego**. KWSD utrzymała w mocy zapisy → **Regulaminu wiedeńskiego**, stanowiąc, że „szefowie misji korzystają z pierwszeństwa w obrębie swojej klasy w kolejności dat i godzin objęcia swych funkcji” (art. 16.1), oraz nie wprowadzając różnic między ambasadarami rezydującymi i akredytowanymi (→ **akredytacja**) z innej stolicy. Zachowała także odstępstwo, jakim jest prawo udzielenie państwu przyjmującemu przyznania pierwszeństwa przedstawicielowi Stolicy Apostolskiej niezależnie od długości pobytu na placówce (art. 16.3), co czyni obecnie około 50 państw.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, red. Lord Gore-Booth, Pearson Education Limited, London, New York 1979, s. 20–97, 161–170; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 141–145; *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, red. G. R. Berridge, Palgrave Macmillan, London 2012, s. 293–295; E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 87–100; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2023, s. 367–373.

Tomasz Orłowski

PREZYDENCJA W RADZIE UNII EUROPEJSKIEJ

(inaczej przewodnictwo w → **Radzie Unii Europejskiej**) jest sprawowana w sześciomiesięcznych okresach przez → **państwa członkowskie** zgodnie z wcześniej ustalonym porządkiem. Prezydencja zmienia się 1 stycznia i 1 lipca każdego roku. Ten rotacyjny system zapoczątkowano w okresie funkcjonowania wspólnot europejskich, a potem był on kontynuowany po powstaniu → **Unii Europejskiej** w 1993 r. i utrzymał się po wprowadzeniu modyfikacji traktatem lizbońskim w 2009 r. Na mocy tego traktatu w znacznej mierze ograniczono kompetencje państwa sprawującego prezydencję.

Wynikało to z wprowadzenia funkcji stałego przewodniczącego → **Rady Europejskiej** i umocnienia roli → **Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**. Mimo wskazanych ograniczeń przewodnictwo państwa w Radzie UE odgrywa istotną rolę w organizowaniu pracy tej instytucji. Państwo sprawujące prezydencję przewodniczy posiedzeniom poszczególnych składów Rady, z wyjątkiem Rady ds. Zagranicznych oraz jej organów przygotowawczych, m.in. COREPER-u, grup roboczych i komitetów zajmujących się sprawami szczegółowymi. Prezydencja dba o to, by dyskusje przebiegały prawidłowo oraz by przestrzegane były regulamin Rady i jej metody pracy. Organizuje również wiele formalnych i nieformalnych posiedzeń w Brukseli, Luksemburgu i swoim państwie. Prezydencja reprezentuje Radę w kontaktach z innymi instytucjami UE, zwłaszcza z → **Komisją Europejską** i → **Parlamentem Europejskim**. Stara się wypracowywać porozumienia w sprawie aktów ustawodawczych podczas rozmów trójstronnych, nieformalnych negocjacji i posiedzeń komitetu pojednawczego. Z praktycznego punktu widzenia stanowi ona rodzaj politycznej siły napędowej w procesie decyzyjnym w ramach Unii, gdyż w zakresie zadań prezydencji leży dążenie do osiągnięcia kompromisu i efektywne rozwiązywanie problemów. Prezydencja ściśle koordynuje prace z przewodniczącym Rady Europejskiej i Wysokim Przedstawicielem UE do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Od 2009 r. państwa członkowskie, które sprawują prezydencję po sobie, ściśle współpracują w grupach złożonych z trzech państw nazywanych triem. Przy ustalaniu grupy trzech państw sprawujących prezydencję uwzględnione są ich różnorodność i równowaga geograficzna. Trójka państw przygotowuje wspólny program tematów i spraw, którymi Rada będzie się zajmować przez 18 miesięcy. Na podstawie tego programu każde z państw opracowuje

własny, bardziej szczegółowy program sześciomiesięczny, a także wnosi w okresie sprawowania prezydencji własną dynamikę pracy, wpływając na interakcje wewnątrz Unii niezbędne do wprowadzenia koniecznych zmian. Przewodniczenie Radzie UE daje możliwość politycznego wpływu na funkcjonowanie UE, ale także tworzenia pozytywnego obrazu państwa w tej strukturze, czemu służy m.in. program kulturalny prezydencji. Państwo sprawujące prezydencję może wybrać motto, którym – z uwzględnieniem zasad UE – opiszę swoją rolę. Kolejność prezydencji i układ tria w latach 2016–2030 zostały ustanowione na mocy decyzji Rady 2016/1316 z 26.07.2016 r. dotyczącej sprawowania prezydencji w Radzie i przewodniczenia organom przygotowawczym Rady. Polska sprawowała prezydencję dwukrotnie, od 1.07 do 31.12.2011 r. i od 1.01 do 30.06.2025 r. Podczas pierwszej prezydencji skupiono się na trzech priorytetach: „Integracji europejskiej jako źródle wzrostu”, „Bezpiecznej Europie” i „Europie korzystającej na otwartości”. Hasłem przewodnim drugiej prezydencji było „Bezpieczeństwo, Europa!”, a jej program koncentrował się na wzmacnianiu siedmiu wymiarów europejskiego bezpieczeństwa: 1) zdolności do obrony; 2) ochrony ludzi i → **granic**; 3) odporności na obcą ingerencję i → **dezinformację**; 4) bezpieczeństwa i swobody działalności gospodarczej; 5) transformacji energetycznej; 6) konkurencyjnego i odpornego rolnictwa; 7) bezpieczeństwa zdrowotnego.

Decyzja Rady 2016/1316 z dnia 26 lipca 2016 r. zmieniająca decyzję 2009/908/UE ustanawiającą środki wykonawcze do decyzji Rady Europejskiej w sprawie sprawowania prezydencji Rady oraz dotycząca przewodnictwa w organach przygotowawczych Rady; I. Grumbinaitė, *The Rotating European Union Council Presidency and Small Member States: Small States, Big Challenge*, Routledge, London, New York 2024, wg indeksu; M. D. Jensen, P. Nedergaard, *EU Presidencies between Politics and Administration*:

The Governmentality of the Polish, Danish and Cypriot Trio Presidency in 2011-12, Routledge, London, New York 2017, wg indeksu; B. Przybylska-Maszner, *Polska prezydencja w obszarze wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony. Uwarunkowania, mechanizm działania, założenia* [w:] *Priorytety prezydencji Polski w Radzie Unii Europejskiej*, red. Z. Czachór, T. R. Szymczyński, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 187–230; K. Smyk, *Reforma systemu prezydencji w Traktacie z Lizbony*, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Warszawa 2009, wg indeksu; K. A. Wojtaszczyk, *Prezydencja w Radzie Unii Europejskiej*, „Przegląd Politologiczny” 2012, nr 2, s. 8–9.

Beata Przybylska-Maszner

PROCEDURA MILCZĄCEJ ZGODY

w → **prawie międzynarodowym** oznacza wyrażenie zgody na → **umowę** lub zmianę umowy poprzez brak wyraźnego sprzeciwu w zakresie związania się postanowieniami umownymi wyrażonego w wyznaczonym czasie. Najczęściej występuje w odniesieniu do umów granicznych, zarówno na lądzie, jak i w strefach morskich, w umowach gospodarczych, szczególnie handlowych, jak również w umowach przyjmowanych w ramach organizacji takich jak: Międzynarodowy Związek Telekomunikacyjnej, Światowa Organizacja Zdrowia, Międzynarodowa Organizacja Pracy czy Organizacja ds. Zakazu Broni Chemicznej. Procedura oznacza przyjęcie umowy bez konieczności żadnego działania, tradycyjnie wymaganego przy przyjmowaniu umów międzynarodowych (podpisania, ratyfikacji czy złożenia dokumentu ratyfikacyjnego u → **depozytariusza**). Niekiedy uznaje się, że procedura ta oznacza, iż stwierdzenie obowiązywania normy prawnej dokonywane jest na podstawie działania stron tej ostatniej, które w ten sposób wyrażają dla niej akceptację. Możliwość zawierania umów zgodnie z procedurą milczącej zgody *implicite* przewiduje KWPT (1969), stwierdzając, że brak pisemnej formy umowy nie wpływa na jej moc prawną (art. 3 Konwencji). Zobowiązania

prawne powstające w wyniku zastosowania procedury milczącej zgody należy odróżnić od umów zawartych w formie ustnej (w tym przypadku wymagane jest ustne potwierdzenie intencji związania się umową), jak również od tzw. umów *de facto*, w których strony składają spójne deklaracje celem zapewnienia podstawy do wykonania działań lub powstrzymania się od nich, jednak bez tworzenia zobowiązań prawnych. Umożliwia to często zachowanie deklaratywnej niezależności od twardych norm → **prawa międzynarodowego publicznego**. Możliwość stosowania procedury milczącej zgody do zawierania lub zmieniania zawartych już umów znajduje potwierdzenie w orzecnictwie sądów międzynarodowych (→ **sądownictwo międzynarodowe**) i nigdy nie została przez nie zakwestionowana. W postępowaniach przed sądami międzynarodowymi i w → **arbitrażu międzynarodowym** wskazuje się natomiast, że dowiedzenie istnienia zobowiązania prawnego powstałego przy wykorzystaniu procedury milczącej zgody wymaga wykazania przekonujących dowodów na istnienie takiej umowy. Nie wystarcza samo wskazanie na praktykę jako element *modus vivendi*. Przekonujące dowody to wymóg wskazania oprócz niej także tego, dlaczego taka, a nie inna praktyka była stosowana, tzn. czy wynikała z przekonania o istnieniu umownych norm prawnych w określonym zakresie.

KWPT z 23.05.1969 r., (tj. Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439); K. J. Marciniak, *Procedura milczącej zgody (tacit acceptance) w umowach zawieranych pod auspicjami Międzynarodowej Organizacji Morskiej – aspekty prawa międzynarodowego oraz krajowego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2022, nr 3(55), s. 21–48; *The Vienna Conventions of the Law of Treaties: A Commentary*, red. O. Corten, P. Klein, Oxford University Press, Oxford 2011, t. 2; J. d’Aspremont, *The International Court of Justice and tacit conventionality*, „Questions of International Law” 2015, t. 2, s. 3–17.

Dorota Heidrich

PROCES BERLIŃSKI (ang. *The Berlin Process*) to inicjatywa międzynarodowa rozpoczęta w 2014 r., mająca na celu wsparcie współpracy regionalnej → **państw** Bałkanów Zachodnich oraz uzupełnienie polityki rozszerzenia → **Unii Europejskiej**. Stanowi instrument wspierania integracji europejskiej wybranych państw Bałkanów Zachodnich poprzez promowanie regionalnej współpracy, reform i dialogu politycznego. Proces Berliński jest jednocześnie platformą służącą pogłębianiu zaangażowania UE w regionie Bałkanów Zachodnich. Wśród priorytetów tej inicjatywy należy wskazać wolę wzmocnienia stabilności prawnej i społeczno-gospodarczej państw włączonych do tego przedsięwzięcia. Zadania Procesu obejmują więc: 1) wspieranie reform politycznych, gospodarczych i społecznych w krajach regionu w celu dostosowania ich do standardów unijnych; 2) promowanie współpracy regionalnej w obszarach takich jak infrastruktura i transport, energetyka, edukacja czy ochrona środowiska; 3) rozwiązywanie sporów bilateralnych między państwami regionu; 4) wzmacnianie stabilności i bezpieczeństwa jako fundamentów integracji europejskiej. Uczestnikami tej inicjatywy jest sześć państw regionu: Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Kosowo, Macedonia Północna oraz Serbia, a także wybrane państwa członkowskie UE, w tym m.in. Austria, Bułgaria, Chorwacja, Francja, Grecja, Niemcy, Polska, Słowenia i Włochy. W inicjatywę zaangażowane są również instytucje unijne, takie jak → **Komisja Europejska** i Europejski Bank Inwestycyjny, a także przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego oraz sektora prywatnego. W ramach Procesu Berlińskiego organizowane są coroczne szczyty przywódców państw i spotkania ministerialne. Ponadto inicjatywa realizuje pod swoimi auspicjami różne wspólne projekty infrastrukturalne czy programy wymiany młodzieży szkolnej i akademickiej, takie jak *Regional Youth Cooperation Office*, oraz rozwija sektorowo

współpracę gospodarczą. Proces Berliński, mimo wyznaczenia sobie ambitnych celów, zmagą się z licznymi wyzwaniami. Należą do nich w szczególności niedostateczne wsparcie oraz opóźnienia we wdrażaniu kluczowych reform w państwach regionu, niewypracowanie trwałych mechanizmów rozwiązywania napięć i sporów wewnątrzregionalnych, a także niejasna i mało wiarygodna perspektywa członkostwa w UE dla krajów uczestniczących w inicjatywie. Czynniki te osłabiają zarówno polityczną motywację, jak i społeczne poparcie dla kontynuacji reform oraz dalszej integracji europejskiej w Albanii, Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze, Kosowie, Macedonii Północnej i Serbii.

J. Cavalier, *Les Balkans à Trieste pour se rapprocher de l'UE*, „Le Monde” z 12.07.2017 r.; J. Wiśniewski, T. Żornaczuk, *Proces berliński a integracja europejska Bałkanów Zachodnich*, „Biuletyn PISM” 2019, t. 87; A. Domachowska, *Albania organizatorem szczytu państw Procesu Berlińskiego*, „Komentarze IES” 2023, nr 233.

Michał Dworski

PRONUNCJUSZ – legat papieski w randze → **ambasadora**, niepełniący funkcji dziekana → **korpusu dyplomatycznego**. Ten rodzaj legacji obecnie ulega zanikowi, ponieważ większość krajów powierza przedstawicielowi Stolicy Apostolskiej pierwszej klasy funkcję dziekana korpusu dyplomatycznego. W latach 1965–1991 używano terminu „pronuncjusz” w odniesieniu do tych przedstawicieli, którym przysługiwały pełne uprawnienia ambasadora, ale nie uznawano ich prawa do przewodniczenia korpusowi dyplomatycznemu. Z kolei → **internuncjusz** był dyplomatą drugiej klasy – jego funkcja odpowiadała randze → **posła nadzwyczajnego i ministra pełnomocnego**. Szczególną kategorią papieskiego przedstawiciela jest *legat a latere* – wysyłany *ad hoc* do realizacji określonej misji w charakterze osobistego delegata papieża. Ponadto Stolica Apostolska wysyła duchownych

i świeckich jako delegatów lub obserwatorów do → **organizacji międzynarodowych** oraz na → **konferencje międzynarodowe**, gdzie reprezentują ją w zależności od statusu członkostwa i posiadanych uprawnień głosowania.

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317 – tekst polski [w:] *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984; R. Szewczyk, *Pozycja prawna legatów Biskupa Rzymu*, „Prawo Kanoniczne” 2013, nr 56(1), s. 73–91; Kodeks Prawa Kanonicznego, promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 r., stan prawny na dzień 8 sierpnia 2023 r.; J. Wroceński, *Pozycja legatów papieskich w prawie kanonicznym i międzynarodowym*, „Prawo Kanoniczne” 2018, nr 61(3), s. 29–71.

Paulina Pietrzak

PROTOKÓŁ DYPLMATYCZNY

(ang. *diplomatic protocol*, fr. *protocole diplomatique*), który jest często nazywany „liturgią dyplomacji” i pochodzi z języka greckiego (πρωτόκολλον – „spis zawartości”), ma dwa podstawowe znaczenia. W pierwszym jest to zbiór ustalonych norm, zasad i → **zwycajów międzynarodowych** regulujących oficjalne relacje międzynarodowe między → **państwami**, → **organizacjami międzynarodowymi** i innymi podmiotami stosunków międzynarodowych (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) oraz ich przedstawicielami, w tym zachowania przedstawicieli różnych podmiotów w stosunkach międzynarodowych, sposób prowadzenia negocjacji, organizację spotkań i → **przyjąć** oficjalnych, wizyt na najwyższym szczeblu, → **ceremoniał dyplomatyczny**, → **ceremoniał państwowy**, zasady → **etykiety** i → **korrespondencji dyplomatycznej**. Ten zbiór reguł ma na celu zapewnienie uprzejmej, przewidywalnej i uporządkowanej komunikacji między państwami, z poszanowaniem ich → **suwerenności**, godności i rangi oraz

uwzględniającej różnice kulturowe dla zapewnienia porządku i przewidywalności. W drugim znaczeniu protokół dyplomatyczny oznacza istniejącą w większości MSZ komórkę organizacyjną – zwaną najczęściej Protokołem Dyplomatycznym – powołaną do wdrażania reguł protokołu dyplomatycznego i nadzoru nad tymi działaniami (np. udział w przygotowaniu wizyt międzynarodowych na najwyższym szczeblu, organizacja → **audienencji** → **ambasadorów** u przedstawicieli najwyższych władz państwowych, organizacja uroczystości wręczania → **listów uwierzytelniających**, prowadzenie korespondencji protokolarnej głowy państwa, szefa rządu i → **ministra spraw zagranicznych**, udzielanie pomocy → **misjom dyplomatycznym** i urzędom konsularnym, nadzór nad przestrzeganiem przywilejów i → **przywilejów i immunitetów**, prowadzenie ewidencji członków misji dyplomatycznych i urzędów konsularnych, publikowanie listy członków → **korpusu dyplomatycznego**). Kluczową rolę w kształtowaniu współczesnego protokołu dyplomatycznego odegrał kongres wiedeński z 1815 r., w trakcie którego ustalono i spisano m.in. klasy szefów misji dyplomatycznych czy zasady opracowywania i podpisywania → **umów międzynarodowych**. Reguły protokołu dyplomatycznego opierają się na kilku podstawowych zasadach: poszanowaniu dla innych, równości, kolejności i pierwszeństwie. Ich naruszenie może negatywnie wpływać na wizerunek państwa, organizacji międzynarodowej czy innego podmiotu stosunków międzynarodowych i szkodzić ich interesom. Zasady protokołu dyplomatycznego mogą również być instrumentem politycznej demonstracji.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 33–34; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 19–40; E. Pietkiewicz, *Protokół dyplomatyczny* (wyd. 4

popr. i uzupełn.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 36–39; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 438–439.

Joanna Modrzyńska

PRZYJĘCIA I UROCZYSTOŚCI

(przyjęcia zasiadane, przyjęcia stojące) to spotkania, które zazwyczaj służą uczczeniu jakiegoś istotnego wydarzenia oraz pozwalają na utrzymywanie i rozwijanie kontaktów, poznawanie nowych osób i prowadzenie interesujących rozmów. Dzielone są na przyjęcia oficjalne, robocze i towarzyskie. W dyplomacji przyjęcia i uroczystości często są organizowane z powodów oficjalnych lub roboczych, z kolei przyjęcia towarzyskie nie powinny być traktowane jako okazja do „załatwiania” spraw służbowych. Przyjęcia i uroczystości można podzielić na stojące (np. lampka wina/szampana, koktajl oraz przyjęcie bufetowe, które może się odbyć również w formie przyjęcia ogrodowego – ang. *garden party*) oraz zasiadane (np. oficjalne śniadanie czy obiad, brunch, lunch, popołudniowa herbata i → **bankiet**), które są z reguły bardziej uroczyste. Goście są zapraszani na przyjęcia za pomocą zaproszeń zwykłych (formułka wymaga wpisania nazwisk zapraszanych gości, daty, godziny i miejsca spotkania itd.) lub zaproszeń specjalnych (wszystkie informacje są wydrukowane, odręcznie należy wpisać tylko nazwiska zaproszonych gości). Zaproszenia specjalne zawierają zazwyczaj dopisek dotyczący sposobu potwierdzania obecności (np. fr. → **RSVP** – *Répondez s'il vous plaît* – „proszę o odpowiedź”, fr. *Regrets seulement* lub ang. *Regrets only* – „proszę o odpowiedź w przypadku niemożności przybycia”) oraz dopisek dotyczący wymaganego → **stroju** (np. ang. *black tie*, fr. *cravate noire* – smoking; ang. *white tie*, fr. *cravate blanche* – frak). Sposób rozsadzenia gości przy stole w czasie przyjęcia musi uwzględniać regułę → **precedencji**. Z kolei przyjęcia stojące pozwalają na

większą elastyczność i umożliwiają prowadzenie rozmowy z różnymi osobami. Gości zazwyczaj witają gospodarze przyjęcia. Przyjęcia, na które zapraszana jest większa liczba osób, wymagają zorganizowania aperitif, czyli wstępnego etapu przed przyjęciem właściwym, podczas którego goście poznają się, prowadzą rozmowy i popijają aperitif, czyli napój mający za zadanie pobudzić apetyt. Podczas przyjęć oficjalnych obowiązują zasady dobrego zachowania przy stole, a poszczególne nakrycia (talerze, sztućce i szkło) powinny być przygotowane zgodnie ze szczegółowymi zasadami. Należy również przestrzegać kolejności serwowania dań oraz odpowiednio dobrać potrawy i napoje do nich. W czasie przyjęć oficjalnych można również przygotować toast, który najczęściej jest wygłaszany po daniach głównych i przed deserami. W przypadku obecności przedstawicieli mediów toast powinien być przesunięty na początek przyjęcia.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 175–232, 247–256; E. Pietkiewicz, *Protokół dyplomatyczny* (wyd. 4 popr. i uzupełn.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 137–274; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 377–432; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 188–262; *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 278–286.

Joanna Modrzyńska

PRZYWILEJE I IMMUNITETY DYPLMATYCZNE to termin zbiorczy, powszechnie stosowany w KWSD (1961). Dotyczy on specjalnego, uprzywilejowanego statusu członków → **misji dyplomatycznych** zarówno w porównaniu z obywatelami

→ **państwa** przyjmującego, jak i innymi → **cudzoziemcami** (np. turystami). Głównym celem przywilejów i immunitetów dyplomatycznych jest zapewnienie możliwości niezakłóconego pełnienia funkcji dyplomatycznych w państwie przyjmującym. Jednocześnie osoby korzystające z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych mają obowiązek szanować ustawodawstwo państwa przyjmującego i nie mieszać się w jego sprawy wewnętrzne. KWSD używa tego terminu nierozdzielnie, w praktyce jednak immunitety dyplomatyczne oznaczają niepodleganie jurysdykcji władz państwa przyjmującego (np. nietykalność osobista, nietykalność pomieszczeń misji dyplomatycznych, immunitet jurysdykcyjny), podczas gdy przywileje dyplomatyczne dotyczą możliwości korzystania z różnych prerogatyw, ulg i ułatwień (np. prawo do korzystania z flagi i godła, prawo do swobodnego poruszania się, zwolnienia podatkowe i celne). Zakres przedmiotowy i rzeczowy przywilejów i immunitetów dyplomatycznych podlegał ewolucji z upływem wieków. W czasach nowożytnych przywileje i immunitety dyplomatyczne łączą się z zasadą suwerennej (→ **suwerenność**) równości państw bez względu na ich wielkość czy pozycję w stosunkach międzynarodowych. Zakres rzeczowy przywilejów i immunitetów dyplomatycznych dotyczy placówki dyplomatycznej (np. nietykalność misji dyplomatycznej, prawo do korzystania z szyfru). Z kolei zakres osobowy (np. nietykalność przedstawicieli dyplomatycznych, immunitet jurysdykcyjny, zwolnienie z opłat i podatków) obejmuje cztery grupy osób będących członkami misji dyplomatycznych. Pierwsza grupa to szef i członkowie ich personelu dyplomatycznego (najszerszy zakres), drugą stanowią członkowie personelu administracyjno-technicznego oraz członkowie rodzin pierwszej grupy pozostający w jednej wspólnocie domowej, trzecią – członkowie personelu służby misji, a czwartą – służący prywatni

(najmniejszy zakres). Z przywilejów i immunitetów dyplomatycznych korzystają również → **kurierzy dyplomatyczni**. Można z nich korzystać na → **terytorium** państwa przyjmującego i w ograniczonym zakresie w czasie służbowego przejazdu tranzytowego przez państwa trzecie. Każda osoba, której przysługują przywileje i immunitety dyplomatyczne, korzysta z nich od chwili wjazdu na terytorium państwa przyjmującego w celu objęcia swojej funkcji przez cały czas trwania misji do chwili jej zakończenia i opuszczenia tego terytorium.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz. U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); G. R. Berridge, A. James, *A Dictionary of Diplomacy* (wyd. 2), Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2003, s. 77–79; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 5 zm.), Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 181–186; J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 75–76; E. Pietkiewicz, *Protokół dyplomatyczny* (wyd. 4 popr. i uzup.), Ministerstwo Spraw Zagranicznych, Warszawa 1998, s. 78–87; J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 129; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 222–369; S. Sykuna, J. Zajadło (red.), *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 105–109.

Joanna Modrzyńska

PRZYWILEJE I IMMUNITETY KONSULARNE to termin zbiorczy, powszechnie stosowany w KWSK (1963). Dotyczy on specjalnego, uprzywilejowanego statusu członków służby konsularnej zarówno w porównaniu z obywatelami → **państwa** przyjmującego, jak i innymi → **cudzoziemcami** (np. turystami). Głównym celem przywilejów i immunitetów konsularnych jest zapewnienie skutecznego wykonywania funkcji konsularnych przez urzędników konsularnych w imieniu ich państwa wysyłającego w państwie przyjmującym.

Jednocześnie osoby korzystające z przywilejów i immunitetów konsularnych mają obowiązek szanować ustawodawstwo tego państwa i nie mieszać się w jego sprawy wewnętrzne. Co do zasady zakres przywilejów i immunitetów konsularnych jest węższy od → **przywilejów i immunitetów dyplomatycznych**, chociaż na podstawie umów dwustronnych państwa mogą się umówić na szerszy zakres niż ten wynikający z KWSK. Konwencja używa tego terminu nierozdzielnie, aczkolwiek w praktyce immunitety konsularne oznaczają niepodleganie jurysdykcji władz państwa przyjmującego (np. nietykalność osobista urzędników konsularnych, nietykalność pomieszczeń konsularnych, immunitet jurysdykcyjny w zakresie wykonywania funkcji konsularnych), podczas gdy przywileje konsularne dotyczą możliwości korzystania z różnych prerogatyw, ulg i ułatwień (np. prawo do korzystania z flagi i godła, prawo do swobodnego poruszania się, zwolnienia podatkowe i celne). Zakres przedmiotowy i rzeczowy przywilejów i immunitetów konsularnych podlegał ewolucji z upływem wieków. Zakres rzeczowy dotyczy misji konsularnej (np. nietykalność placówki konsularnej, prawo do używania flagi i godła). Z kolei zakres osobowy obejmuje cztery grupy osób będących członkami misji konsularnych. Najszerzy zakres przywilejów dotyczy urzędników konsularnych, następnie pracowników konsularnych,

członków personelu służby i osób zatrudnionych w wyłącznej służbie prywatnej członków urzędu konsularnego. Korzystają z nich również członkowie rodzin pierwszych dwóch kategorii pozostający w jednej wspólnocie domowej i niemający obywatelstwa państwa przyjmującego oraz kurierzy konsularni. Członkowie urzędów konsularnych korzystają z przywilejów i immunitetów konsularnych na → **terytorium** państwa przyjmującego (i w czasie służbowego przejazdu tranzytowego możliwie najkrótszą drogą przez państwa trzecie) od chwili wjazdu w celu objęcia swojej funkcji przez cały czas trwania misji do chwili jej zakończenia i opuszczenia tego terytorium.

KWSK z 24.04.1963 r. (tj. Dz. U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); G. R. Berridge, A. James, *A Dictionary of Diplomacy* (wyd. 2), Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2003, s. 54; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 5 zm.), Wydawnictwa Prawnicze PWN, Warszawa 1997, s. 193–194; J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 75–76; J. Sutor, *Leksykon dyplomatyczny* (wyd. 3), Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2017, s. 221–222; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 563–622; S. Sykuna, J. Zajadło (red.), *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 109–113.

Joanna Modrzyńska

R

RADA ARKTYCZNA jest jednym z najważniejszych międzyrządowych formatów współpracy w dziedzinie zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska Arktyki. Została powołana w 1996 r. na podstawie Deklaracji z Ottawy. Jej członkami jest osiem → **państw** arktycznych (Dania, Finlandia, Islandia, Kanada, Norwegia, Rosja, Szwecja i USA) oraz sześć organizacji ludów rdzennych. Ponadto status obserwatora ma 13 państw niearktycznych (w tym Polska, od 1998 r.), a także 13 organizacji międzyrządowych i międzyparlamentarnych oraz 12 NGO. Rada Arktyczna koncentruje się na sprawach zrównoważonego rozwoju Arktyki, w tym ochronie środowiska, prowadzeniu wszechstronnych badań naukowych, monitoringu następstw zmiany klimatu oraz pomocy ludności tubylczej. Rada nie zajmuje się problemami o charakterze politycznym, a jej mandat określony w Deklaracji z Ottawy wyraźnie wyklucza kwestie militarne. Działalność Rady prowadzona jest w ramach sześciu grup roboczych i niezależnej grupy ekspertów, a jej decyzje podejmuje się jednomyślnie na zasadzie konsensusu. Stały Sekretariat Rady Arktycznej ustanowiony w 2013 r. znajduje się w Tromsø w Norwegii. Rada nie ma budżetu programowego – jej projekty lub inicjatywy są finansowane przez jedno albo więcej państw arktycznych bądź inne podmioty. Rada nie ma też kompetencji wdrażających ani egzekwujących w odniesieniu do swoich wytycznych, ocen i zaleceń. Nie jest więc uważana za → **organizację międzynarodową** (w konwencjonalnym rozumieniu → **prawa międzynarodowego**). Może jednak odgrywać szczególną rolę jako forum do negocjacji prawnie wiążących porozumień między państwami arktycznymi. W przeszłości były to: Umowa o współpracy

w dziedzinie lotniczego i morskiego poszukiwania i ratownictwa w Arktyce (2011); Umowa o współpracy w kwestii gotowości i reagowania na zanieczyszczenia obszarów morskich olejem w Arktyce (2013); Umowa o zacieśnianiu międzynarodowej współpracy naukowej w odniesieniu do Arktyki (2017).

Declaration on the Establishment of the Arctic Council, Ottawa 1996; Z. Śliwa, Rada Arktyczna jako forum pokojowej współpracy w Arktyce, „Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2020, nr 14(2), s. 214–237.

Aleksandra Kuczyńska-Zonik

RADA EUROPEJSKA jest instytucją → **Unii Europejskiej** działającą na mocy art. 13, 15, 26, 27 i art. 42 ust. 2 Traktatu o Unii Europejskiej, które określają jej funkcje, skład i organizację. Szczegółowy zakres funkcjonowania Rady Europejskiej zawiera jej regulamin wewnętrzny przyjęty na mocy decyzji 2009/882/UE. Rada Europejska wpisana została w proces integracji jako część europejskiej współpracy politycznej od początku lat 60. XX w. Na szczycie szefów → **państw** i rządów w Paryżu w lutym 1974 r. podjęto decyzję, że spotkania powinny w przyszłości odbywać się regularnie pod nazwą „Rady Europejskiej”, która zapewni właściwą koordynację działań UE. Po raz pierwszy uwzględniono Radę Europejską w treści traktatów wspólnotowych w Jednolitym Akcie Europejskim w 1987 r., ustalając jej skład i tryb posiedzeń. W 1993 r. sformalizowano rolę Rady Europejskiej w strukturze instytucjonalnej UE. W 2009 r. na mocy traktatu z Lizbony uznano Radę Europejską za pełnoprawną instytucję UE, zdefiniowano jej rolę i wprowadzono urząd stałego przewodniczącego. W skład Rady Europejskiej wchodzi szefowie państw lub rządów 27 państw członkowskich, przewodniczący Rady Europejskiej oraz przewodniczący → **Komisji Europejskiej**. W pracach Rady Europejskiej uczestniczy → **Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej do Spraw**

Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa, a także przewodniczący → **Parlamentu Europejskiego**. Przewodniczący Rady Europejskiej jest wybierany kwalifikowaną większością głosów przez Radę Europejską na jednokrotnie odnawialną dwuipółroczną kadencję. Odpowiada on za przygotowanie i ciągłość prac Rady Europejskiej, a także pełni funkcje reprezentacyjne. Rolą Rady Europejskiej jest nadawanie impulsów niezbędnych do rozwoju UE oraz określanie ogólnych kierunków i priorytetów politycznych. Chociaż Rada Europejska nie jest wyposażona w funkcje prawodawcze, jest umieszczona na szczycie piramidy instytucjonalnej, a w czasach kryzysów jej wpływ wynikający z podejmowania decyzji o charakterze politycznym ma ogromne znaczenie dla całej Unii, co potwierdziły posiedzenia tej instytucji podczas kryzysu migracyjnego lub w trakcie wojny w Ukrainie. Rada Europejska podejmuje decyzje zwykle w drodze konsensusu. W przypadkach przewidzianych w Traktatach może przystąpić do głosowania jednogłośnie, większością kwalifikowaną lub większością zwykłą. Decyzje dotyczące harmonogramu rotacyjnej prezydencji, a także ważnych nominacji, np. wyboru kandydata na przewodniczącego Komisji Europejskiej, nominacji Wysokiego Przedstawiciela UE do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz prezesa Europejskiego Banku Centralnego, Rada Europejska podejmuje kwalifikowaną większością głosów. Ta instytucja określa strategiczne interesy i cele dotyczące wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, a także innych dziedzin działań zewnętrznych UE oraz decyduje o wspólnych strategiach wprowadzania ich w życie. Rada Europejska decyduje jednogłośnie, czy zalecić państwom członkowskim dążeń do stopniowego określania wspólnej polityki obrony UE zgodnie z postanowieniami art. 42 ust. 2 TUE. Artykuł 7 ust. 2 TUE upoważnia Radę, pod warunkiem uzyskania zgody Parlamentu,

do wszczęcia procedury zawieszenia w prawach państwa członkowskiego z powodu poważnego naruszenia przez nie zasad UE wskazanych w art. 2. Rada Europejska przyjmuje ogólne kierunki polityk gospodarczych państw członkowskich i UE oraz bada sytuację zatrudnienia w Unii. Od 2009 r. szczyty Rady Europejskiej i szczyty państw strefy euro zaczęły odgrywać główną rolę w przeciwdziałaniu skutkom światowego kryzysu bankowego. Rada Europejska ma również istotne znaczenie w zakresie europejskiego semestru. Na wiosennych posiedzeniach wydaje wskazówki polityczne dotyczące strategii makroekonomicznych, reform fiskalnych i strukturalnych oraz strategii pobudzania wzrostu. Natomiast na posiedzeniach czerwcowych zatwierdza sporządzone przez Komisję zalecenia wynikające z oceny krajowych programów. Rada Europejska może także jednomyślnie przyjąć decyzję upoważniającą Radę UE do stanowienia większością kwalifikowaną, a nie jednomyślnie, przy przyjmowaniu rozporządzenia określającego wieloletnie ramy finansowe. Na wniosek → **Rady Unii Europejskiej**, Rada Europejska podejmuje decyzję, czy można ustanowić wzmocnioną współpracę w obszarze współpracy policyjnej i współpracy wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych. Może także podejmować interwencje w sprawach z dziedziny zabezpieczenia społecznego. Rada Europejska zbiera się w Brukseli co najmniej dwa razy w ciągu półroczna na maksymalnie dwa dni. Jeżeli sytuacja tego wymaga, przewodniczący może zwołać posiedzenie nadzwyczajne w obliczu kryzysów wewnętrznych lub zagrożeń zewnętrznych. Całkowita liczba osób wchodzących w skład delegacji, które otrzymały zezwolenie na udział w posiedzeniu Rady Europejskiej, jest ograniczona do 20 przedstawicieli z każdego państwa UE i z Komisji Europejskiej. Posiedzenia Rady Europejskiej nie są jawne. Protokół z każdego z nich zawiera wykaz przedłożonych dokumentów, informację o zatwierdzonych

konkluzjach, podjęte decyzje oraz wszelkie oświadczenia, o których włączenie wniosł członek Rady Europejskiej. Decyzje przyjęte przez Radę Europejską publikuje się w Dzienniku Urzędowym UE. Przewodniczący Rady Europejskiej przedstawia Parlamentowi Europejskiemu sprawozdanie z każdego jej posiedzenia. Ponadto członkowie Rady Europejskiej (przedstawiciele rządów państw członkowskich) spotykają się na tzw. konferencjach międzyrządowych, które zwołuje się, by omówić i zatwierdzić zmiany w traktatach UE. Zanim w 2009 r. wszedł w życie traktat lizboński, był to jedyny sposób zmiany traktatów. Obecnie nosi on nazwę „zwykłej procedury zmiany”. Konferencja międzyrządowa, zwoływana przez przewodniczącego Rady Europejskiej, decyduje o zmianie traktatów jednomyślnie.

Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej (Dz.U. C 202 z 7.06.2016 r.), s. 23–24; Decyzja Rady Europejskiej 2009/882/UE z dnia 1 grudnia 2009 r. w sprawie przyjęcia regulaminu wewnętrznego (Dz.U. L 315 z 2.12.2009 r.), s. 51; S. Fabbrini, U. Puetter, *Integration without supranationalisation: Studying the lead roles of the European Council and the Council in post-Lisbon EU politics*, „Journal of European Integration” 2016, nr 38(5), s. 481–495; M. Rewizorski, B. Przybylska-Maszner, *System instytucjonalny Unii Europejskiej po traktacie z Lizbony. Aspekty polityczne i prawne*, Difin, Warszawa 2012, s. 126–202; J. Werts, *The European Council in the Era of Crises*, John Harper Publishing, London 2021, wg indeksu; W. Wessels, L. Schramm, T. Kunstein, *The European Council as a crisis manager: The EU's fiscal response to the COVID-19 pandemic*, „Journal of European Integration” 2022, nr 45(2), s. 257–273, wg indeksu.

Beata Przybylska-Maszner

RADA EUROPY to → **organizacja międzynarodowa** powstała 5.05.1949 r. w wyniku podpisania przez 10 → **państw** (Belgię, Danię, Francję, Holandię, Irlandię, Luksemburg, Norwegię, Szwecję, Wielką Brytanię i Włochy) traktatu londyńskiego. Jej siedzibą jest Strasburg we Francji. Obecnie Rada

liczy 46 członków (Polska przystąpiła do niej 26.11.1991 r.). Podstawową działalnością jest promowanie i umacnianie: → **praw człowieka**, demokracji i praworządności w Europie. Rada prowadzi szeroko zakrojone działania w zakresie tworzenia nowych regulacji i standardów prawnych, pogłębiania współpracy prawnej między państwami członkowskimi i rozwijania demokracji lokalnej. Rada Europy działa w obszarze kultury, edukacji, młodzieży, sportu, dziedzictwa kulturowego i naturalnego, dialogu międzykulturowego, zagospodarowania przestrzennego, spraw społecznych, zdrowia i migracji. Strukturę Rady tworzą: 1) Sekretarz Generalny, wybierany przez Zgromadzenie Parlamentarne na pięcioletnią kadencję; jest odpowiedzialny za planowanie strategiczne i za program działań Rady Europy oraz budżet; prowadzi Radzie i ją reprezentuje; 2) Zastępca Sekretarza Generalnego, wybierany przez Zgromadzenie Parlamentarne na pięcioletnią kadencję, w odrębnych wyborach od tych, w których wybiera się Sekretarza Generalnego; 3) Komitet Ministrów – ciało decyzyjne Rady Europy złożone z → **ministrów spraw zagranicznych** każdego państwa członkowskiego lub stałych przedstawicieli dyplomatycznych w Strasburgu; decyduje o polityce Rady Europy i zatwierdza jej budżet oraz program działań; 4) Zgromadzenie Parlamentarne – składa się z 306 członków parlamentów z 46 państw członkowskich; wybiera Sekretarza Generalnego, Komisarza Praw Człowieka i sędziów ETPCz; stanowi demokratyczne forum dla debaty i monitoruje wybory; jego komisje odgrywają ważną rolę w badaniu aktualnych spraw; 5) Kongres Władz Lokalnych i Regionalnych – instytucja odpowiedzialna za wzmacnianie demokracji lokalnej i regionalnej w 46 państwach członkowskich; składa się z dwóch izb – Izby Władz Lokalnych i Izby Regionów – oraz z trzech komitetów, skupia 612 wybranych przedstawicieli reprezentujących ponad 150 tysięcy władz

lokalnych i regionalnych; 6) ETPCz – stałe ciało sądowe, które gwarantuje wszystkim Europejczykom prawa chronione przez Europejską Konwencję Praw Człowieka; jest dostępny dla państw i jednostek bez względu na ich obywatelstwo; 7) Komisarz Praw Człowieka – zajmuje się kwestiami naruszeń praw człowieka i zwraca na nie uwagę; 8) Konferencja Międzynarodowych Organizacji Pozarządowych – skupia około 400 międzynarodowych organizacji pozarządowych (ang. *international non-governmental organizations*, INGO) i tworzy istotne powiązania między politykami i społeczeństwem; praca Rady szeroko korzysta z doświadczenia INGO i ich dostępu do europejskich obywateli. Członkiem Rady Europy może zostać każde państwo europejskie, które akceptuje zasady rządów prawa, demokracji parlamentarnej i ochrony praw człowieka, zaproszone przez tę organizację do przystąpienia. Państwo przystępujące do Rady Europy jest zobowiązane do ratyfikacji Europejskiej Konwencji Praw Człowieka w ciągu roku od tego momentu. Państwa członkowskie to: Albania, Andora, Armenia, Austria, Azerbejdżan, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czarnogóra, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Gruzja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Islandia, Liechtenstein, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Mołdawia, Monako, Niemcy, Norwegia, Polska, Portugalia, Północna Macedonia, Rumunia, San Marino, Serbia, Słowacja, Słowenia, Szwajcaria, Szwecja, Turcja, Ukraina, Węgry, Wielka Brytania, Włochy. Rada Europy skupia także państwa mające status obserwatora: Izrael, Japonię, Kanadę, Meksyk, Stany Zjednoczone i Stolicę Apostolską.

Statut Rady Europy, przyjęty w Londynie dnia 5.05.1949 r. (tj. Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565); <https://www.coe.int/en/web/portal/home> [dostęp: 5.04.2025]; <https://www.gov.pl/web/re/polska-w-radzie-europy> [dostęp: 5.04.2025].

Paulina Pietrzak

RADA PAŃSTW MORZA BAŁTYCKIEGO, RPMB (ang. *Council of the Baltic Sea States*, CBSS) to → **organizacja międzynarodowa** utworzona 5.03.1992 r. w Kopenhadze jako regionalne forum polityczne na podstawie tzw. Deklaracji kopenhaskiej. Funkcjonuje jako forum dialogu i koordynacji politycznej oraz zarządzania projektami w celu wzmacniania współpracy między → **państwami** członkowskimi w regionie Morza Bałtyckiego. RPMB umożliwia państwom regionu koordynację polityk i wspólne reagowanie na wyzwania w ramach szerszego kontekstu europejskiego i globalnego. Inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. stała się punktem zwrotnym dla RPMB. W dniu 3.03.2022 r. organizacja zawiesiła Rosję, która 17.05.2022 r. wystąpiła z RPMB. Obecnie w skład RPMB wchodzi 10 państw członkowskich (Dania, Estonia, Finlandia, Islandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Norwegia, Polska, Szwecja) oraz → **Unia Europejska**. W latach 90. XX w. współpraca w ramach RPMB była nastawiona przede wszystkim na wspieranie transformacji Polski i państw bałtyckich zgodnie z wartościami europejskimi: liberalną demokracją, praworządnością i zdolnością do transnarodowej współpracy w kwestiach „miękkich” – niewojskowych wyzwań bezpieczeństwa międzynarodowego. W kolejnych dekadach określone w Deklaracji kopenhaskiej dziedziny współpracy zostały zrewidowane w wyniku rozszerzenia UE, kryzysu ekonomicznego oraz narastających wyzwań dla bezpieczeństwa regionalnego. Na szczycie w Rydze w czerwcu 2008 r. zdecydowano o pięciu długoterminowych priorytetach współpracy w regionie, w skład których weszły: ochrona środowiska, rozwój gospodarczy, energia, edukacja i kultura oraz bezpieczeństwo cywilne i wymiar ludzki. Od ostatniej, jak dotychczas, reformy (czerwiec 2014 r.) wszystkie działania podejmowane przez RPMB muszą być zgodne z jednym z trzech długoterminowych priorytetów: 1) tożsamość regionalna; 2) zrównoważony

i dobrze prosperujący region; 3) bezpieczny i stabilny region. Ponadto każde z państw sprawujących roczne przewodnictwo (tzw. prezydencję) w RPMB ma możliwość realizacji własnych priorytetów. Po inwazji Rosji na Ukrainę kolejne prezydencje położyły nacisk na wzmocnienie odporności regionu, kompleksowe ujmowanie bezpieczeństwa oraz dostosowanie organizacji do nowych uwarunkowań geostrategicznych. RPMB funkcjonuje na zasadzie rotacyjnej prezydencji trwającej rok. W skład Rady wchodzi → **ministrowie spraw zagranicznych** z każdego państwa członkowskiego i przedstawiciel → **Komisji Europejskiej** (ESDZ). Komitet Wyższych Urzędników stanowi główny organ wykonawczy – podejmuje decyzje na bazie konsensusu i odpowiada za koordynację działań między sesjami ministerialnymi. Sekretariat RPMB został powołany w 1998 r. jako instytucja wspierająca działalność Rady. Obecnie, kierowany przez Dyrektora Generalnego, pełni funkcję administracyjnego i operacyjnego centrum organizacji, zapewniając ciągłość działań RPMB.

CBSS, 1992 CBSS 1st Ministerial Session – Copenhagen Declaration, 5.03.1992; S. Gänzle, K. Kern, N. Tynkkynen, *Governing the Baltic Sea Region at critical junctures (1991–2021): How do transnational and intergovernmental organizations cope with external regional change?*, „Journal of Baltic Studies” 2023, nr 54(3), s. 421–442; T. Koivurova, A. Rosas, *The CBSS as a vehicle for institutionalised governance in the Baltic Sea Area, in comparison with its two sister organisations in the North*, „Marine Policy” 2018, nr 98, s. 211–219; D. Szacawa, *Evolution of the Council of the Baltic Sea States: Three Decades of Regional Cooperation in the Baltic Sea Region (1991–2021)*, Instytut Europy Środkowej, Lublin 2021, *passim*.

Damian Szacawa

RADA UNII EUROPEJSKIEJ, inaczej **Rada** (do 1993 r. Rada Ministrów), jest instytucją → **Unii Europejskiej** działającą na mocy art. 16 TUE, który określa jej funkcje,

skład i organizację, oraz art. 237–243 TFUE, które regulują jej uprawnienia. Szczegółowy zakres funkcjonowania Rady UE zawiera regulamin wewnętrzny przyjęty na mocy decyzji 2009/937/UE, a później dwukrotnie zmieniony na mocy decyzji 2014/692/UE, Euratom i 2022/1242/UE. W ramach Rady UE spotykają się przedstawiciele → **państw** członkowskich. Każde z 27 państw jest reprezentowane przez jednego przedstawiciela w randze ministra, który może zaciągać zobowiązania w imieniu jego rządu. Członkowie Rady reprezentują interes swojego państwa, zatem podlegają wytycznym swoich rządów, w granicach zasady lojalności i solidarności w stosunku do Unii. Posiedzenia Rady UE odbywają się w 10 różnych składach ministerialnych w zależności od tematyki spotkania; są to np. Rada ds. Rolnictwa i Rybołówstwa, Rada ds. Gospodarczych i Finansowych, Rada ds. Środowiska. Wykaz składów, z wyjątkiem Rady ds. Ogólnych i Rady ds. Zagranicznych, nie jest określony traktatowo i wynika z praktyki. Rada ds. Ogólnych zapewnia spójność prac różnych składów Rady, a także przygotowuje posiedzenia → **Rady Europejskiej**. Jest odpowiedzialna za ogólną koordynację polityk, zagadnień instytucjonalnych i administracyjnych oraz spraw horyzontalnych, które wywierają wpływ na różne kierunki działania UE. Rada UE w poszczególnych jej składach, wspólnie z → **Parlamentem Europejskim**, pełni funkcje prawodawcze i budżetowe. Przyjmuje akty ustawodawcze zgodnie ze zwykłą lub specjalną procedurą ustawodawczą, takie jak rozporządzenia i dyrektywy, a także podejmuje decyzje i wydaje zalecenia. Ponadto Rada UE zawiera w imieniu UE → **umowy międzynarodowe**. Rada ds. Zagranicznych jest odpowiedzialna za prowadzenie całości zewnętrznych działań UE, zwłaszcza wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony, polityki humanitarnej, wspólnej polityki handlowej, współpracy na rzecz rozwoju. Członkowie

Rady działają w imieniu swoich rządów i reprezentują interesy własnych państw. Rada obraduje w Brukseli, ale sesje w kwietniu, czerwcu i październiku odbywają się w Luksemburgu. Sesje Rady są zwoływane przez przewodniczącego, z własnej inicjatywy lub na wniosek jednego z członków Rady albo → **Komisji Europejskiej**. Rada jest wspierana przez Coreper (Komitet Stałych Przedstawicieli) i ponad 150 wyspecjalizowanych grup roboczych oraz komitetów, które stanowią jej organy przygotowawcze. Coreper przygotowuje prace wszystkich posiedzeń Rady. Rada może podejmować decyzje: 1) jednomyślnie – w sprawach wrażliwych i o dużym znaczeniu dla Unii, takich jak przyjęcie nowych członków, harmonizacja krajowych przepisów w dziedzinie podatków pośrednich; 2) zwykłą większością głosów – w sprawach organizacyjnych i proceduralnych, np. przy przyjmowaniu regulaminu wewnętrznego lub zasad pracy komitetów przewidzianych w traktatach oraz organizowaniu Sekretariatu Generalnego; 3) kwalifikowaną większością głosów. Około 80% unijnych przepisów jest przyjmowanych większością kwalifikowaną. Procedura dotycząca głosowania większością kwalifikowaną na zasadzie podwójnej większości została w pełni wprowadzona 1.11.2014 r. Jeśli Rada głosuje nad wnioskiem Komisji lub → **Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa**, większość kwalifikowana jest osiągnięta, gdy spełnione są dwa warunki: „za” głosuje 55% członków Rady, a wniosek popierają członkowie Rady reprezentujący co najmniej 65% ogółu ludności UE. Jeżeli Rada nie głosuje nad wnioskiem pochodzącym od Komisji lub Wysokiego Przedstawiciela, decyzja zostaje podjęta, gdy „za” głosuje 72% członków Rady oraz gdy reprezentują oni co najmniej 65% ludności UE. W pilnych sprawach, po spełnieniu określonych warunków, akty Rady mogą być przyjmowane w głosowaniu pisemnym. Treść obrad

Rady i przebieg głosowań nad projektami aktów ustawodawczych są jawne. Pierwsze obrady Rady w sprawie ważnych nowych wniosków odnoszących się do aktów o charakterze nieustawodawczym zawierających prawnie wiążące przepisy w państwach członkowskich lub dla państw członkowskich są otwarte dla publiczności.

Wersja skonsolidowana Traktatu o Unii Europejskiej (Dz.U. C 202 z 7.06.2016 r.); Decyzja Rady 2009/937/UE z dnia 1.12.2009 r. dotycząca przyjęcia regulaminu wewnętrznego Rady (Dz.U. L 325 z 11.12.2009 r.), s. 35–61; F. M. Häge, *Bureaucrats as Law-Makers: Committee Decision-Making in the EU Council of Ministers*, Routledge, London, New York 2013, wg indeksu; K. Ławniczak, *Rada Unii Europejskiej. Organizacja i sposób działania*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2014, wg indeksu; U. Puetter, *The European Council and the Council: New Intergovernmentalism and Institutional Change*, Oxford University Press, Oxford 2014, wg indeksu; M. Rewizorski, B. Przybylska-Maszner, *System instytucjonalny Unii Europejskiej po traktacie z Libony. Aspekty polityczne i prawne*, Difin, Warszawa 2012, s. 203–263; S. Smeets, *Negotiations in the EU Council of Ministers: „And All Must Have Prizes”*, ECPR Press, Colchester 2016, wg indeksu.

Beata Przybylska-Maszner

RADCA (ang. *counsellor*, fr. *conseiller*) stopień dyplomatyczny w → **służbie zagranicznej**. W praktyce dyplomatycznej wielu państw radca to członek personelu dyplomatycznego, zajmujący w hierarchii przedstawicielstwa dyplomatycznego stanowisko tuż po ministrze, zastępcy szefa placówki: → **ambasadora** lub → **chargé d'affaires** (Nowa Zelandia, Kanada). We francuskim modelu służby zagranicznej stopień i stanowisko radcy powiązane są z wydzielonym obszarem kompetencji w funkcjonowaniu przedstawicielstwa (np. fr. *conseiller et soutenir les opérateurs et des opérateurs économiques*). Zgodnie z polską Ustawą o służbie zagranicznej z 2021 r.

w hierarchii stopni dyplomatycznych radca, a dalej radca i I radca kwalifikowani są po ambasadorze tytularnym do wyższych stopni dyplomatycznych. Te ostatnie nadawane są dyplomacie zawodowemu, który uzyskał pozytywny wynik wyższej kwalifikacji dyplomatycznej. Stopień radcy ministra, radcy oraz I radcy nadawany jest przez szefa służby zagranicznej.

Ustawa o służbie zagranicznej z 21 stycznia 2021 r. (tj. Dz.U. z 2021 r., poz. 464); J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, *passim*.

Anna Umińska-Woroniecka

REGULAMIN WIEDEŃSKI to dokument, który został uchwalony w 1815 r., jako 17. załącznik do Aktu Końcowego Kongresu Wiedeńskiego. Wprowadzał pierwsze formalne zasady dotyczące hierarchii i pierwszeństwa dyplomatów (szefów → **misji**) oraz reprezentantów → **państw** w relacjach międzypaństwowych. Dokument ten, zatytułowany we francuskim oryginale *Règlement sur le rang entre les agents diplomatiques*, miał na celu wyeliminowanie sporów o zasady protokolarne między dyplomatami, które wcześniej często prowadziły do napięć i konfliktów. Regulamin podzielił przedstawicieli dyplomatycznych na trzy kategorie: do najwyższej zaliczono → **ambasadorów**, → **nuncjuszy** oraz legatów papieskich (choćby pozycja legata z czasem uległa zmianie), do drugiej – posłów, ministrów pełnomocnych i → **internuncjuszy**, a do trzeciej – → **chargés d'affaires**. Nowość w tym dokumencie stanowiła zasada, że w obrębie każdej klasy → **precedencja** ustalana była na podstawie daty przedstawienia → **listów uwierzytelniających**, co zastąpiło wcześniejsze zwyczaje (→ **zwyczaj międzynarodowy**) opierające się na więzach rodzinnych lub przynależności politycznej. Wyjątkowo traktowano jedynie przedstawiciela Ojca Świętego, któremu przyznano specjalny status. Regulamin wiedeński

wprowadził również ideę suwerennej (→ **suwerenność**) równości państw, co oznaczało, że mniejsze i słabsze państwa miały być traktowane na równi z mocarstwami, aby wyeliminować uprzednie praktyki faworyzowania silniejszych uczestników → **społeczności międzynarodowej**. Zasada ta znalazła wyraz w → **protokole dyplomatycznym** – od kolejności → **akredytacji**, przez udział w oficjalnych uroczystościach, po zajmowanie miejsc na → **audiencjach** czy ceremoniach. W praktyce jednak przez długi czas państwa koalicji antynapoleońskiej, Francja oraz Stolica Apostolska miały w XIX w. prawo wysyłania ambasadorów, podczas gdy inne państwa najczęściej delegowały niższych rangą przedstawicieli. Dopiero po zakończeniu II wojny światowej i ustanowieniu KNZ w 1945 r. zasada równości państw została w pełni ugruntowana, a mianowanie ambasadorów stało się normą, co przyczyniło się do zaniku instytucji → **posłów nadzwyczajnych i ministrów pełnomocnych** w dyplomacji. Regulamin wiedeński oraz uzupełniający go Protokół akwizgrański z 1818 r. stanowiły fundamenty nowoczesnego protokołu dyplomatycznego i były ważnym krokiem w formalizacji → **prawa dyplomatycznego** w Europie. Regulacje te stały się podstawą późniejszej KWSD (1961). Dzięki nim zredukowano liczne niejasności dotyczące pozycji i pierwszeństwa przedstawicieli dyplomatycznych, co przyczyniło się do usprawnienia relacji międzynarodowych. W efekcie Regulamin wiedeński z 1815 r. nie tylko ustanowił jasne zasady hierarchii i precedencji w dyplomacji, lecz także przyczynił się do wzmocnienia standardu suwerennej równości państw, stanowiąc ważny krok w rozwoju współczesnego prawa dyplomatycznego.

R. Langhorne, *Reflections on the significance of the Congress of Vienna*, „Review of International Studies” 1986, nr 12, s. 313–324; J. Sutor, *Etykieta dyplomatyczna z elementami protokołu i ceremoniałów*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2016, s. 36–38; M. Jońca, *Historia prawa*

międzynarodowego [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 56–61; W. S. Staszewski, *Międzynarodowe prawo dyplomatyczne* [w:] *ibidem*, s. 432–436; E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, *Wpływ Kongresu wiedeńskiego na rozwój prawa i protokołu dyplomatycznego* [w:] *Idee, normy i instytucje Kongresu wiedeńskiego – 200 lat później – perspektywa prawnomiędzynarodowa*, red. J. Menkes et al., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016, s. 355–372.

Michał Dworski

REPARACJE WOJENNE w → **prawie międzynarodowym** oznaczają kwotę, którą → **państwo**, które wojnę wywołało, a następnie ją przegrało, jest zobowiązane wypłacić państwu napadniętemu i/lub zwycięskiemu. Reparacje wojenne często bywają mylone z pojęciem odszkodowań wojennych, podczas gdy stanowią rodzaj odszkodowania. Odszkodowania wojenne oznaczają wynagrodzenia strat, które państwo odpowiedzialne za wojnę przekazuje osobom fizycznym przez ten konflikt poszkodowanym, jest to więc pojęcie szersze aniżeli reparacje wojenne. Pierwsze znane przypadki żądania i realizacji reparacji wojennych datowane są na III w. p.n.e., lecz praktyka ta upowszechniła się szczególnie w XX w. Reparacje mogą być realizowane w formie pieniężnej, w świadczeniach rzeczowych, a nawet w postaci np. świadczenia pracy. W działaniach odszkodowawczych co do zasady przyjmuje się możliwość wykonania → **restytucji** (czyli przywrócenia stanu sprzed szkody) lub, gdy restytucja nie jest możliwa – rekompensaty, zazwyczaj w formie pieniężnej. Odszkodowanie może być realizowane zarówno za szkody materialne, jak i niematerialne, w tym za utracone korzyści. Do najbardziej znanych przykładów dyskusji o odszkodowaniach i restytucji należy spór prawny i polityczny odnoszący się do odszkodowań i reparacji wojennych niemieckich wobec Polski i obywateli

polskich po II wojnie światowej. Niemcy zostały zobowiązane do poniesienia kosztów reparacji wojennych na konferencji jałtańskiej w lutym 1945 r., w trakcie której nie ustalono jednak szczegółów ich przekazania Polsce. Dnia 23.08.1953 r. PRL zrzekła się, pod naciskiem ZSRR, reparacji wojennych od Niemiec na mocy deklaracji podpisanej przez → **ministra spraw zagranicznych** Związku Radzieckiego i ówczesnego premiera NRD. Dokument ten jest często kwestionowany ze względu na wady prawne, RFN zaś stoi na stanowisku, że kwestia reparacji wojennych dla Polski została rozstrzygnięta podczas konferencji 2+4 w 1990 r. Po 1989 r. władze polskie powróciły do kwestii reparacji i odszkodowań oraz zadośćuczynienia należnych Polsce od RFN. Sprawy te pozostają nierozstrzygnięte. Do współczesnych przypadków reparacji wojennych zalicza się kazus reparacji i odszkodowań, do realizacji których został zobowiązany Irak po agresji na Kuwejt w 1990 r. W tym przypadku kwestia ta została ustalona przez Komisję ds. Odszkodowań → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** powołaną przez Radę Bezpieczeństwa i realizującą swoje zadania w latach 1991–2022.

A. Przyłębski, *Analiza różnic znaczeniowych pojęć: „reparacje”, „odszkodowanie”, „zadośćuczynienie” w ujęciu polskim i niemieckim, w kontekście działań podejmowanych przez Rzeczpospolitą Polską w relacjach z Republiką Federalną Niemiec, dotyczących odpowiedzialności za skutki II wojny światowej*, „Zeszyty Prawnicze BAS” 2022, nr 4(76), s. 250–258; *The Handbook of Reparations*, red. P. de Greiff, Pablo, Oxford University Press, Oxford 2006; M. Stolarczyk, *Reparacje wojenne dla Polski od Niemiec w latach 1945–2020*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2020, nr 2, s. 171–194.

Dorota Heidrich

RESTITUCJA w → **prawie międzynarodowym publicznym** stanowi jeden z podstawowych środków naprawczych służących usunięciu skutków czynu międzynarodowo bezprawnego poprzez przywrócenie stanu

poprzedniego. Została uznana przez Projekty artykułów KPM → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** o → **odpowiedzialności** → **państw** za czyny międzynarodowo bezprawne z 2001 r. za preferowany środek naprawczy (jeżeli jest wykonalna). Restytucja obejmuje zwrot → **terytorium**, mienia, przywrócenie osób na zajmowane stanowiska oraz cofnięcie aktów prawnych wydanych z naruszeniem prawa międzynarodowego. W odrębnym kontekście restytucja odnosi się do zwrotu dóbr kultury i mienia ofiar konfliktów zbrojnych, → **okupacji** lub grabieży kolonialnej. Regulacje w tym zakresie zawierają Konwencja haska o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r. Restytucja dóbr kultury wymaga współpracy między państwami, → **organizacjami międzynarodowymi**, muzeami i instytucjami dziedzictwa kulturowego, a także rozbudowanych procedur badania proveniencji eksponatów i dostępu do archiwów. Restytucja jest ograniczona, gdy stan poprzedni ma charakter nieodwracalny – wówczas wdraża się środki zastępcze, takie jak odszkodowanie czy zadośćuczynienie. Restytucja dóbr kultury często prowadzi do konfliktu między roszczeniami pierwotnych właścicieli lub państw a podmiotem będącym obecnym posiadaczem, co komplikuje kwestie praw własności – zwłaszcza na rynku dzieł sztuki.

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r.; *Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, New York 2001; L. Prott, *The ethics and law of returns*, „Museum International” 2009, nr 61(241–242), s. 101–106.

Mateusz Błaszczak

REZOLUCJA (łac. *resolutio* – „rozwiązanie”) jest to uchwała podejmowana przez kolegialny organ, zgromadzenie, komitet, zjazd, kongres, która zawiera ustalenia przyjęte podczas przeprowadzonych obrad. Rezolucje są zwykle podejmowane większością głosów i nie mają charakteru prawnie wiążącego. Zalicza się do nich deklaracje, zalecenia (rekommendacje) i decyzje. W stosunkach międzynarodowych rezolucje są uchwalane przez organy → **organizacji międzynarodowych**. Rezolucje samoregulacyjne podejmowane przez organy organizacji międzynarodowej, które dotyczą jej wewnętrznego funkcjonowania, mają charakter wiążący. Rezolucje odnoszące się do działalności zewnętrznej, w zakresie stosunków międzynarodowych, zwykle nie mają prawnie wiążącego charakteru i zaliczane są do miękkiego → **prawa międzynarodowego** (*soft law*). W → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** Zgromadzenie Ogólne oraz Rada Gospodarcza i Społeczna uchwalają rezolucje, które nie są prawnie wiążące dla → **państw** członkowskich. Rada Bezpieczeństwa ONZ może uchylać rezolucje o charakterze wiążącym w formie decyzji, określając w nich środki, jakie należy podjąć w razie zagrożenia lub naruszenia pokoju oraz aktów agresji. W → **Unii Europejskiej** rezolucje są uchwalane przez → **Radę Unii Europejskiej**, → **Parlament Europejski**, a czasem też przez → **Komisję Europejską**. Instytucje unijne wyrażają w nich swoje stanowisko w ważnych sprawach, a w rezolucjach Rady jest często określany zakres przyszłych prac w różnych obszarach działalności. Rada może też w nich zalecać Komisji opracowanie wniosków lub podjęcie dalszych działań. Rezolucje są również uchwalane przez krajowe organy, m.in. legislatury, samorządy, władze stowarzyszeń, w celu oficjalnego wyrażenia opinii lub woli organów w podejmowanych przez nie sprawach, określenia kierunków projektowanych działań, a także wskazania sposobu rozwiązania konkretnych problemów.

Rezolucje są także często efektem różnych → **konferencji** i spotkań organizowanych na płaszczyźnie międzynarodowej i krajowej, stanowiąc środek wypowiedzi ich uczestników, a niekiedy też wyraz ich oczekiwań dotyczących dyskutowanych spraw.

I. Deter, *The effect of resolutions of international organizations* [w:] *Theory of International Law at the Threshold of the Twenty-first Century: Essays in Honour of Krzysztof Skubiszewski*, red. J. Makarczyk, Brill, The Hague 1996, s. 381–392; J. A. Frowein, *The internal and external effects of resolutions by international organizations*, „Zeitschrift für ausländisches Öffentliches Recht und Völkerrecht” 1989, nr 49, s. 777–790; S. M. Grochalski, *Rezolucje w prawie międzynarodowym – pozycja prawna, normotwórcza rola i znaczenie* [w:] *Wspólne wartości prawa międzynarodowego, europejskiego i krajowego*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, J. Menkes, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2018, s. 71–80.

Anna Przyborowska-Klimczak

REZYDENCJA w → **prawie międzynarodowym publicznym** stanowi budynek lub kompleks budynków będący oficjalnym miejscem pobytu i wykonywania funkcji szefa → **misji dyplomatycznej**. Jej status reguluje KWSD (1961), która przyznaje rezydencji szefa misji nietykalność, ochronę przed środkami przymusu oraz wyłączenie spod jurysdykcji → **państwa** przyjmującego. Zgodnie z art. 30 KWSD rezydencja prywatna przedstawiciela dyplomatycznego korzysta z takiej samej nietykalności i ochrony jak pomieszczenia misji: zatem podobnie jak budynki przedstawicielstw dyplomatycznych, rezydencje szefów placówek są objęte przywilejami funkcjonalnymi (nietykalność osobista i lokalowa, ochrona → **archiwów** i dokumentów), które umożliwiają → **ambasadorowi** nieskrępowane wykonywanie zadań dyplomatycznych. Właścicielem rezydencji może być państwo wysyłające bądź lokalna jednostka administracyjna, z którą zawarło ono umowę najmu lub dzierżawy. Otoczenie rezydencji, włączając ogrodzenie,

bramy i podjazdy, jest objęte ochroną władz państwa przyjmującego. W razie naruszenia nietykalności rezydencji, np. poprzez wtargnięcie policji, państwo przyjmujące dopuszcza się deliktu międzynarodowego. Rezydencja ambasadora stanowi symboliczne przedłużenie reprezentowanej przez niego → **suwerenności** i godności państwowej, będąc jednocześnie elementem prestiżu państwa wysyłającego i samej misji dyplomatycznej. Odnośnie do rezydencji szefa misji dyplomatycznej szczególne miejsce zajmują aspekty bezpieczeństwa obiektu, w tym ochrona informacji niejawnych, infrastruktura techniczna oraz kanały łączności.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); E. Denza, *Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2016, s. 169–173; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 270–280.

Mateusz Błaszczak

ROZBROJENIE I OGRANICZENIE ZBROJEŃ to pojęcia związane z dążeniem do zmniejszenia zagrożenia wojną i zwiększenia bezpieczeństwa międzynarodowego. Przez rozbrojenie rozumieć należy całkowite usunięcie lub znaczne zmniejszenie liczby broni, zwłaszcza broni masowego rażenia, takiej jak broń jądrowa, chemiczna czy biologiczna. Może ono dotyczyć jednego kraju lub być efektem międzynarodowych porozumień. Celem rozbrojenia jest przede wszystkim zapobieganie wojnom, budowanie pokoju, ograniczenie wydatków zbrojeniowych i zwiększenie zaufania między → **państwami**. Natomiast ograniczenie zbrojeń to kontrolowanie rozwoju, produkcji i rozmieszczania broni, a niekoniecznie jej całkowita likwidacja. Może to oznaczać np. zmniejszenie liczby czołgów, samolotów, rakiet, zakaz testowania nowych rodzajów broni czy limity na zbrojenia w określonych rejonach świata. Rozbrojenie i kontrola zbrojeń czy budowa

środków zaufania mają swój początek zasadniczo w 1970 r., kiedy to nabrał mocy prawnej układ o nierozpowszechnianiu (nieprolifracji) broni jądrowej ukierunkowany na zastopowanie rozprzestrzeniania się broni atomowej i rozbrojenie nuklearne. Układ zawierał rezygnację krajów sygnatariuszy z posiadania własnej broni jądrowej oraz zapewnienie o wykorzystaniu energii atomowej tylko do celów pokojowych. Kolejnym przykładem może być podpisany w końcu lipca 1991 r. przez prezydentów USA i ZSRR układ w sprawie redukcji zbrojeń strategicznych START (ang. *Strategic Arms Reduction Treaty*). Rokowania w tej sprawie rozpoczęły się w 1981 r. w Genewie. Układ ustalał liczbę wyrzutni (do 1600) i głowic nuklearnych (do 6 tysięcy) dla obu stron. Na początku 1993 r. prezydenci USA i Rosji podpisali układ START II przewidujący dalsze ograniczenie broni strategicznych. Jego uzupełnieniem stał się w 2002 r. układ SORT (ang. *Strategic Offensive Reductions Treaty*). Jednak 21.02.2023 r. Władimir Putin poinformował o „zawieszeniu” udziału Rosji w traktacie Nowy START, ustalającym pułapy liczby rozmieszczonych operacyjnie głowic jądrowych i nośników o zasięgu strategicznym w posiadaniu obydwu państw. Decyzja ta sprawiła, że Stany Zjednoczone i Rosja nie są związane żadnymi wzajemnymi ograniczeniami dotyczącymi ich arsenałów jądrowych – liczby głowic i nośników czy struktury rozmieszczania tych głowic w ramach poszczególnych systemów. Dwustronne traktaty ograniczające arsenały jądrowe USA i Rosji (INF, START I, START II, SORT i Nowy START) stanowiły bodaj najbardziej brzemienne w skutki akt procesu rozbrojenia nuklearnego i doprowadziły do znaczącej redukcji posiadanych przez nie zasobów tego typu.

Z. Czarnotta, Z. Moszumański, *Podstawy bezpieczeństwa politycznego XXI wieku: kontrola zbrojeń, rozbrojenie, nierozpowszechnianie*, „Bezpieczeństwo Międzynarodowe” 2011, nr 2, s. 4.
P. Śledź, *Zbrojenia i kontrola zbrojeń w 2023 roku:*

powrót do nuklearnego stanu natury, „Rocznik Strategiczny” 2023/2024, s. 103–119.

Alicja Zyguła

RSVP (fr. *répondez s'il vous plaît*) – francuski zwrot powszechnie stosowany w → **protokole dyplomatycznym** i w praktyce organizacji wydarzeń oficjalnych, oznaczający prośbę o odpowiedź na wystosowane zaproszenie. RSVP znajduje się w zaproszeniach na wydarzenia oficjalne (takich jak → **przyjęcia**, kolacje, konferencje, uroczystości państwowe etc.) organizowanych przez placówki dyplomatyczne, MSZ, kancelarie głów państw, szefów rządów, parlamentów czy sekretariaty → **organizacji międzynarodowych**. Sformułowanie to jest umieszczane na dole zaproszenia wraz z danymi kontaktowymi do przedstawiciela instytucji zapraszającej. Niekiedy przy dopisku RSVP podaje się termin, do którego oczekuje się potwierdzenia obecności. W niektórych zaproszeniach stosowane są rozszerzone warianty formuły, np. fr. *RSVP en cas d'empêchement* (lub ang. *RSVP regrets only*), które oznacza, że odpowiedź wymagana jest wyłącznie w przypadku braku możliwości uczestniczenia. Praktyka stosowania zapisu RSVP umożliwia odpowiednie przygotowanie wydarzenia pod względem organizacyjnym i protokolarnym, pozwalając na ustalenie liczby gości oraz zaplanowanie ich prawidłowego rozmieszczenia przy stołach czy kolejności powitań według zasad → **precedencji**, określonych m.in. w KWSD (1961). Brak odpowiedzi na zaproszenie z formułą RSVP uznawany jest za naruszenie zasad dyplomatycznego *savoir-vivre'u*, zatem może być odebrany jako afront.

J. Modrzyńska, *Protokół dyplomatyczny, etykieta i zasady savoir-vivre'u* (wyd. 3), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2021, s. 179–182; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 388–389.

Mateusz Błaszczak

RZEKI MIĘDZYNARODOWE to ciekły wodny przepływający przez → **terytoria** co najmniej dwóch → **państw** lub stanowiące → **granice** między nimi. Granice między państwowe na rzekach są – wedle → **zwyczaju międzynarodowego** i postanowień → **umowy** bilateralnej – ustanawiane w dowolny sposób: na rzece żeglownej granica przechodzi środkiem *thalwegu* (tj. najgłębszego, głównego nurtu rzeki), a na rzekach nieżeglownych – przez środek rzeki. Regulacje dotyczące korzystania z rzek międzynarodowych należą do jednej z najstarszych dziedzin → **prawa międzynarodowego publicznego**. Kluczowe znaczenie mają tu postanowienia Konwencji o ochronie i użytkowaniu cieków transgranicznych i jezior międzynarodowych z 1992 r. oraz Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie pozażeglownego użytkowania międzynarodowych cieków wodnych, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** z 1997 r. Zgodnie z ich postanowieniami państwa mają obowiązek korzystania z rzek w sposób „sprawiedliwy i rozsądny”, uwzględniając potrzeby innych użytkowników, przy jednoczesnym poszanowaniu zasady „braku znaczącej szkody”. Najważniejszym obowiązkiem jest wymiana koniecznych informacji na temat cieków wodnych oraz współpraca między zainteresowanymi państwami, a także prowadzenie konsultacji w przypadku planowanych inwestycji, które mogłyby mieć wpływ na

zasoby wodne (w szczególności zapór wodnych). Rzeki międzynarodowe – przez ich strategiczne znaczenie dla bezpieczeństwa, stabilności oraz podtrzymania egzystencji i rozwoju państw – często stanowią przedmiot sporów dyplomatycznych, zwłaszcza gdy państwa nadrzeczne prowadzą aktywną politykę „hydrosuwerenności”; dotyczy to m.in. Nilu, Indusu, Mekongu, Tygrysu i Eufratu. Przykładami skutecznych, utrwalonych mechanizmów międzynarodowej współpracy rzecznej są Komisja Dunajska oraz Centralna Komisja Żeglugi na Renie – organizacje międzyrządowe sprawujące pieczę nad dwiema najważniejszymi rzekami handlu śródlądowego w Europie. Kwestie związane z rzekami międzynarodowymi mają coraz większe znaczenie w kontekście zmian klimatu i wzrastającego deficytu zasobów słodkiej wody, co wpływa na priorytety polityki zagranicznej państw.

Konwencja o ochronie i użytkowaniu cieków transgranicznych i jezior międzynarodowych, sporządzona w Helsinkach 17.03.1992 r.; Konwencja o prawie użytkowania cieków wodnych do celów innych niż żegluga przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne ONZ dnia 21.05.1997 r.; M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 288–291; R. Churchill, V. Lowe, A. Sander, *Law of the Sea*, Manchester University Press, Manchester 2022, s. 100–129.

Mateusz Błaszczak

S

SANKCJE to negatywna reakcja → **społeczności międzynarodowej**, z którą spotyka się → **państwo** naruszające normy → **prawa międzynarodowego publicznego**. Sankcje mogą być nakładane przez pojedyncze państwa, grupy państw lub → **organizacje międzynarodowe**. Wprowadzane są w celu ukarania za złamanie prawa międzynarodowego lub zapobiegnięcia tej sytuacji. Rodzaje sankcji: 1) gospodarcze: a) embargo handlowe – zakaz eksportu lub importu towarów z danego kraju (np. broni, ropy); b) zamrożenie aktywów – blokada kont bankowych i majątku należącego do państw, firm lub osób; c) zakaz inwestycji – ograniczenie przepływu kapitału i inwestycji; d) ograniczenia technologiczne – zakaz przekazywania nowoczesnych technologii; 2) dyplomatyczne: a) zerwanie → **stosunków dyplomatycznych** – odwołanie → **ambasadorów**, zamknięcie → **ambasad**; b) ograniczenie współpracy międzynarodowej – wykluczenie z organizacji i forów międzynarodowych; 3) wizowe (→ **wiza**) i personalne: a) zakaz wjazdu dla konkretnych osób (np. polityków, wojskowych); b) ograniczenia w przemieszczaniu się, np. w strefie Schengen; c) zamrożenie majątku osób prywatnych powiązanych z nielegalną działalnością; 4) militarne: a) embargo na broń – zakaz sprzedaży i dostaw uzbrojenia; b) zakaz współpracy wojskowej – w tym ćwiczeń i szkoleń; 5) społeczne i kulturowe: a) wykluczenie z wydarzeń międzynarodowych, np. zawodów sportowych (takich jak Igrzyska Olimpijskie), konkursów (np. Eurowizji); b) zakaz emisji mediów – ograniczenia wobec zagranicznych stacji telewizyjnych czy stron internetowych. Skutki sankcji są odczuwalne zarówno dla kraju nimi objętego, jak i je nakładającego,

a w niektórych sytuacjach również dla państw trzecich.

R. Bierzaniek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 7 zm.), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, *passim*; J. Nowak, M. Wieteska, *Sankcje w dobie konfliktów. Narzędzia, doświadczenia i konsekwencje*, „Policy Paper” 2022, nr 1, Polski Instytut Ekonomiczny, s. 8–11; M. Nowicki, *Sankcje jako wolicjonalny środek wywierania presji na państwa naruszające ład międzynarodowy*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2015, nr 406, s. 391–401.

Paulina Pietrzak

SĄDOWNICTWO MIĘDZYNARODOWE jest jednym ze sposobów → **pokojuowego rozwiązywania sporów międzynarodowych**. Charakteryzuje się, w odróżnieniu od sposobów dyplomatycznych, w których strony mają przez cały czas trwania sporu prawo do podjęcia ostatecznej decyzji odnośnie do jego zakończenia, wydaniem orzeczeń wiążących dla stron sporu. Podanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu międzynarodowego zależy od woli → **państw**. Sądy międzynarodowe dzielimy na sądy rozjemcze (→ **arbitraż międzynarodowy**) oraz stałe sądy międzynarodowe (zwane również sądami w ścisłym tego słowa znaczeniu). W przypadku stałych sądów strony sporu nie mają bezpośredniego wpływu na skład orzekający ani nie mają wpływu na stosowane przez sąd reguły proceduralne. Rozwój stałego sądownictwa międzynarodowego nastąpił na początku XX w., kiedy w 1907 r. powołano Środkowoamerykański Trybunał Sprawiedliwości (działający do 1918 r.), rozstrzygający spory zarówno między państwami, jak i między państwami a osobami fizycznymi. W okresie międzywojennym, w 1922 r. został ustanowiony STSM na podstawie postanowień Paktu Ligi Narodów, mimo że Trybunał nie był jej organem. Rozstrzygał on spory między państwami oraz wydawał opinie doradcze. Po zakończeniu II wojny światowej został

powołany MTS, którego statut wzorowano na statucie STSM i który stanowi integralną część KNZ. MTS jest jednym z sześciu organów → **Organizacji Narodów Zjednoczonych** i rozstrzyga spory między państwami oraz wydaje opinie doradcze na wniosek organów ONZ i organizacji wyspecjalizowanych systemu Narodów Zjednoczonych. W 1996 r. został utworzony, na podstawie postanowień Konwencji o prawie morza z 10.12.1982 r., Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza, który jest wyspecjalizowanym sądem międzynarodowym, rozstrzygającym spory dotyczące interpretacji lub stosowania Konwencji z 1982 r. Funkcjonują także trybunały, przed którymi występują jednostki odpowiadające za naruszenie → **prawa międzynarodowego** (międzynarodowe sądownictwo karne). Pierwszymi tego typu sądami były trybunały wojskowe: Trybunał Norymberski (utworzony w 1945 r.) oraz Trybunał Tokijski (ustanowiony w 1946 r.). Zostały także powołane, na podstawie → **rezolucji** Rady Bezpieczeństwa ONZ, trybunały *ad hoc*: w 1993 r. Międzynarodowy Trybunał Karny do Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnione na Terytorium Byłej Jugosławii od 1991 roku (Trybunał ds. Byłej Jugosławii) oraz w 1994 r. Międzynarodowy Trybunał Karny do Ścigania Osób Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i Inne Poważne Naruszenia Międzynarodowego Prawa Humanitarnego Popełnione na Terytorium Rwandy oraz Obywateli Rwandy Odpowiedzialnych za Ludobójstwo i inne takie Naruszenia Popełnione na Terytorium Sąsiednich Państw między 1 Stycznem 1994 roku a 31 Grudnia 1994 roku (Trybunał ds. Rwandy). W 1998 r. został przyjęty Rzymski Statut Międzynarodowego Trybunału Karnego, na podstawie którego ustanowiono pierwszy stały międzynarodowy sąd karny. Jego jurysdykcją zostały objęte: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne i zbrodnia agresji. Tworzone są także trybunały

umiędzynarodowione (hybrydowe), które łączą elementy krajowy i międzynarodowy w odniesieniu do składu i podstaw wyrokowania (np. Specjalny Trybunał dla Sierra Leone). Poza tym ustanowiono trybunały w ramach regionalnych systemów ochrony → **praw człowieka**, które rozstrzygają sprawy naruszeń przez państwa postanowień → **umów międzynarodowych** przyjętych w tej materii (np. ETPCz, Międziamerykański Trybunał Praw Człowieka). Tworzone są również organy sądowe w ramach regionalnych organizacji integracyjnych – w systemie instytucjonalnym → **Unii Europejskiej** funkcjonuje TSUE, który – zgodnie z postanowieniami traktatu z Lizbony – obejmuje Trybunał Sprawiedliwości, Sąd i sądy wyspecjalizowane.

KNZ z 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90, z późn. zm.); Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza z 10.12.1982 r. (Dz.U. z 2002 r. Nr 59, poz. 543, załącznik); Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 13.12.2007 r. (Dz.U. z 2009 r. Nr 203, poz. 1569); B. Kuźniak, *Pokojuwe załatwianie sporów międzynarodowych* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 543–544, 556–561; A. Przyborowska-Klimczak, *Regionalne trybunały praw człowieka* [w:] *Ius et Veritas. Księga poświęcona pamięci Michała Staszewicza*, red. D. Dudek, A. Janicka, W. Staszewski, Wydawnictwo KUL, Lublin 2003, s. 283–294; A. Przyborowska-Klimczak, *Sądownictwo międzynarodowe* [w:] *Leksykon administratywisty*, red. S. Wrzosek, A. Haładyj, M. Domagała, Wyższa Szkoła Handlowa, Radom 2013, s. 415–416; A. Przyborowska-Klimczak, *Sądownictwo międzynarodowe u progu XXI wieku* [w:] *Państwo. Prawo. Myśl prawnicza. Prace dedykowane profesorowi Grzegorzowi Leopoldowi Seidlerowi w dziewięćdziesiąt rocznicę urodzin*, red. A. Korobowicz, L. Leszczyński, A. Pieniążek, M. Stefaniuk, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2003, s. 207–221; K. Stasiak, *Trybunały umiędzynarodowione w systemie międzynarodowego sądownictwa karnego*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2012, *passim*;

J. Sutor, *Pokojowe załatwianie sporów międzynarodowych*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1979, *passim*.

Wojciech Szczepan Staszewski

SŁUŻBA ZAGRANICZNA (ang. *foreign service*) to wyspecjalizowany korpus zawodowy funkcjonujący w strukturach resortów spraw zagranicznych, którego celem jest przygotowywanie i realizacja polityki zagranicznej → **państwa**. Jej podstawowym zadaniem jest reprezentowanie macierzystego kraju na arenie międzynarodowej – zarówno w ramach placówek dyplomatycznych i konsularnych, jak i w obrębie misji wielostronnych przy → **organizacjach międzynarodowych**. Funkcjonowanie służby zagranicznej opiera się na normach międzynarodowego → **prawa dyplomatycznego** i → **prawa konsularnego**, przede wszystkim KWSD (1961) i KWSK (1963), oraz na krajowych aktach prawnych regulujących status, strukturę i karierę dyplomatów. Do kluczowych kompetencji członków służby zagranicznej należą reprezentacja oraz ochrona interesów państwa i jego obywateli za granicą, prowadzenie negocjacji i konsultacji dyplomatycznych, koordynacja zawierania → **umów międzynarodowych**, a także monitoring oraz analiza sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej w państwach przyjmujących. Personel służby zagranicznej realizuje również obowiązki konsularne, które polegają na udzielaniu pomocy prawnej i organizacyjnej obywatelom przebywającym poza → **granicami państwa** oraz na promocji współpracy gospodarczej, kulturalnej i naukowej. W ten sposób placówki dyplomatyczne i konsularne stają się zarówno ośrodkami decyzyjnymi i negocjacyjnymi, jak i punktami wsparcia dla obywateli. Struktura służby zagranicznej dzieli się tradycyjnie na personel dyplomatyczno-konsularny wysyłany do zagranicznych placówek (szefowie → **misji**, → **chargés d'affaires**, konsulowie, → **radcy**, sekretarze) oraz personel resortowy – urzędników

departamentów i wydziałów MSZ. Rekrutacja do służby zagranicznej prowadzona jest zwykle w trybie konkursowym lub egzaminacyjnym, a awanse zależą od oceny dorobku merytorycznego, znajomości języków obcych i doświadczenia w misjach zagranicznych. Służba zagraniczna stanowi kluczowy instrument polityki zagranicznej, umożliwiając państwu realizację celów strategicznych, dyplomatyczne zarządzanie kryzysami oraz utrzymanie ciągłości służby na forum międzypaństwowym niezależnie od okoliczności zewnętrznych.

M. Lutostański, *Służba zagraniczna – jej rola i miejsce w architekturze ochrony bezpieczeństwa państwa*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie” 2015, nr 16, s. 195–211; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 327, 342–354; P. E. Linehan, *The Foreign Service Personnel System: An Organizational Analysis*, Routledge, London 2020, *passim*.

Michał Dworski

SPOŁECZNOŚĆ MIĘDZYNARODOWA to złożony zbiór podmiotów funkcjonujących w przestrzeni regulowanej przez → **prawo międzynarodowe publiczne** i opisywanej w ramach teorii stosunków międzynarodowych. *Sensu stricto* termin ten odnosi się do ogółu suwerennych → **państw** utrzymujących między sobą stosunki oparte na normach prawa międzynarodowego. *Sensu largo* – obejmuje również niesuwerenne podmioty, takie jak → **organizacje międzynarodowe**, → **terytoria zależne** czy inne jednostki mające zdolność do działania na arenie międzynarodowej, których prawa i obowiązki są określone przez to prawo. W prawie międzynarodowym społeczność międzynarodowa definiowana jest przede wszystkim przez skład podmiotowy, czyli przez to, kto do niej należy. Podkreśla się formalne kryteria uczestnictwa: → **suwerenność**, → **uznanie międzynarodowe**, zdolność traktatową, a także przestrzeganie norm wspólnoty. To ujęcie podmiotowe

nie wyczerpuje jednak całości zagadnienia. Coraz większe znaczenie zyskuje pytanie o charakter więzi społecznych, wartości i interesów, które spajają tę społeczność – a więc o jej aksjologiczne podstawy. Najpełniejsze teoretyczne opracowanie pojęcia społeczności międzynarodowej powstało na gruncie nauki stosunków międzynarodowych, a szczególnie w ramach tzw. angielskiej szkoły stosunków międzynarodowych (ang. *English School*). W jej ujęciu społeczność międzynarodowa to nie tylko zbiór niezależnych państw funkcjonujących w tym samym systemie, lecz przede wszystkim wspólnota polityczna, której członkowie – mimo różnic interesów – dzielą pewien minimalny zestaw norm, wartości i reguł współistnienia. Te normy nie są wyłącznie narzędziem technicznym porządkującym stosunki między państwami – stają się elementem wiążącym, umożliwiającym rozwój współpracy, instytucji oraz wzajemnego zaufania. Współcześnie uznaje się, że więzi łączące podmioty społeczności międzynarodowej mają bardziej pragmatyczny charakter – wynikają ze wspólnych interesów, takich jak pokój, bezpieczeństwo, współpraca gospodarcza czy stabilność ładu światowego. W praktyce społeczność ta często jest podzielona na mniejsze podgrupy (np. wspólnota euroatlantycka, Globalne Południe), które kierują się odmiennymi wartościami i interesami, co prowadzi do sporów o legitymację, reprezentację i sprawiedliwość globalną. Zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w teorii stosunków międzynarodowych społeczność międzynarodowa jawi się więc jako dynamiczna, wielowymiarowa struktura – oparta na formalnych zasadach, ale także na złożonych relacjach politycznych, aksjologicznych i historycznych.

T. Pugaciewicz, *Spółczesność międzynarodowa* [w:] *Globalizacja i współzależność*, t. 7: *Słowniki społeczne*, red. A. Malewska, M. Filary-Szczepanik, Akademia Ignatianum, Kraków 2022, s. 55–74; W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe*

publiczne w zarysie (wyd. 12), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2007, s. 16; R. E. Jones, *The English School of international relations: A case for closure*, „Review of International Studies” 1981, nr 7, s. 1–13; J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych: krytyka i systematyzacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 254–259; T. H. Widłak, *Wspólnota międzynarodowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Grafica, Gdańsk, Gdynia 2012, *passim*.

Michał Dworski

STATUS OBSZARÓW MORSKICH

został uregulowany i skodyfikowany w Konwencji Narodów Zjednoczonych o prawie morza (UNCLOS) z 1982 r. Dokument ten dzieli przestrzeń morską na kilka stref, każda z odmiennym zakresem → **suwerenności** → **państwa nadbrzeżnego** oraz praw i obowiązków → **społeczności międzynarodowej**. Do podstawowych obszarów morskich zalicza się: 1) morze terytorialne (do 12 mil morskich od linii podstawowej; → **terytorium**), w którym państwo ma niemal pełną suwerenność; 2) strefę przyległą (do 24 mil morskich), gdzie może ono egzekwować przepisy celne, imigracyjne czy sanitarne; 3) wyłączną strefę ekonomiczną (do 200 mil morskich), w której ma wyłączne prawo do eksploatacji zasobów naturalnych; 4) szelf kontynentalny, obejmujący dno morskie przyległe do lądu. Poza tymi strefami znajdują się wody pełne (tzw. pełne morze) – obszar znajdujący się poza granicami jurysdykcji państw, otwarty dla swobodnej żeglugi, połowów i badań naukowych podejmowanych przez wszystkie państwa. Szczególny status mają cieśniny wykorzystywane do żeglugi międzynarodowej (gdzie obowiązuje prawo tranzytu). Spory wynikające z rozbieżnych interpretacji statusu obszarów morskich rozstrzyga Międzynarodowy Trybunał Prawa Morza z siedzibą w Hamburgu. Regulacje dotyczące statusu obszarów morskich mają fundamentalne znaczenie dla bezpieczeństwa

(zarówno w wymiarze żeglugi, jak i bezpieczeństwa podmiotów → **prawa międzynarodowego**), gospodarki morskiej i ochrony środowiska. Naruszenia jurysdykcji lub nieuznawanie → **granic** morskich prowadzą do napięć dyplomatycznych i sporów międzynarodowych.

Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza sporządzona w Montego Bay dnia 10 grudnia 1982 r.; M. Balcerzak, R. Bierzanek, M. Kałduński, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 294–312; R. Churchill, V. Lowe, A. Sander, *Law of the Sea*, Manchester University Press, Manchester 2022, s. 50–109, 300–371.

Mateusz Błaszczak

STATUS PRAWNY OBSZARÓW POLARNYCH, Arktyki i Antarktyki (Antarktyda wraz z otaczającymi ją wodami Oceanu Południowego), wynika z historii eksploracji obu regionów, ich znaczenia geopolitycznego, warunków geograficzno-środowiskowych, a przede wszystkim międzynarodowych porozumień regulujących ich wykorzystanie. Antarktyda podlega reżimowi Traktatu antarktycznego z 1959 r., który dotyczy obszaru na południe od 60° S. Umowa ta zamroziła zgłaszane wcześniej roszczenia terytorialne (→ **terytorium**) i wprowadziła zasadę wykorzystywania regionu wyłącznie do celów pokojowych oraz naukowych. Uzupełnieniem Traktatu są Konwencja o ochronie fok antarktycznych (1972), Konwencja o ochronie zasobów morskich Antarktyki (1980) oraz Protokół madrycki (1991), który ustanawia Antarktydę obszarem chronionym i zakazuje działalności wydobywczej. System Traktatu antarktycznego obejmuje nie tylko traktat i dodatkowe umowy, lecz także regularne spotkania konsultatywne, które kształtują politykę dotyczącą zarządzania Antarktydą. Arktyka to zasadniczo region morski, w związku z czym jego status regulują głównie Konwencja Narodów Zjednoczonych

o prawie morza (UNCLOS, 1982) i inne związane z nią akty międzynarodowe, a także porozumienia między ośmioma → **państwami** regionu [pięć państw nadbrzeżnych Oceanu Arktycznego: USA, Kanada, Dania (Grenlandia), Norwegia oraz Rosja, a także Islandia, Szwecja i Finlandia]. Region składa się głównie z wód terytorialnych i wyłącznych stref ekonomicznych państw nadbrzeżnych oraz wód międzynarodowych Oceanu Arktycznego. Zgodnie z UNCLOS państwa nadbrzeżne mogą zgłaszać roszczenia do szelfu kontynentalnego poza 200-milową wyłączną strefę ekonomiczną, o ile udowodnią, że jest on naturalnym przedłużeniem ich terytorium lądowego. Roszczenia te są rozpatrywane przez Komisję Narodów Zjednoczonych ds. Granic Szelfu Kontynentalnego. Inne spory na Dalekiej Północy związane z → **prawem międzynarodowym** dotyczą statusu Przejścia Północno-Zachodniego, a także Przejścia Północno-Wschodniego oraz wód wokół norweskiego archipelagu Svalbard. Ze względu na swoją specyfikę prawnomiędzynarodową i geopolityczną w epoce aktualnej zmiany klimatu regiony polarne często stanowią przykład laboratoriów → **dyplomacji naukowej**.

Układ Antarktyczny. Wybór dokumentów z wprowadzeniem, red. P. Dudzik et al., Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Biuro Archiwum i Zarządzania Informacją, Warszawa 2017, *passim*; J. Symonides, *Status prawny i roszczenia do Arktyki oraz Bieguna Północnego*, „Państwo i Prawo” 2008, nr 63(1), s. 31–45.

Michał Łuszczuk

STOPNIE DYPLOMATYCZNE, ukształtowane przez wielowiekową tradycję oraz skodyfikowane w KWSD (1961), stanowią fundament organizacyjny i protokolarny współczesnej → **służby zagranicznej**. Nie tylko służą porządkowaniu struktury hierarchicznej w ramach → **misji dyplomatycznych**, lecz także odgrywają kluczową rolę w regulowaniu stosunków między przedstawicielami → **państw**, wyznaczając

→ **precedencję**, zakres kompetencji i przywilejów. → **Konwencja wiedeńska** wyróżnia trzy klasy szefów misji: → **ambasadorów** i → **nuncjuszy** akredytowanych (→ **akredytacja**) przy głowie państwa, posłów oraz → **internuncjuszy** również akredytowanych przy głowie państwa, a także → **chargés d'affaires**, których akredytacja następuje przy → **ministerze spraw zagranicznych**. Różnice między tymi kategoriami mają głównie charakter ceremonialny, lecz przekładają się bezpośrednio na rangę protokolarną oraz dostęp do instytucji państwa przyjmującego. W ramach każdej misji dyplomatycznej wyodrębnia się trzy zasadnicze kategorie personelu: personel dyplomatyczny posiadający stopień dyplomatyczny (ang. *diplomatic rank*, fr. *qualité de diplomate*) oraz objęty pełnym zakresem → **przywilejów i immunitetów**, personel administracyjno-techniczny wykonujący zadania pomocnicze, a także personel służby odpowiedzialny za utrzymanie funkcjonowania placówki. System stopni dyplomatycznych, wykazujący znaczną jednolitość w większości państw, tworzy spójną drabinę zawodową, na której szczycie – poza samym ambasadorem – znajduje się zazwyczaj minister pełnomocny (ang. *minister plenipotentiary*, fr. *ministre plénipotentiaire*), często pełniący funkcję zastępcy szefa misji. Historycznie tytuł ten przysługiwał posłom (→ **poseł nadzwyczajny i minister pełnomocny**) kierującym samodzielnymi misjami dyplomatycznymi drugiej klasy, współcześnie zaś jest zarezerwowany dla wysokiej rangi przedstawicieli funkcjonujących w największych → **ambasadach** jako wyraz ich szczególnej roli politycznej. Do wyższego personelu dyplomatycznego należą także → **radcy** – różnicowani wewnętrznie według stopnia: radca ministra pełnomocnego (ang. *minister-counsellor*), I radca, II radca oraz radca (ang. *counsellor*). W praktyce pełnią oni funkcje kierowników wydziałów tematycznych ambasady: politycznego, ekonomiczno-handlowego,

kulturalnego, prasowego lub konsularnego. Szczególną pozycję zajmuje radca ministra pełnomocnego, którego tytuł – mimo pozornej zbieżności – nie powinien być utożsamiany z tytułem ministra pełnomocnego. Młodszy personel dyplomatyczny obejmuje natomiast sekretarzy (I, II i III) oraz *attachés* (→ **attachat**). Sam termin *attaché* pierwotnie oznaczał najniższy stopień dyplomatyczny, w praktyce odnosi się także do wyspecjalizowanych stanowisk, takich jak *attaché* prasowy, kulturalny, handlowy czy wojskowy. Szczególnym przypadkiem jest *attaché* obrony (ang. *defense attaché*), który jako reprezentant ministerstwa obrony narodowej i sił zbrojnych państwa wysyłającego wymaga uprzedniego uzyskania zgody państwa przyjmującego, zgodnie z art. 7 KWSD. Uniwersalna akceptacja jednolitej hierarchii rang dyplomatycznych sprzyja efektywności kontaktów międzynarodowych, gwarantując jednolitość → **protokołu** oraz właściwy dobór rozmówcy. Zgodnie z praktyką jedynie ambasador ma kompetencje do bezpośrednich konsultacji z → **ministrem spraw zagranicznych**, natomiast dyrektor departamentu przyjmuje przedstawicieli dyplomatycznych co najmniej w randze radcy-ministra. Nawiązanie kontaktu z osobą legitymującą się niższym statusem protokolarnym stanowi uchybienie normom → **etykiety dyplomatycznej** i zwykle pozostaje bez odpowiedzi.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); *Klasy szefów misji dyplomatycznych* [w:] *Leksykon prawa i protokołu dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć*, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 132–134; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Między tradycją a nowoczesnością*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2015, s. 116.

Michał Dworski

STOPNIE KONSULARNE stanowią sformalizowaną strukturę hierarchiczną w obrębie zawodowej służby konsularnej,

której podstawy normatywne określone zostały w KWSK (1963). System ten, ukształtowany na gruncie prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**) i skodyfikowany w ramach → **prawa międzynarodowego publicznego**, zapewnia jednolitość oraz przejrzystość w zakresie wyznaczania rangi, kompetencji oraz zakresu → **przywilejów i immunitetów** osób pełniących funkcje konsularne. Stopnie te mają charakter zarówno osobowy, odzwierciedlający kwalifikacje oraz doświadczenie urzędnika, jak i funkcyjny, związany z konkretnym zakresem obowiązków. Zgodnie z art. 9 KWSK wyróżnia się cztery główne klasy kierowników urzędów konsularnych, uszeregowane według malejącej rangi. Konsul generalny to najwyższy stopniem zawodowy urzędnik konsularny, kierujący → **konsulatem** generalnym, zazwyczaj zlokalizowanym w aglomeracjach o znaczeniu politycznym, ekonomicznym lub strategicznym. Konsul zarządza konsulem o niższym statusie niż konsulat generalny. Z kolei wicekonsul to funkcjonariusz niższej rangi, który może pełnić funkcję zastępcy kierownika urzędu lub kierować niewielką placówką o ograniczonym zakresie działania. Agent konsularny (→ **agencja konsularna**) to urzędnik o najniższym statusie w strukturze służby konsularnej, działający zazwyczaj na obszarach pozbawionych stałej obecności zawodowej tej ostatniej. Odrębną kategorię stanowią honorowi funkcjonariusze konsularni (→ **konsul honorowy**), którzy również mogą być mianowani na jeden z powyższych stopni, lecz działają w ograniczonym zakresie i nie korzystają z pełni immunitetów oraz przywilejów przyznawanych personelowi zawodowemu. Mianowanie kierownika urzędu konsularnego następuje na podstawie → **listów komisyjnych** wystawionych przez głowę → **państwa** lub → **ministra spraw zagranicznych** państwa wysyłającego, a jego urzędowanie wymaga uzyskania uprzedniej zgody państwa przyjmującego, czyli tzw. → **exequatur**. Struktura

urzędu konsularnego obejmuje urzędników konsularnych, czyli konsulów, personel konsularny pełniący funkcje administracyjne i techniczne oraz członków służby odpowiedzialnych za obsługę pomocniczą. Wszyscy członkowie urzędu konsularnego objęci są szczególnym statusem prawnym wynikającym z przepisów prawa międzynarodowego, który zapewnia im przywileje i immunitety konsularne umożliwiające skuteczne i niezależne wykonywanie funkcji urzędowych. Funkcje konsularne, zgodnie z art. 5 KWSK, obejmują szerokie spektrum zadań, w tym ochronę praw i interesów obywateli oraz osób prawnych państwa wysyłającego, wspieranie rozwoju stosunków gospodarczych, kulturalnych i naukowych, wykonywanie czynności notarialnych i urzędów stanu cywilnego, sporządzanie dokumentów paszportowych i wizowych (→ **wiza**) oraz wszelką pomoc prawną obywatelom przebywającym za granicą. Zakres terytorialny (→ **terytorium**) kompetencji konsula ograniczony jest do wyznaczonego → **okręgu konsularnego**, przy czym funkcje mogą być wyjątkowo sprawowane także na rzecz państwa trzeciego lub na jego terytorium, jeśli zostało to uprzednio uzgodnione między zainteresowanymi państwami. Stopnie konsularne odgrywają istotną rolę w zachowaniu ładu protokolarnego, determinując wzajemne relacje między urzędnikami konsularnymi a organami władzy państwa przyjmującego, zwłaszcza w kontekście stosowania zasady wzajemności i równości suwerennych państw (→ **suwerenność**). Formalizacja tych stopni służy również wyraźnemu rozgraniczeniu kompetencji, co ma zasadnicze znaczenie z perspektywy efektywności działania służb konsularnych oraz zapobiegania konfliktom kompetencyjnym w ramach stosunków międzynarodowych.

KWSK z 24.04.1963 r. (Dz.U. z 1982 r. Nr 13, poz. 98); *Klasy kierowników urzędów konsularnych* [w:] *Leksykon prawa i protokołu*

dyplomatycznego. 100 podstawowych pojęć, red. S. Sykuna, J. Zajadło, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 135; M. Muszyński, *Konwencja wiedeńska o stosunkach konsularnych: komentarz*, STO, Bielsko-Biała 2003, *passim*; G. R. Berridge, *Diplomacy. Theory and Practice*, Palgrave Macmillan, London 2022, s. 141–155.

Michał Dworski

STOSUNKI DYPLMATYCZNE stanowią najwyższą formę oficjalnych relacji między suwerennymi → **państwami**, będąc praktyczną realizacją → **prawa legacji** (łac. *ius legationis*) – nieodłącznego atrybutu → **suwerenności** państwowej. Prawo to obejmuje zarówno *legatio activa* (prawo wysyłania własnych przedstawicieli dyplomatycznych), jak i *legatio passiva* (prawo przyjmowania przedstawicieli innych państw). Zgodnie z zasadami wzajemności, dwustronności i dobrowolności państwa mogą nawiązywać i utrzymywać zarówno stałe, jak i tymczasowe (*ad hoc*) → **misje dyplomatyczne**. Choć pełne prawo legacji przysługuje wyłącznie państwom, niektóre podmioty → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), takie jak → **organizacje międzynarodowe** czy Zakon Maltański, mogą korzystać z ograniczonego zakresu tego prawa. Liczba oraz intensywność utrzymywanych stosunków dyplomatycznych często odzwierciedlają potencjał polityczny, prestiż międzynarodowy oraz zdolności organizacyjne danego podmiotu. Podstawowym aktem prawnym regulującym stosunki dyplomatyczne jest KWSD (1961), uzupełniana m.in. o KMS (1969). Dokumenty te określają status, funkcje, organizację oraz strukturę placówek zagranicznych, w tym rangę szefów misji i hierarchię → **stopni dyplomatycznych**. Nawiązanie stosunków dyplomatycznych można ogłosić w formie komunikatu prasowego, zapisu z rozmów czy poprzez wymianę → **not** (werbalnych, osobistych) albo w formie → **umowy międzynarodowej**. Ich najistotniejszą

przesłanką jest wzajemne → **uznanie** suwerenności i legalnej państwowości drugiej strony. Dopiero na tej podstawie możliwa jest formalna wymiana przedstawicieli dyplomatycznych – zazwyczaj w randze → **ambasadorów** – którzy reprezentują interesy państwa wysyłającego, wspierają rozwój relacji dwustronnych oraz chronią prawa i interesy obywateli w państwie przyjmującym. Do kluczowych elementów stosunków dyplomatycznych należą także prowadzenie oficjalnych kontaktów politycznych, reprezentacja państwa, negocjowanie i zawieranie umów międzynarodowych, obserwacja sytuacji wewnętrznej państwa przyjmującego oraz przekazywanie raportów do państwa wysyłającego.

KWSD z 18.04.1961 r. (Dz.U. z 1965 r. Nr 37, poz. 232); T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna* (wyd. 2 rozszerz.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 138–144; W. Góralczyk, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie* (wyd. 9), Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2003, s. 262–264; A. James, *Diplomatic relations and contacts*, „British Yearbook of International Law” 1991, nr 62(1), s. 347–387.

Michał Dworski

STOSUNKI KONSULARNE (ang. *consular relations*) to urzędowe stosunki między → **państwami** nawiązane za wzajemną zgodą w celu realizacji funkcji konsularnych. Zgoda na ustanowienie → **stosunków dyplomatycznych** implikuje jednocześnie nawiązanie stosunków konsularnych, o ile państwa strony nie postanowią inaczej. Nawiązanie stosunków konsularnych następuje w formie wymiany → **not**. Zakończenie stosunków dyplomatycznych nie skutkuje automatycznym zakończeniem stosunków konsularnych. Zasady nawiązania i realizacji tych ostatnich reguluje KWSK (1963). Podstawą ich realizacji mogą być zawarte między państwami dwustronne konwencje konsularne oraz prawo wewnętrzne. Przed przyjęciem → **konwencji wiedeńskiej** prawo

stosunków konsularnych regulowało kilka zwyczajowych zasad (→ **zwyczaj międzynarodowy**) uzupełnionych dwustronnymi lub regionalnymi traktatami. Pierwsze przepisy dotyczące służby konsularnej zostały opublikowane przez Colberta w *Ordonnance de la Marine* (1681). W XIX w. większość państw przyjęła regulacje dotyczące służby konsularnej i statusu prawnego zagranicznych konsułów. Zawierano także coraz więcej dwustronnych traktatów regulujących ich status i funkcje. W 1911 r. regionalny traktat między Boliwią, Kolumbią, Ekwadorem, Peru i Wenezuelą (przyjęty 18.07.1911 r.) stanowił pierwszą wielostronną konwencję stosunków konsularnych. Kolejnym krokiem w kierunku ich kodyfikacji było przyjęcie Konwencji o agentach konsularnych podpisanej w Hawanie 20.02.1928 r. Stosunki konsularne utrzymywane są poprzez działalność wyspecjalizowanych placówek zagranicznych – urzędów konsularnych zawodowych (→ **konsulat**) i honorowych (→ **konsul honorowy**), a także wydziałów lub stanowisk konsularnych przedstawicielstw dyplomatycznych. Formalnie konwencja wiedeńska nie wprowadza obowiązku ustanawiania urzędów konsularnych, wskazując na możliwość powierzenia pełnienia funkcji konsularnych własnemu urzędowi konsularnemu lub → **misji dyplomatycznej** w innym państwie bądź państwu trzeciemu.

KWSK z 24.04. 1963 r. (tj. Dz. U. z 1982, nr13, poz. 98); L. T. Lee, J. Quigley, *Consular Law and Practice* (wyd. 3), Oxford University Press, Oxford 2008; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019; S. Sawicki, *Funkcje konsula: studium prawnomiędzynarodowe*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1992; J. Pałyga, *Stosunki konsularne Drugiej Rzeczypospolitej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1970; K. Libera, *Zasady międzynarodowego prawa konsularnego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1960.

Anna Umińska-Woroniecka

STRÓJ KOBIECY W DYPLMACJI

– podstawą dyplomatycznej stylizacji są elegancja, umiar i dopasowanie. Profesjonalny wygląd buduje autorytet, wpływa na postrzeganie kompetencji i powagę stanowiska, które kobieta piastuje. Styl ubioru w środowisku dyplomatycznym musi łączyć elegancję, powagę, znajomość → **protokołu** oraz kultury i zwyczajów danego kraju, doskonale dopasowanie do sylwetki i osobowości, minimalizm i jakość. Podstawowe zasady ubioru dyplomatycznego dla kobiet: 1) formalność i elegancja – najczęściej obowiązuje *dress code business formal*: dobrze skrojone garsonki, sukienki do kolan lub za kolano, spódnice o klasycznym kroju lub eleganckie spodnie; 2) stonowana kolorystyka: preferowane są klasyczne kolory: granat, szarość, beż, czerń, bordo (w wyjątkowych sytuacjach dopuszcza się akcenty kolorystyczne, np. w narodowych barwach lub z motywami kulturowymi); 3) odpowiednie materiały: tkaniny wysokiej jakości (wełna, jedwab, bawełna), przy czym należy unikać materiałów błyszczących, prześwitujących lub zbyt luźnych/obcisłych; 4) buty: zazwyczaj zamknięte, na umiarkowanym obcasie; 5) biżuteria i dodatki: skromna, elegancka, bez ostentacji (często subtelna biżuteria podkreślająca styl i klasę), torebka mała lub średnia, w neutralnym kolorze; 6) makijaż i fryzura: makijaż dyskretny i profesjonalny, fryzura schludna, raczej klasyczna. W dyplomacji kluczowe jest dostosowanie ubioru do kraju goszczącego – np. w krajach Bliskiego Wschodu kobiety często noszą stroje zakrywające większą część ciała z poszanowania lokalnych zwyczajów. W niektórych przypadkach stosuje się również stroje narodowe jako element dyplomatycznego komunikatu (np. kimono w Japonii, sari w Indiach). Strój kobiety w dyplomacji to coś więcej niż moda – to narzędzie budowania wizerunku, wyrażania szacunku oraz subtelnej przekazywania wartości. Powinien być klasyczny, profesjonalny i kulturowo adekwatny, z dbałością o każdy detal.

A. Szteliga, *Etykieta zawodowa i protokół dyplomatyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, *passim*; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta* (wyd. 2 popr.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2006, *passim*; C. Ikanowicz, J. W. Piekarski, *Protokół dyplomatyczny i dobre obyczaje* (wyd. 6 rozsz. i zaktual.), Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2007, *passim*; <https://psz.pl/100-etykieta/jak-cie-widza-tak-cie-pisza-czyli-savoir-vivre-w-ubiorze> [dostęp: 23.06.2025].

Paulina Pietrzak

STRÓJ MĘSKI W DYPLMACJI jest symbolem profesjonalizmu i szacunku wobec gospodarzy i instytucji. Jego cechy to klasyka, elegancja, nienaganna prezencja i subtelna reprezentacja kraju, z zachowaniem wysokiej kultury osobistej i znajomości → **protokołu**. Podstawowe zasady ubioru dyplomatycznego dla mężczyzn: 1) garnitur jako podstawa, w większości sytuacji obowiązuje garnitur typu *business formal*: dobrze skrojony, w stonowanym kolorze (granat, grafit, ciemnoszary, czasem czerni), zawsze w komplecie z krawatem i koszulą z długim rękawem (najczęściej białą lub błękitną); 2) koszula – gładka, klasyczna, najlepiej biała lub jasnoniebieska, kołnierzyk dopasowany do rodzaju krawata; 3) krawat – obowiązkowy w sytuacjach oficjalnych, wzory i kolory raczej stonowane, czasem dopuszczalne krawaty z elementem narodowym (np. barwy flagi); 4) buty – klasyczne, skórzane, zazwyczaj czarne lub ciemnobrązowe, zawsze dobrze wypastowane, pełne; 5) dodatki – zegarek (elegancki, raczej klasyczny), poszetka (opcjonalna, ale mile widziana), pasek dopasowany do butów, spinki do mankietów – przy bardziej oficjalnych okazjach; 6) fryzura schludna i klasyczna, zarost – dopuszczalny, ale zawsze zadbane. Strój męski w zależności od okazji dyplomatycznej: 1) spotkanie oficjalne w → **ambasadzie**: garnitur, koszula, krawat; 2) wystąpienie publiczne, np. → **konferencja**: garnitur, czasem

z pinem narodowym, elegancki, bez ekstrawagancji; 3) gala, → **przyjęcie** wieczorowe: smoking lub ciemny garnitur z muszką; 4) → **audiencja** u głowy państwa: strój wieczorowy lub strój dyplomatyczny z odznaczeniami, zgodnie z protokołem; 5) wizyta w kraju o innej kulturze: czasem wymagane dostosowanie się do lokalnych norm, np. tradycyjna tunika. Specjalne stroje dyplomatyczne – w niektórych krajach lub przy wyjątkowych okazjach stosuje się tzw. strój dyplomatyczny ceremonialny: frak z ozdobnymi elementami (np. aksamitne lampasy, hafty, orderzy); czasem nakrycie głowy, białe rękawiczki, szarfy; używany głównie podczas uroczystości państwowych najwyższej rangi.

A. Szteliga, *Etykieta zawodowa i protokół dyplomatyczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, *passim*; T. Orłowski, *Protokół dyplomatyczny. Ceremoniał i etykieta* (wyd. 2 popr.), Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2006, *passim*; C. Ikanowicz, J. W. Piekarski, *Protokół dyplomatyczny i dobre obyczaje* (wyd. 6 rozsz. i zaktual.), Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2007, *passim*; <https://psz.pl/100-etykieta/jak-cie-widza-tak-cie-pisza-czyli-savoir-vivre-w-ubiorze> [dostęp: 23.06.2025].

Paulina Pietrzak

SUKCESJA PAŃSTW (łac. *successio* – „następstwo”) zastąpienie jednego → **państwa** przez inne w odpowiedzialności za stosunki międzynarodowe danego → **terytorium**. Nie zachodzi w przypadku nieprzerwania ciągłości państwa, np. przy zmianie ustroju lub przesunięciu → **granic**. Zagadnienia sukcesji regulują m.in. Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów z 1978 r. oraz Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do mienia, archiwów i długów państwowych z 1983 r. (KWSPAD). Obie konwencje nie zostały jednak powszechnie ratyfikowane, a praktyka państw pozostaje zróżnicowana i często opiera się na rozwiązaniach

pragmatycznych. Kwestie sukcesji obywatelstwa były dotychczas podejmowane jedynie fragmentarycznie. W odniesieniu do traktatów międzynarodowych wykształciły się trzy podejścia: 1) sukcesja uniwersalna, w której państwo sukcesor przejmuje wszystkie zobowiązania traktatowe poprzednika; 2) podejście *tabula rasa*, stosowane wobec nowo niepodległych, powstałych z byłych kolonii państw, które nie są zobowiązane do utrzymania lub przyjęcia traktatów zawartych przez państwo poprzednie; 3) porozumienia dewolucyjne, w których zakres przejmowanych traktatów ustalany jest indywidualnie. Szczególne miejsce zajmują traktaty terytorialne pozostające w mocy niezależnie od zmian terytorialnych prowadzących do zastąpienia jednego państwa przez drugie, nawet jeśli państwo sukcesor nie przejmuje innych traktatów poprzednika. W zakresie praw majątkowych, zgodnie z art. 9 KWSPAD (1983), prawa państwa poprzedniego wygasają z chwilą sukcesji i są zastępowane tożsamymi prawami państwa następczego, bez obowiązku wypłaty odszkodowania. Zobowiązania finansowe wobec innych państw i podmiotów → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) nie wygasają. W przypadku cesji lub secesji państwo sukcesor przejmuje proporcjonalną część długu poprzednika; w przypadku zjednoczenia – cały dług przechodzi na nowe państwo; natomiast w przypadku powstania nowego państwa niepodległego nie ponosi ono odpowiedzialności za długi poprzednika, chyba że strony postanowią inaczej. Sposób powstania państwa wpływa również na sukcesję członkostwa w → **organizacjach międzynarodowych**. W razie secesji lub rozpadu państwa członkostwo nie podlega sukcesji. Jeżeli jednak jedno z państw sukcesyjnych zachowuje tożsamość prawną członka organizacji, przejmuje także jego członkostwo – tak jak Federacja Rosyjska w → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Przeciwnie, roszczenia Federalnej Republiki

Jugosławii do kontynuacji członkostwa zostały odrzucone. W przypadku unifikacji dwóch państw członkowskich państwo sukcesyjne zachowuje jedno, wspólne członkostwo.

Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów z 23.08.1978 r.; Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do mienia państwowego, archiwów oraz długów z 8.04.1983 r.; R. Szafarz, *Sukcesja państw w odniesieniu do traktatów we współczesnym prawie międzynarodowym*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982, s. 72; A. Wyrozumski, *Traktaty ustanawiające reżimy terytorialne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 1987; J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 4, zaktual. i zm.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, s. 166–187; R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak, M. Kałduński, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023, s. 161–169; H. Kumaniecki, *Słownik łacińsko-polski* (wyd. 18), Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 481.

Sylvia K. Mazur

SUWERENNOŚĆ (łac. *superānus* – „najwyższy”) to kluczowy element doktryny prawa narodów oraz fundamentalny obszar ustroju państwowego, wyrażający prawo i zdolność → **państwa** do sprawowania najwyższej, niepodległej i niepodzielnej władzy nad własnym → **terytorium** oraz jego ludnością, a także kształtowania i wykonywania zobowiązań prawnych wewnętrznych i międzynarodowych bez zewnętrznej ingerencji. Pojęcie to, zainicjowane przez Jeana Bodina w XVI w., a rozwinięte w myśli politycznej przez Cardina Le Breta, pierwotnie odnosiło się do nieograniczonych kompetencji suwerena w zakresie stanowienia prawa. Z biegiem czasu, pod wpływem transformacji ustrojowych oraz rozwoju systemów konstytucyjnych i struktur międzynarodowych, ewoluowało w kierunku bardziej złożonej, wielowymiarowej kategorii prawnej. W doktrynie wyróżnia się dwa główne wymiary suwerenności – wewnętrzny i zewnętrzny. Pierwszy oznacza zdolność do niezależnego

kształtowania ustroju polityczno-prawnego oraz podejmowania decyzji normatywnych bez ingerencji wewnętrznych ośrodków pozapaństwowych. Drugi aspekt odnosi się do niezależności podmiotu → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) od czynników zewnętrznych, w tym zdolności do prowadzenia własnej polityki zagranicznej oraz ochrony integralności terytorialnej. Ludwik Ehrlich określił suwerenność jako „samowładność” i „całowładność”, czyli zdolność do niezależnego działania zarówno w przestrzeni wewnętrznej, jak i międzynarodowej. W świetle art. 2 ust. 1 KNZ zasada suwerennej równości wszystkich państw członkowskich tworzy fundament współczesnego ładu globalnego. Każde państwo, niezależnie od jego siły militarnej czy poziomu rozwoju, ma tożsame prawa i obowiązki w systemie międzynarodowym. Mimo to suwerenność nie jest kategorią absolutną – może być ograniczana poprzez zawarte → **umowy**, → **zwyczaje międzynarodowe** czy normy *ius cogens*, które mają charakter bezwzględnie obowiązujący. Współcześnie suwerenność nie jest definiowana w sposób bezwzględny i niepodzielny, a wykonywanie tych uprawnień nie jest pojmowane autorytatywnie. Nie można zatem powoływać się na ten atrybut w celu legitymizowania poważnych naruszeń prawa międzynarodowego, takich jak zbrodnie przeciwko ludzkości czy akty agresji. Dzisiejsze zjawiska integracyjne, szczególnie w ramach → **Unii Europejskiej**, wpłynęły na redefinicję suwerenności, prowadząc do wyłączenia pojęć takich jak suwerenność dzielona czy współzależna. Państwa członkowskie przekazują część kompetencji instytucjom ponadnarodowym, zachowując jednak podmiotowość i możliwość jednostronnego opuszczenia struktur integracyjnych – co potwierdza art. 50 TUE. Orzecznictwo międzynarodowe, jak wyrok MTS w sprawie *Nikaragua vs. USA*, potwierdza zakaz ingerencji w sprawy wewnętrzne państw

suwerennych. Również sądy konstytucyjne – m.in. niemiecki Federalny Trybunał Konstytucyjny – podkreślają, że suwerenność narodu stanowi nienaruszalną wartość konstytucyjną. Suwerenność może być również przypisana niepaństwowym podmiotom prawa międzynarodowego, takim jak Stolica Apostolska czy Zakon Maltański. W nauce prawa rozwija się też pojęcie suwerenności funkcjonalnej, odnoszące się do → **organizacji międzynarodowych** posiadających część atrybutów suwerenności.

L. Ehrlich, *Prawo narodów* (wyd. 3), St. Kamiński, Kraków 1947, s. 104; E. Dynia, *Integracja europejska a suwerenność państwa*, „Sprawy Międzynarodowe” 1998, nr 2, s. 88; R. Paris, *The right to dominate: How old ideas about sovereignty pose new challenges for world order*, „International Organization” 2020, nr 74(3), s. 1–37.

Michał Dworski

SYSTEM OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA to wyodrębniony i uporządkowany zespół norm → **prawa międzynarodowego** oparty na zorganizowanych strukturach instytucjonalnych, na podstawie którego gwarantowana jest realizacja przestrzegania → **praw człowieka**, a także ich promocja i rozwój. Ewolucja normatywna systemu ochrony praw człowieka w prawie międzynarodowym wykazuje dwie tendencje: uniwersalną (powszechną) oraz regionalną. Pierwsza obejmuje swoim zakresem normy prawa międzynarodowego mające na celu kontrolę przestrzegania praw człowieka, właściwe dla całej → **społeczności międzynarodowej**. Druga dotyczy systemów praw człowieka ukształtowanych na kanwie wspólnoty wartości danej społeczności oraz podobieństw kulturowych między → **państwami** danego regionu. Uniwersalny system ochrony praw człowieka związany jest z działalnością → **Organizacji Narodów Zjednoczonych**. Jego podstawy aksjologiczne oraz normatywne wynikają z takich aktów, jak: KNZ z 26.06.1945 r., PDPC z 10.12.1948 r., Międzynarodowy

pakt praw obywatelskich i politycznych z 16.12.1966 r., Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych z 16.12.1966 r. System ten uzupełniają liczne konwencje tematyczne, m.in. Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej z 7.03.1966 r., Konwencja przeciw torturom oraz innemu okrutnemu i niehumanitarnemu lub poniżającemu traktowaniu lub karaniu z 10.12.1984 r., Konwencja o prawach dziecka z 20.11.1989 r. Kontrola przestrzegania wypracowanych standardów ochrony praw człowieka realizowana jest poprzez wyspecjalizowane mechanizmy instytucjonalne ONZ – zwłaszcza Radę Praw Człowieka oraz Wysokiego Komisarza ONZ ds. Praw Człowieka oraz komitety traktatowe monitorujące wykonywanie poszczególnych konwencji. Regionalny system ochrony praw człowieka znajduje wyraz w wyodrębnionych, zróżnicowanych kulturowo i instytucjonalnie systemach, do których zaliczyć należy system europejski, amerykański, afrykański oraz – będący na etapie kształtowania – system arabski, coraz częściej obecny w dyskursie doktrynalnym jako odrębny konstrukt normatywny. Europejski system ochrony praw człowieka ukształtowany został w następstwie doświadczeń II wojny światowej, znajdując swój formalny początek w utworzeniu → **Rady Europy** oraz przyjęciu w dniu 4.11.1950 r. Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Mechanizm kontroli przestrzegania Konwencji – oparty na procedurze skarg indywidualnych i międzypaństwowych – realizowany jest przez ETPCz. Komplementarnie ochrona praw człowieka w Europie znajduje również wyraz w działaniach → **Unii Europejskiej** oraz → **OBWE**. Międzynarodowy system ochrony praw człowieka – podobnie jak europejski – zaczął się kształtować w następstwie II wojny światowej z inicjatywy Organizacji Państw Amerykańskich. Jego podstawą jest przyjęta 22.11.1969 r. Amerykańska konwencja

praw człowieka, która dała podstawę powołaniu dwóch instytucji odpowiedzialnych za kontrolę realizacji postanowień konwencyjnych: Międzyamerykańskiej Komisji Praw Człowieka oraz Międzyamerykańskiego Trybunału Praw Człowieka. Komisja pełni funkcje promujące standardy ochrony praw człowieka, a zarazem została wyposażona w kompetencje w zakresie przyjmowania i rozpatrywania skarg. Trybunał natomiast stanowi organ o charakterze sądowym, orzekający w sprawach dotyczących naruszeń konwencyjnych. Afrykański system ochrony praw człowieka funkcjonuje w ramach organizacji, jaką jest Unia Afrykańska, a jego podstawę normatywną stanowi Afrykańska karta praw człowieka i ludów, sporządzona 27.06.1981 r. i uzupełniona Protokołem z 10.06.1998 r. System ten charakteryzuje się również obecnością licznych aktów typu *soft law*, stanowiących istotne uzupełnienie instrumentarium ochronnego. Na gruncie wymienionych dokumentów utworzono dwa organy o charakterze kontrolnym: Afrykańską Komisję Praw Człowieka i Ludów, pełniącą funkcje promocyjne, oraz Afrykański Trybunał Praw Człowieka i Ludów, jako instytucję o kompetencjach jurysdykcyjnych w zakresie naruszeń postanowień Karty. Kwestia istnienia arabskiego systemu ochrony praw człowieka pozostaje przedmiotem dyskursu doktrynalnego, w którym akcentuje się jego niedookreślony i niespójny charakter. Mimo to należy wskazać, że uchwalona w dniu 22.05.2004 r. Arabska karta praw człowieka ustanawia katalog praw jednostki, lecz bez instytucjonalnego mechanizmu kontroli realizacji jej postanowień, co istotnie ogranicza jej efektywność ochronną.

M. Balcerzak, *Pojęcie międzynarodowego prawa człowieka i pojęcia treściowo z nim powiązane* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 659, 676; E. Cała-Wacinkiewicz,

Międzynarodowa ochrona praw człowieka [w:] *Encyklopedia zagadnień międzynarodowych*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, R. Podgórzńska, D. Wacinkiewicz, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 3–13; M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 305–310; M. Kraśkiewicz, *Regionalne systemy ochrony praw*

człowieka: europejski, międzyamerykański, azjatycki, afrykański [w:] *Uniwersalny i regionalny wymiar ochrony praw człowieka. Nowe wyzwania – nowe rozwiązania*, t. 1, red. J. Jaskiernia, Wydawnictwo Sejmowe, OWG, Warszawa 2014, s. 158; A. Redelbach, *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2001, s. 88.

Karolina Słotwińska

T

TERRORYZM – złożone, celowe i zorganizowane zjawisko społeczno-polityczne polegające na stosowaniu lub groźbie użycia przemocy wobec osób niebiorących bezpośredniego udziału w konflikcie (przede wszystkim ludności cywilnej) w celu wywołania strachu, zastraszenia i destabilizacji, mających skłonić rządy, instytucje publiczne lub społeczności do określonych decyzji politycznych, ustępstw, działań symbolicznych lub zmian zachowań. Nie ma jednej powszechnie obowiązującej definicji terroryzmu w prawie międzynarodowym; dokumenty takie jak → **Rezolucja** ZO ONZ 49/60 (1994) wskazują elementy zjawiska, lecz nie stanowią formalnej, wiążącej definicji. W UE podjęto próbę bardzo szczegółowego zdefiniowania przestępstw o charakterze terrorystycznym. Decyzja Ramowa Rady 2002/475/WSiSW – w sprawie zwalczania terroryzmu (zmieniona przez: 2008/919/WSiSW) definiuje „przestępstwa terrorystyczne” poprzez: katalog czynów – m.in. zabójstwo, ciężkie uszkodzenie ciała, ataki bombowe, porwania, zajmowanie infrastruktury krytycznej; cel sprawcy – zastraszenie ludności, wymuszenie działań rządów, destabilizacja struktur państwowych lub → **organizacji międzynarodowych**. Ponadto Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/541 w sprawie zwalczania terroryzmu, zastępująca wcześniejsze decyzje, wprowadza m.in.: definicję podróży w celach terrorystycznych, definicję szkolenia terrorystycznego, rozbudowaną listę czynów stanowiących przestępstwa o charakterze terrorystycznym. W Polsce próbę prawnej definicji znaleźć można w: art. 115 § 20 Kodeksu karnego (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553 z późn. zm.): „Przestępstwem o charakterze terrorystycznym jest czyn zabroniony

zagrożony karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 5 lat, popełniony w celu: 1) poważnego zastraszenia wielu osób, 2) zmuszenia organu władzy publicznej Rzeczypospolitej Polskiej lub innego → **państwa** albo → **organizacji międzynarodowej** do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, 3) wywołania poważnych zakłóceń w ustroju lub gospodarce Rzeczypospolitej Polskiej, innego państwa lub organizacji międzynarodowej”. Inne akty krajowe: ustawa o działaniach antyterrorystycznych (2016) – definiuje m.in. „zdarzenie o charakterze terrorystycznym” i kompetencje organów państwa, ustawa o ABW i AW (2002) – wskazuje na zadania związane z zapobieganiem terroryzmowi. Kluczowymi elementami terroryzmu są: intencjonalność – przemoc lub groźba przemocy jest stosowana z zamiarem wywołania zastraszenia populacji lub wymuszenia działań politycznych; cel polityczny – terroryzm jest zjawiskiem politycznym, nawet jeśli sprawcy posługują się motywacjami religijnymi, etnicznymi lub ideologicznymi; przemoc asymetryczna – jest narzędziem aktorów słabszych wobec silniejszych struktur państwowych; oddziaływanie psychologiczne – skuteczność terroryzmu opiera się na efekcie psychologicznym, który często przekracza skalę fizycznych zniszczeń; ukierunkowanie na osoby trzecie – ofiary przemocy nie są zazwyczaj celem ostatecznym, lecz środkiem nacisku na podmioty polityczne. Typologie terroryzmu oparte są na różnych kryteriach analitycznych, takich jak: a) typologie według motywacji (podłoża ideowego): terroryzm polityczny – nastawiony na zmianę ustroju, władz lub polityki państwa; terroryzm nacjonalistyczno-separatystyczny – dążący do autonomii lub niepodległości (np. ETA, IRA); terroryzm religijny – oparty na przekonaniu o religijnym uzasadnieniu przemocy (np. Al-Kaida, ISIS); terroryzm skrajnie ideologiczny – motywowany doktrynami skrajnej lewicy lub skrajnej prawicy; terroryzm

jednowymiarowy (ang. *single-issue terrorism*) – związany z jednym postulatem, np. ekoterroryzm; b) typologie według aktorów (podmiotu sprawczego): terroryzm niepaństwowy (ang. *non-state terrorism*), którego sprawcami są aktorzy niebędący organami państwa, działający poza strukturami oficjalnych instytucji publicznych i nieposiadający legitymacji państwowej. Obejmuje działalność grup zbrojnych, organizacji terrorystycznych, komórek ekstremistycznych, a także jednostek działających samodzielnie; terroryzm państwowy (ang. *state terrorism*) – przemoc stosowana przez aparat państwowy wobec ludności cywilnej w celu zastraszenia – kategoria kontrowersyjna w prawie międzynarodowym, lecz obecna w politologii; terroryzm sponzorowany przez państwo – działania grup terrorystycznych wspieranych logistycznie, finansowo lub operacyjnie przez rządy; c) typologie według zasięgu działań: terroryzm wewnętrzny (ang. *domestic*) – operacje ograniczone do jednego państwa; terroryzm międzynarodowy – przekraczający granice (→ **granica państwa**), obejmujący wielopństwowe sieci wsparcia lub cele zagraniczne; terroryzm transnarodowy – korzystający z globalnych sieci finansowych, technologicznych i komunikacyjnych; d) typologie według metod i zastosowanej broni: terroryzm konwencjonalny – przy użyciu broni palnej, ładunków wybuchowych, zamachów samobójczych; terroryzm CBRN (ang. *chemical, biological, radiological, nuclear*) – wykorzystujący broń chemiczną, biologiczną, radiologiczną lub nuklearną; terroryzm cybernetyczny (cyberterroryzm) – polegający na intencjonalnym wykorzystaniu technologii informacyjno-komunikacyjnych (ICT) oraz narzędzi cybernetycznych do przeprowadzania działań mających na celu wywołanie strachu, destabilizacji lub wymuszenie decyzji politycznych poprzez ataki na systemy informatyczne, sieci telekomunikacyjne, infrastrukturę krytyczną lub zasoby informacji; terroryzm infrastrukturalny

– obejmujący ataki na systemy energetyczne, transportowe, komunikacyjne; e) typologie według celu decyzji politycznych: terroryzm destrukcyjny – nastawiony na szerokie zniszczenia i zastraszenie społeczeństwa; terroryzm instrumentalny – wymuszający konkretne ustępstwa polityczne; terroryzm symboliczny – obejmujący ataki na miejsca lub osoby o dużym znaczeniu symbolicznym (instytucje państwa, symbole religijne, miejsca pamięci).

C. Pawlak, J. Cichosz, *Współczesny terroryzm narzędziem działań hybrydowych i wyzwaniem dla bezpieczeństwa współczesnego świata*, „Roczniki Bezpieczeństwa Międzynarodowego” 2018, t. 12, nr 1, s. 23–35; K. Kowalczyk, W. Wróblewski, *Oblicza współczesnego terroryzmu*, Adam Marszałek, Toruń 2006; A. Lebedowicz, *Przestępstwo o charakterze terrorystycznym w ujęciu wielopłaszczyznowym*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2021, nr 4(44), s. 43–72; Rezolucja Rady Bezpieczeństwa w sprawie zwalczania terroryzmu międzynarodowego z 28 września 2001 r. (UN Security Council Resolution 1373); Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553, z późn. zm.).

Paulina Pietrzak

TERYTORIUM to przestrzeń pozostająca pod suwerenną (→ **suwerenność**) władzą → **państwa**, w której wykonuje ono swoją jurysdykcję legislacyjną, wykonawczą i sądowniczą. W → **prawie międzynarodowym** terytorium państwowe obejmuje ląd (wraz z wodami śródlądowymi), morskie wody wewnętrzne, morze terytorialne, przestrzeń powietrzną (nad terytorium) oraz obszar podziemny. Państwo nie sprawuje zwierzchnictwa terytorialnego nad morzem pełnym, przestrzenią kosmiczną ani ciałami niebieskimi. Element terytorialny obok ludności i władzy stanowi warunek niezbędny do powstania państwa jako podmiotu prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**; *vide* art. 1 Konwencji z Montevideo z 1933 r.). Terytorium pełni także funkcję delimitacyjną

jurysdykcji państwowej – prawo państwowe znajduje zastosowanie przede wszystkim na terytorium danego państwa (z wyjątkami wynikającymi z → **prawa dyplomatycznego** i → **prawa konsularnego**). Terytorium państwa może ulec zmianie poprzez nabywanie lub utratę w drodze cesji, przyłączenia, zasiedzenia, secesji, → **okupacji**, aneksji etc. W przypadku terytoriów spornych decydujące znaczenie ma efektywne sprawowanie władzy oraz → **uznanie międzynarodowe**. Istnieją ponadto terytoria zależne (np. kolonialne, zamorskie), nad którymi państwo sprawuje ograniczoną suwerenność. W prawie międzynarodowym wykształciła się także kategoria terytoriów o szczególnym statusie, takich jak: terytoria powiernicze, wolne miasta (np. Wolne Miasto Gdańsk w dwudziestoleciu międzywojennym), bazy wojskowe (np. brytyjskie bazy na Cyprze), strefy zdemilitaryzowane czy specjalne obszary administracyjne (np. Hongkong).

KNZ z 26.06.1945 r. w San Francisco; *Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*. Signed at Montevideo, 26 December 1933; R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2022, s. 253–334.

Mateusz Błaszczak

TRAKTATY WOBEC PAŃSTW TRZECICH to stosunek → **umowy międzynarodowej** do → **państw**, które nie są jej stronami. Traktat – zgodnie z ogólną regułą przyjętą w art. 34 KWPT (1969) – nie tworzy ani obowiązków, ani praw dla państwa trzeciego (czyli państwa, które nie jest stroną porozumienia) bez jego zgody (łac. *pacta tertiis nec nocent nec prosunt*). Wyjątkiem od tej ogólnej reguły są umowy przewidujące uprawnienia dla państw trzecich (łac. *pacta in favorem tertii*) oraz umowy przewidujące obowiązki dla państw trzecich (łac. *pacta in detrimentum tertii*). Traktaty, które przewidują uprawnienia dla państw trzecich, mogą dotyczyć jednego, grupy bądź wszystkich państw. W tym przypadku nie

jest wymagane wyraźne przyjęcie uprawnienia przez państwo trzecie i można je – jak stanowi art. 36 ust. 1 KWPT – w zasadzie domniemywać, gdy porozumienie nie przewiduje nic innego, tak długo, jak długo co innego nie zostanie wykazane. Państwo trzecie korzystające z uprawnienia jest zobowiązane stosować się do warunków korzystania z tego prawa, przewidzianych w porozumieniu lub ustanowionych zgodnie z nim. W dodatku w sytuacji gdy państwo trzecie zaczęło korzystać z uprawnienia, strony umowy międzynarodowej nie mogą mu tego uprawnienia odwołać ani zmodyfikować, kiedy zostanie ustalone, że prawo to zamierzano uważać za niepodlegające odwołaniu ani modyfikacji bez zgody tego państwa trzeciego. Z kolei w przypadku traktatów, które przewidują obowiązki dla państw trzecich, zgodnie z KWPT niezbędna jest wyraźna zgoda tego państwa na nałożony obowiązek, w dodatku wyrażona w formie pisemnej. Ustalony obowiązek może zostać odwołany lub zmodyfikowany tylko za zgodą stron umowy międzynarodowej oraz państwa trzeciego, chyba że zostało to uzgodnione inaczej. Należy podkreślić, że postanowienia KWPT odnoszące się do nałożenia obowiązków na państwa trzecie nie mają zastosowania w przypadku, gdy chodzi o obowiązki nałożone na państwo agresora w następstwie akcji podjętej zgodnie z KNZ. Określił to art. 75 KWPT, z którego wynika, że istnieje możliwość obciążenia w umowie międzynarodowej państwa trzeciego obowiązkiem bez konieczności uzyskania jego zgody – jeśli następuje to w ramach środków przedsięwziętych zgodnie z postanowieniami KNZ – w sytuacji gdy państwo to dopuściło się aktu agresji.

KNZ z 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90, z późn. zm.); KWPT z 23.05.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439, załącznik); M. Frankowska, *Prawo traktatów* (wyd. 2 uaktual.), Szkoła Główna Handlowa. Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2007, s. 128–131; A. Szarek, W. S. Staszewski, *Prawo traktatów* [w:] *Prawo*

międzynarodowe publiczne – zarys systemu, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2025, s. 139.

Wojciech Szczepan Staszewski

TRANZYT DYPLMATYCZNY – status dyplomaty ulega zmianie w zależności od tego, czy znajduje się on w → **państwie** → **akredytacji**, czy w państwie trzecim. Kwestia bezpiecznego przejazdu przedstawicieli dyplomatycznych przez → **terytoria** państw trzecich była pierwotnie regulowana wyłącznie zasadą kurtuazji i wzajemności. Obecnie podstawę prawną stanowi art. 40 KWSD (1961), który przyjmuje funkcjonalne podejście do → **przywilejów i immunitetów** przysługujących przedstawicielom dyplomatycznym podróżującym przez państwo trzecie w drodze do miejsca pełnienia misji lub z powrotem. Państwo trzecie jest zobowiązane do zapewnienia nietykalności oraz innych immunitetów, które są niezbędne do umożliwienia przejazdu lub powrotu. Zasady te mają również zastosowanie do członków rodziny dyplomaty, niezależnie od tego, czy towarzyszą mu oni w podróży, czy przemieszczają się samodzielnie, by dołączyć do niego lub wrócić do swojego kraju. Oznacza to, że zarówno dyplomaci, jak i członkowie ich rodzin w tranzycie korzystają z ochrony wynikającej z zasady nienaruszalności (w tym m.in. ochrony przed aresztowaniem lub zatrzymaniem), nie przysługują im jednak inne przywileje, takie jak zwolnienie z obowiązku wizowego (→ **wiza**) czy z kontroli celnej bagażu. Przejazd powinien się odbywać dyskretnie i bez zbędnego rozgłosu, choć w praktyce, zwłaszcza podczas dłuższych lotów, zdarza się, że przedstawiciele są witani na przystankach tranzytowych przez kolegów ze swoich placówek. Brakuje natomiast przepisów regulujących inne kierunki podróży (np. podróże prywatne), choć i w tym przypadku państwa trzecie zazwyczaj kierują się zasadą kurtuazji. W odniesieniu do członków personelu administracyjnego i technicznego

oraz personelu służby → **misji** Konwencja stwierdza, że państwa trzecie nie powinny utrudniać im ani ich rodzinom przejazdu przez swoje terytorium. W praktyce, zgodnie z zasadami kurtuazji i wzajemności, przyjmuje się, że będą oni traktowani podobnie jak personel dyplomatyczny. Korespondencja urzędowa oraz inne formy oficjalnej komunikacji w tranzycie – w tym przesyłki sporządzone w kodzie lub szyfrze, → **kurierzy dyplomatyczni** oraz → **poczta dyplomatyczna** – korzystają z tej samej nienaruszalności i ochrony, którą państwo przyjmujące zobowiązane jest zapewnić w stosunkach dwustronnych.

KWSD z 18.04.1961 r. (tj. Dz.U. z 1965 r. Nr 37 poz. 232); G. R. Berridge, L. Lloyd, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2012, s. 326; T. Orłowski, *Praktyka dyplomatyczna*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2023, s. 481–483; *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, red. Lord Gore-Booth, Pearson Education Limited, London, New York 1979, s. 96, 153; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 256–259.

Sylvia K. Mazur

TRÓJKĄT WEIMARSKI (właśc. Komitet Wspierania Współpracy Francusko-Niemiecko-Polskiej) to trójstronny format współpracy regionalnej, powołany do życia 29.08.1991 r. w Weimarze (RFN) przez → **ministrów spraw zagranicznych** Polski, Francji i Niemiec: Krzysztofa Skubiszewskiego, Rolanda Dumasa oraz Hansa-Dietricha Genschera. Trójkąt Weimarski powstał w okresie transformacji ustrojowej i geopolitycznej w Europie Środkowo-Wschodniej. Wykorzystanie tego formatu współpracy miało na celu przezwyciężanie podziałów Europy poprzez „pas transmisyjny” (w sercu strategicznej osi wschód–zachód), bezpośrednio łączący największe (poza ZSRR) → **państwo** byłego Układu Warszawskiego i RWPG z dwiema

największymi gospodarkami WE → **Unii Europejskiej** i europejskiej części → **NATO**. Ideą przyświecającą stworzeniu formatu współpracy na osi Paryż–Berlin–Warszawa była również chęć powielenia modelu pojednania francusko-niemieckiego w relacjach polsko-niemieckich, które to po inkorporacji NRD do RFN wymagały nowego otwarcia. W pierwszych latach działalności Trójkąta skupiano się na wsparciu Polski w procesie integracji europejskiej i euroatlantyckiej. Po przystąpieniu Polski do UE w 2004 r. format ten znacząco ewoluował, napotykać zarówno na okresy wzmożonej aktywności, jak i marginalizacji (która wynikała z rozbieżnie definiowanych, bieżących priorytetów polityk zagranicznych poszczególnych państw). Znaczące ożywienie współpracy w ramach Trójkąta Weimarskiego przyniosła pełnoskalowa inwazja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. Obecnie format ten koncentruje

się na konsultacjach w zakresie polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i współpracy gospodarczej. Dzięki strategicznemu położeniu może on odegrać istotną rolę w procesie konsolidacji kontynentu wobec wyzwań regionalnych (*vide* agresywna polityka Rosji) i globalnych (*vide* zmiana porządku międzynarodowego). Ponadto w obliczu konieczności budowy wspólnego, europejskiego stanowiska w zagadnieniach bezpieczeństwa, w 2025 r. zdecydowano się na utworzenie nowego formatu „Weimar+”, poprzez rozszerzenie Trójkąta o Wielką Brytanię, Włochy, Hiszpanię i UE.

J. M. Fiszer, *Geneza Trójkąta Weimarskiego i jego rola w integracji Europy po zakończeniu zimnej wojny*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2022, nr 16, s. 75–86; A. Rotter, M. Geyer, Ł. Kulesa, M. Terlikowski, *The Weimar Triangle and the Future Security Order in Europe*, Raport PISM, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2024, s. 8–10.

Mateusz Błaszczak

U

UCHWAŁY ORGANIZACJI MIĘDZY-NARODOWYCH

to termin zbiorczy używany w odniesieniu do ogółu oświadczeń woli ich organów, które są składane na podstawie upoważnienia statutowego i w jego granicach. Mogą mieć różną formę (zalecenia, decyzje, → **rezolucje** itp.) i wywoływać różne skutki prawne. Zalecenia z reguły są uchwałami niewiązącymi, które stanowią zaproszenie do przyjęcia określonego zachowania, działania bądź zaniechania. Najczęściej dotyczą merytorycznych zagadnień współpracy międzynarodowej w dziedzinach, którymi zainteresowana jest dana organizacja. Ich adresatami są zwykle → **państwa** członkowskie. Z kolei decyzjami określa się na ogół akty prawnie wiążące, natomiast rezolucje są terminem zbiorczym i oznaczać mogą zarówno zalecenia, jak i decyzje. Nazwa uchwały niczego jednak nie przesądza, gdyż i zalecenia, które z reguły nie mają charakteru prawnie wiążącego, mogą wywoływać skutki prawne. Znaczenie i charakter prawny uchwały uzależnione są od rozwiązań prawnych przyjętych w dokumencie konstytuującym → **organizację międzynarodową**. Można wyróżnić uchwały *pro foro interno* (dotyczące wewnętrznego funkcjonowania organizacji międzynarodowej) oraz *pro foro externo* (odnoszące się do zagadnień współpracy międzynarodowej i skierowane do członków organizacji lub, na zasadzie wyjątku przewidzianego prawem, do podmiotów niebędących członkami organizacji, np. art. 2 ust. 6 KNZ stanowi: „Organizacja dopilnuje, żeby państwa, nie będące członkami Narodów Zjednoczonych, postępowały zgodnie z niniejszymi zasadami o tyle, o ile mogłoby to być niezbędne do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”). Można

dokonać rozróżnienia uchwał ze względu na tryb ich podejmowania: jednomyślnie lub większością głosów; lub kryterium adresata – uchwały generalne albo indywidualne (adresat jest wskazany). Podział ten połączony jest z kwalifikacją uchwał na mające charakter abstrakcyjno-generalny oraz indywidualno-konkretny. Dokonywany jest także podział ze względu na wewnętrzne albo zewnętrzne skutki prawne – uchwały o przyjęciu do organizacji wywołują bezpośrednie i niezwłoczne skutki prawne, a uchwały zobowiązujące członków do ich implementacji wywołują pośrednie skutki zewnętrzne. Istotny jest podział za względu na moc wiążącą – na uchwały wiążące (które tworzą albo implementują prawo lub regulują kwestie indywidualne) i niewiążące (nie są aktami władczymi organizacji). Szczególnym rodzajem uchwał wiążących są uchwały prawotwórcze, które tworzą trwały porządek normatywny i są uznawane za jedno z formalnych → **źródeł** → **prawa międzynarodowego publicznego**.

KNZ z 26.06.1945 r. (Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90, z późn. zm.); A. Kozłowski, *Źródła prawa międzynarodowego publicznego* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 87–89; K. Łasak, *Uchwały organizacji międzynarodowych* [w:] *Leksykon prawa międzynarodowego publicznego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Przyborowska-Klimczak, D. Pyć, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012, s. 508–514; J. Menkes, *Organizacje międzynarodowe i prawo organizacji międzynarodowych* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 236–239; J. Menkes, A. Wasilkowski, *Organizacje międzynarodowe. Prawo instytucjonalne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2017, s. 538–565.

Wojciech Szczepan Staszewski

UMOWA MIĘDZYNARODOWA

definiowana jest w doktrynie jako zgodne oświadczenie woli dwóch lub większej

liczby podmiotów → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**), które wywołuje skutki prawne, zatem tworzy prawa i obowiązki w sferze prawnomiędzynarodowej. Ostatni człon definicji pozwala odróżnić umowy międzynarodowe od przyjmowanych przez podmioty prawa międzynarodowego oświadczeń o charakterze politycznym lub informacyjnym, które nie są umowami międzynarodowymi. Definicję legalną umowy międzynarodowej (traktatu) zawarto w KWPT (1969). Zgodnie z nią traktat oznacza międzynarodowe porozumienie między → **państwami**, zawarte w formie pisemnej i regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ujęte w jednym dokumencie, czy w dwóch lub więcej dokumentach, i bez względu na jego szczególną nazwę (art. 2 ust. 1 lit. a). Analogiczną definicję pojęcia traktatu zawarto w Konwencji wiedeńskiej o → **sukcesji państw** w odniesieniu do traktatów, przyjętej w Wiedniu 22.08.1978 r. (art. 2 ust. 1 lit. a). Z kolei w KWPT między państwami a → **organizacjami międzynarodowymi** lub między organizacjami międzynarodowymi, przyjętej w Wiedniu w dniu 20.03.1986 r., określono traktat jako międzynarodowe porozumienie regulowane przez prawo międzynarodowe i zawarte w formie pisemnej między jednym lub większą liczbą państw a jedną lub większą liczbą organizacji międzynarodowych albo między organizacjami międzynarodowymi (art. 2 ust. 1 lit. a). Pojęcie umowy międzynarodowej zostało zdefiniowane także w polskim ustawodawstwie. Zgodnie z art. 2 pkt 1 Ustawy z dnia 14.04.2000 r. o umowach międzynarodowych należy przez nie rozumieć porozumienie między Rzeczpospolitą Polską a innym podmiotem lub podmiotami prawa międzynarodowego, regulowane przez prawo międzynarodowe, niezależnie od tego, czy jest ujęte w jednym dokumencie czy w większej liczbie dokumentów, bez względu na jego nazwę oraz bez względu

na to, czy jest zawierane w imieniu państwa, rządu czy ministra kierującego działem administracji rządowej właściwego do spraw, których dotyczy umowa międzynarodowa. Zdolność do zawierania umów międzynarodowych jest jednym z atrybutów podmiotowości prawnomiędzynarodowej i mają ją wszystkie państwa, co wynika wprost z art. 6 KWPT. Mają ją także organizacje międzynarodowe, jakkolwiek zakres tej zdolności jest różny w odniesieniu do poszczególnych organizacji i zależy od woli państw, które powołały je do życia. Umowy międzynarodowe mogą być zawierane również przez inne podmioty: Stolicę Apostolską, Zakon Maltański, naród walczący o swoją niepodległość, powstańców, stronę wojującą oraz, w ograniczonym zakresie, przez osoby prawne. Umowy międzynarodowe są podstawowym → **źródłem prawa międzynarodowego**, a normy prawne, które ich dotyczą, tworzą dział tegoż prawa zwany → **prawem traktatów**.

Konwencja wiedeńska o prawie traktatów z 23.05.1969 r. (Dz.U. z 1990 r. Nr 74, poz. 439, załącznik); Konwencja wiedeńska o sukcesji państw w odniesieniu do traktatów z 22.08.1978 r. (tekst: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, Verba, Lublin 2006, s. 66–82); Konwencja wiedeńska o prawie traktatów między państwami a organizacjami międzynarodowymi lub między organizacjami międzynarodowymi z 20.03.1986 r. (tekst: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf – dostęp: 26.06.2025); Ustawa z dnia 14.04.2000 r. o umowach międzynarodowych (tj. Dz.U. z 2020 r., poz. 127); J. Barcik, T. Srogosz, *Prawo międzynarodowe publiczne* (wyd. 3, zaktual. i zm.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 115; M. Frankowska, *Prawo traktatów*, Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 1997, s. 35–41, 55–56; S. E. Nahlik, *Wstęp do nauki prawa międzynarodowego*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 167–168; A. Wyrozumka, *Umowy międzynarodowe. Teoria i praktyka*, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2006, s. 102–111; A. Szarek, W. S. Staszewski, *Prawo traktatów* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne*

– *zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 109–110.

Wojciech Szczepan Staszewski

UNIA EUROPEJSKA (ang. the European Union) jest specyficznym podmiotem *sui generis* na arenie międzynarodowej, ponieważ nie jest ani klasyczną → **organizacją międzynarodową**, ani → **państwem**. Jako struktura *in statu nascendi* UE pozostaje w ciągłym stanie ewolucji, reprezentując raczej trwający proces niż w pełni urzeczywistniony byt. Powstanie UE jest efektem wielu wysiłków na rzecz integracji Europy od czasów II wojny światowej, mających na celu ściślejszą współpracę gospodarczą, społeczną i polityczną. Członkami UE jest 27 państw europejskich: Austria, Belgia, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Luksemburg, Łotwa, Malta, Niemcy, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry i Włochy. Zjednoczone Królestwo opuściło Unię Europejską w wyniku tzw. brexitu 31.01.2020 r. UE w obecnym kształcie ma swoje korzenie w traktatach założycielskich trzech Wspólnot Europejskich podpisanych po II wojnie światowej. W dniu 18.04.1951 r. na mocy traktatu w Paryżu została utworzona Europejska Wspólnota Węgla i Stali przez sześć państw założycielskich: Belgię, Francję, Holandię, Luksemburg, Niemcy i Włochy, dotycząca wspólnego zarządzania przemysłem ciężkim – produkcją węgla i stali. W dniu 25.03.1957 r. te same państwa podpisały traktaty rzymskie rozszerzające współpracę na inne obszary gospodarki, ustanawiając Europejską Wspólnotę Gospodarczą (EWG) i Europejską Wspólnotę Energii Atomowej (Euratom). W późniejszym czasie Wspólnoty Europejskie (WE), które pierwotnie miały charakter czysto gospodarczy, przekształciły się w organizację obejmującą wiele różnych obszarów polityki – od klimatu, przez środowisko i zdrowie,

aż po stosunki zewnętrzne i bezpieczeństwo, sprawiedliwość i migrację. Obecnie w 19 państwach UE wprowadzona jest wspólna waluta – euro. Główną siłą napędową gospodarki unijnej pozostaje jednolity rynek, który umożliwia swobodny przepływ towarów, usług, kapitału i osób. Dzięki zniesieniu kontroli granicznych (→ **granica państwa**) między większością państw UE ich obywatele mogą swobodnie podróżować po prawie całym kontynencie (strefa Schengen). Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania → **praw człowieka**, w tym praw osób należących do mniejszości. Prawa człowieka są chronione przez Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej. W 2012 r. UE otrzymała Pokojową Nagrodę Nobla za działania na rzecz pokoju, pojednania, demokracji i praw człowieka w Europie. W podejmowaniu decyzji na szczeblu unijnym uczestniczy kilka instytucji, w tym międzyrządowe: → **Rada Europejska**, → **Rada Unii Europejskiej**, i ponadnarodowe: → **Parlament Europejski** i → **Komisja Europejska** oraz Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) i Europejski Bank Centralny. UE w obecnym kształcie została utworzona na mocy traktatu z Maastricht, który wszedł w życie 1.11.1993 r. Traktat miał na celu wzmocnienie europejskiej integracji politycznej i gospodarczej poprzez stworzenie wspólnej waluty (euro), jednolitej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz wspólnych praw obywatelskich, a także rozwój współpracy w dziedzinie imigracji, → **azylu** i spraw sądowych. Obecnie obowiązujący jest Traktat o funkcjonowaniu UE, inaczej Traktat z Lizbony z 13.12.2007 r., który wprowadził zmiany do wcześniejszych traktatów i wszedł w życie 1.12.2009 r.

Prawo Unii Europejskiej, red. J. Barcz, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa, 2004, *passim*; J. Barcz, *Od lizbońskiej do postlizbońskiej Unii Europejskiej. Główne kierunki reformy*

ustrojowej integracji europejskiej, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2020, *passim*; R. Zięba, *Unia Europejska jako aktor stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003, *passim*; *Unia Europejska. System prawny, porządek instytucjonalny, proces decyzyjny*, red. J. Barcz, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, *passim*; J. Zielonka, *The EU as an international actor: Unique or ordinary?*, „European Foreign Affairs Review” 2011, nr 16(3), s. 281–301.

Beata Piskorska

UZNANIE MIĘDZYNARODOWE

stanowi akt prawny, w którym podmiot → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) stwierdza istnienie określonego faktu i przyznaje mu skutki prawne. Może ono dotyczyć w szczególności uznania → **państwa**, rządu, narodu, powstańców lub strony wojującej. W szerszym rozumieniu obejmuje również uznanie sytuacji prawnych, tytułów, kompetencji oraz roszczeń. Uznanie może być dokonywane indywidualnie przez jedno państwo albo kolektywnie przez grupę państw bądź → **organizację międzynarodową**. Może mieć charakter wyraźny, kiedy państwo jednoznacznie notyfikuje (→ **notyfikacja**) swą decyzję, lub dorozumiany, gdy wynika z konkretnych działań, takich jak nawiązanie → **stosunków dyplomatycznych** lub zawarcie → **umów dwustronnych**. Z reguły nie jest utożsamiane z uczestnictwem w → **konferencjach międzynarodowych** ani obecnością w organizacjach, ponieważ takie działania niekoniecznie oznaczają uznanie danego podmiotu. Uznanie może mieć również charakter tymczasowy i warunkowy (jako uznanie *de facto*) albo pełny i trwały (w postaci uznania *de iure*). Nie istnieje ogólny obowiązek udzielania uznania w prawie międzynarodowym, ponieważ brakuje jednolitych, wiążących kryteriów, które by taki obowiązek określały. Przyjmuje się jednak, że decyzje w tym zakresie powinny być podejmowane w dobrej wierze i nie mogą naruszać podstawowych zasad prawa

międzynarodowego. W praktyce uznanie państwa opiera się głównie na zasadzie efektywności, czyli rzeczywistym sprawowaniu trwałej i skutecznej władzy nad określonym → **terytorium** oraz zdolności do nawiązywania stosunków międzynarodowych. Uznanie nowego państwa wymaga zazwyczaj stwierdzenia, że spełnia ono kryteria państwowości wynikające m.in. z konwencji z Montevideo z 1933 r., obejmujące posiadanie terytorium, ludności, rządu i zdolności do prowadzenia stosunków zagranicznych. Dodatkowo mogą być brane pod uwagę względy polityczne, takie jak przestrzeganie → **praw człowieka**, poszanowanie → **prawa do samostanowienia** i brak uzyskania niepodległości w sposób sprzeczny z prawem międzynarodowym. Uznanie przedwczesne, czyli przyznanie statusu państwa wobec podmiotu, który nie spełnia jeszcze warunków efektywności i stabilności, jest uważane za bezprawne i stanowi niedopuszczalną formę ingerencji w wewnętrzne sprawy innych państw. W doktrynie wyróżnia się dwie podstawowe teorie dotyczące charakteru uznania. Zgodnie z teorią konstytutywną uznanie tworzy nowy podmiot prawa międzynarodowego, który bez aktu uznania nie może funkcjonować jako państwo w relacjach międzynarodowych. Według teorii deklaratoryjnej zaś uznanie ma charakter czysto potwierdzający i nie wpływa na sam fakt istnienia państwa jako podmiotu prawa międzynarodowego, który istnieje, jeżeli spełnia obiektywne przesłanki. Uznanie wywiera jednak określone skutki prawne, takie jak nawiązanie stosunków dyplomatycznych, uznanie legalności organów władzy danego państwa, przyznanie → **immunitetu** jurysdykcyjnego, możliwość uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych, uznanie aktów prawnych tego państwa oraz jego zdolność do występowania przed sądami i trybunałami międzynarodowymi (→ **sądownictwo międzynarodowe**). Od uznania państwa należy odróżnić uznanie rządu, które dotyczy

sytuacji, gdy do władzy dochodzi nowy rząd w sposób niekonstytucyjny, chociażby w postaci zamachu stanu, rewolucji lub innego aktu siły. Wówczas państwa trzecie mogą zdecydować, czy taki rząd uznać, kierując się przede wszystkim zasadą efektywności, czyli rzeczywistą kontrolą nad aparatem państwowym oraz zdolnością do wykonywania funkcji władzy. W przeszłości postulowano obowiązek nieuznawania rządów, które doszły do władzy w sposób niezgodny z zastanym porządkiem konstytucyjnym, jednak doktryna ta, znana jako zasada legitymizmu lub doktryna Tobará, nie została w pełni przyjęta w praktyce międzypaństwowej. Uznanie może dotyczyć również rządów emigracyjnych, które mimo utraty terytorium kontynuują działalność i są uznawane jako prawowici przedstawiciele danego państwa, szczególnie w sytuacjach, gdy → **okupacja** lub aneksja ich terytorium

jest sprzeczna z prawem międzynarodowym. Wszystkie formy uznania na jego gruncie odzwierciedlają przede wszystkim wolę polityczną podmiotów międzynarodowych, przy jednoczesnym respektowaniu zasad efektywności, legalności i dobrej wiary w stosunkach międzypaństwowych.

J. Crawford, *The Creation of States in International Law*, Oxford University Press, Oxford 2006, s. 25–33; M. Dworski, „Legalizm Polski w świetle prawa publicznego” jako traktat prawo-polityczny uzasadniający egzystencję polskiej państwowości na uchodźstwie [w:] J. A. Gawenda, *Legalizm Polski w świetle prawa publicznego* (wyd. 2), Wydawnictwo LTW, Łomianki, Lublin 2021, 25–50; K. Marzęda-Młynarska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych – perspektywa państwowcentryczna i transnarodowa* [w:] *Encyklopedia stosunków międzynarodowych*, red. E. Haliżak, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2024, s. 83–94.

Michał Dworski

W

WIZA (z fr. *visa*) – pisemne zezwolenie na przekroczenie → **granicy** lub pobyt na terenie obcego → **państwa** wystawiane → **cudzoziemcom** przez jego przedstawicielstwa dyplomatyczne lub konsularne (→ **konsulaty**). W niektórych wypadkach może być też uzyskana na przejściach granicznych. Wiza ma zazwyczaj postać naklejki umieszczonej w paszporcie lub innym dokumencie podróży, może też mieć postać stempla lub wpisu. Państwo może bez uzasadnienia odmówić cudzoziemcowi wydania wizen oraz cofnąć już wystawioną wizę. Wiza może mieć ograniczenia dotyczące celu pobytu, czasu trwania i liczby wjazdów. Do udzielania wiz dyplomatycznych i służbowych za granicą uprawnione są → **ambasady** bądź w określonych sytuacjach urzędy konsularne, natomiast w kraju – przeważnie MSZ. Wiz dyplomatycznych udziela się z reguły posiadaczom → **paszportów dyplomatycznych**, a wiz służbowych – posiadaczom → **paszportów służbowych**. Wizen rozróżnia się ze względu na: 1) cel podróży: a) wiza turystyczna – wydawana w celu turystyki lub rekreacji; b) wiza biznesowa – przeznaczona dla osób odwiedzających kraj w celach służbowych; c) wiza pracownicza – pozwala na legalną pracę w danym kraju przez określony czas; d) wiza studencka – wydawana osobom podejmującym naukę lub studia w kraju przyjmującym; e) wiza tranzytowa – umożliwia przejazd przez dane państwo w drodze do innego celu podróży; f) wiza humanitarna/azyłowa (→ **azył**) – dla osób poszukujących ochrony międzynarodowej; g) wiza rezydencka – uprawnia do długoterminowego pobytu, m.in. w związku z rodziną, pracą; 2) liczbę wjazdów: a) wiza jednokrotna (ang. *single entry*) – uprawnia do jednorazowego wjazdu do kraju; b) wiza

wielokrotna (ang. *multiple entry*) – pozwala na wielokrotny wjazd w okresie ważności wizen; 3) długość pobytu: a) wiza krótkoterminowa – np. wiza Schengen; b) wiza długoterminowa – pozwala na dłuższy pobyt, np. wizen narodowe typu D; 4) sposób uzyskania: a) wiza konsularna – wydawana przez ambasadę lub konsulat danego kraju; b) e-wiza (wiza elektroniczna) – uzyskiwana *online*, bez konieczności wizyty w konsulacie; c) wiza *on arrival* – wydawana po przylocie na lotnisku docelowym. Polska oferuje różnorodne rodzaje wiz, dostosowane do rozmaitych potrzeb podróżujących. W zależności od celu wizyty istnieją trzy główne typy wiz: wiza Schengen typ C, wiza krajowa typ D oraz wiza tranzytowa typ A. Według Ustawy o cudzoziemcach z 12.12.2013 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650) przez wizę należy rozumieć zezwolenie wydane cudzoziemcowi przez organ polski lub organ, którego właściwość w tej sprawie wynika z postanowień → **umów międzynarodowych** obowiązujących Rzeczpospolitą Polską, lub organ państwa obszaru Schengen, uprawniające go do wjazdu na → **terytorium** Rzeczypospolitej Polskiej bądź innych państw obszaru Schengen, przejazdu przez to terytorium i pobytu na nim w czasie, w celu i na warunkach w nim określonych oraz na warunkach określonych w Konwencji wykonawczej do Układu z Schengen.

Ustawa o cudzoziemcach z dnia 12.12.2013 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1650); <https://zielonalinia.gov.pl/-/wiza-co-warto-wiedziec-> [dostęp: 5.04.2025]; <https://www.consilium.europa.eu/pl/info/graphics/schengen-visa/>; <https://dudkowiak.pl/prawo-imigracyjne/jak-uzyskac-wize-do-polski/> [dostęp: 6.04.2025]; <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/wizen> [dostęp: 6.04.2025].

Paulina Pietrzak

WSPÓLNOTA NARODÓW (WN, ang. *Commonwealth of Nations* lub *The Commonwealth*) – dawniej (1931–1949): Brytyjska Wspólnota Narodów; zinstytucjonalizowana forma współpracy → **państw**, głównie

wywodzących się z byłego imperium brytyjskiego. Chociaż to z niego wyewoluowała Wspólnota Narodów, obecnie każde państwo może się ubiegać o członkostwo, niezależnie od powiązań historycznych z Wielką Brytanią (ostatnie cztery państwa, które dołączyły do WN – Mozambik, Rwanda, Gabon i Togo – nie miały żadnych historycznych związków z imperium brytyjskim). Wspólnota składa się obecnie z 56 państw członkowskich, w których zamieszkuje 2,7 miliarda ludności. Wspólne cele, zasady i wartości WN zostały zapisane w Deklaracji z Singapuru (1971) i Deklaracji z Harare (1991), a także w Karcie Wspólnoty Narodów (2012). Ta ostatnia wymienia 16 podstawowych wartości i zasad Wspólnoty, w tym demokrację, → **prawa człowieka**, międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo. Współpraca państw w ramach WN obejmuje szeroki zakres spraw: od handlu i gospodarki po kulturę i sport. Status prawny Wspólnoty jest trudny do określenia: nie jest ona typową → **organizacją międzynarodową**, gdyż nie jest oparta na → **umowie międzynarodowej**. U jej podstaw leży Statut Westminster (1931), będący aktem parlamentu brytyjskiego i określający Wspólnotę jako „dobrowolne stowarzyszenie” Zjednoczonego Królestwa i jej dominiów, połączonych „wspólną lojalnością wobec Korony”. Obecny jej kształt został nadany na spotkaniu szefów rządów państw członkowskich w Londynie w dniach 22–27.04.1949 r. W deklaracji ogłoszonej po tym szczycie Wspólnotę określono jako „dobrowolne stowarzyszenie suwerennych państw”, którego głową i symbolem jest brytyjski monarcha. Ze względu na brak statutu członkowie WN nie mają wspólnych zobowiązań traktatowych wobec siebie. Funkcjonowanie Wspólnoty opiera się na wzajemnych konsultacjach i poszukiwaniu konsensusu. Z tych powodów definiuje się ją jako luźny związek równych państw. Wspólnota nie ma zwartej i hierarchicznej struktury typowej dla klasycznych

organizacji międzynarodowych. Na jej swoisty system składa się szereg instytucji i organizacji o różnym statusie formalnym. Głową Wspólnoty Narodów i symbolem jej jedności jest monarcha brytyjski (obecnie Karol III). W 15 państwach Wspólnoty jest on dodatkowo uznawany za głowę państwa. Co dwa lata odbywają się Spotkania Szefów Rządów Wspólnoty (ang. *Commonwealth Heads of Government Meeting*, CHOGM), których gospodarzami są kolejne państwa członkowskie (najbliższy szczyt będzie zorganizowany w 2026 r. w Antigui i Barbudzie). Od 1965 r. działa w Londynie stały Sekretariat Wspólnoty. Zarządza nim Sekretarz Generalny (od 1.04.2025 r. Shirley Botchwey z Ghany). Podczas wydarzeń międzynarodowych na wysokim szczeblu Wspólnotę reprezentuje Urzędujący Przewodniczący. Funkcję tę obejmuje – na okres dwóch lat – przywódca państwa, które organizuje CHOGM (od 25.10.2024 r. Afioga Fiamē Naomi Mata’afa, premier Samoa). Oprócz Sekretariatu ważną rolę w systemie WN odgrywają jeszcze dwie organizacje międzyrządowe: Fundacja Wspólnoty Narodów (ang. *Commonwealth Foundation*) oraz Wspólnota Uczenia się (ang. *Commonwealth of Learning*). Ponadto w ramach WN funkcjonuje sieć ponad 90 akredytowanych (→ **akredytacja**) organizacji pozarządowych. Przedstawiciele dyplomatyczni państw Wspólnoty Narodów w ramach tego podmiotu nazywają się wysokimi komisarzami, mają status → **ambasadorów**, ale nie są uważani za przedstawicieli państw obcych.

A. Polus, *Commonwealth na arenie międzynarodowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2009, *passim*; Z. M. Doliwa-Klepaczki, *Encyklopedia organizacji międzynarodowych* (wyd. 2 rozszerz.), Wydawnictwo 69, Warszawa 1999, s. 616-617; E. Dynia, *Charakter prawnomiędzynarodowy Brytyjskiej Wspólnoty Narodów*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio G: Ius” 1983, nr 30(8), s. 127-139; *Konstytucjonalizm w państwach anglosaskich*, red. A. Zięba, Wydawnictwo

Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, *passim*; M. Woźniak, *Commonwealth Realms jako relikw przeszłości. Zmiana formy rządów na Barbadosie*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2022, nr 4(68), s. 99–111.

Michał Wallner

WSPÓLNOTA NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW (WNP) to → **organizacja międzynarodowa** powstała w 1991 r. po rozpadzie ZSRR, kontrolowana przez Rosję w celu zapewnienia dominacji tejże na obszarze poradzieckim. → **Państwa** bałtyckie (Litwa, Łotwa, Estonia) nie weszły do WNP, natomiast pozostałe 12 republik b. ZSRR w różnym stopniu i zakresie uczestniczyły w procesie reintegracji przestrzeni poradzieckiej. W latach 1993–1994 Statut WNP ratyfikowało 10 państw (Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Kazachstan, Kirgizja, Mołdowa, Rosja, Tadżykistan, Uzbekistan), Ukraina funkcjonowała na zasadach członka-założyciela organizacji, a Turkmenistan – członka stowarzyszonego. W wyniku agresji Rosji na Gruzję w 2008 r. i Ukrainę w 2014 r. te państwa opuściły WNP, a w 2022 r. starania w tym kierunku podjęła Mołdowa. Głównym organem WNP jest Rada Szefów Państw, decydująca na zasadach konsensusu w najważniejszych sprawach współpracy politycznej, ekonomicznej i militarnej. Proces decyzyjny zakłada obowiązywanie uchwalonych dokumentów jedynie w państwach, które za nimi głosowały. Sprzyjało to reintegracji „różnych prędkości”, co *de facto* przekształciło WNP w forum państw. Rozbudowana struktura przewiduje działanie Rady Szefów Rządów, szeregu rad resortowych (m.in. spraw zagranicznych, obrony, spraw wewnętrznych i bezpieczeństwa, gospodarczych), Rady Stałych Pełnomocnych Przedstawicieli, Zgromadzenia Międzyparlamentarnego i Sądu Gospodarczego. Bieżącymi sprawami organizacji zarządza Komitet Wykonawczy WNP, na czele którego stoi sekretarz generalny. Podstawowe dokumenty to Porozumienie

o powstaniu WNP (tzw. porozumienie białowieskie z 8.12.1991 r.), Deklaracja almaacka (21.12.1991 r.), Statut WNP (22.01.1993 r.), Porozumienie o utworzeniu Unii Gospodarczej (24.09.1993 r.), Umowa o strefie wolnego handlu (18.10.2011 r.) oraz długookresowe strategie rozwoju i współpracy. Republiki b. ZSRR traktowały WNP jako „formułę cywilizowanego rozstania”, a Rosja – jako tzw. bliską zagranicę i strefę wyłącznych wpływów. Rola WNP w polityce Władimira Putina była stopniowo marginalizowana na rzecz ścisłej integracji militarnej (Organizacja Traktatu o Bezpieczeństwie Kolektywnym) i unii celnej (→ **Euroazjatycka Unia Gospodarcza**). Asymetria potencjałów i polityka imperialna Rosji sprawiły, że WNP stała się w rzeczywistości klubem kleptokratycznych reżimów autorytarnych.

Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw, red. W. Baluk, Oficyna Wydawnicza Arboretum, Wrocław 2008, *passim*; Сборник аналитических материалов Исполкома СНГ в 2012–2022 гг., <https://e-cis.info/page/3372/>; *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. M. Pietraś, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2021, *passim*.

Walenty Baluk

WSPÓŁPRACA TRANSGRANICZNA (ang. *cross-border cooperation, trans-frontier cooperation*) to specyficzna forma współpracy międzynarodowej, której celem jest przezwyciężanie stereotypów i uprzedzeń funkcjonujących po obu stronach granic oraz pokonywanie → **granicy państwowej** jako bariery socjalnej, gospodarczej, infrastrukturalnej i kulturowej. Zgodnie z definicją przyjętą przez Europejską konwencję ramową o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi (tzw. konwencję madrycką) z 1980 r. za współpracę transgraniczną uznaje się „każde wspólnie podjęte działanie mające na celu umacnianie i dalszy rozwój sąsiedzkich kontaktów między wspólnotami

i władzami terytorialnymi dwóch lub większej liczby umawiających się stron, jak również zawarcie porozumień i przyjęcie uzgodnień koniecznych do realizacji takich zamierzeń”. Wspólnotami i władzami terytorialnymi (→ **terytorium**) są, zgodnie z tym dokumentem, jednostki, urzędy i organy realizujące zadania lokalne i regionalne w ramach ustawodawstwa wewnętrznego każdego → **państwa**. W Europejskiej karcie regionów granicznych i transgranicznych przyjętej w 1981 r. ten rodzaj współpracy określa się jako „współpracę sąsiedzką przylegających do siebie regionów granicznych lub współpracę zagraniczną władz szczebla regionalnego i lokalnego, organizacji lub instytucji reprezentujących obszary graniczne”. Zgodnie z treścią dokumentu współpraca transgraniczna powinna obejmować wszystkie dziedziny życia kulturalnego, społecznego i gospodarczego. Na szczególną uwagę zasługuje zawarty w Karcie nowy sposób definiowania granic jako „obszarów spotkań” w opozycji do wcześniejszego ich określania jako „blizn historii”. Natomiast w opracowanym przez Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych *Praktycznym podręczniku współpracy transgranicznej* z 2000 r. tę ostatnią definiuje się jako „bezpośrednią sąsiedzką współpracę władz regionalnych i lokalnych wzdłuż granicy we wszystkich dziedzinach życia przy udziale wszystkich zainteresowanych stron”. Bazując na prawodawstwie międzynarodowym oraz dostępnej literaturze przedmiotu, można przyjąć syntetyczną definicję tego rodzaju kooperacji jako „szczególnej formy współpracy międzynarodowej między wspólnotami i władzami terytorialnymi dwóch lub więcej sąsiadujących ze sobą państw, charakteryzującą się: kontaktami sąsiedzkimi, regionalnym lub lokalnym poziomem współpracy, szeroką partycypacją społeczną i wielopłaszczyznowym zakresem współdziałania. Współpraca transgraniczna jest realizowana zawsze w ramach ustawodawstwa wewnętrznego i w zgodzie

z polityką zagraniczną państwa” (Gabbe, Malthus, Martinos 2000, s. 12). Współpraca transgraniczna może przyjąć formę mniej lub bardziej zinstytucjonalizowaną. Najwyższym stopniem instytucjonalizacji struktury współdziałania transgranicznego wyróżniają się obecnie funkcjonujące w → **Unii Europejskiej** euroregiony oraz europejskie ugrupowania współpracy terytorialnej.

Europejska karta regionów granicznych i transgranicznych. Nowelizacja, http://www.aebr.eu/files/publications/Charta_Final_071004.pl.pdf [dostęp: 15.06.2025]; Europejska konwencja ramowa o współpracy transgranicznej między wspólnotami i władzami terytorialnymi sporządzona w Madrycie dnia 21 maja 1980 r. (tj. Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 287); J. Gabbe, V. Malthus, H. Martinos, *Praktyczny przewodnik współpracy transgranicznej*, b.n.t., Stowarzyszenie Europejskich Regionów Granicznych, Gronau 2000; Ł. Lewkowicz, *Euroregiony na pograniczu polsko-słowackim. Geneza i funkcjonowanie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2013, s. 19–28.

Łukasz Lewkowicz

WYSOKI PRZEDSTAWICIEL UNII EUROPEJSKIEJ DO SPRAW ZAGRANICZNYCH I POLITYKI BEZPIECZEŃSTWA (ang. *EU High Representative for Foreign Affairs and Security Policy*) został powołany na mocy traktatu z Amsterdamu z 1999 r. (art. 18 oraz art. 27 TUE), przede wszystkim w celu koordynowania i prowadzenia polityki zagranicznej i bezpieczeństwa → **Unii Europejskiej** przez jedną osobę oraz wzmocnienia jej wizerunku na arenie międzynarodowej, zgodnie z pytaniem Henry’ego Kissingera „czy istnieje numer telefonu do Unii Europejskiej?”. Zadaniem Wysokiego Przedstawiciela jest prowadzenie polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE, kształtowanie i prowadzenie wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (WPBiO) oraz dbanie o spójność działań zewnętrznych Unii. Zakres jego odpowiedzialności został rozszerzony w traktacie z Lizbony

podpisanym 13.12.2007 r., gdzie dodano mu jednocześnie rolę przewodniczącego Rady ds. Zagranicznych i wiceprzewodniczącego → **Komisji Europejskiej**. Miało to na celu wzmocnienie jego pozycji w strukturze instytucjonalnej Unii Europejskiej oraz zapewnienie spójnego postrzegania Europy na świecie. Jako wiceprzewodniczący Komisji Europejskiej Wysoki Przedstawiciel odpowiada za jej obowiązki w obszarze stosunków zewnętrznych i koordynację innych aspektów działań zewnętrznych Unii. Pełni on także funkcje reprezentacyjne, prowadzi rozmowy z państwami trzecimi, reprezentuje UE w innych → **organizacjach międzynarodowych**, co wynika z art. 13a ust. 2 TUE. Dbą, aby ogół działań zewnętrznych UE w dziedzinie rozwoju, handlu, polityki sąsiedztwa, → **pomocy humanitarnej** i reagowania kryzysowego był spójny. Podstawowym obszarem aktywności Wysokiego Przedstawiciela jest Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony (WPBiO). Do jego kompetencji należą również: dbanie o wdrażanie decyzji przyjętych przez → **Radę Europejską** i → **Radę Unii Europejskiej**, reprezentowanie UE na swoim szczeblu w kwestiach związanych ze wspólną polityką zagraniczną i bezpieczeństwa, uczestniczenie w posiedzeniach Rady Europejskiej (choć nie jest formalnie jej członkiem), referowanie → **Parlamentowi Europejskiemu** bieżących kwestii polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Razem z Radą Wysoki Przedstawiciel odpowiada za misje i operacje prowadzone w ramach WPBiO, kieruje unijną siecią dyplomatyczną 144 delegatur UE na całym świecie, stoi na czele Europejskiej Agencji Obrony

i Instytutu Unii Europejskiej Studiów nad Bezpieczeństwem. W swoich działaniach jest on wspierany przez → **Europejską Służbę Działań Zewnętrznych**, która bezpośrednio mu podlega (art. 13a ust. 3 TUE). Wysoki Przedstawiciel jest powoływany przez Radę Europejską kwalifikowaną większością głosów, za zgodą przewodniczącego Komisji Europejskiej, na pięcioletnią kadencję. Zgodę wydaje w głosowaniu także Parlament Europejski. Obecnie Wysoką Przedstawicielką jest Kaja Kallas, której kadencja rozpoczęła się w grudniu 2024 r. Poprzedni Wysocy Przedstawiciele to: Javier Solana (1999–2009), Catherine Ashton (2009–2014), Federica Mogherini (2014–2019), Josep Borrell Fontelles (2019–2024).

Traktat o Unii Europejskiej z 7.02.1992 r. (wersja skonsolidowana), https://oide.sejm.gov.pl/oide/index.php?option=com_content&view=article-&id=14803& [dostęp: 21.05.2025]; Traktat z Lizbony z 13.12.2007 r., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20092031569> [dostęp: 21.05.2025]; M. Sus *Wysoki Przedstawiciel Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa jako przedsiębiorca polityczny. Propozycja podejścia badawczego*, 2019, <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/rie/article/view/21558/20711> [dostęp: 27.04.2023]; B. Przybylska-Maszner, *Spory kompetencyjne wokół urzędu Wysokiego Przedstawiciela Unii Europejskiej do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa*, 2011, https://www.ce.uw.edu.pl/pliki/pw/b_przybylska-maszner.pdf [dostęp: 22.05.2025]; M. Eysymontt, *Pozycja instytucjonalna urzędu Wysokiego Przedstawiciela Unii do Spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. Od koncepcji, przez narodziny, po nieustanną ewolucję*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.

Beata Piskorska

Z

ZASADA ALTERNACJI (łac. *alternatio* – „czynność dokonywana na przemian”) – jedno z rozwiązań mających na celu złagodzenie sporów o → **precedencję** między → **państwami**. Polega na sporządzeniu tylu oryginalnych egzemplarzy traktatu lub innego dokumentu międzynarodowego, ilu jest sygnatariuszy. Każde państwo otrzymuje własny egzemplarz, w którym w preambule jego głowa oraz pełnomocnik (który również podpisuje daną kopię) są wymienieni jako pierwsi – przed przedstawicielami pozostałych stron. Dzięki temu sygnatariusze naprzemiennie zajmują miejsca honorowe, m.in. po lewej stronie pod tekstem (czyli po tzw. prawicy heraldycznej). Zasada alternacji odnosi się zarówno do tytułu dokumentu, jego treści, jak i kolejności podpisów. Jest formalnym wyrazem zasady równości państw oraz przejawem kurtuazji międzynarodowej. W przeszłości stosowanie zasady napotykało opór, zwłaszcza ze strony mocarstw (np. Francja odmówiła przyznania alternatu Rosji aż do 1779 r.). Współcześnie zasada alternacji znajduje nadal zastosowanie przy podpisywaniu traktatów dwustronnych. W przypadku różnic językowych każda ze stron otrzymuje egzemplarz, w którym tekst w jej języku znajduje się po lewej stronie (tj. na lewej stronie dokumentu lub w lewej kolumnie). Ze względu na wzrost liczby państw uczestniczących w negocjacjach, w traktatach wielostronnych zasada alternacji została zarzucona na rzecz porządku alfabetycznego.

G. R. Berridge, L. Lloyd, *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire 2012; R. Bierzanek, J. Symonides, M. Balcerzak, M. Kałduński, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2023,

s. 100; J. Sutor, *Prawo dyplomatyczne i konsularne* (wyd. 13), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, s. 443.

Sylwia K. Mazur

ZBRODNIĘ MIĘDZYNARODOWE

to najpoważniejsze naruszenia → **prawa międzynarodowego**, uznawane za przestępstwa przeciwko całej → **społeczności międzynarodowej**. Mogą być ścigane zarówno przez sądy krajowe, jak i trybunały międzynarodowe (→ **sądownictwo międzynarodowe**), niekiedy zgodnie z zasadą tzw. jurysdykcji uniwersalnej. Pojęcie ma korzenie w próbie pociągnięcia do odpowiedzialności Wilhelma II Hohenzollerna i jego najbliższych współpracowników za obrazę moralności międzynarodowej i świętej powagi traktatów na podstawie pokoju wersalskiego po zakończeniu I wojny światowej, choć niektórzy autorzy doszukują się pierwszych przypadków karania za zbrodnie przeciwko prawu narodów już w wiekach wcześniejszych. Do podstawowych rodzajów zbrodni międzynarodowych, na podstawie Statutu MTK z 1998 r., należą: ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości, zbrodnie wojenne oraz zbrodnie agresji. Odpowiedzialność za zbrodnie międzynarodowe mogą ponosić państwa oraz osoby fizyczne, choć współcześnie przesuwana jest ona raczej w stronę osób fizycznych właśnie. Do kluczowych dokumentów prawa międzynarodowego pomocnych w definiowaniu i kategoryzacji zbrodni międzynarodowych zaliczane są statuty innych – obok MTK – międzynarodowych trybunałów karnych, konwencje odnoszące się do zbrodni wojennych, tj. przede wszystkim Konwencja w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa z 1948 r., → **Konwencje genewskie** o ochronie ofiar wojny z 1949 r., Protokoły dodatkowe do nich z 1977 r. oraz Kodeks przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości przyjęty w 1954 r., i Kodeks zbrodni przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości

przyjęty w 1996 r., (*Yearbook of the International Law Commission*, 1996, t. 2, cz. 2). W przyjętym w 2019 r. *Projekcie artykułów w sprawie zapobiegania i karania zbrodni przeciwko ludzkości* KPM zaznaczyła, że ściganie zbrodni międzynarodowych wynika nie tylko z norm traktatowych, lecz także z wiążącego prawa zwyczajowego (→ **zwyczaj międzynarodowy**). Pierwsze procesy sądowe przeprowadzone przed sądami międzynarodowymi powołanymi do ścigania zbrodniarzy międzynarodowych odbywały się po II wojnie światowej, po nieudanej próbie doprowadzenia do skazania po I wojnie światowej. Rozwój międzynarodowego sądownictwa karnego, koncepcji zbrodni międzynarodowych i aktów prawa międzynarodowego w tym zakresie rozpoczął się w latach 90. XX w. Do trybunałów (międzynarodowych *sensu stricto* oraz tzw. hybrydowych, tj. obejmujących elementy krajowe) powołanych wówczas i w okresie późniejszym należą – obok MTK – Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy, Sąd Specjalny dla Sierra Leone czy Nadzwyczajne Izby w Sądach Kambodży.

Kodeks przestępstw przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości przyjęty w 1954 r., „*Yearbook of the International Law Commission*” 1954, t. 2; *Kodeks zbrodni przeciwko pokojowi i bezpieczeństwu ludzkości przyjęty w 1996 r.*, „*Yearbook of the International Law Commission*” 1996, t. 2, cz. 2; *Projekt artykułów w sprawie zapobiegania i karania zbrodni przeciwko ludzkości*, „*Yearbook of the International Law Commission*” 2019, t. 2, cz. 2; *Zbrodnie międzynarodowe w prawie krajowym wybranych państw*, red. P. Grzebyk, Wydawnictwo Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2022.

Dotor Heidrich

ZWYCZAJ MIĘDZYNARODOWY

jest jednym z podstawowych oraz najstarszych → **źródła prawa międzynarodowego**. Został wymieniony w art. 38 Statutu MTS, który stanowi integralną część KNZ,

i określony w ust. 1 pkt b jako dowód ogólnej praktyki przyjętej za prawo. Zwraca się uwagę, że sformułowanie to nie jest właściwe, gdyż to nie zwyczaj jest dowodem praktyki, lecz odwrotnie – praktyka jest dowodem na istnienie zwyczaju. W dodatku nie ma wymogu praktyki „ogólnej”, ponieważ istnieją również zwyczaje partykularne. Z tego względu zwyczaj międzynarodowy można określić jako zgodne postępowanie podmiotów prawa międzynarodowego (→ **podmiotowość prawno-międzynarodowa**) tworzące prawo, zatem prawa i obowiązki dla tych podmiotów. Zasadniczymi i koniecznymi elementami do wytworzenia się normy zwyczajowej są element obiektywny – praktyka (*usus*), oraz element subiektywny (psychologiczny) – przeświadczenie o zgodności praktyki z prawem (łac. *opinio iuris sive necessitatis*). Źródłem praktyki mogą być zachowania → **państw**, jak również → **organizacji międzynarodowych**, przy czym muszą to być zachowania podmiotów prawa międzynarodowego, zgodne z ich podmiotowością pierwotną bądź wtórną. Zakresem praktyki nie są natomiast objęte zachowania międzynarodowych organizacji pozarządowych, osób prywatnych, korporacji międzynarodowych czy pozapaństwowych grup zbrojnych. Praktyka może przyjąć szeroki zakres, zatem zarówno rzeczywiste działania, jak i ustne oświadczenia (z uwzględnieniem niezbędnego kontekstu) mogą się przyczyniać do wytworzenia normy zwyczajowej. Także brak działania (czyli świadome powstrzymanie się przed działaniem przy pełnej wiedzy co do stanu faktycznego, kontekstu sprawy i wpływu braku działania na ocenę zachowania danego podmiotu) może być niekiedy elementem praktyki. Praktyka nie może być praktyką jednostronną, z tego powodu określa się ją jako reguły postępowania podmiotów prawa międzynarodowego. Musi być spójna, a więc powinna mieć taki charakter, aby można było dostrzec praktycznie jednolite stosowanie, chociaż

pewne drobne niespójności w obrębie szerszej grupy podmiotów są możliwe, ale nie mogą dotyczyć istoty rzeczy. Ze spójnością wiąże się też trwałość praktyki w czasie. W przypadku rozważania normy ogólnej praktyka musi być powszechna. Oznacza to, że musi być wystarczająco rozpowszechniona, a nie ograniczona do kilku podmiotów, jakkolwiek możemy mieć do czynienia ze zwyczajem dwustronnym, lokalnym. Dawniej wymagano, by praktyka była długotrwała. Obecnie praktykowanie w długim czasie („od niepamiętnych czasów”) nie jest warunkiem koniecznym wykształcenia się normy zwyczajowej. W doktrynie podkreśla się, że współcześnie wymaga się „pewnego czasu”, tj. takiego, aby daną praktykę można było uważać za utrwaloną. Uznanie praktyki za prawo oznacza, że podmiot stosujący określoną praktykę musi mieć przeświadczenie, że takiego właśnie, a nie innego postępowania wymaga prawo (konieczna jest świadomość prawa). Na element ten zwrócono uwagę w art. 38 Statutu MTS, gdy określając zwyczaj międzynarodowy, stwierdzono, że ma się on opierać na praktyce „przyjętej za prawo”. Normy zwyczajowego prawa międzynarodowego należy odróżnić od moralności międzynarodowej i od norm grzecznościowych (tzw. grzeczność międzynarodowa). Normy moralne

i grzecznościowe mogą stanowić zespół reguł postępowania przestrzeganych przez podmioty prawa międzynarodowego, ale nie towarzyszy im przekonanie prawne (łac. *opinio iuris*). Podmioty przestrzegają zasady grzeczności międzynarodowej, mając świadomość, że nie są one do stosowania ich prawnie zobowiązane i że odstępując od nich, nie popełniają czynu niedozwolonego. Nie należą też do sfery prawniczej tzw. dobre obyczaje, ani z mocy ich praktykowania, ani też z etycznego uzasadnienia, dopóki nie zostanie stwierdzone przekonanie o ich prawnym charakterze.

Statut MTS z 26.06.1945 r. (tekst: *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, oprac. A. Przyborowska-Klimczak, Verba, Lublin 2006, s. 31–42); R. Bierzanek, *Studia nad społecznością międzynarodową. Źródła prawa międzynarodowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1991, s. 21–37; W. Czapliński, A. Wyrzumska, *Prawo międzynarodowe publiczne. Zagadnienia systemowe* (wyd. 3, zm. i uaktual.), Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 102–123; A. Kozłowski, *Źródła prawa międzynarodowego publicznego* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 75–81; W. Góralczyk, K. Karski, S. Sawicki, *Prawo międzynarodowe publiczne w zarysie* (wyd. 19), Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2024, s. 109–117.

Wojciech Szczepan Staszewski

Ż

ŹRÓDŁA PRAWA MIĘDZYNARODOWEGO to mechanizmy i formy tworzenia, identyfikacji oraz legitymizacji norm w systemie prawnomiędzynarodowym, który jest pozbawiony scentralizowanego ustawodawcy i jednolitej hierarchii norm. Wyróżnia się trzy ujęcia: materialne, formalne i poznawcze. W sensie materialnym obejmują one różnorodne procesy, uwarunkowania, interesy oraz wartości czy cele, które motywują → **państwa** do działania, prowadząc ostatecznie do wyrażenia woli wywołania skutków prawnych w ich wzajemnych stosunkach (obejmują czynniki pozaprawne, takie jak stosunki społeczne, polityczne, gospodarcze, ideologiczne czy konflikty i współpraca państw). W aspekcie formalnym są to ustalone i zaakceptowane przez podmioty → **prawa międzynarodowego** (→ **podmiotowość prawnomiędzynarodowa**) formy działania, przybierające postać ugruntowanych praktyk oraz aktów, w ramach których tworzone są normy prawa międzynarodowego. Wśród nich najważniejsze są → **umowy międzynarodowe** i → **zwyczaj międzynarodowy**. Umowa to zgodne oświadczenie woli wywołujące skutki prawne, oparte na zasadzie *pacta sunt servanda*. Z kolei zwyczaj to powtarzalna praktyka państw uznana za prawnie wiążącą (łac. *opinio iuris*). Oba źródła wskazano w art. 38 ust. 1 Statutu MTS. Kolejne źródła prawa międzynarodowego wymienione w tym katalogu to ogólne zasady prawa, orzecznictwo, doktryna, → **akty jednostronne** (→ **uznanie**, protest, zrzeczenie się), a także prawotwórcze → **uchwały** → **organizacji międzynarodowych** czy inne formy uznane przez państwa za źródła prawa. W tym obszarze sporne pozostaje *soft law*, czyli niewiążące deklaracje, zalecenia czy → **rezolucje**, które mogą kształtować

praktykę międzypaństwową, ale nie są źródłem prawa. W znaczeniu poznawczym obejmują one wszelkie materiały umożliwiające identyfikację i poznanie norm wywodzących się z formalnych źródeł. Wyróżniamy wśród nich zbiory dokumentów i orzecznictwa sądów międzynarodowych (→ **sądownictwo międzynarodowe**), krajowe i międzynarodowe publikatory prawne, periodyki zawierające akty prawa międzynarodowego wraz z komentarzami, a także rekomendacje KPM. Od źródeł prawa międzynarodowego odróżnia się tzw. podstawy wyrokowania stosowane przez sądy i trybunały międzynarodowe. Zgodnie z art. 38 ust. 1 Statutu MTS Trybunał orzeka na podstawie traktatów, zwyczaju oraz ogólnych zasad prawa, przy czym orzecznictwo i doktryna traktowane są jako środki pomocnicze. Dodatkowo art. 38 ust. 2 dopuszcza możliwość wydania wyroku *ex aequo et bono*, jeśli obie strony postępowania wyrażą na to zgodę. Analogiczne rozwiązania przewidywały także wcześniejsze instrumenty prawa międzynarodowego, takie jak XII Konwencja haska, w której wskazano ogólne zasady sprawiedliwości i słuszności jako podstawę orzekania w razie braku norm stanowiących. Konstrukcja źródeł prawa międzynarodowego odzwierciedla złożony i zdecentralizowany charakter tego systemu prawnego. Normy nie są stanowione przez jeden organ legislacyjny, lecz powstają w wyniku współpracy wielostronnej oraz zmieniających uwarunkowań społeczno-politycznych i międzynarodowych.

A. Pellet, D. Müller, *Article 38* [w:] *The Statute of the International Court of Justice: A Commentary* (wyd. 3), red. A. Zimmermann, Ch. J. Tams et al., Oxford University Press, Oxford 2019, s. 819–962; M. N. Shaw, *International Law* (wyd. 5 zm.), Cambridge University Press, Cambridge 2003, s. 66–68; A. Kozłowski, *Źródła prawa międzynarodowego publicznego* [w:] *Prawo międzynarodowe publiczne – zarys systemu*, red. E. Cała-Wacinkiewicz, W. S. Staszewski, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2024, s. 66–105.

Michał Dworski